

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

З Б І Р Н И К

НАУКОВИХ ПРАЦЬ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Серія соціально-педагогічна

В и п у с к 25

**Кам'янець-Подільський
«Медобори-2006»
2015**

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.584 (4 Укр)

З-41

Рецензенти:

Гомонюк О.М. - доктор педагогічних наук, професор кафедри практичної психології і педагогіки Хмельницького національного університету;

Плахотнік О.В. - доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Петрочко Ж.В. – доктор педагогічних наук, професор, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України.

Редакційна колегія:

Атаманчук П.С., доктор педагогічних наук, професор; **Боднар В.І.**, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України; **Вайнола Р.Х.**, доктор педагогічних наук; **Вержиховська О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Коган О.В.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Кучинська І.О.**, доктор педагогічних наук, професор; **Мельник Л.П.**, кандидат педагогічних наук, доцент (відповідальний редактор); **Мендерецький В.В.**, доктор педагогічних наук, доцент; **Миронова С.П.**, доктор педагогічних наук, професор; **Опалюк О.М.**, кандидат педагогічних наук, доцент; **Рудзевич І.Л.**, кандидат психологічних наук, доцент; **Співак В.І.**, кандидат психологічних наук, доцент.

Друкується за ухвалою Вченої ради

*Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 5 від 12.05.2015 року)*

З-41 Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / За ред. Л.П. Мельник, В.І. Співака. – Вип. XXV. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2015. – 258 с.

ISSN 2309-8341

За матеріалами Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції «**Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи**».

До збірника увійшли наукові праці фахівців з соціальної педагогіки, соціальної допомоги та соціальної роботи різних регіонів України, в яких висвітлюються соціально-психологічні аспекти розвитку особистості, історія становлення соціальної педагогіки та соціальної роботи. Проаналізовано роль соціальних інститутів у підготовці фахівців соціономічних професій, описано актуальні питання соціальної допомоги, розкрито особливості використання інноваційних технологій у роботі спеціалістів соціальної сфери.

Адресується науковцям, практикам, студентам, які навчаються за спеціальностями «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Соціальна допомога» та всім, кому не байдужа доля підростаючого покоління.

ISSN 2309-8341

УДК: 378.4(477.43):376.1(082)

ББК: 74.584 (4 Укр)

Наказом Міністерства освіти і науки України під № 1021 від 07.10.2015р. «Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Серія: соціально-педагогічна» включено до переліку наукових фахових видань України.

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 16217-4689Р від 17.12.2009 р.*

© Автори статей, 2015

© «Медобори-2006», 2015

ЗМІСТ

Багрій В.Н.	Значення «теорії соціальної роботи» у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників	6
Вайнола Р.Х. Косюк Н.Б.	Профілактика негативних психоемоційних станів молодших школярів засобами арттерапії	15
Возна Ю.В.	Соціокультурна анімація у контексті соціально-педагогічної діяльності	24
Годлевська А.І., Шпалерчук Н.В.	Проблеми багатодітних сімей в Україні, окремі аспекти соціально-педагогічної роботи з ними	33
Горянін І.І.	Соціально-педагогічні особливості та класифікація сімей, дискордантних щодо ВІЛ-інфекції	44
Данилюк О.І.	Соціально-економічна компетентність – як компонента фахової підготовки майбутнього соціального інспектора	53
Коновалова М.В.	Інноваційно-управлінські підстави надання соціальних послуг в сервісній державі	63
Лещенко О. Г.	Технологія соціально-педагогічного патронажу сім'ї у кризовий період	73
Мельник Л.П.	Особливості підготовки фахівців соціальної сфери	83
Микаїлов Руслан Паша огли	Особливості гендерних відносин в азербайджанській сім'ї	91
Міхеєва О. Ю.	Форми та методи соціальної підтримки сімей	101
Неїжпапа Л. С.	Педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки	111

Опалюк О. М.	Техніки образотворчого мистецтва в прикладних методиках соціальної роботи	120
Парфенюк В. О.	Мотиваційний компонент професійного самовдосконалення майбутніх соціальних педагогів в процесі фахової підготовки	128
Попов О. А.	Можливості використання німецького досвіду соціально-педагогічної роботи з молодими правопорушниками в Україні	136
Раєвська Я. М.	Феномен соціального сирітства як наукова проблема	145
Рідкодубська А.А.	Розвиток моральних цінностей дітей у творчій спадщині Григорія Ващенка	155
Романовська Л. І. Москалюк О. І., Безимська І. А.	Соціально-педагогічна готовність до інноваційної діяльності: теоретичний аналіз	164
Сидорчук М. С.	Теоретичні основи дослідження проблеми самоактуалізації особистості	173
Сметанюк Т. І.	Волонтерська активність громади	186
Соляник М. Г.	Форми та методи соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах	195
Сторож В. В.	Прикінцева діагностика готовності майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності	205
Хмуринська Т. О.	Підготовка майбутніх соціальних педагогів – викладачів предмету «людина і світ» до реалізації громадянського навчання та виховання у загальноосвітніх навчальних закладах	215
Чубук Р. В.	Провідні орієнтири соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі	226

Якубова Л. А.	Особливості методичної роботи соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі	237
Ярошенко А.О., Ковчина І.М., Панченко М.В., Пасічніченко С.В., Руденко С.В., Юрченко Є.О.	Підготовка вчителів педагогічного університету до соціально-правового захисту дітей у позанавчальному процесі	247

ЗНАЧЕННЯ «ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ» У ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Багрій В.Н. Значення «Теорії соціальної роботи» у професійній підготовці майбутніх соціальних працівників. Соціальна робота як галузь соціального знання, що динамічно розвивається, охоплює водночас глобальні соціальні технології та конкретні методики роботи з визначеними типами соціальних проблем.

У сучасному українському суспільстві соціальна робота визнана однією з найважливіших гуманітарних професій, необхідних для сталого поступального розвитку соціуму. Соціальні працівники-споживачів дослідницьких матеріалів, використовують у своїй роботі соціологічний інструментарій для діагностики різних видів соціальної девіації. Освоєння даного курсу дозволяє перевірити значення, спрямованість, актуальність, достовірність соціологічних напрацювань.

Саме цьому питанню присвячена наша публікація. Її мета – визначення специфіки методики викладання соціальної роботи в сучасних умовах. Завдання дослідження – визначити особливості навчальної дисципліни “Теорія соціальної роботи” та головні напрями реформування методики викладання соціальної роботи в контексті освітніх викликів часу.

Сучасна методика викладання соціальної роботи потребує адекватних змін у відповідь на освітні виклики: динамічної невідкладної трансформації, спираючись на національні традиції та творче адаптування кращого зарубіжного педагогічного досвіду, взяття до уваги індивідуалізації та гуманістичної спрямованості навчального процесу, базування на потребах і запитах місцевих громад, максимального сприяння реалізації особистого творчого потенціалу всіх учасників цього процесу.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальний працівник, методика викладання соціальної роботи.

Багрій В.Н. Значение «Теории социальной работы» для профессиональной подготовки будущих социальных работников.

Социальная работа как отрасль социального знания, которая динамически развивается, охватывает в то же время глобальные

социальные технологии и конкретные методики работы с определенными типами социальных проблем.

В современном украинском обществе социальная работа признана одной из важнейших гуманитарных профессий, необходимых для устойчивого поступательного развития социума. Социальные работники-потребители исследовательских материалов, используют в своей работе социологический инструментарий для диагностики разных видов социальной девиации. Освоение данного курса позволяет проверить значение, направленность, актуальность, достоверность социологических наработок. Именно этому вопросу посвящена наша публикация. Ее цель – определение специфики методики преподавания социальной работы в современных условиях. Задание исследования – определить особенности учебной дисциплины “Теория социальной работы” и главные направления реформирования методики преподавания социальной работы в контексте образовательных вызовов времени.

“Теория социальной работы” как учебная дисциплина бакалаврской программы подготовки социальных работников в Хмельницком национальном университете уже сегодня базируется на использовании инновационных педагогических технологий. Современная методика преподавания социальной работы нуждается в адекватных изменениях в ответ на образовательные вызовы: динамической безотлагательной трансформации, опираясь на национальные традиции и творческое адаптирование лучшего зарубежного педагогического опыта, взятия, к сведению индивидуализации и гуманистической направленности учебного процесса, базирования, на потребностях и запросах местных обществ, максимального содействия реализации личного творческого потенциала всех участников этого процесса.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, социальный работник, методика преподавания социальной работы.

Постановка проблеми. Реформування українського суспільства, розробка нових і модернізація традиційних форм організації соціальної роботи, загострення соціально-психологічної напруженості в умовах політичної нестабільності та кризових явищ в економіці актуалізують питання про методологію й технології її здійснення, практичну діяльність соціальних працівників. Тому методика викладання навчальних дисциплін, що формують теоретичний і практичний фаховий рівень соціальних працівників, потребує врахування особливостей організації різних напрямів соціальної роботи, окремих її методів, що зумовлені специфікою теоретико-методологічних підходів до соціальних проблем. Соціальна робота як галузь соціального знання, що динамічно розвивається, охоплює водночас глобальні соціальні технології та конкретні методики роботи з визначеними типами соціальних проблем.

Навчальна дисципліна «Теорія соціальної роботи» ґрунтується на знаннях теорії й методології соціальної роботи, психології, соціальної екології в галузі гуманітарних і загальнопрофесійних навчальних дисциплін і входить до програми підготовки бакалаврів Хмельницького національного університету. Мета навчальної дисципліни — розкрити концептуальну та змістовну сутність методики вивчення теорій соціальної роботи з урахуванням психологічних закономірностей та особливостей навчання, що становлять основу методології теоретичної й практичної фахової підготовки спеціалістів у галузі соціальної роботи.

Аналіз актуальних досліджень. Сучасні складні соціально-економічні умови вимагають особливої уваги до питань регулювання правових, економічних відносин індивіда і суспільства, надання кожній людині допомоги і підтримки у вирішенні її проблем, забезпечення соціального захисту кожного члена суспільства. Одним із головних способів реагування суспільства на нову соціальну ситуацію є професійна соціальна робота. Вона покликана відігравати важливу роль у розбудові демократичного, громадянського суспільства в Україні.

На думку фахівців кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, бакалавр соціальної роботи покликаний здійснювати такі основні види діяльності: провадити науковий пошук у сфері соціальної роботи і споріднених із нею наук (соціальна педагогіка, соціологія, соціальна психологія, соціальна медицина та ін.); виконувати практичні завдання з надання соціальних послуг і здійснення управлінських функцій у закладах соціальної сфери на високому рівні професійної кваліфікації; брати участь у професійній підготовці майбутніх соціальних робітників, соціальних працівників, соціальних педагогів. З огляду на це важливою складовою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у Хмельницькому національному університеті є саме навчальна дисципліна “Теорія соціальної роботи”.

Питання професійної підготовки фахівців соціальної сфери знайшло своє розкриття у працях таких науковців, як А. Й. Капська, І. І. Мигович, В. А. Поліщук, В. Г. Бочарова, А. Н. Дашкіна, Є. І. Холостова та ін. Окремі аспекти методики викладання навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах відображено в працях С. І. Архангельського, Г. П. Васяновича, І. Д. Зверєва, Є. С. Клоса [1]. Проте сьогодні бракує досліджень з методики викладання соціальної роботи у вищих навчальних закладах.

Саме цьому питанню присвячена наша публікація. Її **мета** — визначення специфіки методики викладання соціальної роботи в сучасних умовах. Завдання дослідження — визначити особливості навчальної дисципліни “Теорія соціальної роботи” та головні напрями реформування методики викладання соціальної роботи в контексті освітніх викликів часу.

Виклад основного матеріалу. Зазначений курс входить до переліку фахових дисциплін для студентів, що навчаються за спеціальністю "Соціальна робота".

У сучасному українському суспільстві соціальна робота визнана однією з найважливіших гуманітарних професій, необхідних для сталого поступального розвитку соціуму. Соціальні працівники-споживачів дослідницьких матеріалів, використовують у своїй роботі соціологічний інструментарій для діагностики різних видів соціальної девіації. Освоєння даного курсу дозволяє перевірити значення, спрямованість, актуальність, достовірність соціологічних напрацювань.

У практичній соціальній роботі теоретична база та професійні цінності переплітаються з практичними діями у складний спосіб. Жоден елемент не існує за відсутності іншого. Професійна теорія та принципи значною мірою є безцільними, якщо вони не знаходять свого виразу в конструктивній дії. Дія є значною мірою безрезультатною і, в найгіршому випадку, може бути навіть шкідливою, якщо вона не ґрунтується на професійних та етичних принципах, не має чіткого відчуття процесу та його цілей і не реалізується з достатнім умінням. Два елементи практичної соціальної роботи, а саме, спеціалізована професійна теорія та професійна діяльність (що передбачає наголос на наукових дослідженнях) динамічно доповнюють один одного, і кожен з цих елементів сприяє еволюційному розвитку та вдосконаленню іншого [1, с. 7].

Деякі індивідуальні методи діяльності соціального працівника можуть бути адаптовані в якості інноваційних технологій в практиці соціального працівника (вулична робота, соціальна історія сім'ї тощо). Тобто, освоюючи цей курс, студенти можуть істотно розширити арсенал дослідницьких та аналітичних розробок. Нижче наводяться конкретні приклади таких можливостей з реальної практики.

Дана дисципліна в нашому вузі призначена для студентів-соціальних працівників II курсу. Курс передбачає 57 годин лекцій, 57 годин практичних занять і 107 години для самостійної роботи, у тому числі підсумкової письмової роботи. При вивченні курсу використовуються такі методи: лекції; дискусії, творчі завдання; аналіз джерел та літератури; робота з електронними інформаційними ресурсами.

Враховуючи специфіку загальнопрофесійної підготовки студентів, акцент при викладі матеріалу робиться на розкритті прийомів і технологій вирішення найважливіших соціальних проблем, роботи з особливими групами населення, які попередньо можуть бути досліджені за допомогою соціологічних методів. Цей курс побудований на постійному порівнянні теорій і методів практичної соціології з позиціями теоретиків і практиків соціальної роботи.

У результаті проходження курсу студенти опановують такими практичними навичками: 1) організувати на основі сучасних методів отримання, обробку та зберігання наукової інформації з проблем соціальної роботи в районі, регіоні, країні; 2) брати участь у розробці стратегій і конкретних програм соціальної роботи на рівні міста, району, регіону; 3) проводити самостійно дослідницьку роботу з аналізу основних тенденцій розвитку теорії і практики соціальної роботи в районі, регіоні, країні.

Як зазначалося, однією з форм навчання є участь студентів у дослідницьких проектах по соціальній роботі. Розповімо про один з них.

Дворовий простір є важливим фактором дорослішання сучасних міських дітей, у ньому проходить вулична соціалізація дітей і підлітків. Багато дітей, що потрапили у важку життєву ситуацію в сім'ях та школі, проводять у дворі весь свій вільний час. Як організовано цей простір в м. Хмельницькому, наскільки воно сприяє успішній соціалізації дітей і підлітків і які перспективи використання цього простору? Для відповіді на ці питання в лютому-березні 2015 р. проводився навчальний проект "Хмельницькі двори як простір роботи з дітьми, що потрапили у важку життєву ситуацію". У дослідженні використовувалися методи неформалізованого спостереження, інтерв'ю та аналізу візуальної інформації.

На підготовчому етапі кожним студентом була визначена точна адреса двору, схема проїзду до нього. Спостерігач підготував для роботи твердий планшет з папером для запису, блокнот, годинник, цифровий фотоапарат для фіксації об'єктів (по можливості). При проведенні польового етапу дослідження спостерігач прибував на об'єкт - двір і чітко фіксував дату (із зазначенням дня тижня), час проведення спостереження і опитувань (орієнтовний - 3 години, в тимчасовий період від 15.00 до 21.00, будній чи вихідний день), погодні умови при спостереженні. Далі проводився первинний огляд території та всі об'єкти фіксувалися графічно. При вторинному огляді території зверталася увага на особливі об'єкти, фотографування, замальовки. Далі проводилося спостереження за системою комунікації у дворі (чи є у дворах люди старшого покоління (наприклад, бабусі біля під'їздів), проявляючи інтерес і увагу до дітей на вулиці. Чи є діти, що гуляють у дворі без батьків. Які взаємини між дітьми різного віку, статі, національностей та ін.).

Проводилося опитування серед 2-3 дорослих-батьків (випадкова вибірка), для уточнення їх думки про можливості використання дворового простору для роботи з дітьми, про безпеку двору для дітей. Була отримана інформація від дітей (у разі, якщо дитина була у дворі з батьками, дослідник отримував дозвіл батьків поставити запитання дитині): "Яке місце і чому найцікавіше? Куди в своєму мікрорайоні ти боїшся ходити і чому? Куди і навіщо ти один (одна) підеш спокійно, без

побоювання? Де і як ти любиш проводити час на вулиці? Чи проводяться в твоєму дворі якісь ігри, змагання, заходи? Якщо так, то які і чим сподобалися? "

Хоча місто Хмельницький не має офіційного поділу на райони, але можна чітко визначити 10 мікрорайонів (Гречани, Дубово, Заріччя, Книжківці, Лезневе, Озерна, Південно-Західний, Ракове, Ружична, Центральний), а також декілька окремих масивів у цих мікрорайонах (Ближні та Дальні Гречани, Ближнє Ракове та ін.) та історичних частин міста (Новий План, Завалля, Кавказ, Старе Місто та ін.). В результаті дослідження представлені всі райони м. Хмельницького та підготовлені соціальні картки 72 дворів з 10 мікрорайонів міста. В цілому 30 студентів-дослідників проводили вивчення дворів протягом 324 годин у весняний період з лютого по березень 2015 р. Опитано понад 300 жителів мікрорайонів. Дослідницька група запропонувала таку типологію дворів з точки зору їх можливостей для соціалізації дітей: закриті/ відкриті; старі/ нові; двори-стройки/ збудовані двори; елітні/ звичайні двори.

У дворах можуть виявлятися "полюси тяжіння" - позитивні (будинки творчості, дитячі клуби та ін.), де з дітьми ведеться робота в позашкільний час, і негативні, де збираються кримінальні елементи. Двір не є зоною соціальної напруженості в тому випадку, якщо він добре оснащений для ігор, спілкування, відпочинку та розвиваючих занять дітей, знаходиться на оптимальній відстані від житлових будинків і дозволяє дітям перебувати в зоні видимості, але не порушувати спокій мешканців цих будинків.

У половині досліджуваних дворів в крокової доступності від досліджуваного об'єкта були розташовані потенційно небезпечні для дітей зони, найчастіше занедбані будівництва. На цих територіях збираються групи бездомних, алкоголіків і наркоманів та відбуваються часті бійки. З іншого боку, там існує чітка локалізація дітей, які потрапили у важку життєву ситуацію.

Було відзначено відсутність поділу місць для відпочинку дітей і зони вигулу собак, внаслідок чого частина майданчиків є непридатною для прогулянок з дітьми молодшого віку. У багатьох дворах навмисно зняті лавки і залишені тільки каркаси. Наявні на території дворів спортивні споруди обладнані не повністю, лише в одному вивченому дворі над футбольним майданчиком протягнута "стрічка" кольорових лампочок, інші не освітлені.

Крім "зовнішнього кола" будинків, що обрамляють дворову територію, є ще "внутрішнє коло" з машин мешканців, так само оперізує весь двір по периметру. На постановку машин, які "крадуть місце" у дітей, вказували практично всі батьки. "Сусідство" автостоянки та дитячого майданчика несе потенційну загрозу для граючих на майданчику дітей, завдає шкоди їх здоров'ю, забруднюючи повітря,

обмежує ігровий простір. Така ситуація в сучасних дворах давно є "типовою". Принципи комерції стоять на першому місці, а інтереси мешканців прилеглих будинків, питання виховання здорового покоління дітей і підлітків не враховуються.

Студенти вчилися спостерігати латентні прояви соціокультурних відмінностей жителів міста. Так, виявлено відмінності між іграми дітей різних національностей. Українські діти, що гуляють без нагляду батьків, дуже чітко діляться на вікові групи і намагаються не порушувати цих кордонів. Діти інших національностей організують свій простір по-іншому: старші доглядають за своїми молодшими братами і сестрами, грають всі разом.

Для п'ятої частини всіх опитаних дорослих сам дитячий майданчик є особливо небезпечною територією, яку необхідно ліквідувати, оскільки вона служить постійним місцем проживання молодіжних компаній, що створюють шум у вечірній і нічний час доби, розпивають спиртні напої і поширюють сміття (пляшки, недопалки і т.д.). Ці компанії, за словами респондентів, заважають не тільки дітям, а й усім мешканцям будинку, є загрозою для їхньої безпеки.

Навчальний дослідницький проект дозволив студентам попрактикуватися і в розробці конкретних рекомендацій. Наведемо деякі з них: "Варто розвести ігровий простір молодших і старших дітей (запропонувати останнім організовані заходи на шкільному стадіоні, який знаходиться в 5 хвилинах ходи)"; "Розширити ігровий простір для дітей, домогтися збільшення дитячого майданчика, урізаного за рахунок будівництва, стоянок"; "Провести переговори з адміністрацією освітніх та культурних установ, розташованих поруч, про допущення дітей на їх територію (як сказали в опитуванні діти, - там можна кататися на велосипеді, роликах, тому що є асфальт)"; "Раз на тиждень влаштовувати свято на території двору і пояснювати дітям, що у дворі життя може бути дуже цікавим, якщо вони візьмуть ініціативу в свої руки і самі себе організують"; "Залучати зацікавлених і активних жителів навколишніх будинків, самих дітей до процесу благоустрою та збереження порядку у дворі. Однією з можливих перспективних акцій може бути організація міського конкурсу соціальних дитячих проектів з облаштування територій".

Під час опрацювання методик проводять та складають генограму, методика «Лінія часу» та екокарту.

Методика «Генограма» використовується для аналізу ходу сімейної історії, стадій розвитку сім'ї, патернів взаємин, які переходять із покоління в покоління, і подій, що передують кризі сім'ї та обігу за психологічною допомогою.

У поєднанні з генограмою зазвичай використовується список важливих подій сімейної історії або методика «Лінія часу», в якій події розташовані вздовж тимчасової осі. Методика досить проста: по

горизонталі розграфлюється лінія часу з відміткою років, місяців і навіть днів, на розсуд терапевта (консультанта). Проводяться вертикальні лінії, над ними вказуються події життєвого циклу.

Екокарта – це створення схеми, яка характеризує: стосунки сім'ї з довкіллям (школою, медичними закладами, дідусем і бабусею, дорослими братами і сестрами, професійною діяльністю); склад сім'ї і якість стосунків між членами сім'ї (добрі, слабкі, стресові); потреби, можливості сім'ї і ресурси, які їй надає навколишнє середовище для задоволення потреб сім'ї та окремих членів.

Після закінчення курсу студенти готують підсумкову письмову роботу - індивідуально виконаний проект з реального життя. Студент повинен: 1) знайти в періодичній пресі, Інтернеті чи іншому джерелі докладний опис складної життєвої ситуації від імені клієнта; 2) провести розбір ситуації клієнта, обґрунтувати необхідність і можливість надання йому практичної соціальної допомоги; 3) запропонувати можливий план роботи соціального працівника з клієнтом, описати її основні методи і технології; 4) запропонувати можливі методи наукового вивчення проблем даної групи клієнтів, у тому числі з використанням соціологічних інструментів.

Отже, “Теорія соціальної роботи” як навчальна дисципліна бакалаврської програми підготовки соціальних працівників у Хмельницькому національному університеті уже сьогодні базується на використанні інноваційних педагогічних технологій (інтерактивних методів, індивідуальної орієнтованості, модульно-рейтингової системи навчання). Сучасна методика викладання соціальної роботи потребує адекватних змін у відповідь на освітні виклики: динамічної невідкладної трансформації, спираючись на національні традиції та творче адаптування кращого зарубіжного педагогічного досвіду, взяття до уваги індивідуалізації та гуманістичної спрямованості навчального процесу, базування на потребах і запитих місцевих громад, максимального сприяння реалізації особистого творчого потенціалу всіх учасників цього процесу (як викладачів, так і студентів). З огляду на це, подальшого вивчення, на нашу думку, потребують окремі методики викладання різних дисциплін, що становлять базу професійної підготовки соціальних працівників.

Список використаних джерел

1. Гайдук Н. М., Клос Л. Є., Ставкова С. Г., Беляєва С. Я. Соціальна робота: практична підготовка студентів на освітньо-кваліфікаційному рівні “бакалавр”: / Н. М. Гайдук, Л. Є. Клос, С. Г. Ставкова, С. Я. Беляєва: навч. посібник. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2007. – 164 с.

2. Оліфірович Н.І., Зінкевич-Куземкіна Т. А., Велента Т. Ф. Психологія сімейних криз / Н.І. Оліфірович, Т.А. Зінкевич-Куземкіна, Т.Ф. Велента. – СПб.: Речь, 2006. – 360 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Haiduk NM, L. Klos Je, Stavkova SG, Belyaeva SY Sotsialna robot: practical pidgotovka studentiv on osvितno-kvalifikatsiynomu rivni "Bachelor": / N.M. Hayduk, L.A. Yea. Clos, S.G. Stavkova, S.Y. Belyaeva: navch. posibnik. – Lviv: Vidavnitstvo Natsionalnogo universitetu "Lviv politehnika", 2007. – 164 p.

2. Olifirovich H. I., Zinkevich-Kuzemkina TA, Velenta T. F. Psihologiya simeynih crisis. / N.I. Olifirovich, TA Zinkevich-Kuzemkina, TF Velenta. – SPb.: Speech, 2006. – 360 p.

Bagrij V.N. Significance of «Theory of social work» in professional training of prospective social workers.

Social work as a branch of social science, that dynamically develops, covers both global social technologies and specific methods of working with certain types of social problems.

In today's Ukrainian community social work is recognized as one of the most important humanitarian professions needed for sustainable development of the society. Social workers and consumers of research materials use sociological tools for the diagnosis of different types of social deviation in their work. The development of this course allows us to check meaning, direction, actuality, reliability of sociological developments.

Our publication is devoted to this issue. Its purpose – to determine the specific teaching methods of social work in the modern world. Research objectives – to define the features of the course "Theory of Social Work" and the main directions of reforming teaching methods of social work in the context of educational challenges.

Taking into account the specificity of general professional training of students, the emphasis in presenting the material is on the disclosure of techniques and technologies of solving the most important social issues, working with special groups of populations which previously can be investigated using sociological methods.

"The theory of social work" as an academic discipline of Bachelor's program of social workers' training in Khmelnytsky National University today is based on the use of innovative educational technologies. Modern methods of teaching social work require adequate changes in response to the educational challenges: dynamic urgent transformation based on national traditions and creative adaptation of the best foreign teaching experience, taking into account the individualization and humanistic orientation of the educational process, basing on the needs and demands of local communities, maximum support realization of personal creative potential of all participants of this process.

Key words: professional training, social worker, methodology of teaching social work.

Отримано: 26.04.2015

ПРОФІЛАКТИКА НЕГАТИВНИХ ПСИХОЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АРТТЕРАПІЇ

Вайнола Р.Х., Косюк Н.Б. Профілактика негативних психоемоційних станів молодших школярів засобами арттерапії. У статті представлено підходи до розуміння негативного психоемоційного стану особистості. Здійснено характеристику типових негативних емоційних станів дітей шкільного віку. Визначено роль методів арт-терапії в профілактиці та подоланні негативних емоційних станів молодших школярів.

Ключові слова: психологічний стан, психоемоційний стан, негативний психоемоційний стан, арт-терапія.

Вайнола Р.Х., Косюк Н.Б. Профилактика негативных психоэмоциональных состояний младших школьников средствами арттерапии. В статье представлены подходы к пониманию негативного психоэмоционального состояния личности. Представлена характеристика типичных негативных эмоциональных состояний детей школьного возраста. Названы негативные тенденции, которые затрудняют развитие эмоционально-волевой сферы младших школьников. Определена роль методов арт-терапии в профилактике и преодолении негативных эмоциональных состояний младших школьников.

Ключевые слова: психологическое состояние, психоэмоциональное состояние, негативное психоэмоциональное состояние, арт-терапия.

Серед глобальних проблем людства в ХХІ столітті особливе місце посідають проблеми збереження та підтримання психічного і фізичного здоров'я особистості. Сучасний кризовий стан суспільства створює систему впливів: об'єктивних (екологічна криза, соціально-політична нестабільність, економічна невизначеність) і суб'єктивних (родинних, релігійних, культурних, національних), що перешкоджають ефективній самореалізації особистості, розкриттю її здібностей та обдарувань. Саме тому надзвичайної ефективності набуває проблема надання психолого-педагогічної допомоги особистості.

У нинішніх умовах соціально-економічної кризи в Україні діти як ніхто інший відчують на собі вплив багатьох емоціогенних факторів, що призводять до дезадаптації, зниження продуктивності діяльності і навіть до погіршення здоров'я. Соціальні виклики та загрози, політичні проблеми та проблеми особистого характеру мають неабиякий вплив на емоційний стан, як особистості в цілому так і кожної дитини зокрема. В якості одного з таких внутрішніх факторів, що є потужним регулятором психіки дитини, а відповідно і її здоров'я, можна розглядати емоційну сферу як складно організовану систему регуляції поведінки і діяльності дітей.

Тому проблема захисту та підтримки психологічного здоров'я, профілактики негативних емоційних станів молодших школярів, зокрема засобами арт-терапії стає в даний час все більш актуальною в теорії та практики соціальної педагогіки.

Вивчення психічних станів в силу особливостей їх прояву та впливу на особистість набувають дедалі більшого наукового та практичного значення. Численні підходи до вирішення цієї проблеми найчастіше ґрунтуються на вивченні соціального оточення, взаємостосунків дитини з близькими, а також сприйнятливості дітей до впливу зовнішніх факторів.

Розробкою проблеми емоційних станів особистості займалися такі дослідники, як: В. Агавелян Ф. Василюк, Р. Вудворд, К. Ізард, Т. Кириленко, Г. Кляйн, М. Левітов, Т. Немчин, З. Фрейд та ін.

Застосування методів арт-терапії в профілактиці негативних емоційних станів дітей та молоді знайшло відображення в характеристиці засад соціально-педагогічної роботи (О. Безпалько, Л. Завацька, І. Зверева, А.Й. Капська, Ж. Петрочко, С. Харченко та ін.).

Проблема використання арт-терапії в практиці соціально-педагогічної роботи розглядалися достатньо широко Психологічним підґрунтям використання терапевтичних технік у соціально-педагогічній роботі стали праці К. Маховева, К. Рудестама, Е. Крамера, В. Яковлева, Н. Полякової та ін. Визначення теоретичних положень арт-терапії базується на результатах досліджень А.Копитіна, О. Вознесенської, М. Кисельової та ін. Використання окремих технік арт-терапії відображено в працях В. Газолишина, О. Любарец, Н. Простакової. Окремі аспекти реабілітаційної, корекційної, діагностичної роботи соціального педагога засобами арт-терапії висвітлено в працях М. Наумбург, О. Тараріної, А. Чуприкова, Н. Єщенко та ін.

Проте нині відчувається гостра нестача окремих досліджень, які б розглядали комплексну роль арт-терапії в профілактиці негативних емоційних станів дітей. Соціальна значущість проблеми профілактики негативних емоційних станів дітей, необхідність подальшого розширення уявлень про особливості арт-терапії як засобу профілактики негативних емоційних станів потребують окремих наукових пошуків.

Тому метою нашої роботи стало здійснення характеристики типових негативних емоційних станів дітей молодшого шкільного віку та визначення ролі арт-терапії в їх профілактиці та подоланні.

Нині в науковій літературі не існує єдиного читання поняття “стан особистості”, відсутня також єдина точки зору стосовно пріоритетів дослідження проблеми психічних станів. У психології найпоширенішим на сьогоднішній день є уявлення про стани психіки як про відносно стійкі психічні явища, що мають початок, певну тривалість існування і кінець. Загальноприйнятою є думка про стани як такі явища психіки, які відображають особливості функціонування нервової системи людини в певний відрізок часу або під час процесу адаптації. Поняття “стан” як загальнонаукова категорія стосовно людського організму означає сукупність процесів, що відбуваються в ньому, а також ступінь розвитку й цілісності структур організму, пов’язаних зі свідомістю, діяльністю, особистістю [5, с. 453].

За С. Гінгером, психічний стан (стан суб’єкта) детермінує кількісні і якісні характеристики психічних процесів, вираженість прояву психічних властивостей, суб’єктивних виявів стану – відчуттів, переживань, настрою [3, с. 67]. Інтегральною ж характеристикою психічної сфери людини в конкретний момент часу є стан психіки (стан об’єкту). Під психічним станом дослідники розуміють не стан організму, а «стан душі», різноманітні її відгуки на свої власні відчуття та уявлення.

Всі розглянуті підходи розуміння психічного стану відповідають суті даного явища. Оскільки, психічний стан як пристосувальна реакція полягає в зміні рівня активності нервової системи і переживаннях, а це є фон, який зумовлює особливості протікання психічних процесів і прояви психічних властивостей. Результат такої пристосувальної реакції є характеристика психічної сфери людини в даних умовах і конкретний час. Таким чином, ми будемо визначати *психічний стан* як цілісну характеристику психічної діяльності, що фіксує момент стійкості та специфічності в перебігу психічних процесів, це форма реагування, що відображає ставлення особистості до власних психічних явищ у певний момент часу за певних умов.

Психічні стани більшість дослідників групують за різними ознаками. За суто психологічними ознаками стани визначають як інтелектуальні, емоційні, вольові й комбіновані. Залежно від роду занять особистості психічні стани поділяють на стани у навчальній, трудовій, бойовій, побутовій, екстремальній та інших видах діяльності. За роллю в структурі особистості стани виокремлюють як ситуативні, особистісні й групові. Ситуативні стани виражають особливості ситуації, котра спричинила в особистості нехарактерні для її психічної діяльності реакції. Особистісні й колективні (групові) – стани, які є типовими для конкретної людини чи колективу (групи). За ступенем усвідомленості

стани можуть бути більш-менш усвідомленими й неусвідомленими [1, с. 79].

Таким чином, *психоемоційний* стан визначено як особливу форму психічних станів людини з переважанням емоційного реагування по типу домінанти [6]. Емоційні прояви в реагуванні на дійсність необхідні людині, оскільки вони регулюють її самопочуття і функціональний стан. Дефіцит емоцій знижує активність центральної нервової системи і може стати причиною зниження працездатності. Надмірний вплив емоціогенних чинників може викликати стан нервово-психічної напруги і зрив вищої нервової діяльності. Оптимальне емоційне збудження – умова готовності до ефективної діяльності і її сприятливому для здоров'я особи здійсненню. Емоційні стани або емоції є складними і багатими реакціями людини – від вибухів пристрастей до тонких відтінків настроїв.

Негативний психоемоційний стан є комплексним психоемоційним станом, для якого притаманні негативні емоції (пригнічений настрій, туга, тривога, стурбованість), когнітивні порушення (зниження інтелектуальної продуктивності) і соматовегетативні розлади (різного роду біль, безпричинне нездужання, переривистий сон, зниження працездатності) [6]. Здійснимо спробу надати характеристику найбільш типових негативних психоемоційних станів.

Страждання – негативний емоційний стан, пов'язаний з отриманою достовірною або уявленням такої інформації про неможливість задоволення найважливіших життєвих потреб, яке до цього моменту представлялося більш менш вірогідним, частіше всього протікає у формі емоційного стресу. Страждання найчастіше має характер астеничної (послаблюючої людину) емоції.

Гнів – емоційний стан, негативний по знаку, що, як правило, знаходить відображення в формі афекту, викликається раптовим виникненням перешкоди на шляху задоволення виключно важливої для суб'єкта потреби. На відміну від страждання, гнів має стеничний характер (тобто викликає підйом, хоча і короточасний, життєвих сил).

Огида – негативний емоційний стан, що викликається об'єктами (предметами, людьми, обставинами), зіткнення з якими (фізична взаємодія, комунікація в спілкуванні тощо) вступає в різку суперечність з ідеологічними, етичними або естетичними принципами і установками суб'єкта. Огида, якщо вона поєднується з гнівом, може мотивувати агресивну поведінку в міжособистісних відносинах.

Презирство – негативний емоційний стан, що виникає в міжособистісних відносинах і породжується антогонізмом життєвих позицій, поглядів і поведінки суб'єкта з життєвими позиціями, поглядами і поведінкою об'єкту відчуття. Останні представляються суб'єкту як незмінні, не відповідні прийнятним нормам і естетичним критеріям.

Сором – негативний стан, що виражається в усвідомленні невідповідності власних помислів, вчинків і зовнішності не тільки

очікуванню оточуючих, але і власним уявленням про належну поведінку і зовнішній вигляд.

Страх – негативний емоційний стан, що відображає захисну біологічну реакцію людини або тварини при переживанні ними реальної або уявної небезпеки для їх здоров'я і благополуччя. Отже, для людини, як біологічної істоти, виникнення страху не тільки доцільно, але і корисно. Проте, для людини як соціальної істоти страх часто стає перешкодою для досягнення поставлених їм цілей.

Зв'язок емоційних станів і властивостей найвиразніше виявляється у стані тривоги. Терміном «тривога» позначають емоційну відповідь на можливу психічну загрозу, на відміну від терміна «страх», яким позначається реакція на реальну загрозу, загрозу порушення функцій організму й діяльності, яка здійснюється. Стан тривоги виникає у зв'язку з можливими неприємностями, непередбаченими ситуаціями, змінами у звичайній атмосфері й виражається специфічними переживаннями – хвилювання, побоювання, порушення спокою тощо [1, с. 278].

Тривожність як риса особистості визначається як найбільш значущий ризик-фактор, що сприяє нервово-психічним захворюванням дітей. Висока тривожність знижує ефективність інтелектуальної діяльності, гальмує її в напружених ситуаціях, наприклад, під час прийняття рішення на дії в екстремальних ситуаціях. Тривожність також знижує рівень розумової працездатності, спричинює невпевненість у здібностях. Поведінка тривожної людини характеризується емоційною неврівноваженістю, роздратуванням і може призвести до емоційного стресу.

Сьогодні в суспільстві мають місце негативні тенденції, які ускладнюють формування особистості дитини і, перш за все, розвиток її емоційно-вольової сфери. Серед них можна виокремити наступні:

1. Зростання зайнятості батьків. Спеціалісти стверджують, що зменшення тривалості спілкування з дитиною, недостатність тепла, доброти у взаємостосунках та ряд інших факторів різько відображаються на особистісному, перш за все емоційному, розвитку дитини.

2. Збіднення та формалізація контактів з дитиною у поєднанні з підвищеною вимогливістю до її виконавської дисципліни.

3. Зростання кількості розлучень та сімейних конфліктів.

4. Соціально-психологічні проблеми пов'язані з школою, навчанням.

5. Зростання кількості дітей, які мають ті чи інші органічні передумови ускладнень в розвитку. До цієї групи належать діти з пошкодженнями центральної нервової системи, мозкових структур, з ослабленою нервовою системою внаслідок ускладнень протікання пренатального та натального періодів розвитку, внаслідок ураження інфекційними захворюваннями тощо [8, с. 34].

Вікові особливості емоційної сфери, характерні для дітей молодшого шкільного віку, пов'язані з перебудовою життєвої ситуації розвитку. Вступ до школи змінює емоційну сферу дитини в зв'язку з розширенням змісту діяльності та збільшенням кількості емоціогенних об'єктів. Характерологічні якості дітей цього віку нерідко формуються на тлі негативних емоційних переживань.

Виникнення емоцій у молодших школярів пов'язано з конкретною обстановкою, в яку потрапляють діти. Вони не можуть стримувати прояв своїх емоцій, звичайно особи і пози дуже яскраво виражають їх емоційні переживання. Безпосередні спостереження тих чи інших подій або яскраві життєві уявлення та переживання – все викликає у дітей цього віку емоції. Емоційна сфера молодших школярів, зокрема, на думку І. Копитіна характеризується такими факторами: емоційно виразним сприйняттям подій, явищ, розумової і фізичної діяльності; щирими проявами своїх переживань – радості, страху, гніву, задоволення або незадоволення; готовністю до афекту страху; великою емоційною нестійкістю, частою зміною настрою, схильністю до короточасних і бурхливих афектів [5, с. 169]. Емоціогенними факторами для молодших школярів є не тільки ігри і спілкування з ровесниками, але й успіхи у навчанні та оцінка цих успіхів учителями, ровесниками, батьками; свої та чужі емоції слабо усвідомлюються і розуміються; міміка часто сприймається неправильно і пояснюється помилково, що призводить до неадекватних реакцій; виключення становить почуття страху і радості, по відношенню до яких діти молодшого шкільного віку мають чіткі уявлення, які можуть виразити як словесно, так і невербально.

До вікових труднощів та проблем, які за певних несприятливих умов можуть призводити до виникнення у дітей негативних психічних станів, також належать труднощі, які обумовлені: появою нового шкільного режиму дня; адаптацією дитини до класного колективу; стосунками між дитиною та вчителем; зміною домашньої ситуації дитини (режиму денного, розподілу домашніх обов'язків); особливостями виховання в сім'ї (гіперопіка, чи байдужість); наявністю негативних особистісних утворень (егоцентризм, афективність, брехливість, симуляція, демонстративність тощо).

Таким чином, аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що особливості переживання негативних емоційних станів дітьми молодшого шкільного віку характеризується нестійкістю і динамічністю, але основною особливістю її є поява негативних емоційних станів: тривожність, підвищена емоційна напруженість дитини, яка призводить до зниженню активності і стійкості поведінки; деструктивному поведінці в формі агресивності; наявність почуття страху, агресії, які згодом можуть, призводити до формування несприятливих варіантів особистості.

Дитина розвивається і виховується за певних умов, під впливом багатьох обставин. Ефективне виховання, яке відповідає потребам

суспільства і самої особистості, можливе лише тоді, коли впливи різних факторів беруться під контроль, стають керованими [4, с. 56]. Координатором впливу сім'ї, школи, інших соціальних інститутів на емоційний розвиток школяра має стати шкільна соціально-психологічна служба, зокрема соціальний педагог загальноосвітнього навчального закладу. Перед соціальними педагогами та практичними психологами постає завдання *домедичної корекції чи терапії* у ставленнях дитини до себе, до інших і до реального життя.

1. Корекція ставлення до себе, до власного “Я” передбачає прояв дитиною адекватної самооцінки; усвідомлення причин емоційної пригніченості та їх подолання; реставрацію адаптивності; вироблення навичок самостійності; створення ситуації антинавіювання; формування почуття гідності; поваги до себе; зміну ієрархії у системі цінностей, домагань.

2. Корекція ставлення до інших (далеких і близьких) базується формуванні здатності до емпатії, розуміння емоційних проявів інших людей, чуйності; здатності до доброзичливого сприйняття стану та інтересів, переваг і недоліків інших осіб; набуття навичок повноцінного спілкування, вміння запобігати появі конфліктів і своєчасного додання конфліктних ситуацій.

3. Корекція ставлення до життя можлива за умови отримання навичок вибору і прийняття рішення; мобілізації і самоорганізації; досягнення стійкості до неприємностей, загроз; оптимістичного ставлення до реальності; подолання перешкод, труднощів.

Гармонізацію внутрішньої і соціального життя людей споконвіку ефективно здійснює мистецтво. Нині виникає необхідність розглядати мистецтво не лише як фактор розвитку і формування особистості, але і як ефективний засіб профілактики психосоматичних та емоційних порушень, превенції агресивних впливів зовнішнього середовища на дитячу психіку.

Як окрему галузь наукового знання, яка ґрунтується на синтезі педагогіки й мистецтва нині визначають артпедагогіку. Артпедагогіка забезпечує розробку теорії та практики педагогічного корекційно спрямованого процесу художнього розвитку дітей; формує основи художньої культури особистості через мистецтво та художньо-творчу діяльність.

Основними *функціями артпедагогіки* Н. Заверико називає: культурологічну (зумовлена об'єктивним зв'язком особистості з культурою як системою цінностей, розвитком людини на основі засвоєння художньої культури та становлення її творцем); освітню (спрямована на розвиток особистості та пізнання дійсності через мистецтво; забезпечує засвоєння знань у галузі мистецтва та практичних навичок художньо-творчої діяльності); виховну (формує морально-естетичні, комунікативно-рефлексивні основи особистості; сприяє її

соціокультурній адаптації за допомогою мистецтва); корекційну (сприяє профілактиці, корекції та компенсації недоліків та вад розвитку) [7].

Арт-терапія використовується як засіб гармонізації і розвитку психіки людини, а особливо дитини через заняття художньою творчістю. Арт-терапія належить до методів впливу мистецтвом і використовується в соціальній, педагогічній, психологічній роботі як засіб гармонізації і розвитку психіки людини через заняття художньою творчістю. До основних *видів арт-терапії* належать: терапія засобами образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, терапія засобами музики (вокалотерапія), кіно-терапія, терапія засобами літератури, чи бібліотерапія (казкотерапія, легендотерапія, епістолярна терапія), терапія засобами хореографії (ритмотерапія, тілесно-орієнтована терапія), терапія засобами театрального мистецтва (драмотерапія) тощо.

Спільним для всіх технік арт-терапії лишається використання технік впливу на дитину через художній образ. Так О.Вознесенська [2] називає такі аргументи на користь використання образу як засобу арт-терапії в профілактиці негативних емоційних станів: образи дозволяють виражати почуття, вони також викликають різноманітні емоційні реакції і служать психологічних змін; образи зачіпають як свідомий, так і несвідомий рівень психічної діяльності, забезпечують доступ до довербальних форм психічного досвіду; допомагають у розкритті проблемного психологічного матеріалу і подоланні захистів; техніки спонтанної та спрямованої уяви забезпечують психологічні зміни навіть за відсутності інтерпретацій; образи зачіпають минулий і поточний досвід, а також дозволяють висловлювати уявлення про майбутнє; нові ситуації та моделі поведінки можуть бути змодельовані і програні в образній формі, перш, ніж вони знайдуть своє відображення в реальній поведінці і будуть осмислені; образи дозволяють висловлювати ті думки і почуття, які важко виражати в словах, а також сприяють абстракції; сприйняття і переробка образної інформації мають рівну цінність і доповнюють один одного; в той же час вони можуть здійснюватися на різних рівнях психічної діяльності; іноді переробка візуальної інформації може ускладнювати чи порушити сприйняття.

Арт-терапія пов'язана з розкриттям внутрішніх сил людини і дозволяє: розвивати в дитині спонтанність і вдосконалювати увагу, пам'ять, мислення (когнітивні навички); аналізувати життєвий досвід з незвичайного ракурсу; навчитися спілкуватися на екзотичному рівні (використовуючи образотворчі, рухові, звукові засоби); самовиражатися, надаючи задоволення собі та іншим; розвивати нові соціальні навички (у груповій роботі); засвоїти нові ролі й виявляти латентні якості особистості, а також спостерігати, як зміна власної поведінки впливає на оточуючих; підвищувати самооцінку, що веде до зміцнення особистої ідентичності; розвивати навички прийняття рішень; розслабитися, відмежовуватися від негативних емоцій тощо.

Отже арт-терапія є найбільш давньою та природною формою корекції негативних емоційних станів, якою можна користуватись для зняття накопиченої психічної напруги дитини, локалізації та нівелювання негативних переживань. Творчість дитини, реалізована у процесі арт-терапії, дає можливість у символічній формі висловити та відтворити внутрішні почуття, переживання, сумніви, конфлікти та сподівання та сприяє профілактиці негативних психоемоційних станів.

Список використаних джерел

1. Арт-терапия: Хрестоматия / Под. ред. А. И. Копытина. – СПб.: Питер, 2001. – 320 с.
2. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу // Психолог. – 2005. – №10. – С. 5–8.
3. Гінгер С. Психотерапія:100 хибних уявлень або як зробити свій вибір / Срезж Гінгер. – Л.: Камяняр, 2007. – 147 с.
4. Киселева М. В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе. – СПб.: Речь, 2007. – 336 с.
5. Практическая арт-терапия: лечение, реабилитация, тренинг / Под. ред. А.И. Копытина. – М.: Когито – центр, 2008. – 288 с.
6. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред.. Б. Д. Карвасарского. — СПб.: Питер, 2000. – 1024 с.
7. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія – заг.ред.І.Д.Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
8. Соціально-педагогічні технології: Навч.-метод. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. / Харченко С.Я., Краснова Н.П., Харченко Л.П. – Луганськ:, Альма-матер, 2005. – 552 с.
9. Тарарина Е.В. Практикум по арт-терапии: шкатулка мастера. Научно-методическое пособие./ Елена Тарарина –Луганск: Элтон-2, 2012. – 160 с.

Spisok vikoristаниh dzherel

1. Art-terapija: Hrestomatija / Pod. Red. A. I. Kopytina. – SPb.: Piter, 2001. – 320 s.
2. Voznesens'ka O. Osoblivosti art-terapii jak metodu // Psiholog. – 2005. – №10. – S. 5–8.
3. Ginger S. Psihoterapija:100 hibnih ujavlen' abo jak zrobiti svij vibir/ Srezh Ginger. – L.: Kamjanjar, 2007. – 147 s.
4. Kiseleva M. V. Art-terapija v prakticheskoj psihologii i social'noj rabote. – SPb.: Rech', 2007. – 336 s.
5. Prakticheskaja art-terapija: lechenie, reabilitacija, trening / Pod. Red. A. I. Kopytina. – M.: Kogito – centr, 2008. – 288 s.
6. Psihoterapevticheskaja jenciklopedija / Pod red. B. D. Karvasarskogo. — SPb.: Piter, 2000. – 1024 s.
7. Social'na pedagogika: mala enciklopedija – zag.red.I.D.Zverevoi. – K.:

Centr uchbovoi literaturi, 2008. – 336 s.

8. Social'no-pedagogichni tehnologii: Navch.-metod. Posib. Dlja studentiv vishnih navchal'nih zakladiv. / Harchenko S.Ja., Krasnova N.P., Harchenko L.P. – Lugans'k., Al'ma-mater, 2005. – 552 s.
9. Tararina E.V. Praktikum po art-terapii: shkatulka mastera. Nauchno-metodicheskoe posobie./ Elena Tararina –Lugansk: Jelton-2, 2012. – 160 s.

Vaynola R.H., Kosyuk N.B. Prevention of negative states psihoemotsiynih younger schoolboys by means of art therapy. The article presents approaches to understanding the negative psycho-emotional state of the person. The characteristic of the typical negative emotional states of children of school age. Named the negative trends that obstruct the development of emotional and volitional younger students. Described the objectives of the social teacher to implement domeditsinskoy correction or treatment for the child to himself, to others and to real life. The role of art therapy techniques in preventing and overcoming the negative emotional states of younger students.

Key words: psychological state, emotional state, a negative emotional state, art therapy.

Отримано: 23.04.2015

УДК 37.013.42

Ю. В. Возна

yu.voznaja2012@yandex.ua

СОЦІОКУЛЬТУРНА АНІМАЦІЯ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Возна Ю. В. Соціокультурна анімація у контексті соціально-педагогічної діяльності. У статті автор аналізує значення та роль соціокультурної анімації як соціалізуючого чинника соціального середовища у контексті соціально-педагогічної діяльності; визначає зміст понять "соціокультурна анімація", "соціально-педагогічна діяльність", "соціалізація"; акцентує увагу на ефективності впровадження соціокультурної анімації у виховний процес за умови здійснення соціально-педагогічної діяльності; обґрунтовує доцільність і необхідність впливу на особистість в особистісно-середовищному контексті; визначає соціально-педагогічну діяльність як потужний механізм реалізації соціокультурної анімації.

Ключові слова: соціалізація, соціокультурна анімація, соціально-педагогічна діяльність, культурно-дозвілєва діяльність, соціальна педагогіка.

Возная Ю. В. Социокультурная анимация в контексте социально-педагогической деятельности. В статье автор анализирует значение и роль социокультурной анимации как социализирующего фактора социальной среды в контексте социально-педагогической деятельности; определяет содержание понятий "социокультурная анимация", "социально-педагогическая деятельность", "социализация"; акцентирует внимание на эффективности внедрения социокультурной анимации в воспитательный процесс при условии осуществления социально-педагогической деятельности; обосновывает целесообразность и необходимость воздействия на личность в личностно-средовом контексте; определяет социально-педагогическую деятельность как мощный механизм реализации социокультурной анимации.

Ключевые слова: социализация, социокультурная анимация, социально-педагогическая деятельность, культурно-досуговая деятельность, социальная педагогика.

Актуальність теми дослідження. Сучасне суспільство характеризується посиленням уваги до потреб та можливостей самовираження кожної людини. Це актуалізує необхідність пошуку інноваційних підходів до здійснення ефективної соціалізації сучасної молоді людини, аналізу теоретичних положень і практичних способів педагогізації соціуму та посилення виховного впливу соціального середовища засобами соціокультурної анімації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед наукових праць, присвячених соціально-культурній анімації, варто відзначити ґрунтовні дослідження Аріарського М., Войзард М., Кордеса К. та Ібрагіма Г, Мамбекова Є, навчальні посібники Килимистого С., Стафійчука В., Прієзжевої Є., Ярошенка М., наукові статті Божук Т., Волик Л., Сокол Т., Стратілатової І., Тарасова Л. та інших. Теоретичному і практичному аналізу питань співпраці соціальних інститутів у вирішенні проблем виховання і соціалізації молоді людини присвячені праці вітчизняних, зокрема (О. Безпалько, Р. Вайноли, О. Вакуленко, А. Капської, М. Лукашевича, Л. Міщик та ін.), а також зарубіжних вчених (М. Гурьянкової, Ф. Зайбель, Б. Мандея, А. Муравйов-Апостола, Е. Торай, К. Франер, Б. Хамфріса, Ф. Шервіша та ін.). Проблема ролі й місця соціально-педагогічної діяльності в інтеграції виховних зусиль сучасного суспільства з метою соціалізації учнівської молоді знайшла відображення

у працях українських дослідників А. Бойко, Ж. Петрочко, Ю. Поліщука, О. Феоктистової, Н. Чернухи та інших.

Незважаючи на наявний доробок, у науці відсутні праці, присвячені систематизації теоретичних концептів анімації у контексті соціально-педагогічної діяльності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування змісту та ролі соціокультурної анімації як соціалізуючого чинника соціального середовища у контексті соціально-педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Соціально-культурна анімація – один з найбільш інтенсивно розвиваючих напрямків сучасної соціально-культурної діяльності, який передбачає реалізацію програм творчої реабілітації, активного культурно-розвиваючого відпочинку, соціально-психологічної консолідації суспільних груп на основі цінностей культури. Це особливий вид соціально-культурної діяльності громадських груп і окремих індивідів, що ґрунтується на сучасних технологіях (соціальних, педагогічних, психологічних, культуротворчих та ін), які забезпечують подолання соціального та культурного відчуження [8, с. 19]. У контексті нашого дослідження доречним є аналіз поняття «культурно-дозвіллева діяльність», яке сучасною наукою розглядається як одна зі сфер реалізації соціально-культурної діяльності в цілому, де акумулюються накопичені суспільством культурно-духовні і матеріальні цінності та за допомогою соціально-педагогічних технологій реалізуються в процесі соціальної взаємодії [2, с. 19]. Вчені у галузі педагогіки дозвілля культурно-дозвіллеву діяльність визначають як: процес освоєння людиною світу; як колективний та індивідуальний спосіб життєдіяльності людей, в основі якого лежить багатостороння діяльність; як спеціалізовану підсистему духовно-культурного життя суспільства, яка функціонально об'єднує соціальні інститути, що забезпечують виробництво, споживання, збереження і поширення культурних цінностей; як сферу життєдіяльності, яка відкриває унікальні умови формування внутрішнього світу, підвищення культури та всебічного розвитку особистості; як засіб розкриття і реалізації сутнісних сил людини [2, с. 24].

Незважаючи на досить різні тлумачення поняття "анімація", вченими наголошується на інноваційності цієї технології, її спрямуванні на процес оптимізації міжгрупових та міжособистісних взаємовідносин, головними засобами покращання якого є духовне спілкування, духовне просвітництво та духовне подвижництво [4]. Головними завданнями анімації у сфері дозвілля вченими одноставно визначається створення умов, спрямованих на розвиток (соціальний, духовний, фізичний) людини, а також вияв і використання соціально-культурних технологій та методів, за допомогою яких можна сприяти подоланню негативних проявів та особистісному удосконаленню.

Особливою сферою діяльності, де ведуться наукові дослідження з проблем соціокультурної анімації, є соціальна педагогіка. Тут суть педагогічної анімації розглядається як сукупність педагогічно організованих взаємодій соціального педагога і вихованця в дозвіллевій сфері, за допомогою яких задовольняються і розвиваються оздоровчо-відпочинкові, культурно-освітні, культурно-творчі потреби і інтереси, створюються умови для формування соціальної активності особи, здібної до перетворення навколишньої дійсності. Даний напрям дослідження пропонує такий підхід до визначення функцій педагогічної анімації: релаксація – відновлення витраченої енергії, психосоматичне розслаблення, відпочинок, емоційна розрядка; комунікація – спілкування і взаємодія; когнітивізація – відкриття нового; креативізація – творчий розвиток у дії, в русі. Підкреслюючи творчу природу аніматорської діяльності і необхідність формування нових професійних якостей соціального педагога-аніматора, дослідники акцентують свою увагу на його “харизматичних” якостях і здібностях, а саме: можливості впливати на вихованців, надихати, активізувати їх участь у процесі спілкуванні тощо [6].

У контексті нашого дослідження доречним є акцентування уваги на ефективності впровадження соціокультурної анімації за умови здійснення соціально-педагогічної діяльності. Тому варто надати характеристику понять "соціалізація" та "соціально-педагогічна діяльність".

Соціалізація трактується нами як багатогранний і складний процес, пов'язаний з оволодінням особистістю знаннями, суспільним досвідом, формуванням загальноцивілізаційних ціннісних орієнтацій, засвоєнням норм, принципів і правил людського співжиття, актуалізацією особистісного життєвого і професійного самовизначення, що сприяє формуванню власної соціальної позиції й передбачає успішну інтеграцію в соціальне середовище та реалізацію себе як активного творчого суб'єкта соціальної дійсності [1, с. 118].

Виникнення й оформлення соціально-педагогічної діяльності (СПД) як феномену сучасного суспільства зумовлене всім ходом історико-педагогічного процесу становлення і розвитку соціально-педагогічних послуг.

У трактуванні В. Нікітіна соціально-педагогічна діяльність «полягає в забезпеченні освітньо-виховними засобами спрямованої соціалізації особистості». У соціально-педагогічну діяльність «входять процеси освіти, навчання і виховання, інтеріоризації та екстеріоризації соціокультурних програм і соціальної спадщини» [1, с. 56].

Нам імпонує визначення соціально-педагогічної діяльності О. Кузьменка, який трактує її як вид діяльності, яка спрямована на «створення соціально-економічних, організаційних, правових умов для соціального становлення та розвитку молодих громадян, найповнішої

реалізації їх потреб та інтересів» [1, с. 58]. Отже соціально-педагогічна діяльність є складним і багатограним поняттям. Щоб у повній мірі усвідомити її складові необхідно, на думку Л. Нікітіна, «оволодіти теоретичними підходами у розумінні суспільства, різноманітних видів його діяльності» [1, с. 61].

У процесі розвитку соціальної педагогіки все більше викристалізовується ідея теоретичного обґрунтування і практичної реалізації інтегративної, цілісної концепції вдосконалення соціальних умов і відносин, спрямованих на створення оптимальних умов життєдіяльності і життєвої реалізації індивідів.

Перед соціальною педагогікою в сучасних умовах поставлене завдання ліквідувати педагогічну замкнутість загальноосвітньої школи, спрямувати її роль і функції на педагогічний аналіз соціального життя і формування конструктивного впливу соціуму на особистість. Соціальна педагогіка має прагнути враховувати конкретні умови соціального середовища, впливати на взаємодіючі структури в соціумі, місце і роль людини в цих умовах, її діяльність в конкретному середовищі.

Як сфера практичної діяльності соціальна педагогіка завжди розглядає «особистість в середовищі», «особистість в ситуації», в певних соціальних, культурно-історичних умовах; обґрунтовуючи доцільність і необхідність впливу на особистість в конкретних певних культурно-історичних умовах життя суспільства, в особистісно-середовищному контексті.

Тому саме в особистісно-середовищному контексті соціально-педагогічна діяльність є потужним механізмом реалізації соціокультурної анімації.

Нам імпонують дослідження педагогічної анімації у контексті французької моделі педагогіки середовища.

На думку французького педагога Р. Торайя, педагогічна анімація має охоплювати усі сфери життєдіяльності молодого людини і формувати її загальну культуру. Вона покликана формувати у молодого людини віру в свої сили і можливості, активізувати процеси самопізнання, самовизнання, самовиховання, формувати гуманний стиль відносин у суспільстві [1, с. 85].

У Франції поруч з професійними фахівцями у соціумі працює чисельна армія добровільних і тимчасових працівників, серед яких є працівники профспілок, асоціацій, суспільно-виховних культурних закладів, бібліотек, музеїв, працівники дитячих таборів, лідери громадських і політичних рухів, об'єднань, тренери спортивних клубів, керівники художньої самодіяльності, технічних клубів, тощо.

Практика різних країн свідчить, що чим більш комплексною є модель соціально-педагогічної діяльності в соціумі, чим ширшим є коло

вирішуваних нею завдань, напрямів діяльності і охоплених категорій населення, тим вищою є її ефективність.

Серед основних, базових положень узагальненої моделі соціальної/соціально-педагогічної діяльності в соціумі у західноєвропейських країнах є пріоритет особистості, її потреб, інтересів і запитів, створення оптимальних умов для самопізнання, самовизначення, життєвої і професійної реалізації.

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить про доцільність осмислення і практичного впровадження в умовах нашого суспільства такої моделі соціально-педагогічної діяльності, яка б, поряд з інституційним, передбачала і територіальний принцип, максимально наближений до умов життя, потреб і проблем кожної молодої людини, взаємовідносин дорослих і дітей, людей різного віку, професій, поколінь, до соціокультурного мікросередовища.

Аналіз наукових досліджень дозволяє нам виокремити пріоритетні напрями анімації як соціокультурної практики:

Анімація у роботі із соціально незахищеними верствами населення найефективніше використовується в клубах, творчих гуртках, групах взаємопідтримки, і дозволяє зробити життя людини духовно змістовнішим, багатогранним, забезпечити доступ для залучення до культури і різноманітних форм творчої діяльності, подолати соціально-культурне відчуження та відчуття власної неповноцінності. Мета соціально-культурної анімації – емоційно-смысловий розвиток людини – досягається завдяки використанню методів залучення людини до предметної (через заняття художньою творчістю, спортом, суспільно-корисну діяльність) та рефлексивної діяльності (усвідомлення, діалог, осмислення) [4]. Анімація в закладах культури. Наприклад, у сучасному світі функція театру вже не обмежується аналізом тексту та його сценічного інтерпретування, а будь-яка інновація може бути сприйнята лише за умови підготовки публіки до театрального мистецтва [3]. Театр перетворюється на багатофункціональний культурно-просвітницький заклад, в якому завдяки синтезу різних видів мистецтв (літератури, живопису, музики, танцю, скульптури, пантоміми, драми) створено оптимальні умови для зародження та становлення театральної анімації. Театральна анімація спрямована на розвиток емоційно-чуттєвої сфери людського "Я", занурення в культуру, метою якого є самореалізація та формування соціально відповідальної людини. Головним принципом філософії театральної анімації є принцип залучення глядача у процес підготовки спектакля [7, с. 30]. Рекреаційна анімація передбачає комплекс культурно-розважальних програм у поєднанні із лікувально-оздоровчими у межах рекреаційно-туристичного закладу. Внаслідок розвитку рекреаційної анімації, в туристичних та готельних комплексах удосконалюється соціально-культурне обслуговування, що включає

дозвіллі проґрами, спрямовані на відпочинок та розваги; культурно-мистецькі проєкти (від відвідування фестивалів, карнавалів, театралізованих дійств та національних свят до активної участі), спортивні змагання.

Шкільна анімація є складовою педагоґіки дозвілля і спрямована на допомогу особистісному самовираженню шляхом використання ігрових, театралізованих та психотерапевтичних методів. Основними принципами "активного" виховання є: врахування ритму життя кожної людини та її індивідуальних можливостей; врахування бажань індивіда та стимулювання нових мотивацій і потреб; допомога у самостійному виборі різних видів анімаційної діяльності; дотримання поваги та рівності у роботі з дітьми; визнання дитини повноцінною особистістю із своїми бажаннями, потребами, правом власного вибору; фізична, інтелектуальна та емоційна участь дитини в анімаційній діяльності [7, с. 68-70].

Значимість та ключова роль соціокультурної анімації у сучасному суспільстві зумовлена тими функціями, які вона здатна вирішувати. Зазначимо основні функції соціокультурної анімації:

функція адаптації та участі, що має на меті ефективну соціалізацію та пристосування людини до численних змін навколишнього світу, усунення або пом'якшення соціальних конфліктів, попередження стресів;

функція рекреаційна, пов'язана з відновленням та розвитком фізичних сил людини, організацією дозвілля населення та цілеспрямованим культурним розвитком особистості;

функція виховна (анімація відіграє роль додаткової школи, поглиблюючи відповідні знання та культурні інтереси індивіда);

функція коригувальна, що вивільняє людину від щоденної фізичної та психічної втоми, перекриває психологічні вади, виховні та культурні недоліки;

функція критична та стабілізаційна, яка сприяє пошуку нових взаємовідносин між індивідами та групами, нових стилів життя, що стимулюють становлення демократії та полікультурності суспільства.

Характерними вимогами до здійснення анімаційної діяльності, обумовленими специфікою дозвілля, є: здійснення у вільний час; добровільність, активність та ініціативність участі в анімаційній діяльності; врахування національно-етнічних та регіональних особливостей і традицій; наявність попередньої підготовки людини до споживання культурних послуг та розваг.

Зважаючи на все вищезазначене, враховуючи потужний соціалізуючий вплив соціокультурної анімації, можна з упевненістю стверджувати, що соціокультурна анімація повинна стати тим особистісним орієнтиром, який сприяє збереженню позитивних переконань, сприйняттю нових ідей, збереженню незалежності думок, здатності адаптуватися до зовнішніх обставин. Ключові професійні

завдання соціального педагога-аніматора полягають в тому, щоб: створити умови, у ході яких особистість прагнула б долучитись до культури; допомогти встановити доброзичливі стосунки в групі; стимулювати особистість до творчої діяльності, самоактуалізації. При цьому він виступає не як керівник групи, а лише у ролі консультанта чи помічника, що допомагає створювати умови для пробудження думок, прийняття рішень та реалізації дій. Він повинен ефективно реалізувати процес соціалізації особистості, її гармонійної інтеграції з суспільством та світом [5, с. 67].

На жаль, в сучасній Україні відсутня спеціальна система з підготовки соціокультурних аніматорів будь-якого профілю, тому ми можемо звернутися до можливості запозичення досвіду анімаційної діяльності інших країн Європи і Америки та розумного її використання в найкращих традиціях української педагогіки.

Висновки. Проведений теоретичний аналіз психолого-педагогічних наукових джерел, дають нам підстави стверджувати, що соціокультурна анімація є надзвичайно потужним соціалізуючим засобом у здійсненні соціально-педагогічної діяльності. Науковий інтерес визначається, перш за все, феноменальністю явища анімації як діяльності, направленої на формування внутрішнього світу людини.

Отже, у соціально-педагогічному контексті соціокультурна анімація передбачає створення спеціально організованого соціально-педагогічного середовища й цілеспрямованого впливу з метою забезпечення оптимальних соціально-педагогічних умов для пізнання й осмислення молодою людиною соціально-економічно-екологічних явищ, культурних і духовних надбань людства, формування пріоритету загальноцивілізаційних цінностей, засвоєння та реалізації діяльнісно-поведінкового аспекту, що передбачає дотримання норм і правил співжиття, і діяльність, спрямовану на осмислене життєве і професійне самовизначення та реалізацію окреслених планів і програм особистісної самореалізації, підготовку до самостійного життя.

Список використаних джерел

1. Возна Ю. В. Соціалізація учнівської молоді в процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу: дис... кандидата пед. наук: 13.00.05 / Ю. В. Возна. – Київ, 2012. – 276 с.
2. Киселева Т. Г., Красильников Ю. Д. Социально-культурная деятельность: Учебник. – М.: МГУКИ, 2004. – 539 с.
3. Пави П. Словарь театра / П. Пави. Пер. с фр. – М.: Прогресс, 1991. – 504 с.
4. Тарасов Л. В. Организация анимационного процесса в учреждении культуры с целью преодоления отчуждения молодых инвалидов от общества / Тарасов Л. В. // Науки о культуре: современный статус:

- Сборник текстов докладов межвузовской научно-практической конференции молодых ученых / Под. ред. Жарковой Л. С., Черниченко В. И. – Ч. 1. – М.: МГУКИ, 2003. – 212 с.
5. Тарасов Л. В. Социокультурная анимация: истоки, традиции, современность / Л. В. Тарасов. – М.: ЦСА «Одухотворение». – 2008. – 129 с.
 6. Шульга І. У. Підготовка соціального педагога до професійної педагогічної анімаційної діяльності. Дис. ... канд. пед. наук. – Новосибірськ, 2002. – 287 с.
 7. Ярошенко Н. Н. Социально-культурная анимация: Учеб. пособие / Московский гос. ун-т культуры и искусств. Рязанский заочный ин-т (филиал). – М., 2000. – 109 с.
 8. Ярошенко Н. Н. Социально-культурная анимация: Уч. пособие. Изд. 2-е. – М., 2005. – 126 с.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Vozna Yu. V. Sotsializatsiia uchnivskoi molodi v protsesi funktsionuvannia sotsialno-pedahohichnoho kompleksu: dys... kandydata ped. nauk: 13.00.05 / Yu. V. Vozna. – Kyiv, 2012. – 276 s.
2. Kyseleva T. H., Krasyl'nikov Yu.D. Sotsyalno-kulturnaia deiatelnost: Uchebnyk. – М.: МНУКУ, 2004. – 539 s.
3. Pavy P. Slovar teatra / P. Pavy. Per. s fr. – М.: Prohress, 1991. – 504 s.
4. Tarasov L. V. Orhanyzatsiia anymatsyonnoho protsessa v uchrezhdenykh kultury s tseliu preodoleniia otchuzhdeniia molodykh unvalydiv ot obshchestva / Tarasov L. V. // Nauky o kulture: sovremennyy status: Sbornyk tekstov dokladov mezhvuzovskoi nauchno-praktycheskoi konferentsyy molodykh uchenykh / Pod. red. Zharkovoi L. S., Chernychenko V. Y. – Ch. 1. – М.: МНУКУ, 2003. – 212 s.
5. Tarasov L. V. Sotsyokulturnaia anymatsiia: ystoky, tradytsyy, sovremennost / L. V. Tarasov. – М.: TsSA «Odukhotvorenny». – 2008. – 129 s.
6. Shulha I. U. Pidhotovka sotsialnoho pedahoha do profesiinoi pedahohichnoi animatsionnoi diialnosti. Dys. ... kand. ped. nauk. – Novosybirsk, 2002. – 287 s.
7. Iaroshenko N. N. Sotsyalno-kulturnaia anymatsiia: Ucheb. posobyie / Moskovskiyi hos. un-t kultury y uskusstv. Riazanskiyi zaochnyi un-t (fylyal). – М., 2000. – 109 s.
8. Iaroshenko N. N. Sotsyalno-kulturnaia anymatsiia: Uch. posobyie. Yzd. 2-e. – М., 2005. – 126 s.

Vozna Y. V. Sociocultural animation is in the context of socially-pedagogical activity. The author analyzes the importance and role of sociocultural animation as a socializing factor of the social environment in the

context of social and educational activities; defines the meaning of "sociocultural animation", "social and educational activities," "socialization"; focuses on the effectiveness of the implementation of sociocultural animation in the educational process is subject to the implementation of social and educational activities; proves the feasibility and necessity of the impact on the individual in personal-environmental context; determines the sociopedagogical activity as a powerful mechanism for the implementation of sociocultural animation.

Key words: socialization, sociocultural animation, social and educational activities, cultural and recreational activities, social pedagogy.

Отримано: 22.04.2015

УДК 3703

А. І. Годлевська, Н. В. Шпалерчук
shpalerchuk@gmail.com

ПРОБЛЕМИ БАГАТОДІТНИХ СІМЕЙ В УКРАЇНІ, ОКРЕМІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З НИМИ

Годлевська А. І., Шпалерчук Н. В. Проблеми багатодітних сімей в Україні, окремі аспекти соціально-педагогічної роботи з ними. Стаття розкриває: проблеми сучасних сімей в Україні; роль багатодітної сім'ї як пріоритетного зразка для створення сім'ї, складної системи координації виховних зусиль, соціалізації всіх членів сім'ї як повноцінних членів суспільства; цінність сім'ї у житті людини, в українському суспільстві і рівень довіри до неї; важливість сім'ї як соціального інституту у соціальній структурі суспільства, як соціально-демографічної «бази» його відтворення і людського розвитку; бази підготовки молоді до створення власної сім'ї та відповідальної ролі майбутнього батьківства. Розглядаються окремі аспекти соціально-педагогічної роботи з багатодітними сім'ями: аналіз функцій сім'ї для визначення оцінки багатодітної сім'ї як сім'ї групи ризику або проблемної і створення плану сумісних дій для вирішення конкретних проблем; визначення принципів підходу до сім'ї в залежності від її статусу; виявлення ключової проблеми багатодітної сім'ї, внутрішніх умов для роботи з багатодітною сім'єю: наявність практичних умінь налагодження контакту з сім'єю; уміння творчого підходу до рішення

проблем; уміння переконувати і впливати; позитивні переконання по відношенню до сім'ї; наявність ресурсів; психічна стійкість і стабільність в особистому житті; зовнішні умови для ефективної роботи з сім'єю: призначення і переконання служби; культура організації; наявність професійного потенціалу служби; команди односторонців; наявність законодавчих актів та документів тощо. Акцентується увага на визначальній ролі діяльності соціального працівника у роботі з багатодітною сім'єю наряду з вчителями, соціальним педагогом, психологом, іншими фахівцями; на залежності успішної і ефективної роботи від рівня професійної підготовки, кваліфікації, неупередженого ставлення до сім'ї фахівців, рівня служби, яку вони представляють.

Ключові слова: сім'я; багатодітна сім'я; педагог; соціальний працівник; соціальний педагог; соціально-педагогічна робота з багатодітною сім'єю.

Годлевская А. И., Шпалерчук Н. В. Проблемы многодетных семей в Украине, отдельные аспекты социально-педагогической работы с ними. Стаття розкриває: проблеми сучасних сімей в Україні; роль многодетної сім'ї як пріоритетного зразка для створення сім'ї, складної системи координації вихователських зусиль, соціалізації всіх членів сім'ї як повноцінних членів суспільства; цінність сім'ї в житті людини, в українському суспільстві і рівень довіри до неї; важливість сім'ї як соціального інституту в соціальній структурі суспільства, як соціально-демографічної «базис» його виробництва і людського розвитку; базис підготовки молоді до створення сім'ї і відповідної ролі батьків. Розглядаються окремі аспекти соціально-педагогічної роботи з многодетними сім'ями: аналіз функцій сім'ї для визначення оцінки многодетної сім'ї як сім'ї групи ризику або проблемної і створення плану спільних дій для вирішення конкретних проблем; визначення принципів підходу до сім'ї в відповідності її статусу; виявлення ключової проблеми многодетної сім'ї, внутрішніх умов для роботи з многодетною сім'єю: наявність практичних умінь встановлення контакту з сім'єю; вміння творчого підходу до вирішення проблем; умінь переконувати і впливати; позитивні переконання в стосунках до сім'ї; наявність ресурсів; психічна стійкість і стабільність в особистому житті; зовнішні умови для ефективної роботи з сім'єю: призначення і переконання служби, наявність професійного потенціалу служби; команди єдиномисльників; наявність законодавчих актів і документів. Акцентується увага на визначальній ролі діяльності соціального працівника наряду з педагогами, соціальним педагогом, психологом, іншими спеціалістами; на залежності успішної і ефективної роботи від рівня професійної

подготовки, кваліфікації, непередвзятого отношения к семье специалистов, уровня службы, которую они представляют.

Ключевые слова: семья; многодетная семья; педагог; социальный работник; социальный педагог; социально-педагогическая работа с многодетными семьями.

Сім'я завжди була і буде основою існування суспільства. «Сім'я як фундамент кожного суспільства, його первинний осередок забезпечує відтворення та продовження роду, вона є джерелом росту та матеріального добробуту людей, у ній закладаються основи виховання та формування майбутньої особистості, через неї передаються нащадкам духовні цінності історичного й культурного досвіду, трудові навички, національні особливості, зрештою все те, що формує менталітет нації» [5, с. 137].

Згідно результатів різноманітних досліджень [3; 4; 5] цінність сім'ї в українському суспільстві і довіра до неї залишаються високою.

Проте аналізуючи сімейні орієнтації сучасної молоді в Україні за останні два десятиліття, необхідно відмітити, що для української сім'ї багатодітні сім'ї не є пріоритетним зразком, навпаки, зростає кількість бездітних і малодітних сімей.

Фахівці Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України стверджують, що кількість сімей, які обмежують народження дитини з року в рік суттєво збільшується, а основним типом сім'ї в Україні стала одnodітна. Багатодітність асоціюється у більшості населення з бідністю і проблемами.

Як відомо, найпоширенішою характеристикою дітородних орієнтацій молодих сімей натеper є бажана кількість дітей, проте готовність до народження і виховання дітей за статистикою різна.

За результатами соціально-демографічного дослідження «Молодь України: спосіб життя і ціннісні орієнтації» 2010 року 54% опитаних виявили бажання народити дві дитини, 15% – одну дитину, 11, 9% – трьох дітей і лише 2% – чотирьох і більше [4].

Це пояснюється різними причинами: екологічною, соціально-економічною кризою; тим, що традиційно багатодітну сім'ю відносять до кризової, або сім'ї, яка опинилася у важких життєвих ситуаціях. Щодо проблем репродуктивного здоров'я (безпліддя, незапланована вагітність, онкологічні хвороби і соціально небезпечні хвороби, що передаються статевим шляхом і впливають на народження здорового потомства тощо), які впливають на мотиви молоді створювати сім'ю чи ні, то їх вирішення залежить від організації міжгалузевої системи формування навичок здорової поведінки, навичок планування сім'ї (зокрема, безпечної статевої поведінки) і, зрозуміло, від загального стану здоров'я людини,

загальної і статевої культури, доступності медицини, умов та способу життя.

Згідно критеріїв, які визначають спосіб життя людини – якості, рівня та стилю життя, молоді пари, плануючи створення сім'ї, оцінюють їх важливість для себе, надаючи важливість на користь тому чи іншому критерію.

Спосіб життя сім'ї має двобічний вплив на життя дитини, молодої людини: 1) сім'я виступає як захисний чинник, коли між членами сім'ї існують добрі, відверті душевні стосунки, батьки вірять в успіхи дітей і підтримують їх старання, діти підключені до прийняття сімейних рішень, мають свої обов'язки і завдання тощо; 2) як чинник, що стимулює розвиток шкідливих звичок у дітей за рахунок внутрішньої кризи сім'ї, сімейної дезорганізованості, сімейних конфліктів, проявом насилля, наявністю шкідливих звичок у членів сім'ї і т. д. [4].

Результати досліджень, що проводилися в рамках проекту «Огляд молодіжної політики. Дослідницька група» Центром соціальних експертиз Інституту соціології НАН України на замовлення ЮНІСЕФ, свідчать: причини негативної поведінки молодих людей пов'язані з родиною, зокрема, безробіття – 11%, сварки – 6%, бійки – 4%. Серед страхів невпевненості у собі – найбільше бояться втратити: сім'ю – 63%, роботу – 46%, важко захворіти – 40%, друзів – 24% тощо. Серед опитаних найбільш вразливими є особи, які втратили підтримку сім'ї 61%. А серед чинників благополуччя - позитивні соціальні обставини, психологічна і духовна стійкість, здоровий спосіб життя, матеріальна стабільність, освіта, риси характеру - сім'ю називають на першому місці [4].

Зазначене нами вище дає можливість фахівцям соціальної сфери у роботі з сім'єю акцентувати увагу на цінності сім'ї у житті людини, важливості сім'ї як соціального інституту у підготовці молоді до створення власної сім'ї і відповідальної ролі майбутнього батьківства.

Трансформація соціально-економічних процесів, культури, активізація політичних процесів впливає на суспільні перетворення, зокрема, на соціально значущі цілі та шляхи їх реалізації, відповідно – на зміну ціннісних орієнтацій, норми поведінки кожного громадянина у суспільстві. Цілком природно, що люди в таких ситуаціях найперше опираються на власну родину і сімейні цінності (здоров'я, членів сім'ї, матеріальну і духовну стабільність, бажання мати справжню сім'ю).

«Сім'я є одним з головних інститутів відтворення у соціальній структурі суспільства, а шлюбно-сімейний склад населення – демоекономічною і соціально-демографічною «базою» його відтворення та людського розвитку. На формуванні сімейного складу населення позначаються насамперед народжуваність. ...Молоді сім'ї потребують особливої уваги, оскільки саме вони мають стати активними осередками народження і батьківського виховання дітей, протидіяти демографічній

кризі» [5, с. 11-12]. Багатодітні сім'ї не типові для сучасної України, проте вони дещо пом'якшують демографічну ситуацію, яка виникла внаслідок однодітності і бездітності сімей.

У соціальній педагогіці в традиційній класифікації сімей (за ознакою кількості дітей у сім'ї) багатодітна сім'я – це сім'я, яка має трьох і більше дітей.

В Україні за даними перепису населення 2001 року, налічувалося 396,2 тис. багатодітних сімейних домогосподарств, з них – 298,4 тис. – з трьома дітьми, 63,9 тис. – з чотирма і 33,9 тис. – з п'ятьма і більше дітьми. Близько 2/3 (60%) таких сімей проживає в сільській місцевості. Частка сімей з трьома і більше дітьми становить лише 5,7%; 3,3% у містах і 10,9% у селах. Багатодітність більш характерна для сільських сімей, частка яких у 3,3 рази перевищує міську [5].

Відтворення народонаселення завжди постає проблемою суспільних відносин, так як «діти – майбутнє суспільних відносин, сенс і основа людського буття. Діти зміцнюють сім'ю, прикрашають життя і дарують радість, передаючи естафету від покоління до покоління» [2, с. 123]. «Виникає безумовна всеосяжна любов і глибинний зв'язок з дитиною, з іншого боку – об'єктивне оцінювальне ставлення, спрямоване на формування особистих якостей і способів поведінки. Перше – альтруїстичне ставлення до дитини, що веде до симбіотичної материнської прив'язаності, друге – до жорсткої виховної стратегії» [2, с. 37].

В українській народній педагогіці завжди пропагувалася багатодітна сім'я (багатодітність). Адже саме умови багатодітної сім'ї створюють багаті потенційні можливості реалізації сімейних функцій, принципів, завдань у передачі соціально-виховного досвіду родинної мудрості наступним поколінням.

Численні праці відомих просвітників і педагогів (Р. Кемпел, І. Кон, Я.Корчак, А. Макаренко, К. Роджерс, В. Сухомлинський, Е. Шефер та багатьох ін.) доводять перевагу батьківської любові, тепла, турботи, родинної атмосфери, колективістських стосунків, взаємодопомоги, відповідальності за свої вчинки, особливої поваги до батька, матері саме в сім'ї, де багато дітей.

Зокрема, сучасні дослідники внутрішньосімейних стосунків (М. Бикова, О.Бондарчук, К. Кован, І. Комановський, Є. Смирнова та ін.) зауважують, що батьківсько-дитячі стосунки у багатодітних сім'ях мають свої переваги. Це, насамперед: 1) турбота про потреби дитини, її фізичну та психологічну захищеність і безпеку наряду з батьками забезпечується старшими членами сім'ї; 2) копіювання і наслідування виконання сімейних ролей через спостереження за всіма членами родини, 3) багато можливостей розвитку через різнобічний вплив кожного з «родинних вихователів», 4) умови для набуття досвіду спілкування і вирішення конфліктів, для майбутньої життєдіяльності, 5) набуття досвіду

колективістських стосунків, що полегшує адаптацію у нових суспільних відносинах, б) встановлення меж діяльності дитини – не тісних, але й не повністю контрольованих.

Отже, зусилля держави, громадськості повинні бути спрямовані на благополуччя і добробут сім'ї, створення умов для захисту її прав у суспільстві та прав її членів у самій родині. Насамперед це стосується багатодітних сімей.

Сім'я в цілому розглядається «як єдиний механізм і є основним клієнтом роботи, найбільша частина якої відбувається на дому» [1, с. 6].

Мета нашої публікації – проаналізувати проблеми сучасних сімей в Україні; визначити роль багатодітної сім'ї як пріоритетного зразка для створення сім'ї; розкрити окремі аспекти соціально-педагогічної роботи з багатодітними сім'ями.

На сьогодні є поняття «багатодітна сім'я» визначене Законом України «Про охорону дитинства» (2001 р.) як сім'я, що складається з батьків (або одного з батьків) і трьох та більше дітей. Відповідно до Закону України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (2000 р.) багатодітна сім'я має право на державну соціальну допомогу за ознакою малозабезпеченості [5].

Роботу з багатодітною сім'єю неможливо обмежити будь-якими рамками. Визначальна роль у цьому процесі наряду з вчителями, соціальним педагогом і іншими фахівцями належить соціальному працівнику. Успішність і ефективність його роботи залежить від багатьох факторів, в першу чергу – рівня підготовки, кваліфікації, неупередженого ставлення до сім'ї.

У кожного фахівця соціальної сфери у роботі з багатодітною сім'єю повинна бути чітка система понять, що стосується його безпосередньої діяльності, цінностей, переконань, психічної витривалості і різних вмінь. Працюючи з сім'єю соціальний працівник (педагог) має знати особливості сім'ї як клієнта соціальної роботи, зокрема, усвідомлювати, що «сім'ї – це замкнута система, автономна у своїй життєдіяльності [1, с. 29]. Зміни в сім'ї мають розпочатися із усвідомлення нею потреби у вирішенні певної проблеми.

Кожна сім'я виконує в процесі життєдіяльності певні функції, хоча окремі функції не обов'язкові для окремих сімей. Так, якщо в сім'ї є діти, то обов'язковими будуть функції, пов'язані з доглядом за дітьми і їх вихованням. Можливо, що відсутність окремих функцій не можна розглядати як причину для втручання і початку психосоціального процесу, хоча це може утруднювати функціонування сім'ї. Навіть якщо можна спрогнозувати, до чого це приведе.

Функції сім'ї фахівці-практики класифікують по-різному. Можна використати як загальну, так і детальну класифікацію. Перша зручна для швидкого аналізу (при перших візитах в сім'ю), друга – для систематичного процесу аналізу. Проте кожен спеціаліст випрацьовує

свою класифікацію або вибирає та адаптує існуючу, щоб вона дійсно допомагала в роботі з сім'єю. У загальноприйнятій класифікації включені такі функції: економічна (планування бюджету, заробіток і витрати, розподіл тощо), репродуктивна (народження дітей, планування сім'ї, небажана вагітність), рекреативна (дозвілля, відпустка, відновлення сил, відпочинок після роботи), побутова (догляд дому, підтримка чистоти, порядку, гігієнічних норм), соціалізуюча (соціальні уміння, освіта, професія, соціальні навички), терапевтична (взаємна підтримка, прив'язаність тощо).

Тема «Функції сім'ї» корисна для соціального педагога і працівника як діагностична, яка допомагає розібратися з сильними і слабкими сторонами життєдіяльності сім'ї. У процесі роботи з багатодітною сім'єю фахівцеві потрібно аналізувати різні функції сім'ї, що дозволяє знаходити і виділяти критичні місця чи функції, в здійсненні яких сім'я відчуває труднощі.

Практик соціальної сфери не може просто давати оцінку сім'ї як проблемній тому, що вона багатодітна, не вказуючи, з якою функцією (функціями) сім'я не справляється, а повинен визначити ще й взаємозв'язок цих функцій і виділити основну. Тобто проблемна сім'я – це сім'я з недостатністю виконання конкретних функцій. Проте проблемна сім'я – це наші узагальнення, оцінка, можливо і клеймо сім'ї, малоприсадибні для розуміння сім'ї. В конкретній сім'ї фахівець може стикнутися з слабкістю окремих функцій, сім'я при цьому може виділяти серед них зовсім інші функції, які вважає коренем всіх проблем. Це відбувається при запереченні членами сім'ї проблеми і заміни її іншою. В такому випадку соціальний працівник (педагог) разом з сім'єю повинен виділити те, з чим сім'я готова працювати, при підготовці цілей і здійсненні конкретних дій обговорити разом з сім'єю ефективність цих дій та скласти план сумісних дій для вирішення проблеми.

Соціальним працівникам і педагогам необхідно виділити, чи відноситься багатодітна сім'я до сім'ї групи ризику, чи до проблемної сім'ї. Сім'ї групи ризику – це звичайні сім'ї, які справляються з своїми повсякденними функціями. Проте для цих сімей існує підвищений ризик перейти в ранг проблемних сімей при розвитку подій, які шкідливо впливають на життєдіяльність сім'ї. До сімей групи ризику відносять сім'ю з дитиною зі спеціальними потребами, сім'ю з дитиною-інвалідом, сім'ю з деструктивними взаємостосунками, багатодітну сім'ю, сім'ю, де батьки не працюють тощо. Проблемна сім'я – це сім'я, яка не справляється зі своєю повсякденною діяльністю, або її способи адаптуватися є соціально недопустимими з суспільної точки зору. В такій сім'ї спостерігається відсутність турботи про дітей, насилля, нездатність сім'ї створювати умови дитині для навчання (дитина змушена заробляти гроші) тощо. Різниця між сім'ями групи ризику і проблемними сім'ями

полягає не в характері проблеми, а в здатності сім'ї самостійно виконувати свої основні функції.

Отже, сім'ї групи ризику здатні їх виконувати, проблемні сім'ї – ні. Цим визначаються і різні підходи в роботі з багатодітними сім'ями групи ризику і проблемними сім'ями.

Також визначаються і принципи підходу до сім'ї в залежності від її статусу Сім'я, яка відноситься до групи ризику, зокрема, багатодітна сім'я, зазвичай, сама вибирає підходящу послугу, і з нею проводиться превентивна робота, мета якої попередження проблем в житті сім'ї, що можуть порушити нормальний ритм її існування. Проблема багатодітна сім'я, зазвичай, не в змозі самостійно справитися із ситуацією. Тут необхідне втручання ззовні, з боку соціальної сфери. Послуги, що надаються проблемним сім'ям, є послугами, що захищають, мета роботи з даною сім'єю – це рішення проблеми.

Велике значення має те, що думає спеціаліст, як він відноситься до проблем багатодітної сім'ї, що є для нього допустимим, а що – ні. Тобто важливо, щоб він сформулював для себе принципи, якими він буде керуватися у своїй роботі.

В роботі з багатодітною сім'єю соціальний працівник (педагог) повинен володіти навичками визначення ключової проблеми сім'ї. Термін «ключова проблема сім'ї» є робочим терміном для фахівця соціальної сфери, який визначає «головну тему» роботи з сім'єю. Тут головне пам'ятати, що багато проблем є лиш наслідком і вони втратили свою актуальність при вирішенні ключової проблеми. Від того, наскільки грамотно соціальний працівник проведе виявлення ключової проблеми, залежить підсумок всієї роботи.

До основних умінь виявлення ключової проблеми відносять: 1) уміння відділяти інформацію від емоцій, 2) уміння виділяти причину і наслідок, 3) бачити інформацію з різних точок зору, 4) бачити і аналізувати сім'ю як функціонуючу систему, із відносинами, що склалися. Ключовими проблемами сімей, на які фахівець повинен звернути увагу, є багатодітні сім'ї, де батьки страдають алкоголізмом, де батьки не працюють, сім'ї, які розпадаються, неповні сім'ї, де батьки-інваліди тощо.

Соціальним працівникам (педагогам) легко працювати з мотивованими членами багатодітної сім'ї, які самі просять допомоги і відкрито розкривають свої проблеми. І важко – з невмотивованими сім'ями, які можуть бути не тільки не асоціальними, але й благополучними. Ознаки такої сім'ї: заперечення проблем, відмова від допомоги, небажання співпрацювати. Причини можуть бути самі різні. В такому випадку фахівець, виходячи з принципу «Не зашкодь», повинен з'ясувати – проблема це сім'я чи сім'я групи ризику, бути активним, але не агресивним в рекламі послуг служби, в'яснити причини поведінки сім'ї, зрозуміти їх.

Аналізуючи показники ефективності роботи фахівець повинен враховувати внутрішні умови для ефективної роботи з багатодітною сім'єю: наявність практичних умінь налагодження контакту з сім'єю; уміння творчо підходити до рішення проблем; уміння переконувати і впливати; позитивні переконання по відношенню до сім'ї; наявність ресурсів; психічна стійкість і стабільність в особистому житті. Також враховувати зовнішні умови для ефективної роботи з сім'єю: призначення і переконання служби; культура організації; наявність «розумового» потенціалу служби; наявність команди однодумців; наявність законодавчих актів та документів та ін. На практиці у роботі з багатодітною сім'єю значимими є рівень сім'ї, рівень члена сім'ї, рівень спеціаліста і рівень служби, яку представляє фахівець. Досягнення згоди в питанні, який результат вважати ефективним, і є основним завданням оцінки результативності роботи.

Кожна сім'я в певні періоди свого існування проходить певні кризи і проблеми, які стосуються як окремих членів сім'ї, так і всієї сім'ї в цілому. Тому фахівець, який працює з багатодітною сім'єю і надає їй допомогу, повинен зважувати ступінь свого втручання в сім'ю згідно правила педагогіки: «Не нашкодь!».

Коло проблем, з якими зустрічаються багатодітні сім'ї, – широке і різноманітне. Як ми зауважували вище, для того, щоб надати реальну допомогу, соціальний педагог повинен виявити проблеми родини і визначити послідовність їх розв'язання у відповідності зі ступенем актуальності, та застосувати безпосередні заходи реальної допомоги відповідно до виявлених потреб та проблем. Це: психолого-педагогічна допомога і освіта батьків; організація зустрічей батьків з фахівцями – психологами, медичними працівниками, працівниками правоохоронних органів організація сімейних клубів, недільних шкіл тощо; правова освіта в багатодітних сім'ях; добір спеціальної літератури з питань виховання дітей, медичних проблем; допомога дітям у подоланні труднощів у навчанні; організація дозвілля дітей і їх батьків; консультації з питань професійної орієнтації дітей; духовна освіта дітей і батьків; інформування про роботу різних служб; допомога у вирішенні проблем особистого росту; адаптація в кризові періоди; психологічна корекція сімейних відносин у процесі сімейного спілкування; організація психотерапевтичної та психіатричної допомоги матерям і іншим членам родини; організація системи додаткової соціальної освіти підлітків і молоді з багатодітних сімей; ознайомлення зі службою екстреної психологічної допомоги; збір коштів і речей для багатодітних родин тощо.

Форми та методи роботи з сім'єю можуть бути різноманітні. Їх вибір фахівцем залежить від потреб сім'ї, розподілу ролей в ній, можливостей адаптації до зміни умов і т.д.

На даний час багатодітна сім'я, як об'єкт дослідження, потребує допомоги, підтримки та особливої уваги фахівців-практиків, науковців, суспільних інституцій та повинна стати пріоритетним зразком для створення сучасної сім'ї. Сьогодні тенденції розвитку інституту сім'ї потребують постійного вдосконалення системи надання соціальних послуг багатодітним сім'ям, реформування діючої системи соціального захисту багатодітних сімей. Багатодітна сім'я фактично ще не стала об'єктом узагальнюючого наукового осмислення, об'єктом системних досліджень у сучасній педагогіці.

Список використаних джерел

1. Зберегти сім'ю. Соціальна робота з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах / Автори-упорядники: О. М. Мороз, Г. І. Постолук, Т. В. Семигіна, О. С. Шипіленко. – К.: ЕКМО, 2008. – 160 с.
2. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка: у 3-ох т. Основи родинного виховання / Б. Ковбас, В. Косів. – Івано-Франківськ, 2006. – Т. 2. – 288 с.
3. Молодь в умовах становлення Незалежної України (1991 – 2011 роки): щоріч. доп. Президенту України, Верховній раді, Каб. Міністрів України про становище молоді в Україні / М-во освіти і науки, молоді та спорту України у справах сім'ї, Держ. ін-т розвитку сімейної та молодіжної політики. – К., 2011. – 316 с.
4. Молодь за здоровий спосіб життя: шор. доп. Президенту України, Верховній раді, Каб. Міністрів України про становище сімей в Україні (за підсумками 2009 р.) / М-во України у справах сім'ї, молоді і спорту, Держ. Ін-т розв. сім'ї та молоді. – К.: СПД Крячун Ю. В., 2010. – 156 с.
5. Сім'я в умовах становлення незалежної України (1991 – 2003 роки): Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2003 року. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. – 254 с.
6. Соціальні служби – родині: Розвиток нових підходів в Україні / За ред. І. М. Григи, Т. В. Семигіної. – К., 2003. – 128 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Zberegty simju. Socialna robota z simjami, jaki opynylsja u skladnyh zhyttjevyh obstavynah / Avtory-uporjadnyky: O. M. Moroz, G. I. Postoljuk, T. V. Semygina, O. S. Shypilenko. – K.: EKMO, 2008. – 160 s.
2. Kovbas B., Kostiv V. Rodynna pedagogika: u 3-oh t. Osnovy rodynnogo vyhovannja / B. Kovbas, V. Kostiv. – Ivano-Frankivsk, 2006. – T. 2. – 288 s.
3. Molod v umovah stanovlennja Nezalezhnoi Ukrainy (1991 – 2011 roky): shhorich. dop. Prezydentu Ukrainy, Verhovnij radi, Kab. Ministriv Ukrainy pro stanovyshhe molodi v Ukraini / M-vo osvity i nauky, molodi ta sportu

Ukrainy u spravah simi, Derzh. in-t rozvytku simejnoi ta molodizhnoi polityky. – K., 2011. – 316 s.

4. Molod za zdorovyj sposib zhyttja: shor. dop. Prezydentu Ukrainy, Verhovnij radi, Kab. Ministriv Ukrainy pro stanovyshe simej v Ukraini (za pidsumkamy 2009 r.) / M-vo Ukrainy u spravah simi, molodi i sportu, Derzh. In-t rozv. simi ta molodi. – K.: SPD Krjachun Ju. V., 2010. – 156 s.
5. Simja v umovah stanovlennja nezalezhnoi Ukrainy (1991 – 2003 roky): Derzhavna dopovid pro stanovyshe simej v Ukraini za pidsumkamy 2003 roku. – K.: Derzhavnyj instytut problem simi ta molodi, 2004. – 254 s.
6. Socialni sluzhby – rodyni: Rozvytok novyh pidhodiv v Ukraini / Za red. I. M. Grygy, T. V. Semyginoi. – K., 2003. – 128 s.

Godlevska A., Shpalerchuk N. The problems of large families in Ukraine and the separate aspects of social and pedagogical work with them. The article discovers: the problems of modern families in Ukraine; the role of large family as priority sample for family creation, the difficulties of coordination system of educational efforts, the socialization of all family members as full-fledged members of society; the family value in human life, in the Ukrainian society and the level of trust to it; the family importance in social structure of society, as social and demographic "base" of its reproduction and human development; the youth preparation for family creation and responsible role of parents.

In the article some aspects of social and pedagogical work with large families are presented: the analysis of family functions for definition of large family as family at-risk or family with problems and creation of the cooperation plan for the solution of specific problems; the definition of the family principles according to its status; the identification of a key problem of a large family and internal conditions for work with it: existence of practical abilities of contact establishment with a family; abilities of a creative attitude in the problems solution; abilities to overpersuade and to influence; positive attitude to the family; existence of resources; mental firmness and stability in private life; external conditions for effective work with a family: existence of professional center capacity; teams of adherents; existence of normative acts and laws. The attention is focused on the defining role of the social worker activity in comparison with the teachers, the social teacher, the psychologist and other experts; on the successful and effective work which depends on professional standards, qualification, the impartial experts relation to a family, the service level which they represent.

Key words: family, large family, social worker, social teacher, social and pedagogical work with families which include many children.

Отримано 7.04.2015 р.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ СІМЕЙ, ДИСКОРДАНТНИХ ЩОДО ВІЛ-ІНФЕКЦІЇ

Горянiн І. І. Соціально-педагогічні особливості та класифікація сімей, дискордантних щодо ВІЛ-інфекції. В статті доведено актуальність проблеми класифікації дискордантних, щодо ВІЛ, сімей. Здійснено аналіз підходів до класифікації сімей, яких не стосується ВІЛ-інфекція та наведено критерії класифікації дискордантних, щодо ВІЛ, сімей: за статтю ВІЛ-інфікованого партнера; за ознакою батьківства; за ознакою розкриття статусу партнеру. Відповідно до наведених критеріїв та особливостей ВІЛ-інфекції визначено основні типи дискордантних сімей, а саме: сім'ї, в яких інфікований чоловік та сім'ї, в яких інфікована жінка; дискордантні сім'ї з дітьми та без дітей; дискордантні сім'ї в яких ВІЛ-позитивний статус відомий партнеру та сім'ї, в яких ВІЛ-позитивний статус залишається в таємниці. Проаналізовано та розкрито особливості кожного із типів дискордантних пар.

В статті проаналізовано проблемні аспекти життєдіяльності дискордантних, щодо ВІЛ, сімей. Багато проблем, з якими стикаються звичайні сім'ї, різко загострюються у дискордантних парах. Одною із таких проблем є ризик інфікування ВІЛ-негативного партнера, при чому ризики інфікування для чоловіка і жінки є різними. Також існує проблема розкриття ВІЛ-позитивного статусу партнеру. Більшості людей з ВІЛ складно відкритися партнерові про «позитивні новини», оскільки це може стати головною перешкодою для сексуального життя ВІЛ-позитивного. Не менш важливою є проблема зачаття здорової дитини. Проблеми з зачаттям у дискордантній парі пов'язані з тим, що для нього потрібний незахищений секс, а це означає ризик для ВІЛ-негативного партнера. Якщо ж вірус передасться ВІЛ-негативній жінці, то також з'являється ризик передачі ВІЛ дитині.

Велику увагу в статті приділено нормативно-правовому регулюванню життєдіяльності дискордантних сімей. В Кримінальному кодексі України описується відповідальність людини за свідоме зараження ВІЛ-інфекцією іншої людини. В законі України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» наведено права та обов'язки ВІЛ-інфікованих в дискордантних сім'ях.

Ключові слова: дискордантні сім'ї, ВІЛ-інфекція, розкриття ВІЛ-статусу.

Горянин И. И. Социально-педагогические особенности и классификация семей, дискордантных к ВИЧ-инфекции. В статье приведены актуальность проблемы классификации дискордантных, по ВИЧ, семей. Осуществлен анализ подходов к классификации семей, которых не касается ВИЧ-инфекция и приведены критерии классификации дискордантных, по ВИЧ, семей: по полу ВИЧ-инфицированного партнера; по признаку отцовства; по признаку раскрытия статуса партнеру. Согласно приведенным критериям и особенностей ВИЧ-инфекции определены основные типы дискордантных семей, а именно: семьи, в которых инфицирован мужчина и семьи, в которых инфицирована женщина; дискордантные семьи с детьми и без детей; дискордантные семьи, в которых ВИЧ-положительный статус известен партнеру и семьи, в которых ВИЧ-положительный статус остается в тайне. Проанализированы и раскрыты особенности каждого из типов дискордантных пар.

В статье проанализированы проблемные аспекты жизнедеятельности дискордантных, по ВИЧ, семей. Многие проблемы, с которыми сталкиваются обычные семьи, резко обостряются в дискордантных парах. Одной из таких проблем является риск инфицирования ВИЧ-отрицательного партнера, причем риски инфицирования для мужчины и женщины разные. Также существует проблема раскрытия ВИЧ-положительного статуса партнера. Большинству людей с ВИЧ сложно открыться партнеру о «позитивные новости», поскольку это может стать главным препятствием для сексуальной жизни ВИЧ-положительного. Не менее важной является проблема зачатия здорового ребенка. Проблемы с зачатием в дискордантной паре связаны с тем, что для него нужен незащищенный секс, а это означает риск для ВИЧ-отрицательного партнера. Если же вирус передастся ВИЧ-отрицательной женщине, то также появляется риск передачи ВИЧ ребенку.

Большое внимание в статье уделено нормативно-правовому регулированию жизнедеятельности дискордантных семей. В Уголовном кодексе Украины описывается ответственность человека за сознательное заражение ВИЧ-инфекцией другого человека. В законе Украины «О противодействии распространению болезней, обусловленных вирусом иммунодефицита человека (ВИЧ), и правовой и социальной защите людей, живущих с ВИЧ» наведены права и обязанности ВИЧ-инфицированных в дискордантных семьях.

Ключевые слова: дискордантные семьи, ВИЧ-инфекция, раскрытия ВИЧ-статуса.

Постановка проблеми. За всю історію існування епідемії ВІЛ/СНІДу люди, які живуть з ВІЛ, стикалися з неприйняттям і дискримінацією. Особливістю ВІЛ-інфекції є багатогранність і складність її впливу на медичні, демографічні, соціально-економічні, політичні аспекти суспільства. Із суто медичної проблеми охорони здоров'я населення ВІЛ-інфекція перетворилась на проблему соціального розвитку. Сучасний стан розвитку епідемічного процесу в Україні характеризується: значним поширенням ВІЛ серед різних категорій населення; переважним ураженням осіб працездатного віку; нерівномірним поширенням ВІЛ-інфекції на різних територіях України; зміною домінуючого шляху передачі ВІЛ з парентерального на статевий [1].

За час розвитку епідемії ВІЛ/СНІДу, з'являється все більше сімейних пар, в яких один з партнерів є ВІЛ-інфікованим, а інший ні. Згідно Наказу Міністерства охорони здоров'я України №415 від 19.08.2005р. «Про удосконалення добровільного консультування і тестування на ВІЛ інфекцію», визначення поняття «дискордантна пара» трактується як пара, в якій один з партнерів є носієм ВІЛ [2]. Їм необхідно приділяти особливу увагу в наданні кваліфікованої соціально-педагогічної допомоги з метою гармонізації спільного життя.

Аналіз останніх досліджень. Змінам, які відбуваються в соматичному, психічному (зокрема, характерологічному), фізичному статусі людей, які живуть з ВІЛ/СНІДом присвячені дослідження Н. Нізової [3], А. Щербінської, О. Коляди. Значущими в плані пошуку ефективних шляхів профілактики ВІЛ-інфекції та медико-соціальної роботи з дискордантними парами є дослідження Н. Нізової, Н. Жилки, Н. Чепурнової, Р. Габрель, М. Маркова [4; 5].

Незважаючи на істотне зростання кількості досліджень, які розкривають особливості соціальної та соціально-педагогічної роботи з людьми, які живуть з ВІЛ, та широкомасштабної діяльності неурядових організацій у сфері ВІЛ/СНІДу в Україні, наукових праць, присвячених питанням соціально-педагогічної роботи з дискордантними сім'ями та їх класифікації на даний момент немає, що і зумовило постановку **основних цілей** статті – визначення соціально-педагогічних особливостей сімей, в яких один із партнерів ВІЛ-інфікований та їх класифікація.

Результати теоретичного аналізу. Кожна культура породжує певну модель сім'ї. Структура нормативної моделі включає нормативних членів сім'ї, кожен з яких характеризується певним статусом (тобто позицією з певними правами і обов'язками, з якими пов'язана очікувана поведінка). Сьогодні, користуючись різними підходами, вчені нараховують понад 40 типів і форм сімей [8, с. 18].

Існує чимало критеріїв класифікації сімей.

За кількістю і характером сімейних пар, які проживають разом і ведуть спільне господарство, виховують дітей: розширена (складна) сім'я

— складається із сімейних пар та дорослих дітей, які проживають разом; нуклеарна (проста) — складається з однієї сімейної пари, можливо, з дітьми.

За наявністю батьків: повна сім'я (є обидва члени сімейної пари); неповна (один із батьків виховує дітей).

За кількістю дітей: бездітні; одnodітні; малодітні (двоє дітей); багатодітні (трьох і більше дітей).

За тривалістю, віком: сім'я молодіжна (тільки створилась, оформилась); молода сім'я (сім'я, яка зустрілась з першими несподіваними для них перешкодами); сім'я, яка чекає дитину (помітно змінюються відносини подружжя: дружина не залишається без уваги, з'являється надзвичайна турботливість один про одного); сім'я середнього подружнього віку (від 3-х до 10-и років подружнього життя); сім'я старшого подружнього віку (10–20 років подружнього життя); літня подружня сім'я – сім'я, яка прожила не один десяток років спільно.

За ієрархією влади: патріархальна (влада чоловіків); матріархальна (влада жінок); еквалітарна (рівність обох).

За типом главенства в сім'ї: егалітарні (демократичні); авторитарні.

За якістю взаємин і атмосфери в сім'ї: благополучна; стабільна; нестабільна; дезорганізована.

Всі перелічені вище критерії, за якими можна класифікувати звичайні сім'ї, безумовно стосуються і дискордантних щодо ВІЛ сімей, адже вони виконують одні і ті ж функції (господарсько-економічну, репродуктивну, регенеративну, виховну, рекреативну, психотерапевтичну). Проте багато проблем, з якими стикаються звичайні сім'ї, різко загострюються у дискордантних парах.

Враховуючи всі характеристики сучасної сім'ї, а також особливості ВІЛ-інфекції, можна вибрати ознаки, за якими умовно поділити дискордантні сім'ї на кілька груп.

Наприклад, за статтю ВІЛ-інфікованого партнера дискордантні пари можна поділити на дві групи - сім'ї, в яких інфікований чоловік та сім'ї, в яких інфікована жінка. Таким сім'ям властиві різні рівні ризику інфікування партнера. Жінки вдвічі частіше заражаються шляхом гетеросексуального контакту (з партнером протилежної статі), ніж чоловіки. Дослідження дозволяють вважати, що жінкам у порівнянні з чоловіками для розвитку СНІДу потрібна менша доза вірусу. Всі жінки, які мали незахищений статевий контакт з людиною – носієм ВІЛ, повинні пройти консультування та тестування перед спробою завагітніти. В ідеалі, всім жінкам слід знати свій ВІЛ-статус до запліднення. Жінкам, які не пройшли тест на ВІЛ до зачаття, слід запропонувати консультування та добровільне тестування в період вагітності [3, с. 31].

За ознакою батьківства дискордантні пари можна також поділити на дві групи – сім'ї з дітьми та без дітей. Серед бездітних сімей чітко розмежовуються дві підгрупи – сім'ї, які планують народити дітей та

сім'ї, які не хочуть мати спільних дітей. Охорона репродуктивного здоров'я та планування сім'ї – це невід'ємні компоненти допомоги дискордантним парам. В умовах епідемії ВІЛ/СНІДу важливе значення має організація надання послуг ЛЖВ з питань планування сім'ї та запобігання небажаних вагітностей [4, с. 11].

Дотримуючись Конвенції про права людини, кожна ВІЛ-позитивна жінка має право на народження дитини. Відтак, одним із важливих завдань медичної галузі є забезпечення вичерпною інформацією та доступною медичною допомогою цієї категорії пацієнтів з метою підвищення якості та тривалості життя ВІЛ-позитивної жінки для народження та виховання своїх дітей, таким чином – здійснення профілактики соціального сирітства [6].

Репродуктивний вибір та питання планування сім'ї є надзвичайно актуальними для дискордантних пар. Проблеми з зачаттям у дискордантній парі пов'язані з тим, що для нього потрібний незахищений секс, а це означає ризик для ВІЛ-негативного партнера. Якщо ж вірус передасться ВІЛ-негативній жінці, то також з'являється ризик передачі ВІЛ дитині, який у цьому випадку буде навіть вищим, ніж для ВІЛ-позитивної жінки. Для чоловіка ризик при вагінальному сексі без презерватива не такий вже й великий, однак він існує. Цілковито виключити ризик для чоловіка в дискордантній парі можна за допомогою методу "домашнього запліднення". Штучне запліднення (штучне введення сперми в порожнину матки) можна провести й у фахівця в спеціалізованій установі, особливо якщо в домашніх умовах зачаття домогтися не вдалося. Всупереч існуючим міфам, такий метод зачаття не відбивається погано на дитині. Імовірність зачаття цим методом така ж, як і при статевому акті, можливо, трохи менша [6, с. 145].

У випадку, коли інфікований чоловік, складностей виникає більше. Єдиний метод, що рекомендують багато фахівців для виключення передачі ВІЛ жінці, це так зване очищення сперми. На жаль, подібна процедура доступна тільки в деяких клініках інших країн. В Україні немає клініки, де б проводили цю процедуру для ВІЛ-позитивних чоловіків.

В усіх інших випадках необхідно пам'ятати про те, що під час зачаття в дискордантній парі буде ризик передачі вірусу жінці. Цей ризик можна зменшити, але виключити цілком неможливо. Різні пари справляються з такою ситуацією по-різному. Деякі просто ризикують, частина дискордантних пар шукає інші способи завести дитину, відмовившись від запліднення спермою ВІЛ-позитивного партнера [3, с. 79].

За ознакою розкриття статусу партнеру сім'ї можна розподілити на ті, в яких ВІЛ-позитивний статус відомий партнеру та ті, в яких ВІЛ-позитивний статус залишається в таємниці.

Більшості людей з ВІЛ складно відкритися партнерові про «позитивні новини», оскільки це може стати головною перешкодою для сексуального життя ВІЛ-позитивного. У багатьох є негативний досвід, коли їх відкидали кохані, друзі або члени сім'ї. Саме тому часто люди готові на що завгодно, лише б уникнути фрази: «Я – ВІЛ-позитивний». Однак при побудові серйозних стосунків неминуче наступить момент, коли про ВІЛ-статус потрібно буде повідомити.

Відповідно до статті 12 Закону України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» «...Люди, які живуть з ВІЛ, зобов'язані: вживати заходів для запобігання поширенню ВІЛ-інфекції, запропонованих органами охорони здоров'я; повідомляти осіб, які були їхніми партнерами до виявлення факту інфікування, про можливість їх зараження...» [9].

Свідоме зараження ВІЛ переслідується законом. Згідно зі статтею 130 Кримінального кодексу України свідоме створення для іншої особи небезпеки зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, яка є небезпечною для життя людини, карається арештом на строк до трьох місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до трьох років. Зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби особою, яка знала про те, що він/вона є носієм цього вірусу, – карається позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені по відношенню до двох або більше осіб або неповнолітніх, – караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років. Умисне зараження іншої особи вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, яка є небезпечною для життя людини, – карається позбавленням свободи на строк від п'яти до десяти років [7].

Найчастіше ВІЛ-позитивний статус партнера в дискордантній щодо ВІЛ парі розкривається під час ДКТ – добровільного консультування та тестування на ВІЛ. Розширення доступу до послуг перед- та післятестового консультування та тестування на ВІЛ-інфекцію для партнерів ЛЖВ підвищує рівень їх інформованості з питань профілактики ВІЛ-інфекції, знижує рівень стигматизації та дискримінації ВІЛ-позитивних осіб та їх партнерів, сприяє формуванню безпечної поведінки, запобіганню передачі ВІЛ від матері до дитини, зміцненню сімейних стосунків серед дискордантних пар, формує прихильність до хіміопротекції, запобігає поширенню ВІЛ серед партнерів, тобто в цілому виступає як ефективний інструмент профілактики ВІЛ-інфекції [3, с. 37].

Основною метою консультування партнерів ЛЖВ, які планують створити сім'ю є інформування про шляхи передачі ВІЛ-інфекції та

профілактику інфікування, підтримка подальшої безпечної щодо ВІЛ-інфікування поведінки, формування думки про реальність щасливого шлюбу та народження здорових дітей, сприяння прийняттю добровільного інформованого рішення щодо тестування на ВІЛ, того, хто не знає свого ВІЛ-статусу, визначення ВІЛ-статусу, своєчасний початок АРТ, профілактика передачі ВІЛ від матері до дитини, надання послуг з планування сім'ї та всебічної підтримки.

Після розкриття ВІЛ-статусу парі (ВІЛ-позитивній особі) надається соціально-психологічна підтримка, спрямована на усвідомлення і толерантне ставлення до отриманої інформації, попередження самостигматизації шляхом надання різних форм допомоги (індивідуальних консультацій психолога, залучення груп взаємодопомоги, консультацій соціального працівника за принципом «рівний-рівному» тощо).

В цьому випадку потрібно зосередити увагу, на тому, що клієнтові можна запропонувати звернутись до ЦСССДМ, закладів соціального спрямування та обслуговування, громадської організації, що надає ВІЛ-сервісні послуги.

Висновки. Отже класифікація дискордантних щодо ВІЛ подружніх пар може бути здійснена за тими ж критеріями, що і звичайних сімей. Проте, врахувавши особливості ВІЛ-інфекції, можна запропонувати особливі критерії для класифікації дискордантних пар, а саме - стать ВІЛ-інфікованого партнера; виконання батьківської функції; розкриття статусу партнеру.

Оскільки кожний випадок ВІЛ-інфекції являє собою медичну, соціальну і психологічну проблему, соціальна допомога парам з ВІЛ повинна будуватись як спільна координована робота команди, яка працює з цією категорією. Необхідна спільна робота спеціалістів у наступних областях: ВІЛ-інфекція, акушерство і гінекологія, консультування, догляд, психологічна допомога, юридичний супровід, соціальний супровід [1].

Перспектива подальших досліджень полягає у пошуку найбільш ефективних методів соціально-педагогічної роботи з дискордантними щодо ВІЛ сім'ями для забезпечення ефективної соціалізації та адаптації таких сімей в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової соціальної програми протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу на 2014-2018 роки» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1708-18>. – Назва з екрану.
2. Наказ Міністерства охорони здоров'я України №415 від 19.08.2005р. «Про удосконалення добровільного консультування і тестування на

- ВІЛ інфекцію» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1404-05>. – Назва з екрану.
3. Соціальний супровід і медична допомога для дискордантних пар: Методичні рекомендації / Н.М. Нізова, Н.Й. Сало, О.П. Яцура, О.Г. Єщенко, В.А. Бортницький. – К.: Інжиніринг, 2009. – 112 с.
 4. Жилка Н.Я. Питання законодавчого забезпечення в Україні реалізації дискордантними парами репродуктивного права / Н.Я. Жилка, В.М. Лобас, Г.О. Слабкий, Н.В. Чепурнова // Актуальные вопросы организации акушерско-гинекологической помощи в свете реформирования здравоохранения Украины. – Сборник научно-педагогических статей посвященный 80-летию кафедры акушерства и гинекологии №1. – Донецк. – 2013. – 202 с.
 5. Чепурнова Н. В. Підготовка до вагітності дискордантних пар (методичні рекомендації) / Н. Чепурнова, Ю. Вдовиченко, Н. Гойда та ін. – Київ, 2012. – 36 с.
 6. Жилка Н. Я. Проблеми дискордантних пар у середовищі високих темпів поширення ВІЛ-інфекції / Н. Я. Жилка, Н. В. Чепурнова // Україна. Здоров'я нації . – 2012. – № 2-3. – С. 145-152.
 7. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page4>. – Назва з екрану.
 8. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини та підвищення виховного потенціалу громади / За заг. ред Г.М.Лактіонової. – К.: Науковий світ, 2004. – 86 с.
 9. Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» від 05.12.2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1972-12>. – Назва з екрану.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Zakon Ukrai'ny «Pro zatverdzhennja Zagal'noderzhavnoi' cil'ovoi' social'noi' programy protydii' VIL-infekcii'/SNIDu na 2014-2018 roku» [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1708-18>– Nazva z ekranu.
2. Nakaz Ministerstva ohorony zdorov'ja Ukrai'ny №415 vid 19.08.2005r. «Pro udoskonalennja dobrovil'nogo konsul'tuvannja i testuvannja na VIL infekciju» [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1404-05>– Nazva z ekranu.
3. Social'nyj suprovid i medychna dopomoga dlja dyskordantnyh par: Methodychni rekomendacii' / Avt. Kol: Nizova N.M., Salo N.J., Jacura O.P., Jeshhenko O.G., Bortnyc'kyj V.A. – K.: Inzhynirynng, 2009. – 112 s.
4. N.Ja. Zhyłka. Pytannja zakonodavchogo zabezpečennja v ukrai'ni realizacii' dyskordantnyh paramy reproduktyvnogo prava / N.Ja. Zhyłka, V.M. Lobas, G.O. Slabkyj, N.V. Chepurnova // Aktual'nye voprosy

- organizacyy akushersko-gynekologicheskoy pomoshhy v svete reformyrovanyja zdavoohranenyja Ukrainy. – Sbornyk nauchno-pedagogycheskyh statej posvjashhenyj 80-letyju kafedry akusherstva y gynekologyy №1. - Doneck. – 2013. – 202 s.
5. Chepurnova N.V. Pidgotovka do vagitnosti dyskordantnyh par (metodychni rekomendacii) / Chepurnova N., Vdovychenko Ju, Gojda N. ta in. – Kyiv, 2012. – 36 s.
 6. Zhylka N. Ja. Problemy dyskordantnyh par u seredovyshhi vysokyh tempiv poshyrennja VIL-infekcii' / N. Ja. Zhylka, N. V. Chepurnova // Ukrai'na. Zdorov'ja nacii' . – 2012. – № 2-3. – S. 145-152.
 7. Kryminal'nyj kodeks Ukrai'ny // Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny. – 2001. – № 25-26. – St. 131. [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page4>– Nazva z ekranu.
 8. Usvidomlene bat'kivstvo jak umova povnocinnogo rozvytku dytyny ta pidvyshhennja vyhovnogo potencialu gromady / Za zag. Red G. M. Laktionovoi'. – K.: Naukovyj svit, 2004.
 9. Zakon Ukrai'ny «Pro protydyju poshyrennju hvorob, zumovlenyh virusom imunodeficytu ljudyny (VIL), ta pravovyj i social'nyj zahyst ljudej, jaki zhyvut' z VIL» vid 05.12.2012 [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1972-12>– Nazva z ekranu.

Gorianin I. I. Social-pedagogical peculiarities and classification of discordant in HIV families. Analyzed in this article have been the problems of discordant HIV families. Studied have been the main approaches to the classifications of HIV negative families. Analyzed have been the criteria of discordant HIV families according to: the paragraph of HIV infected clients; paternity features; revealed status of the partner. According to the mentioned above criteria and the peculiarities of HIV infection there have been determined the main types of discordant families such as: families where a wife is infected and families where a husband is infected; discordant families with and without children; discordant families where the HIV positive status is known to a partner and to the family and families where the HIV positive status is a secret. Described and analyzed have been the peculiarities of each type of discordant couples.

Analyzed have been in this article the problem aspects of life activity of the discordant HIV families. A lot of problems, which face ordinary families, become rapidly strained in the discordant families. One of such problems is a risk to infect HIV-negative partner and moreover the contamination risk is different for men and women. There is also a problem of revelation of HIV positive status of a partner. To the majority of HIV positive people is difficult to tell partner about “positive news”, because it can be the main obstacle for sexual life. The equally important is a problem of conceiving healthy children. Problems with conceiving in the discordant couples is connected with the fact that for conceiving they have to stop using protection but it means a risk for

HIV negative partner. If the HIV negative woman will be infected, it means that there will be a risk of contamination for her child too.

The great attention in this article is paid to the normative legal base of the discordant families' activity. In the Criminal code of Ukraine there is a description of responsibilities for conscious infection of other person. In the legislation of Ukraine "About countermeasures for spread of diseases, caused by human immunodeficiency virus (HIV). Legal and social protection of HIV positive people" there are rights and responsibilities for discordant HIV families.

Key words: discordant families, HIV, disclosure of HIV status.

Отримано 9.04.2015 р.

УДК 37.013.43:364.46

О. І. Данилюк
elena.daniluyk@mail.ru

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ – ЯК КОМПОНЕНТА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ІНСПЕКТОРА

Данилюк О. І. Соціально-економічна компетентність – як компонента фахової підготовки майбутнього соціального інспектора. В статті доведено актуальність досліджуваної проблеми, а саме соціально-економічної компетентності як складової фахової підготовки майбутнього соціального інспектора за спеціальністю «Соціальна допомога» галузі знань «Соціальне забезпечення». Здійснено теоретичний аналіз наукових підходів та обґрунтовано теоретичну сутність категорій «компетентність» та «економічна компетентність». Результати аналізу основних підходів науковців щодо визначення вищезазначених категорій, дають підстави констатувати, що на сьогодні в науковій літературі не існує єдиного трактування цих понять і, відмінність підходів до їх тлумачення обумовлена особливостями діяльності фахівців різних професійних сфер.

Розкрито значення і місце соціально-економічної компетентності та підготовки у фаховій підготовці майбутніх соціальних інспекторів. На основі аналізу освітньо-кваліфікаційної характеристики підготовки фахівця за спеціальністю «Соціальна допомога», галузі знань «Соціальне забезпечення» освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» Кам'янець-

Подільського національного університету імені Івана Огієнка, майбутньої професійної діяльності, напрямків євроінтеграційного курсу держави виокремлено та обґрунтовано низку основних особливостей соціально-економічної підготовки майбутніх соціальних інспекторів.

Зокрема, проведений аналіз освітньо-кваліфікаційної характеристики на наявність у ній тих чи інших соціально-економічних питань свідчить про достатню кількість вимог, пов'язаних з соціально-економічною діяльністю соціального інспектора.

Аналіз майбутньої професійної діяльності соціальних інспекторів вказує на її прямий зв'язок з елементами економічної діяльності у соціальному забезпеченні.

Процес європейської інтеграції все суттєвіше впливає на всі сфери життя держави. Україна чітко визначила орієнтири входження у європейський простір та здійснюватиме реформування системи соціального забезпечення у контексті європейських вимог.

Проведено структурний аналіз соціально-економічної підготовки в КПНУ імені Івана Огієнка дав можливість виокремити і обґрунтувати її основні складові при підготовці соціального інспектора.

Ключові слова: компетентність, економічна компетентність, професійна підготовка, соціальний інспектор, соціально-економічна підготовка, освітньо-кваліфікаційна характеристика.

Данилюк Е. И. Социально-экономическая компетентность — как компонента будущей профессиональной подготовки социального инспектора. В статье доказана актуальность проблемы социально-экономической компетентности как компоненты профессиональной подготовки будущих социальных инспекторов по специальности «Социальная помощь» области знаний «Социальное обеспечение». Осуществлен теоретический анализ научных подходов и обосновано теоретическое содержание понятий «компетентность» и «экономическая компетентность». Результаты проведенного анализа научных подходов относительно определения вышеуказанных категорий, дают основания констатировать, что в научной литературе отсутствует единое определение этих понятий, и, отличие подходов к их определению обусловлено особенностями трудовой деятельности специалистов разных профессий.

Раскрыто роль и место социально-экономической компетентности и подготовки в профессиональной подготовке будущих социальных инспекторов. Проанализирован образовательно-квалификационную характеристику подготовки специалиста по специальности «Социальная помощь» области знаний «Социальное обеспечение» образовательно-квалификационного уровня «специалист», будущую профессиональную

деятельность, евроинтеграционный курс страны, выделено и обосновано ряд особенностей социально-экономической подготовки будущих социальных инспекторов.

Анализ будущей профессиональной деятельности социальных инспекторов указал на ее прямую взаимосвязь с элементами экономической деятельности в социальном обеспечении.

С помощью структурного анализа социально-экономической подготовки в КПНУ дал возможность выделить ее основные компоненты при подготовке социального инспектора.

Ключевые слова: компетентность, экономическая компетентность, профессиональная подготовка, социальный инспектор, социально-экономическая подготовка, квалификационная характеристика.

Постановка проблеми. Аналізуючи діяльність інституцій соціальної роботи в Україні, слід зазначити, що вони є важливою ланкою в системі соціального управління суспільством і розвиваються, реформуються у нерозривному зв'язку з політичними, економічними, власне соціальними процесами. Нині справа соціального захисту в Україні перебуває у стадії реформування і розвитку, ведуться пошуки її оптимальної структури, провідних напрямів діяльності. Призначення соціальної роботи полягає в тому, щоб за допомогою нормативно-правових, економічних, фінансових, соціально-психологічних засобів здійснювати підтримку і допомогу соціально вразливих груп населення.

На сьогодні стає все більш зрозумілим, що лише професіонали можуть забезпечити вихід суспільства з глибокої соціально-економічної кризи. Ефективне функціонування всіх державних та суспільних структур значною мірою залежить від рівня фахової підготовки працівників до роботи в установах та організаціях певного спрямування. Виявом такої готовності є сформованість у майбутніх соціальних інспекторів професійної компетентності, у структурі якої пріоритетне місце відводиться економічній складовій. А відтак не менш важливим є питання економічної підготовки спеціалістів до роботи в закладах системи соціального захисту.

Актуальність теми посилює і той факт, що на сьогоднішній день на функціонування бюджетних організацій негативний вплив мають такі чинники, як незадовільний стан фінансування, тимчасове припинення виплат та перерахунків деяких видів допомоги, збільшення кількості клієнтів.

Аналіз останніх досліджень. Проведений аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок про зростання ролі вищої соціально-економічної підготовки майбутніх фахівців, що зумовлене проблемами переходу до ринкової економіки. Розробці

проблем вищої соціально-економічної підготовки у вітчизняній науці присвятили свою увагу такі вчені, як Ю.В. Николенко, Н. Ничкало, Г.К. Селевко, В.В. Ягупов, Г.А.Дмитренко, Т.І. Бурлаєнко та ін.

Незважаючи на ряд проведених досліджень, які розкривають особливості соціально-економічної підготовки бакалаврів, спеціалістів, магістрів у ВНЗ, наукових праць, присвячених питанням соціально-економічної підготовки спеціалістів з напрямом «Соціальна допомога» немає, що і зумовило постановку мети статті – дослідити й обґрунтувати зміст основних особливостей соціально-економічної підготовки майбутніх соціальних інспекторів з напрямом підготовки «Соціальна допомога» галузі знань «Соціальне забезпечення», яка є складовою їх професійної підготовки; уточнити сутність та структуру економічної компетентності майбутнього соціального інспектора.

Результати теоретичного аналізу. Освітній рівень працівника безпосередньо залежить від обсягу знань, отриманих ним у процесі освіти. Тому кількість часу та наповнення змісту підготовки фахівців є однією з ключових методологічних проблем сучасної професійної освіти. Для розвитку трудового потенціалу має значення формування способу економічного мислення економічної грамотності та економічної культури. Розуміння економічних проблем сучасності видається важливим для підготовки фахівців будь-якого напрямку і рівня. Особливо це стосується професійних якостей фахівця в галузі соціального забезпечення. Економічна освіта є запорукою його професійної компетенції, здібностей, умінь і навичок. Саме соціально-економічна підготовка є однією із складових теоретичного фундаменту формування системи управлінських знань [1].

Соціально-економічна підготовка фахівця в період економічної, політичної та соціальної криз охоплює дуже широке коло питань.

Проаналізувавши основні підходи науковців до визначення понять «компетентність», «економічна компетентність», зазначимо, що на сьогодні в науковій літературі не існує єдиного трактування цих категорій.

Н. Ничкало зазначає, що компетентність — це не лише професійні знання, навички та досвід у спеціальності, але й ставлення до справи, здатність ефективно використовувати знання та вміння, а також особистісні якості для забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці у конкретній робочій ситуації [2, с. 96]. Як інтегральну якість особистості, яка виявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, набутих в процесі навчання та соціалізації й зорієнтованих на самостійну та та успішну участь у діяльності, визначає компетентність Г. Селевко [3, с. 139]. В. Ягупов ототожнює компетентність з підготовленістю до здійснення певної професійної діяльності і наявністю професійно важливих якостей фахівця, що сприяють цій діяльності [4, с. 6] .

Аналогічний підхід щодо визначення компетентності як сукупності знань та вмінь, необхідних для ефективної професійної діяльності, уміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію і у С. Гончаренка [6, с. 149]. І як набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці, трактується компетентність у державних освітніх стандартах.

Щодо економічної компетентності, то під «економічною компетентністю» Г. Дмитренко розуміє сукупність економічних знань та практичних умінь, досвіду, економічної культури і мислення, наявність стійкої потреби й інтересу до професійної компетентності [5, с. 87].

Здійснюючи професійну діяльність, соціальний інспектор виконує різні види соціально-економічної діяльності, й, відповідно виконує певні функції: менеджерську, фінансову, в процесі кар'єрного зростання — кадрову.

У контексті професійної підготовки майбутніх соціальних інспекторів соціально-економічна підготовка в Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка передбачає розуміння ними закономірностей формування та розвитку економічних процесів на макро- та макрорівнях, у взаємозв'язку з розвитком політичних та інших суспільних процесів.

У КПНУ відповідна підготовка охоплює ряд дисциплін, які формують сучасний світогляд і зумовлюють потребу в постійному оновленні соціально-економічних знань, умінь та навичок та забезпечують комплексне вивчення закономірностей економічної та соціальної сфери суспільства.

Звичайно зміст соціально-економічної підготовки у вищих навчальних закладах є однаковим, проте у КПНУ ім. І. Огієнка при підготовці соціального інспектора він має свій контекст, обумовлений певними особливостями.

По-перше, особливості, пов'язані з вимогами освітньо-кваліфікаційної характеристики.

Згідно освітньо-кваліфікаційної характеристики існує ряд акцентів на використання у майбутній професійній діяльності низки економічних і соціальних питань.

Спеціаліст з соціальної допомоги («соціальний інспектор») повинен знати:

основні напрямки регулювання ринку праці, зайнятості та умов праці;

сутність, призначення та зміст державної служби в суспільно-політичній і соціально-економічній системах держави;

основні поняття соціального маркетингу, принципи соціальної відповідальності і компетентності, технології маркетингу і маркетингових інновацій в соціальній сфері;

фактори маркетингового середовища і їх класифікацію;

варіанти організації управління маркетинговою діяльністю організацій соціальної сфери;

організаційний менеджмент як складову державного управління

сутність адресних соціальних допомог малозабезпеченим верствам населення;

нормативно-правову базу щодо забезпечення населення субсидіями;

концепцію витрат і вигод у проектному аналізі та цінність грошей у часі;

стандартні фінансові критерії прийняття рішень;

особливості проведення динамічного і маркетингового аналізу проекту.

Аналогічно майбутній соціальний інспектор повинен володіти наступними вміннями:

аналізувати внутрішнє і зовнішнє маркетингове середовище організацій соціальної сфери;

планувати маркетингову діяльність державних і муніципальних закладів;

нараховувати адресні соціальні допомоги;

проводити динамічний аналіз беззбитковості проекту;

здійснювати аудит комплексу передбаченим чинним законодавством пільг, соціальних виплат і соціальних послуг у розрізі основних категорій пільговиків;

проаналізувати показники фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення за рахунок державного і місцевого бюджетів, а також державних цільових позабюджетних фондів;

запропонувати методи оптимізації функціонування та фінансування сфери соціального захисту та соціального забезпечення в Україні.

Отже, проведений аналіз освітньо-кваліфікаційної характеристики на наявність у ній соціально-економічних компетенцій свідчить про те, що до професійної діяльності майбутнього соціального інспектора ставиться високий рівень вимог щодо володіння соціально-економічними знаннями та вміннями.

У Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка майбутні соціальні інспектори оволодівають відповідними знаннями та вміннями під час вивчення наступних дисциплін: «Економічна теорія», «Менеджмент соціальної роботи», «Аудит у соціальному забезпеченні», «Фінансовий менеджмент у соціальному забезпеченні», «Управління людськими ресурсами», «Види, способи

надання та звітність соціальних послуг», «Методи нарахування соціальних виплат» та проходження соціально-управлінської практики.

Підсумовуючи, можна констатувати про достатню кількість професійно-економічних дисциплін при підготовці соціального інспектора.

По-друге, особливість, пов'язана з майбутньою професійною діяльністю соціальних інспекторів. Суть якої полягає в тому, що всі випускники КПНУ спеціальності «Соціальна допомога» галузі знань «Соціальне забезпечення» розпочинатимуть свою діяльність у бюджетних організаціях, негативний вплив на які мають такі чинники, як незадовільний стан фінансування, брак капітальних видатків для оновлення матеріально-технічної бази бюджетних закладів, обмеженість джерел формування фінансових ресурсів та жорстка регламентація напрямків їх використання. Вирішення зазначених проблем значною мірою залежить від ефективності побудови і реалізації управління бюджетною установою, функціонування якої має свої відмінності, обумовлені неприбутковою природою бюджетної сфери, особливостями джерел мобілізації та порядку розподілу грошових коштів. Здійснюючи професійну діяльність, соціальний інспектор виконує різні види економічної діяльності: працює з фінансовою документацією, займається плануванням, організацією і контролем фінансово-економічної діяльності, проводить її аналіз, керує персоналом, що потребує розвитку соціально-економічної компетентності як складової при підготовці майбутніх соціальних інспекторів.

Отже, аналіз особливості майбутньої професійної діяльності соціальних інспекторів вказує на її прямий зв'язок з елементами економічної діяльності різних соціальних служб, підрозділів управлінь та департаментів. Тому соціально-економічна підготовка майбутнього соціального інспектора має на меті підготовку до керівництва службами підрозділами на рівні середньої ланки, яка реалізовується під час вивчення дисциплін «Менеджмент соціальної роботи», «Управління людськими ресурсами».

Ще одна особливість пов'язана з євроінтеграційним курсом держави, що накладає відбиток на професійну підготовку майбутніх соціальних інспекторів. Україна, визначивши орієнтири входження у європейський простір, здійснюватиме модернізацію системи призначення та способів надання соціальної допомоги та соціальних послуг у контексті європейських вимог. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, здійснюючи підготовку, перепідготовку за відповідними спеціальностями та освітньо-кваліфікаційними рівнями, не може залишатися осторонь євро інтеграційних процесів, запроваджує нову філософію освітньої діяльності, яка стосується і соціально-економічної підготовки.

Структурний аналіз соціально-економічної підготовки майбутнього

соціального інспектора в КПНУ дає можливість визначити її основні складові:

економічна грамотність як система економічних знань. Умій і навичок;

економічне мислення, що відображає економіку всебічно, цілісно, з урахуванням соціальних орієнтирів. Соціально-економічна підготовка має за мету підготовку фахівців із сучасним світоглядом, професійними знаннями інноваційного характеру, умінням їх практичного використання при розв'язанні економічних та соціальних проблем на базі постійної самоосвіти;

формування загальноекономічного мислення є складовою ширшої проблеми соціально-економічної підготовки майбутніх соціальних інспекторів, що, у свою чергу, є частиною системи цілеспрямованого впливу суспільства на людину з метою формування в неї гуманістичного світогляду, розвинутого економічного мислення. Сутністю соціально-економічної підготовки, її метою і головним завданням є формування зрілої економічної свідомості;

загальноекономічна свідомість, яка включає формування високого рівня працьовитості, професійної майстерності, виробничих навичок і умій, розуміння соціально-економічних аспектів різних сфер діяльності.

Таким чином, на сьогодні елементам змісту соціально-економічної підготовки майбутнього соціального інспектора притаманний фрагментарний, недостатньо скоординований характер та відсутність цілісної системи. Нерівномірно розподілені в змісті економічної підготовки пізнавальні, нормативні, практично-діяльнісні компоненти.

Тому, вдосконалюючи зміст соціально-економічної підготовки, слід запроваджувати нові форми, прийоми та методи економічної самоосвіти майбутнього фахівця, з метою формування високого рівня економічної компетентності; слід ураховувати вимоги Концепції розвитку економічної освіти і науки України [7].

Висновки. Отже, метою соціально-економічної підготовки є розвиток і використання економічних знань та умій для формування творчого висококваліфікованого спеціаліста. Аналіз змісту соціально-економічної підготовки у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка дав можливість визначити його специфічні особливості, обумовлені різними факторами.

Перспектива подальших досліджень у даному напрямку. Проблема розвитку соціально-економічної компетентності як складової фахової підготовки майбутніх соціальних інспекторів в КПНУ ім. І. Огієнка, а також формування її відповідного рівня можуть бути об'єктом наступних наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Николенко Ю. Новый учебник по основам экономической теории /

- Ю.Николенко, А. Демкивский // Экономика Украины. – 1994. – 7 (июль). – С. 93-94.
2. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.
 3. Селевко, Г. К. Компетентности и их классификация / Г. К. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138-143.
 4. Ягупов, В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун. – К.: Наукові записки, 2007. – Т.71 : Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – С. 3-8.
 5. Професійна освіта : словник : [навч. посіб.] / уклад. С. У. Гончаренко та ін. ; за ред. Н. Г. Ничкало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.
 6. Дмитренко, Г. А. Економічна компетентність в системі післядипломної педагогічної освіти: навч. посіб. / за ред. Г. А. Дмитренка. – К.: ЦППО, 2008. – 125 с.
 7. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта України. – 2004. – № 6. – С. 4-5.
 8. Бурлаєнко, Т. І. Зміст і структура економічної компетентності майбутніх менеджерів освіти як необхідна вимога часу [Електронний ресурс] / Т.І.Бурлаєнко // Теорія та методика управління освітою: електронне наукове фахове видання. – грудень 2011. – Вип. 7. – Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/7/2.pdf>. – Назва з екрану.
 9. Бурлаєнко, Т. І. Зміст і структура економічної компетентності майбутніх менеджерів освіти як необхідна вимога часу [Електронний ресурс] / Т.І.Бурлаєнко //Теорія та методика управління освітою: електронне наукове фахове видання. – грудень 2011. – Вип. 7. – Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/7/2.pdf>. – Назва з екрану.

Spysok vykorystanyh dzherel

- 1.Nikolenko Ju. Novyj uchebnik po osnovam jekonomicheskoy teorii / Ju. Nikolenko, A. Demkivskij // Jekonomika Ukrainy. – 1994. – 7 (ijul). – S. 93-94.
- 2.Derzhavni standarti profesijnoї osviti: teorija i metodika : monografija / za red. N. G. Nichkalo. – Hmel'nic'kij : TUP, 2002. – 334 s.
- 3.Selevko, G. K. Kompetentnosti i ih klassifikacija / G. K. Selevko //Narodnoe obrazovanie. – 2004. – № 4. – S. 138–143.
- 4.Jagupov, V. V. Kompetentnisnij pidhid do pidgotovki fahivciv u sistemi vishhoї osviti / V. V. Jagupov, V. I. Svistun. – K.: Naukovi zapiski, 2007. – T. 71: Pedagogichni, psihologichni nauki ta social'na robota. – S. 3-8.
- 5.Profesijna osvita : slovník : [navch. posib.] / uklad. S. U. Goncharenko ta in. ; za red. N. G. Nichkalo. – K. : Vishha shkola, 2000. – 380 s.
- 6.Dmitrenko, G. A. Ekonomichna kompetentnist' v sistemi pisljadiplomnoї pedagogichnoї osviti : navch. posib. / za red. G. A. Dmitrenka. – K.: CIPPO, 2008. – 125 s.

7. Koncepcija rozvitku ekonomichnoï osviti v Ukraïni // Osvita Ukraïni. – 2004. – № 6. – S. 4-5.
8. Burlaenko, T. I. Zmist i struktura ekonomichnoï kompetentnosti majbutnih menedzheriv osviti jak neobhidna vimoga chasu [Elektronnij resurs] / T.I.Burlaenko // Teorija ta metodika upravlinnja osvitoju : elektronne naukove fahove vidannja. – gruden' 2011. – Vipusk 7. – Rezhim dostupu: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/7/2.pdf>. – Nazva z ekranu.
9. Burlaenko, T. I. Zmist i struktura ekonomichnoï kompetentnosti majbutnih menedzheriv osviti jak neobhidna vimoga chasu [Elektronnij resurs] / T.I.Burlaenko // Teorija ta metodika upravlinnja osvitoju : elektronne naukove fahove vidannja. – gruden' 2011. – Vip. 7. – Rezhim dostupu: <http://tme.uomo.edu.ua/docs/7/2.pdf>. – Nazva z ekranu.

Danilyuk O. I. Social and economic competence – as a component of future vocational training of the social inspector. In the article "Social security" is proved the relevance of the investigated problem that is social and economic competence as components of vocational training of future social inspector in "The social assistance" in the field of "Social security" knowledge. The theoretical analysis of scientific approaches is carried out and the theoretical content of the concepts "competence" and "economic competence" is proved. Results of the analysis of the basic scientific approaches concerning determination of the above categories, give grounds to note that today in scientific literature there is no uniform interpretation of these concepts, and, difference in approaches to their definition is caused by the peculiarities of specialists' work of various professional fields.

The role and place of socio-economic competence and preparation in vocational training of future social inspectors are clarified. On the basis of educational and qualification characteristic of the expert's training in "The social help" in the field of knowledge "Social security" of the educational qualification of "specialist" Kamenetz-Podolsk National University of Ivan Ogienko, future professional activity, an eurointegration course of the country, is allocated and proved a number of main social and economic training features of future social inspectors.

Analysis of the future professional activity of social inspectors indicates its direct relationship with the elements of economic activity in the Social Security Act.

The structural analysis of socio-economic preparation in KPNU of Ivan Ogienko gave the chance to allocate its main components in the preparation of social inspector.

Key words: competence, economic competence, vocational training, social inspector, social and economic preparation, educational qualification characteristic.

Отримано 21.04.2015 р.

ІННОВАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ПІДСТАВИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В СЕРВІСНІЙ ДЕРЖАВІ

Коновалова М. В. Інноваційно-управлінські підстави надання соціальних послуг в сервісній державі. В статті проаналізований процес запровадження інновацій в сферу надання соціальних послуг. Таке запровадження розглядається як запорука розбудови «сервісної держави». Робиться висновок, що сьогодні для більш ефективного вирішення таких питань, як надання якісних соціальних послуг та конкурентоздатне функціонування державної служби в соціальній сфері важливим є розвиток та впровадження управлінських інновацій.

Для створення «сервісної держави» як постачальника соціальних послуг необхідною умовою є розробка і втілення інновацій в системі державного управління соціальною сферою. Це не просте використання нових продуктів, це новий тип мислення, новий тип поведінки як окремого державного службовця так і організації в цілому.

Реальні перешкоди на шляху впровадження нововведень викликані несприятливим інноваційним середовищем в межах державної служби, існуванням багаторічної усталеної бюрократичної традиції управління та ієрархічної структури, а також браком людських, інформаційних та фінансових ресурсів. Як приклад розвитку інновацій з метою вдосконалення надання державних соціальних послуг, розглядається досвід Грузії.

Успішний досвід проведення реформ в даній сфері Україна могла б запозичити в Грузії. В даний час в цій країні усунені всі бюрократичні бар'єри, що перешкоджають швидкій і ефективній реалізації надання соціальних послуг. Впроваджений і широко реалізується принцип «єдиного вікна» за рахунок створення Будинків юстиції. Для впровадження цієї інновації було використано весь спектр заходів із підтримки інновацій: політичний імпульс, розвинена комунікація, професійний розвиток державних службовців, партнерство із приватним сектором.

Отже, впровадження інновацій стає необхідною умовою функціонування ефективної сервісної держави та відповідності державних соціальних послуг запитам суспільства. Тому дослідження умов, методів та форм впровадження інновацій в державне управління

соціальною сферою є перспективними та вимагають подальших наукових розвідок.

Ключові слова: соціальні послуги, державна служба, сервісна держава, інновації.

Коновалова М. В. Інноваційно-управленческие основания предоставления социальных услуг в сервисном государстве. В статье проанализирован процесс внедрения инноваций в сферу предоставления социальных услуг. Внедрение инноваций рассматривается как залог развития «сервисного государства». Делается вывод, что сегодня для более эффективного решения таких вопросов, как предоставление качественных социальных услуг и конкурентоспособное функционирование государственной службы в социальной сфере важным является развитие и внедрение управленческих инноваций.

Для создания «сервисного государства» как поставщика социальных услуг необходимым условием является разработка и внедрение инноваций в системе государственного управления социальной сферой. Это не простое использование новых продуктов, это новый тип мышления, новый тип поведения как отдельного государственного служащего так и организации в целом.

Реальные препятствия на пути внедрения нововведений вызванные неблагоприятной инновационной средой в рамках государственной службы, существованием многолетней устоявшейся бюрократической традиции управления и иерархической структуры, а также недостатком человеческих, информационных и финансовых ресурсов.

В качестве примера развития инноваций в целях совершенствования предоставления государственных социальных услуг, рассматривается опыт Грузии. В настоящее время в этой стране устранены все бюрократические барьеры, препятствующие быстрой и эффективной реализации предоставления социальных услуг. Внедрен и широко реализуется принцип «единого окна» за счет создания Домов юстиции. Для внедрения этой инновации был использован весь спектр мер по поддержке инноваций: политический импульс, развитая коммуникация, профессиональное развитие государственных служащих, партнерство с частным сектором.

Таким образом, внедрение инноваций становится необходимым условием функционирования эффективного сервисного государства и соответствия государственных социальных услуг запросам общества. Поэтому исследование условий, методов и форм внедрения инноваций в государственном управлении социальной сферой являются перспективными и требуют дальнейших научных исследований.

Ключевые слова: социальные услуги, государственная служба, сервисная государство, инновации.

Постановка проблеми. Загальна демократизація та становлення громадянського суспільства сприяли усвідомленню українським суспільством того, що метою сучасної сервісної держави є не стільки керування суспільством, скільки надання йому якісних соціальних послуг. Це стало поштовхом до започаткування процесу модернізації управління в соціальній сфері з метою трансформації України в сервісну державу, однією з основних функцій якої визнається обслуговування громадян для задоволення їх потреб. В такій державі особи у своїх відносинах з органами державної влади є не прохачами, а споживачами послуг, клієнтами.

Системи державного управління вдосконалюються у відповідності з характером економічних і соціально-політичних трансформацій. Основним лейтмотивом модернізації державного управління у соціальній сфері є підвищення ефективності і результативності роботи соціальних закладів, посилення їх відповідальності за надання якісних послуг населенню. Глобальна економічна криза та ринкова конкуренція є основними стимулами до впровадження інновацій в процес організації та функціонування органів виконавчої влади як суб'єктів, що надають соціальні послуги. Однак, процес запровадження інновацій в державних органах натикається на низку перешкод і має свої особливості, на які варто звертати увагу під час розробки концепції «сервісної держави».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти розгляду зазначеної проблеми, зокрема обґрунтування необхідності побудови клієнт-орієнтованої моделі влади, спрямування діяльності влади і місцевого самоврядування на задоволення громадян якісними соціальними послугами, постійно перебувають у центрі уваги багатьох українських та зарубіжних вчених (К. Бліщук, Н. Варламова, В. Долечек, В. Євдокименка, Ю. Кузнецової, О. Лазор, Д. Сандлер, С. Сидоренка, Ю. Тихомірова, О. Євтушенка та ін.) Проблематика розвитку інновацій в державних органах задля покращення ефективності надання соціальних послуг активно досліджується західними вченими (П. Кох, Х. Тенінт) та вітчизняними дослідниками (Н. Нижник, Х. Хачатурян). Проте в центрі уваги знаходяться переважно питання загальносистемної детермінації управлінських інновацій. Але визначення особливостей власне інновацій у системі надання соціальних послуг є порівняно малодослідженою проблемою у вітчизняній науці.

Метою дослідження є з'ясування основних перешкод та особливостей на шляху розвитку і впровадження інновацій в процесі організації та функціонування державних органів з огляду на завдання практичної реалізації ідеї сервісної держави в Україні.

Виклад основного матеріалу. Україна здійснює складний

демократичний перехід до політично організованого, відповідального суспільства нової якості, в якому поступово підвищується рівень ділової активності та політичної участі громадян, забезпечення їхніх прав і свобод, формується нова структура соціального простору. Відбувається комплексна модернізація українського суспільства, що уявляє собою концептуально спрямований процес його трансформації, свідоме намагання держави здійснювати якісні перетворення в усіх сферах суспільного життя на основі мобілізації національних ресурсів та з урахуванням досвіду розвинених країн. Сьогодні модернізація охопила всі сфери життєдіяльності соціуму і, насамперед, державно-політичну сферу з її ключовим елементом – системою державного управління. Успішність сучасних процесів модернізації зумовлюється передусім вибором найдоцільнішої моделі демократії, здатної забезпечити оптимальне співвідношення між громадянським суспільством та державою і, відповідно, чітко визначити місце і роль громадськості у виробленні та реалізації стратегії сталого розвитку України.

Однією із популярних теорій стала концепція модернізації державно-правової організації, що ґрунтується на ідеї сервісного державного управління, яке здійснюється як державними органами, так і органами місцевого самоврядування. Така спрямованість оптимізації та імплементації інститутів владно-правової взаємодії суспільства і держави, інших органів управління базується на ефективному наданні публічних (соціальних, адміністративних, державних) послуг населенню. Сервісна концепція держави, що отримала широке поширення в США і ряді країн Західної Європи у 80-90-х рр. минулого століття, розглядає призначення держави як служіння індивіду. За буквального тлумачення це означає, що фактично будь-яка діяльність держави, яка охоплює її взаємодію з індивідом, виявляється державною послугою [2, с. 744].

Сервісна ідея розвитку державної системи ґрунтується на класичній економічній схемі: «виробник послуг – споживач», де стійкість і легітимність державних інститутів пов'язана із ефективністю виявлення, моделювання та реалізації індивідуальних та групових інтересів і потреб. У «сервісній» організації управління домінуючим показником ефективності є «задоволеність споживачів». Для цього обґрунтовується необхідність використання комплексного підходу до нормування цілей і завдань управлінської діяльності (системний взаємозв'язок соціологічних, психологічних, адміністративних, економічних, інформаційних, правових форм, методів, способів і прийомів). Відповідальність за життєве забезпечення і безпеку покладається на державу, яка покликана гарантувати задоволення потреб та інтересів окремої особистості. Сервісний підхід до сутності держави пов'язаний із такими напрямками оптимізації владно-правової діяльності, як розвиток мережевих форм управлінської взаємодії, формування «електронного уряду»,

комунікативних технологій контролю і планування, розвиток «он-лайн» послуг, формування багатосторонніх зв'язків, які дозволяють громадянам брати активну участь у комунікації із владою. Узагальнюючи різні концептуальні напрацювання, можна відзначити, що «сервісна держава» – це особлива політична форма організації публічної влади, яка володіє спеціальним апаратом управління, спрямованим на надання публічних послуг індивідам, а також система соціально-правових гарантій гідного життєзабезпечення людини, її прав і свобод.

Саме із переорієнтуванням характеру управлінської діяльності із «керування особою» на «надання послуг» і пов'язане застосування категорії «адміністративні послуги», яке обумовлюється тим, що в своїй основі діяльність державних органів має те ж саме навантаження, що й в приватному праві. А саме – це діяльність щодо задоволення певних потреб особи, яка здійснюється за зверненням цієї особи.

На думку О. Євтушенко, розбудова моделі «сервісної держави», яка повинна займатися наданням послуг пов'язана зі зміною орієнтирів у державі: розумінням того, що держава існує для людини, а не навпаки. Крім того, розбудові такої моделі сприяють сучасні технології й відкриті стандарти, які дозволяють забезпечити перетворення держави на сервісну організацію з надання послуг населенню (громадянам) й компаніям [4, с. 36].

В Україні «План модернізації державного управління», що розроблений центром адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу передбачає якісно новий підхід до державної служби, який відповідає європейським стандартам державного менеджменту і наближає державу до статусу інституту, що обслуговує громадян, тобто робить її не зряддям примусу, а сервісною державою для людей, де чиновники надають якісні послуги, розраховуючи на кошти платників податків, а не на хабарі.

Сьогодні, в період гострої економічної кризи, важливо не лише надавати якісні державні послуги, але й «давати більше за менші гроші». Разом з тим, розвиток приватних організацій, що спеціалізуються на наданні аналогових послуг для населення вимагає від держави функціонувати на конкурентоспроможних засадах. Тому для більш ефективного вирішення таких питань, як надання якісних публічних послуг та конкурентоздатне функціонування державної служби важливим є розвиток та впровадження управлінських інновацій.

Як зазначає Н. Нижник, сутність управлінських інновацій полягає в тому, що громадяни з пасивних платників податків перетворюються на активних клієнтів – споживачів послуг державного управління. Відповідно державна служба стає прозорою і підконтрольною громадянам, а відносини між нею та громадянином мають ринково-клієнтарний характер, що підриває основи бюрократії. «Маркетизація»

взаємовідносин громадянина з апаратом управління сприяє підвищенню ефективності роботи чиновників. В умовах нової системи державного управління чиновник бореться за клієнта, оскільки послугу можуть надати різні державні організації та громадські структури. [3, с. 110].

Для створення «сервісної держави» як постачальника публічних послуг необхідною умовою є розробка і втілення інновацій в системі державного управління соціальною сферою. Це не просте використання нових продуктів, це новий тип мислення, новий тип поведінки як окремого державного службовця так і організації в цілому.

На основі доповіді «Інновації в державному секторі» можемо виокремити основні перешкоди на шляху розвитку інновацій:

1. Розмір і складність. Державний сектор включає в себе надзвичайно складну й великомасштабну організацію, яка може генерувати чинники, що перешкоджають інноваційній діяльності. Зокрема, такі як: брак і прогалини у навичках, відсутність чіткої домовленості щодо виявлених проблем, підходів і рішень, а також труднощі з обміном інформацією.

2. Наслідування та спадкування. Організації державного сектору часто схильні до усталеної практики і процедур. Вплив інновацій і зміни часто розглядаються як небажаний розлад у роботі організації, а тому зміни і нові методики роботи можуть наражатися на перешкоди.

3. Професійний опір. Стосується наслідування і спадкування усталеної практики. Державний сектор часто характеризується професійними спілками з їх власною професійною діяльністю, встановленням ролей, і пов'язаних з ними політик. Таким чином, може мати місце опір змінам та інноваціям, особливо коли вони відбуваються за межами професійної спільноти.

4. Неприйняття ризику і відповідальності. Існує властиве небажання проводити або здійснювати зміни, які можуть призвести до збільшення ймовірності ризику для користувачів і державних службовців. Керівники державної служби і політики дуже обережні у прийнятті змін, які можуть призвести до негативних наслідків, особливо якщо є ризик, що вони будуть привертати увагу засобів масової інформації. Також може виникати тенденція до практики звинувачень, що пов'язана із високим рівнем відповідальності.

5. Темпи і масштаби змін. Багато європейських громадських організацій в останні роки піддається великій кількості часто радикальних змін. Темпи змін також були швидкими, і це призвело до утворення середовища зміщення мети і відсутності достатніх можливостей, щоб осмислювати і оцінювати наслідки змін. Таким чином, багато працівників стають «інноваційно-стомленими» і стійкими до подальших змін.

6. Відсутність потенціалу для навчання на робочому місці.

Може існувати проблема відсутності структур чи механізмів для надання підтримки організаційного навчання і розповсюдження передового досвіду. Причини досить різноманітні, зокрема, традиції секретності, відсутність оцінки попередньої політики і сувора вертикальна підпорядкованість команд.

7. Відсутність ресурсів. Ця функція була визначена в якості основного бар'єру інноваційної діяльності в державних організаціях. Крім відсутності фінансової підтримки, брак ресурсів може бути викликаний відсутністю відповідних навичок або інших допоміжних послуг, необхідних для інноваційної діяльності [5, с. 41].

Таким чином, реальні перешкоди на шляху впровадження нововведень викликані несприятливим інноваційним середовищем в межах державної служби, існуванням багаторічної усталеної бюрократичної традиції управління та ієрархічної структури, а також браком людських, інформаційних та фінансових ресурсів.

Дослідження «Інновації в державному секторі» визначає п'ять ключових заходів із підтримки інновацій в державних організаціях, які можна розглянути через призму функціонування соціальних закладів. По-перше, важливе значення мають політичний імпульс і постановка цілі. Політики і керівники високого рівня повинні в першу чергу сконцентруватися на цілях очікуваного поліпшення надання соціальних послуг. Головною функцією політиків повинна бути постановка далекоглядних стратегічних цілей, тоді як конкретні цілі, засоби та ресурси для виконання, часто краще розробляються і здійснюються урядовими організаціями та іншими зацікавленими сторонами. По-друге, експерименти і спрощення структури вимагають спеціальних інструментів і ресурсів, які є загальними в інноваційній діяльності підприємницького сектору. Подібні засоби можуть дозволити державним службовцям почувати себе більш комфортно, творчо експериментувати, не маючи справи з повсякденними обмеженнями і політичною нестабільністю. Експерименти мають супроводжуватися низкою проб і помилок, тестуванням та вивченням реальних шляхів до спрощення структури. По-третє, для більш чіткого роз'яснення передового досвіду, а також забезпечення безперервною інформацією про інноваційну діяльність у соціальних закладах необхідні моніторинг і спілкування. Соціальні заклади повинні показати переваги своїх інновацій політикам, колегам і широкій громадськості. По-четверте, підвищення кваліфікації та управління людськими ресурсами є ключовими факторами інновацій в управлінні соціальним закладом, оскільки їх виконання в основному спирається на людські ресурси. Хоча в таких організаціях працюють висококваліфіковані фахівці, вони часто знаходяться в жорсткій і вузькоспеціалізованій організаційній ієрархії. У зв'язку з цим необхідно вжити заходів на користь безперервного навчання, нагородження та

визнання, мобільності та обміну співробітниками, а також диверсифікації керівництва. По-п'яте, повинні підтримуватися об'єднання зусиль між державним і приватним секторами. Державні організації зазвичай обмежують свою співпрацю до аутсорсингу або консультацій. Довгострокове співробітництво і діалог між державним і приватним секторами вимагають радикальних вдосконалень в управлінні соціальним закладом, щоб вони мали більше можливостей для оцінки своїх потреб і потенціалу співпраці та навчання на основі партнерства з підприємницьким сектором. Таким чином, ключовими факторами визначено: політичний імпульс, можливість експериментувати, розвинена комунікація, безперервний професійний розвиток державних службовців, партнерство із приватним сектором.

Успішний досвід проведення реформ в даній сфері Україна могла б запозичити в Грузії. В даний час в цій країні усунені всі бюрократичні бар'єри, що перешкоджають швидкій і ефективній реалізації надання соціальних послуг. Впроваджений і широко реалізується принцип «єдиного вікна» за рахунок створення Будинків юстиції. Для впровадження цієї інновації було використано весь спектр заходів із підтримки інновацій. На основі доповіді Світового банку нами було розглянуто основні з них [1]. *Політичним імпульсом* стало бажання нової влади після 2003 року подолати корупцію та підвищити якість адміністративних та соціальних послуг. Весь період функціонування уряду М. Саакашвілі можна охарактеризувати як один великий *експеримент*. Всі чиновники мали змогу експериментувати, подавати нові ідеї реформування того чи іншого органу, що надають державні послуги. *Розвинена комунікація* виявлялася в тісній співпраці чиновників і політиків, а також в підвищенні обізнаності громадськості. Для пропагування нових послуг була забезпечена тісна взаємодія зі ЗМІ, регулярно проводилися прес-конференції, розповсюджувалися буклети про нові послуги у селах та школах, а також проводилися зустрічі з населенням та роз'яснювання планів реформування, аби забезпечити зворотній зв'язок. У сфері *професійного розвитку державних службовців* в Грузії потрібно виокремити два етапи. Перший – заміна 90% старого апарату управліннями нової формації, молодими, талановитими та освіченими співробітниками з високими етичними принципами. Першочерговими критеріями відбору були відсутність досвіду роботи у державних установах та незаплямоване минуле. Другий етап передбачає освітню практику для державних службовців і включає цикли занять із актуальних питань, зокрема заняття по забезпеченню доступу до публічної інформації для представників різних міністерств і відомств, тренінги з питань зміцнення морального обличчя спільно з Програмою НАТО «Партнерство заради миру» та інші. *Партнерство із приватним сектором* виявилось у тісній співпраці грузинського уряду із

представниками бізнесу. Починаючи з 2009 року стали проводитись громадські обговорення складнощів та переваг реформ у різних секторах, а саме у медицині, у сфері комунальних послуг, оподаткуванні та діловому середовищі. Також там, де це можливо, з метою підвищення ефективності державні послуги стали надаватись приватним сектором.

Таким чином, впровадження інновацій в процес організації та функціонування державної служби, зокрема в соціальній сфері з метою підвищення якості державних послуг вимагає простих та чітких кроків, які успішно реалізуються в сусідніх країнах.

Висновки. Українське громадянське суспільство сьогодні нетерпляче чекає змін у всіх сферах державно-суспільних відносин. У відповідь держава намагається розвинути концепцію сервісної держави в Україні. Надання якісних та конкурентоспроможних адміністративних та соціальних послуг потребує докорінної модернізації системи державного управління, в основі якої знаходяться інновації. На підставі досліджень інноваційних процесів в системі державного управління визначено перешкоди на шляху впровадження інновацій та способи їх подолання.

Інноваційний процес в соціальній сфері спрямований і залежить від політичної волі державних лідерів та державного службовця як керівника, від його можливості змінити тип поведінки, мислення, світогляду, від його прагнень до нових знань та навчання. Ці питання потребують подальших практичних розробок та нормативних рекомендацій.

Список використаних джерел

1. Боротьба з корупцією у сфері державних послуг. Хроніка реформ у Грузії [Електронний ресурс] / Міжнародна асоціація розвитку Світовий банк. – Вашингтон, 2012. – Режим доступу: http://siteresources.worldbank.org/INTGEORGIA/Resources/Georgia_Book_Ukrainian.pdf. – Назва з екрану.
2. Коженко Я.В. Концепции «сильного» и «сервисного» государства в контексте модернизации государственного управления в России: общее и отличное [Электронный ресурс] // Фундаментальные исследования. – 2012. – № 3 (часть 3). – С. 744-748.
3. Нижник Н.Р. Стратегія державного управління в Україні: теоретичні аспекти // Стратегія розвитку України. (Економіка. Соціологія. Право): Науковий журнал. – Київ: Книжне видавництво НАУ, 2004. – № 1/2. – С.108-121.
4. Євтушенко О. Н. Роль державної влади і місцевого самоврядування в розбудові сервісної держави з надання якісних публічних послуг / О. Н. Євтушенко // Наукові праці. Науково-методичний журнал. Політичні науки // редкол.: Багмет М. О. [та ін.]. – Миколаїв: ЧДУ ім. П. Могили, 2009. – вип. 109, том 122. – С. 32-37.

5. Innovation in the Public Sector [Electronic resource]: Summary and Policy Recommendations / P. Koch [et al.]. – 2–nd rev. ed. – Oslo, 2006. – 79 p. – Mode of access: <http://survey.nifu.no/step/publin/reports/d20-innovation.pdf> – Title from the screen.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Borot'ba z korupcieju u sferi derzhavnih poslug. Hronika reform u Gruzii [Elektronnij resurs] / Mizhnarodna asociacija rozvitku Svitovij bank. – Vashington, 2012. – Rezhym dostupu: http://siteresources.worldbank.org/INTGEORGIA/Resources/Georgia_Book_Ukrainian.pdf. – Nazva z ekranu.
2. Kozhenko Ja.V. Konceptii «sil'nogo» i «servisnogo» gosudarstva v kontekste modernizacii gosudarstvennogo upravlenija v Rossii: obshhee i otlichnoe [Jelektronnyj resurs] // Fundamental'nye issledovanija. – 2012. – № 3 (chast' 3). – S. 744-748.
3. Nizhnik N.R. Strategija derzhavnogo upravlinnja v Ukraïni: teoretichni aspekti // Strategija rozvitku Ukraïni. (Ekonomika. Sociologija. Pravo): Naukovij zhurnal. – Kiïv: Knizhne vidavnictvo NAU, 2004. – № 1/2. – S. 108-121.
4. Cvtushenko O. N. Rol' derzhavnoï vladi i miscevogo samovrjaduvannja v rozbudovi servisnoï derzhavi z nadannja jakisnih publicnih poslug / O.N.Cvtushenko // Naukovi praci. Naukovo-metodichnij zhurnal. Politichni nauki // redkol.: Bagmet M. O. [ta in.]. – Mikolaïv : ChDU im. P. Mogili, 2009. – vipusk: 109, tom: 122. – S. 32-37.
5. Innovation in the Public Sector [Electronic resource] : Summary and Policy Recommendations / P. Koch [et al.]. – 2–nd rev. ed. – Oslo, 2006. – 79 p. – Mode of access: <http://survey.nifu.no/step/publin/reports/d20-innovation.pdf> – Title from the screen.

Konovalova M. V. Innovation and management of social services in the service state. The paper analyzes the process of innovation in the provision of social services. The introduction of innovations is seen as key to development the service state. It is important to develop and implement management innovation for more effectively address issues such as the provision of quality social services and competitive operation of the public service in the social sphere. The caution is not only about a new products, it's said about new type of thinking, new type of behavior of the civil servant and the organization as a whole.

The real obstacles to the implementation of innovations resulting from unfavorable environment of innovation in the public service, the existence of long-term well-established tradition of bureaucratic control and hierarchical structure, as well as the lack of human, information and financial resources.

We examines the experience of Georgia as an example of innovation in

order to improve the delivery of social services. It is removed currently all bureaucratic barriers to the rapid and effective implementation of the provision of social services in this country. It is introduced and widely implemented the principle of "single window" through the creation of House of Justice. It has been used the whole range of measures to support innovation: the political impetus, the development of communications and professional development of civil servants, a partnership with the private sector.

Thus, innovation is becoming a prerequisite for the effective functioning of the service state and the relevant social services needs of the society. Therefore, the study of the conditions, methods and forms of innovation in social sector government are promising and require the further research.

Key words: social services, public service, public service, service state, innovation.

Отримано 14.04.2015 р.

УДК 364.642-784-787.7:316.812.71

О. Г. Лещенко
leon22a@mail.ru

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПАТРОНАЖУ СІМ'Ї У КРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Лещенко О. Г. Технологія соціально-педагогічного патронажу сім'ї у кризовий період. Автор статті розглядає сутність та зміст технології соціально-педагогічного патронажу сім'ї у період народження дитини. Було визначено основні завдання сім'ї на цій стадії, проблеми, з якими зтикається сім'я при народженні дитини. У статті було зроблено такі акценти: на поняття „сім'я в кризовій ситуації”, зміни у житті сім'ї при появі першої дитини; на ознаки кризи сім'ї на цій стадії; на зміст технології соціально-педагогічного патронажу сім'ї. Було підкреслено основні ознаки кризи сім'ї у цьому періоді: неприйняття нових ролей батька та матері; зниження рівня згуртованості подружжя; зростання ревностів, конфліктів у подружній парі; втручання батьківських сімей у процес піклування про дитину; дисфункція сексуальних стосунків в подружній парі. Було визначено мету, зміст, форми, методи, етапи технології соціально-педагогічного патронажу сім'ї у період народження дитини. Упровадження технології передбачає реалізацію шести етапів. Також було розкрито зміст технології соціально-педагогічного патронажу сім'ї у період народження дитини: соціально-педагогічне

консультування; психологічна допомога; освітня допомога та організаційна допомога. У статті наголошено на використанні як цілком традиційних форм та методів – тренінг, приклад, наслідування, заохочення, переконання, критика, інформування, рольова гра, рефлексія, сімейне обговорення, вправи, міні-лекції, бесіди, родовід, відеолекторій, так і спеціальних, що використовуються лише в патронажі – денне піклування про дітей, кондуктивна соціально-педагогічна допомога, кураторство.

Ключові слова: соціально-педагогічний патронаж, сімейні цикли, сім'я у кризовій ситуації, сім'я у період народження дитини, соціально-педагогічне консультування; психологічна допомога; освітня допомога, організаційна допомога.

Лещенко Е. Г. Технология социально-педагогического патронажа семьи в кризисный период. Автор статьи рассматривает сущность и содержание технологии социально-педагогического патронажа семьи в период рождения ребенка. Раскрыты основные задачи и проблемы, с которыми сталкивается семья на стадии рождения ребенка. В статье автор акцентировал внимание на следующем: на термине "семья в кризисной ситуации", изменениях в жизни семьи при появлении первого ребенка; на признаках кризиса семьи на данной стадии; на содержании технологии социально-педагогического патронажа семьи. В статье раскрыты основные признаки кризиса семьи на этой стадии: неприятие новых ролей отца и матери; снижение уровня сплоченности супругов; повышение проявлений ревности, конфликтов между супругами; вмешательство родительских семей в процесс заботы о ребенке; дисфункция сексуальных отношений в супружеской паре. Автором выделены цель, содержание, формы, методы, этапы технологии социально-педагогического патронажа семьи в период рождения ребенка. Внедрение технологии предусматривает реализацию шести этапов. В статье описано содержание технологии социально-педагогического патронажа семьи в период рождения ребенка: социально-педагогическое консультирование; психологическая помощь; образовательная помощь и организационная помощь. В статье рассмотрены как вполне традиционные формы и методы – тренинг, пример, подражание, поощрение, убеждение, критика, ролевая игра, рефлексия, семейное обсуждение, упражнение, мини-лекция, беседа, создание генеалогического дерева своей семьи, видеолекторий т.д., так и специальные, использующиеся только в патронаже – дневной уход за детьми, кондуктивная социально-педагогическая помощь, кураторство.

Ключевые слова: социально-педагогический патронаж, семейные циклы, семья в кризисной ситуации, семья в период рождения ребенка,

социально-педагогическое консультирование; психологическая помощь; образовательная помощь, организационная помощь.

На сучасному етапі розвитку суспільства все більш актуальним стає питання підтримки української сім'ї. Сім'я завжди виступає моделлю конкретного історичного періоду розвитку суспільства, відображає його економічні, моральні й духовні суперечності. Сучасні економічні перетворення, демографічні проблеми, криза в політиці, культурі – все це призвело до посилення деструктивних тенденцій у життєдіяльності сім'ї. Поглиблення кризового стану української сім'ї відображається на такому: погіршення матеріального становища; зростання кількості неповних сімей; зниження інтересу до народження дітей; зростання рівня відчуження дітей від сім'ї; падіння авторитету батьків порівняно з авторитетом однолітків тощо. У зв'язку з цим особливого значення набуває підтримка сім'ї, спрямована на покращення виконання нею власних функцій.

Мета статті – визначити сутність та зміст технології соціально-педагогічного патронажу сім'ї у кризовий період (народження дитини).

У ХХІ ст. питання функціонування сім'ї, подолання кризових періодів на шляху її розвитку залишаються актуальними. Дослідження життєвого циклу сім'ї відображено у працях Дж. Браун, А. Варги, К. Мак Голдрінг, М. Ніколса, Г. Навайтиса, А. Сисенко, Р. Шварца, Дж. Хейлі, Л. Шнейдера.

Питання сімейної кризи вивчали І. Грига, М. Гуліна, Е. Дюваль, Т. Зінкевич-Куземкіна, З. Кісарчук, Н. Оліфірович, Т. Семигіна, Р. Хіл. Зміст патронажу сім'ї, дітей розкривається у працях таких вчених як Л. Алексеева, Л. Завацька, А. Капська, І. Трубавіна, Е. Холостова, М. Шакурова та ін.

Функціонування сім'ї обумовлене проходженням нею різних стадій розвитку. Сімейні цикли – це стадії сімейного циклу, що характеризують якісний стан сім'ї на певному часовому етапі її розвитку [6, с. 259].

У класифікації життєвого циклу сім'ї Є. Дюваль та К. Мак Голдрінг виділяють такі стадії: 1) несімейний стан: неодружені і незаміжні люди, що не створили своєї сім'ї; 2) сім'я подружжя; 3) прийняття в сім'ю нової особистості; 4) сім'я з маленькими дітьми; 5) сім'я з підлітками; 6) вихід дітей, що подорослішали, з сім'ї; 7) сім'я на пізній стадії розвитку [1].

Зміст кожної стадії життєвого циклу складають ті завдання, які вирішує сім'я. Завершення однієї стадії та початок іншої стають для сім'ї перехідним періодом, коли перед її членами постають нові завдання, що обумовлюють необхідність перебудови взаємовідносин. Неуспішність переходу може спричинити нестабільність у наступній фазі. Саме у перехідний період сім'я може потребувати підтримки з боку фахівців у зв'язку з неможливістю пристосуватися до нової ситуації [11, с. 332-334].

Вчені І. Грига, Т. Семигіна, Е. Дюваль, Р. Хіл виділили два закони функціонування сім'ї як динамічної системи: закон гомеостазу (коли

кожна сімейна система прагне зберегти свій актуальний стан, залишитися у певному моменті розвитку) та закон гетеростазу (коли кожна сімейна система повинна пройти свій життєвий цикл – певну послідовність зміни стадій) [5, с. 12]. Кризу можуть викликати різні явища: народження, смерть члена сім'ї, раптова хвороба, інвалідизація, зростання та старіння, знаходження нових цінностей. Симптоми кризи виникають при переході від однієї стадії до наступної.

Криза – це ситуація, подія, коли людина стикається з перешкодою на шляху здійснення важливих життєвих цілей, і цю перешкоду не можна подолати деякий час за допомогою звичних методів розв'язання проблем [8, с. 227].

Однією з найбільш стресогенних етапів функціонування сім'ї, на думку З. Кісарчука, є період народження дітей, що охоплює час від народження першої дитини в сім'ї до народження останньої – сім'я з маленькими дітьми.

Дослідники психології сімейних криз Н. Оліфірович, Т. Зінкевич-Куземкіна та ін., серед завдань розвитку сім'ї на цій стадії виділяють такі: 1) догляд за маленькою дитиною; 2) перебудову структури сім'ї у зв'язку з появою дитини; 3) адаптація до тривалого періоду догляду за дитиною; 4) заохочення зростання дитини та забезпечення її безпеки і батьківського авторитету; 5) узгодження особистісних та сімейних цілей [5, с.13].

Поява першої дитини, на думку Т. Андрєєвої, М. Гуліної, І. Трубавіної, є чинником, що призводить до таких серйозних змін у житті сім'ї: складнощі у взаємостосунках подружжя (проблеми віддаленості, ревності, зрада, сексуальні дисгармонії); труднощі структурної перебудови, перерозподілу функцій та ролей у зв'язку з появою сімейних підсистем; криза встановлення нових правил, кордонів, територій, „інтервенція” бабусь і дідусів, міжпоколінні конфлікти; труднощі дітей, пов'язані з відвіданням дитячого садка чи навчанням у школі; дефіцит самореалізації у дружини, ризик фіксації жінки в ролі матері.

Сім'я в кризовій ситуації (сім'я в кризі) – це категорія сім'ї, в якій під впливом внутрішніх або зовнішніх факторів склалися несприятливі економічні, соціальні, психологічні обставини, або існує соціальна ізоляція, що тимчасово заважають виконувати батьківські обов'язки з виховання своїх дітей або належним чином турбуватися про них [8, с. 227]. Деякі фахівці вважають, що криза може стати постійною (тривалою), коли події, що викликають кризовий стан, повторюються постійно і сім'я вичерпує внутрішні ресурси, опору. У такому випадку сім'я часто входить у стан адаптації (або квазі-адаптації) до кризи: стан, коли важливі потреби не задовольняються, стає для сім'ї нормальним [8].

Н. Оліфірович, Т. Зінкевич-Куземкіна виділили наступні ознаки кризи сім'ї на стадії появи дитини: „неприйняття нових ролей (батька і матері) і пов'язаних з ними зобов'язань; зниження рівня згуртованості за рахунок дистанціювання подружжя, обумовленого вагітністю і

концентрацією матері на дитині; зростання напруги у подружній парі, що виражається в періодичному виникненні конфліктів, взаємних образах і претензіях, в переживаннях власної самотності, ревнощях у одного з партнерів (частіше за усього батька); практично повна відсутність контактів з членами батьківських сімей в цей період або надмірну кількість контактів з ними, що, у свою чергу, може загрожувати ситуацією „вкраденого материнства”; дисфункція сексуальних стосунків в подружній парі” [5, с. 22].

І результатом невдачі у подоланні цієї кризи, на думку М. Гуліної, дуже часто стає розлучення. Недаремно показники частоти розлучень в певні роки шлюбу мають вигляд U-образної кривої, вершини якої приходяться на перші роки шлюбу (у той час, коли тільки-но з’являються діти) та шлюби зі стажем від 17-18 років (коли діти вже виростили) [2].

Отже, кризове становище сім’ї у період народження дитини потребує надання підтримки всім членам родини. Однією із технологій підтримки сім’ї вважається соціальний патронаж.

Для нашого дослідження найбільш актуальним є вивчення саме соціально-педагогічного патронажу, який, на думку Л. Завацької, здійснюється з метою надання всебічної допомоги дітям та сім’ям, що потрапили в особливо скрутний стан, силами спеціалістів, що орієнтуються на власні педагогічні можливості, а також на ресурси соціально-педагогічного простору.

Аналіз класифікацій щодо розуміння патронажу дозволив нам обрати таке визначення: соціально-педагогічний патронаж – це діяльність з надання адресної підтримки й різноманітних соціальних послуг, що надаються на тривалій основі сім’ям і дітям, які потрапили у важку або небезпечну, кризову ситуацію, але об’єктивно не володіють здатністю або втратили можливість самостійно її перебороти [4, с. 94].

Алгоритм послідовності операції для досягнення результату соціально-педагогічного патронажу сім’ї у період народження дитини передбачає етапи його реалізації. Спираючись на погляди А. Железної [3], М. Шакурової ми виділили наступні етапи патронажу з сім’єю [10, с. 176-179].

1-й етап. Знайомство, завданням якого є зняття страху і напруженості у сім’ї шляхом налагодження контакту з сім’єю. На цьому етапі, згідно з М. Шакуровою, передбачається укладання двостороннього договору між сім’єю та соціальною (чи освітньою) установою в особі соціального педагога, у якому визначено коло взаємних зобов’язань і прав для досягнення спільної мети [10, с. 176].

2-й етап. Вхідження в сім’ю. Створення і підтримка мотивації до виходу з кризи. В основі мотивів до роботи сім’ї з соціальним педагогом лежать такі: усвідомлення сім’єю необхідності змін; підкреслення уваги до сім’ї з боку соціуму; формулювання цілей, яких реально досягти; створення для членів сім’ї ситуації вільного вибору, в основі якого їх

позитивні наміри; хороший контакт, довіра членів сім'ї соціальному педагогу; чіткі уявлення про можливості соціального педагога соціальної установи і їх межі, про способи і методи його роботи; необхідна своєчасна і різнобічна (інформаційна, організаційна, матеріальна і моральна) підтримка соціальним педагогом зусиль членів сім'ї для досягнення успіху; реальні результати перших спільно зроблених кроків, перші відчутні зміни на краще; поступове вирішення проблем.

3-й етап. Збір інформації про сім'ю. Соціальний педагог розпочинає свою роботу зі збору точної повної, достовірної, об'єктивної інформації про членів сім'ї і їх найближче оточення в місцях її перебування. Йому необхідно знати: склад сім'ї; характеристику зовнішніх і внутрішніх контактів сім'ї; норми, цінності, правила, уявлення цієї сім'ї; здібності і можливості членів сім'ї; рівень матеріального забезпечення, особливості організації побуту; стан здоров'я, спосіб життя і звички членів сім'ї. До методів збору інформації відносять такі: бесіда (конструктивне інтерв'ю або бесіда в розширеному складі – із залученням інших спеціалістів, особливо важливих для цієї сім'ї персон). Отримана інформація заноситься в Карту сім'ї, Карту дитини, аналізується соціальним педагогом і іншими фахівцями, охороняється, як конфіденційна, від сторонніх осіб. Урахування отриманих результатів діагностики формує стосунки з сім'єю і плани спільної роботи по виходу сім'ї з кризи [10, с. 177].

4-й етап. Аналіз інформації про сім'ю здійснюється з метою знайти оптимальні підходи до вирішення проблем сім'ї і найбільш ефективні способи взаємодії з нею.

5-й етап. Зміст соціально-педагогічної допомоги сім'ї. План і контракт в роботі з сім'єю. Ураховуючи результати діагностики особливостей функціонування сім'ї у період народження дитини, ми сформулювали мету соціально-педагогічного патронажу сім'ї в період народження дитини – створення сприятливого сімейного мікроклімату, формування педагогічної культури батьків.

Завданнями соціально-педагогічного патронажу сім'ї у період народження дитини є такі: налагодження гармонійних стосунків, ефективного спілкування в сім'ї; підвищення згуртованості членів сім'ї; формування педагогічної культури батьків.

Цілі, завдання і перспективи роботи соціального педагога і сім'ї знаходять своє вираження в контракті, у якому визначено напрями докладання зусиль, відповідальність сторін та активність для отримання бажаних результатів.

Контракт намічає напрями докладання зусиль. Він не є юридичним документом, але покликаний підвищити відповідальність сторін і структурувати активність для отримання бажаних результатів.

Одночасно соціальний педагог і сім'я спільно розробляють план найближчого етапу (наприклад, план на місяць або план досягнення

конкретного проміжного результату), що містить конкретні кроки для вирішення проблем сім'ї і терміни їх здійснення. Контроль за здійсненням цих кроків в намічені терміни проводить соціальний педагог. Відповідальність за виконання зобов'язань за контрактом і поточних планів покладається на сім'ю.

Урахування характеру проблем цих сімей виявляється у такому змісті соціально-педагогічного патронажу із ними: соціально-педагогічне консультування, психологічна, освітня, організаційна допомога у рамках довготривалих форм роботи.

1. Соціально-педагогічне консультування – предметом якого виступає сприяння у вирішенні конфліктів, гармонізації дитячо-батьківських і подружніх стосунків, відновлення старих або побудова нових позитивних соціальних зв'язків (відновлення стосунків із близькими родичами).

Ми виділили такі методи консультування сім'ї: інструктування, приклад, наслідування, заохочення, переконання, критика, інформування, перегляд і аналіз відео та аудіо записів, творчих робіт, ситуацій; написання сценарію вирішення проблеми сім'ї; рольова гра; експертні оцінки [10, с. 85]. Доцільним у соціально-педагогічному консультуванні є спонукання клієнта до рефлексії щодо конкретної ситуації з метою покращення її розуміння клієнтом.

2. Психологічна допомога включає соціально-психологічну підтримку, спрямовану на створення сприятливого мікроклімату в сім'ї в період короткочасної кризи і корекцію міжособистісних стосунків. Зміст допомоги спрямований на таке: пошук ресурсів для необхідної зміни в сімейній системі (звернення до сімейної історії, до досвіду знайомих, книг, кінофільмів); допомогу подружжю у пошуках оптимальної частоти зустрічей з бабусями і дідусями; підтримку подружжя у встановленні нових стосунків близькості-віддаленості в сім'ї; допомогу в усвідомленні і прийнятті факту зміни балансу близькості-віддаленості в подружній парі у зв'язку з появою нового члена сім'ї; допомогу в гармонізації сексуальних стосунків.

Згідно з І. Григою, Т. Семигіною, соціальний педагог при роботі з сім'єю може використовувати різні методи і техніки психологічної підтримки [8, с. 26-28]: методика вербалізації емоційних станів; рольова гра; інструкція (порада); методика опосередкованого сімейного спілкування; сімейна дискусія з поляризацією суджень членів сім'ї.

3. Освітня допомога полягає в запобіганні виникаючим сімейним проблемам і формуванні педагогічної культури батьків, а також допомога у вихованні дітей. Ця освітня діяльність соціального педагога полягає у навчанні батьків з таких питань: ролі батьків у вихованні дітей; значення особистого прикладу і авторитету батьків у вихованні дітей; атрибутів ролі матері і батька; відносини між дітьми; взаємовідносин різних поколінь у сім'ї; врахування вікових та статевих особливостей у

вихованні; сутність самовиховання і його організація; заохочення і покарання у вихованні; найбільш поширені помилки у вихованні; організації режиму праці, навчання і відпочинку; фізичного, морального, естетичного та статевого виховання дітей у сім'ї. Основними методами освітньої діяльності соціального педагога є вправи, рольові ігри, інформування, лекції та бесіди. Серед форм, які можна реалізовувати у програмі є такі: групова взаємодія; відеолекторій, практичні, наочні форми впливу на учасників; книжковий клуб; родовід; сімейна скринька. Цікавими формами реалізації освітнього напрямку є сімейна скринька, створення родоводу своєї сім'ї. Сімейна скринька передбачає добірку матеріалів з досвіду сімейного виховання, наприклад, опис традицій, сімейних свят, щоденник матері, опис складних ситуацій з варіантами їхнього вирішення [9].

4. Організаційна допомога розрахована на організацію сімейного дозвілля, координацію та інформування, що передбачає залучення сім'ї до різноманітних заходів, свят, ярмарок, до участі у клубах за інтересами, конкурсах, організації сімейних свят тощо. Допомога в координації спрямована на активізацію різних відомств і служб у спільному розв'язанні проблем конкретної сім'ї й покращання становища конкретної дитини в ній. Такими засобами можуть бути денне піклування про дітей, кураторство [7, с. 252].

Сімейне дозвілля сприяє згуртованості всіх членів сім'ї, налагодженню позитивного психологічного клімату в сім'ї. Саме сімейне дозвілля є стрижнем розвитку творчого потенціалу дитини, формуючи її емоційну, естетичну, пізнавальну, культурну спрямованість. Така діяльність передбачає використання різноманітних форм та методів: акції, конкурси, прогулянки на природі, спортивні та розважальні ігри, вечори відпочинку, забави, читання, перегляд фільмів і телепередач, відвідування музеїв, подорожі, клуби за інтересами, вечори зустрічей, свята, диспути, танці тощо [7].

6-й етап – це підведення підсумків і визначення подальших перспектив. На цьому етапі використовуються ті ж самі методи діагностики, що і на початку взаємодії, їх також можна доповнювати спостереженням за взаєминами в сім'ї, аналізом суджень членів сім'ї тощо.

Завершення реалізації соціально-педагогічного патронажу відбувається за умови, якщо життєва ситуація сім'ї перестала носити кризовий характер (наступила фаза нормальної життєдіяльності). При цьому приймається рішення встановлення за сім'єю спостереження на певний термін (до року). Якщо ж ситуація не покращилася або покращилася незначно й продовжує залишатися кризовою, приймається рішення про продовження соціально-педагогічного патронажу й розробку нової патронажної програми [4, с. 106].

Отже, функціонування сім'ї у період народження дитини вважається

сімейною кризою, яка характеризується: труднощами перерозподілу функцій та ролей у зв'язку з появою сімейних підсистем, встановленням нових правил, кордонів, територій, складністю самореалізації жінки-матері, ослабленням подружньої підсистеми, сексуальними дисгармоніями та ін.

Зміст соціально-педагогічної діяльності з сім'єю в кризовій ситуації розкривається в технології патронажу, метою якого є підвищення рівня готовності сім'ї до планування народження дітей, виконання виховної функції і первинної соціалізації дитини; формування педагогічної культури батьків; створення сприятливого сімейного мікроклімату та зміцнення інституту сім'ї.

Технологія соціально-педагогічного патронажу сім'ї у період народження дитини є комплексним процесом: має мету, завдання, принципи реалізації, етапи, зміст, форми та методи, результат, що спрямований на покращення функціонування сім'ї на відповідному етапі. Подальше дослідження передбачає впровадження та перевірку ефективності технології соціально-педагогічного патронажу з сім'єю у період народження дитини.

Список використаних джерел

1. Андреева Т. В. Семейная психология : [учеб. пособие] / Т.В. Андреева – СПб. : Речь, 2005. – 244 с.
2. Гулина М. А. Психология социальной работы / М. А. Гулина. – СПб. : СПбГУТ, 2000. – 276 с.
3. Железнова А. К. Реабилитация неблагополучной семьи методом социального патронажа / А. К. Железнова // Вестник психосоциальной и коррекционно-реабилитационной работы, 1998. – №4. – С. 28-39.
4. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога: [навчальний посібник для ВНЗ] / Л. М. Завацька. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2008. – 240 с.
5. Олифирович Н. И. Психология семейных кризисов / Н.И. Олифирович, Т.А. Зинкевич-Куземкина и др. – СПб.: Речь, 2006. – 360 с.
6. Руководство по оценке и междисциплинарному ведению случая для оказания помощи детям и семьям, находящимся в социально опасном положении или в трудной жизненной ситуации / [под ред. Л. В. Смыкало]. – СПб. : «Врачи детям», «Эвричайлд», 2008. – 120 с.
7. Соціальна педагогіка: теорія і технології: [підручник / ред. І.Д. Зверева]. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 316 с.
8. Соціальні служби – родині : Розвиток нових підходів в Україні, (перевидання) / [за ред. І.М. Григи, Т.В. Семигіної]. – К.: КМА, 2003. – 128 с.
9. Трубавіна І. М. Зміст та форми просвітницької роботи з батьками: [науково-методичні матеріали для працівників соціальних служб,

- учителів, соціальних педагогів, студентів педагогічних вузів] / І. М. Трубавіна. – К. : УДЦССМ, 2000. – 88 с.
10. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога : [учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / М.В. Шакурова]. – М.: Издательский центр „Академия”, 2002. – 272 с.
 11. Шнейдер Л. Б. Психология семейных отношений : [курс лекций / Л. Б. Шнейдер]. – М.: Апрель-Пресс, ЭКСМО-Пресс, 2000. – 512 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Andreeva T. V. Semejnaja psihologija: [učeб. posobie] / T.V. Andreeva – SPb.: Rech', 2005. – 244 s.
2. Gulina M. A. Psihologija social'noj raboty / M. A. Gulina. – SPb.: SPbGUT, 2000. – 276 s.
3. Zheleznova A. K. Reabilitacija neblagopoluchnoj sem'i metodom social'nogo patronazha / A. K. Zheleznova // Vestnik psihosocial'noj i korrekcionno-reabilitacionnoj raboty, 1998. – №4. – S. 28-39.
4. Zvac'ka L. M. Tehnologii profesijnoї dijalnosti social'nogo pedagoga: [navchal'nij posibnik dlja VNZ] / L. M. Zvac'ka. – K.: Vidavnichij Dim „Slovo”, 2008. – 240 s.
5. Olifirovich N. I. Psihologija semejnyh krizisov / N. I. Olifirovich, T. A. Zinkevich-Kuzemkina i dr. – SPb.: Rech', 2006. – 360 s.
6. Rukovodstvo po ocenke i mezhdisciplinarnomu vedeniju sluchaja dlja okazaniya pomoshhi detjam i sem'jam, nahodjashhimsja v social'no opasnom položenii ili v trudnoj zhiznennoj situacii / [pod red. L. V. Smykalo]. – SPb.: «Vrachi detjam», «Jevrichajld», 2008. – 120 s.
7. Social'na pedagogika: teorija i tehnologii: [pidručnik / red. I.D. Zvereva]. – K. : Centr navchal'noї literaturi, 2006. – 316 s.
8. Social'ni sluzhbi – rodini : Rozvitok novih pidhodiv v Ukraїni, (perevidannja) / [za red. I.M. Grigi, T.V. Semiginoї]. – K. : KMA, 2003. – 128 s.
9. Trubavina I. M. Zmist ta formi prosvitnic'koї roboti z bat'kami : [naukovo-metodichni materiali dlja pracivnikov social'nih sluzhb, uchiteliv, social'nih pedagogiv, studentiv pedagogichnih vuziv] / I. M. Trubavina. – K. : UDCSSM, 2000. – 88 s.
10. Shakurova M. V. Metodika i tehnologija raboty social'nogo pedagoga : [učeб. posobie dlja stud. vyssh. ped. učeб. zavedenij / M.V. Shakurova]. – M.: Izdatel'skij centr „Akademija”, 2002. – 272 s.
11. Shnejder L. B. Psihologija semejnyh otnoshenij: [kurs lekcij / L. B. Shnejder]. – M.: Aprel'-Press, JeKSMO-Press, 2000. – 512 s.

Leshchenko O. G. Process of social and pedagogical patronage of the family in crisis. The author of the article investigates peculiarities of family functioning in the period following after the birth of the child. Basic family needs, problems faced when the child is born are defined. There is made an

attempt to give a brief definition of the family in crisis, to explore signs of a family in crisis, to describe changes in family life during this period. The author of the article outlines the main characteristics in the period following after the birth of the child: the rejection of the new roles (father and mother); reducing the level of cohesion due to the distancing of spouses due to pregnancy in married couple; the growing of jealousy, conflicts in married couple; there are many contacts with the members of parental families in this period that could face a situation „stolen motherhood”; dysfunction of sexual relations of the couple. The author of the article defines the purpose, content, forms, and methods of social and pedagogical patronage of the family in the period following after the birth of the child. The process has six phases. The social and pedagogical patronage of the family includes next possibilities: social and educational counseling; psychological help; educational and organizational support. The author highlighted also the use of traditional forms and methods - training, giving an example, imitation, encouragement, persuasion, criticism, role playing game, reflection, family discussion, exercises, genealogy, video informing etc., so and special which is used only in the process of patronage – day care for children, conductive social and educational assistance, coaching.

Key words: social and pedagogical patronage, family cycle, a family in crisis, the family in the period following after the birth of the child, social and educational counseling, psychological help, educational support, organizational support.

Отримано 3.04.2015 р.

УДК 378.137

Л.П. Мельник
eudos@ya.ru

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ

Мельник Л.П. **Особливості підготовки фахівців соціальної сфери.** Передумовою ефективності будь-якої професійної діяльності є наявність висококваліфікованих фахівців. Для здійснення соціальної діяльності в сучасних умовах виникає необхідність пошуку нових підходів до підготовки соціальних педагогів, працівників з урахуванням сучасних освітніх тенденцій.

Саме цьому питанню присвячена наша публікація. Її мета – аналіз компетентнісного підходу в рамках професійної підготовки фахівців соціальної сфери. Завдання дослідження – визначення основних компетенцій фахівців соціальної сфери.

Компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань і формуванням навичок на створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багаточинникового соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно- і комунікаційно-насиченого простору.

Ключові слова: професійна підготовка, соціальний педагог, соціальний працівник, компетентнісний підхід.

Мельник Л.Ф. Особенности подготовки специалистов социальной сферы.

Предпосылкой эффективности любой профессиональной деятельности является наличие высококвалифицированных специалистов. Для осуществления социальной деятельности в современных условиях возникает необходимость поиска новых подходов к подготовке социальных педагогов, социальных работников с учетом современных образовательных тенденций.

Именно этому вопросу посвящена наша статья. Ее цель - анализ компетентностного подхода в рамках профессиональной подготовки специалистов социальной сферы. Задача исследования - определение основных компетенций специалистов социальной сферы.

Компетентностный подход означает постепенную переориентацию доминирующей образовательной парадигмы с преобладающей трансляцией знаний и формированием навыков на создание условий для овладения комплексом компетенций, которые означают потенциал, способность выпускника к выживанию и устойчивой жизнедеятельности в условиях современного многофакторного социально-политического, рыночно-экономического, информационно и коммуникационно – насыщенного пространства.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, социальный педагог, социальный работник, компетентный подход.

Постановка проблеми. Однією з передумов ефективності соціальної діяльності є наявність висококваліфікованих фахівців соціальної сфери, які мають ґрунтовну теоретичну підготовку та володіють різними технологіями соціально-педагогічної діяльності. Все

це обумовлює необхідність пошуку нових підходів до підготовки соціальних педагогів, соціальних працівників з урахуванням сучасних освітніх тенденцій.

В умовах інтеграції України в європейський освітній простір основною метою вищої школи стає підготовка кваліфікованого фахівця відповідного рівня та профілю, конкурентоздатного на ринку праці, компетентного, який вільно володіє професією та орієнтується в суміжних галузях діяльності, готового до постійного професійного росту, соціальної та професійної мобільності. Одним із шляхів вирішення зазначеної проблеми є оновлення вищої освіти, перенесення уваги з процесу навчання на його результат, орієнтація змісту й організації навчання та компетентнісний підхід і пошук ефективних механізмів його запровадження.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретико-методичні основи професійної підготовки фахівці соціальної сфери досліджені в працях Т.Дмитренко, Ю.Мацкевич, Л.Міщик, В.Приходько, Л.Пундик, С.Харченко та ін.

О.Безпалько, К.Дубровіна, А.Капська, Л.Коваль, А.Малько, С.Марченко, В.Поліщук та ін. розробили базові положення щодо змісту професійної підготовки соціального педагога, соціального працівника.

Л.Міщик розглядає професійну підготовку майбутніх соціальних фахівців у контексті системного, особистісно-діяльнісного та індивідуально-творчого підходів. З позиції системного підходу процес професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери має максимально стимулювати активність основних структурних компонентів особистості майбутнього фахівця; особистісно-орієнтований підхід передбачає моделювання структури соціальної діяльності; індивідуально-творчий підхід націлює на особистісний рівень, забезпечує виявлення й формування в студентів творчої індивідуальності. Все це має забезпечити формування професійної компетентності соціального педагога, соціального працівника.

Методологічні і теоретичні засади розвитку професійної компетентності відображені в роботах А.Капської, В.Вайноли, С.Харченко, І.Козубовської, А.Маркової, І.Зімної та ін.

Проблема компетентнісного підходу активно обговорюється у педагогічному дискурсі з кінця ХХ ст. Вагомі дослідження були проведені і в Україні, зокрема В.Кременем, І.Зязюном, О.Пометун та іншими науковцями. Проте питання запровадження компетентнісного підходу в навчальний процес вищого навчального закладу при підготовці фахівців соціальної сфери недостатньо розкриті в науковій літературі. **Метою** нашої статті є розгляд компетентнісного підходу в рамках професійної підготовки фахівців соціальної сфери.

Виклад основного матеріалу. Під професійною компетентністю розумітимемо інтегральну характеристику ділових та особистісних якостей фахівців, що відображає рівень знань, умінь, досвіду, достатніх для здійснення певної діяльності, яка пов'язана з прийняттям рішень.

А. Маркова виокремлює такі види професійної компетентності:

- спеціальна компетентність, яка є здатністю до професійної діяльності на дуже високому рівні, здатністю проектувати свій професійний розвиток, уміння вирішувати типові професійні завдання й оцінювати результати своєї праці;

- соціальна компетентність, що розглядається як здатність до спільної (групової, кооперативної) професійної діяльності та прийнятих прийомів професійного спілкування, як соціальна відповідальність за результати своєї професійної праці;

- особистісна компетентність, яка є здатністю володіти прийомами особистісного самовираження і саморозвитку;

- індивідуальна компетентність, що охоплює здатність до прийомів самореалізації та розвитку індивідуальності в рамках професії, готовність до професійного зростання, здатність до індивідуального самозбереження, непідвладність професійному старінню, уміння організувати свою працю без перевантажень.

В нашій роботі ми зосередили увагу на теоретико-методичному знанні підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери у контексті компетентнісного підходу, що є особливо актуальним у сучасній освітній і соціальній сфері. Компетентнісний підхід в освіті пов'язаний з особистісно-орієнтованим, діяльнісним та індивідуально-творчими підходами.

Спочатку розглянемо поняття компетентності. О.Пометун розглядає компетентність як спеціальним шляхом структуровані набори знань, умінь, навичок, спроможностей і ставлень, що дозволяють майбутньому фахівцю визначити, тобто ідентифікувати і розв'язувати незалежно від контексту проблеми, що є характерними для певного напрямку професійної діяльності. Якщо сфера життя, в якій людина відчуває себе здатною ефективно функціонувати (тобто компетентною), є достатньо широкою, йдеться про так звані «ключові» чи життєві компетентності. Якщо ж компетентність поширюється на вузьку сферу, наприклад, у межах певної наукової дисципліни, то можна говорити про предметну чи галузеву компетентність. Сформовані компетентності, які людина використовує за потреби в різних соціальних та інших контекстах залежно від умов і потреб щодо здійснення різних видів діяльності. Компетентна людина застосовує ті стратегії, які здаються їй найприйнятнішими для виконання окреслених завдань. Таким чином, компетентність визначається як результативно-діялісна характеристика освіти.

Під компетентністю людини, зазначає В.Химинець, слід розуміти спеціально структуровані набори знань, умінь, навичок і ставлень, що їх набувають у процесі навчання. Загальні і фахові компетентності людина використовує в різних сферах діяльності для виконання певних завдань, вони також служать їй при виборі моделі поведінки в різних ситуаціях. Дотримуючись компетентнісного підходу, вміє вчитися той, хто: усвідомлює мету освітньої діяльності; мотивований до ефективної освітньої діяльності; вміє організувати свою освітню діяльність; вміє відібрати потрібні знання; працює за обґрунтованим планом, який веде до поставленої мети; вміє здійснювати моніторинг і самоконтроль освітньої діяльності; усвідомлює свою освітню діяльність і прагне до її вдосконалення.

Компетентнісний підхід переміщує акценти з процесу накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок в площину формування й розвитку здатності практично діяти і творчо застосовувати набуті знання і досвід у різних ситуаціях. Це вимагає від викладача змістити акценти у своїй навчально-виховній діяльності з інформаційної до організаційно-управлінської площини. У першому випадку він відігравав роль «ретранслятора знань», а у другому – організатора освітньої діяльності. Змінюється й модель поведінки студента – від пасивного засвоєння знань до дослідницької активної, самостійної та самоосвітньої діяльності. Процес учіння наповнюється розвивальною функцією, яка стає інтегрованою характеристикою навчання. Така характеристика має сформуватись у процесі навчання і включає знання, вміння, навички, ставлення, досвід діяльності й поведінкові моделі особистості.

М.Боритко під компетенцією розуміє наперед визначену вимогу до освітньої підготовки студента, характеристику його професійної ролі, а під компетентністю – ступінь відповідності цій вимозі, засвоєння компетенцій, особистісну характеристику людини.

Отже, під компетентнісним підходом ми розуміємо єдину систему визначення цілей, відбору змісту освіти організаційного і технологічного забезпечення процесу підготовки фахівців на основі виокремлення спеціальних, загальних і ключових компетенцій, що гарантують високий рівень і результативність професійної діяльності у майбутньому.

Компетентнісний підхід означає поступову переорієнтацію домінуючої освітньої парадигми з переважаючою трансляцією знань і формуванням навичок створення умов для оволодіння комплексом компетенцій, які означають потенціал, здатність випускника до виживання і стійкої життєдіяльності в умовах сучасного багаточинникового соціально-політичного, ринково-економічного, інформаційно- і комунікаційно-насиченого простору.

Зазначимо, що особливості навчання на основі компетентнісного підходу полягають у сконцентрованості на вихідних результатах, а не на

вихідних. Навчання відбувається у виробничих умовах (принаймні частина навчання відбувається на робочому місці в умовах, близьких до умов майбутньої професійної діяльності, враховується переважно здатність виконання практичних завдань, але при цьому беруться до уваги і знання.

Діяльність фахівців соціальної сфери має багатоплановий і рівно векторний характер. Вона передбачає не тільки спеціальні знання, а й багату ерудицію, що сприятиме здійсненню соціальних досліджень, організації комплексної соціальної, медичної, педагогічної, психологічної та правової допомоги людям. Соціальна діяльність передбачає обов'язкову наявність у фахівців наступних професійних компетенцій: аналітичних, прогностичних, проектувальних, рефлексивних, комунікативних.

Розглянемо їх більш детально. Аналітичні виявляються у здатності до аналізу явищ і процесів, які відбуваються у соціумі й впливають на стан і розвиток дітей та молоді; визначенні причинно-наслідкових зв'язків у процесі соціалізації особистості; з'ясуванні сутності соціальних проблем конкретної особистості та її найближчого соціального середовища (родини, школи, групи ровесників тощо); прогнозуванні можливого розвитку подій, станів і взаємин та їх наслідків; моделюванні спільної діяльності з розв'язання виявлених проблем.

Прогностичні віддзеркалюють прогностичне мислення, вміння передбачити різні варіанти розв'язання проблем різних категорій населення шляхом залучення їх до спеціально організованої соціальної діяльності; здатність прогнозувати розвиток особистості відповідно до виявлених проблем і потреб.

Проектувальні пов'язані з визначенням конкретного змісту діяльності, спрямованої на досягнення поставленої професійної мети.

Рефлексивні розкриваються через самоаналіз власної діяльності на кожному з її етапів, осмислення позитивних і негативних наслідків професійної діяльності.

Комунікативні виявляються у культурі міжособистісного спілкування і соціальної взаємодії, культурі мовлення, змісті спілкування.

По своїй суті професійні якості фахівців соціальної сфери характеризують їх професійну культуру і відображають особливості як людини, так і спеціаліста у взаємозв'язку внутрішньої і зовнішньої культури.

Для реалізації компетентнісного підходу в процесі підготовки фахівців соціальної сфери, ми спирались на дослідження О.Жука. Він вважає, що його складовими виступають: спрямованість на гуманізацію освітнього процесу, що передбачає особистісно-розвивальний характер професійної підготовки й ефективну самореалізацію та саморозвиток студента; міждисциплінарність та інтегративність, чим забезпечується

інтеграція дисциплін соціально-гуманітарного, природничо-наукового, загально-професійного і спеціального блоків професійної підготовки, їх зв'язок з майбутньою соціально-професійною діяльністю випускника; змістовно-технологічна наступність навчання і виховання студентів, яка мотивує єдність і узгодженість педагогічних вимог і засобів, спрямованих на розвиток у студентів продуктивного стилю мислення і діяльності, особистісних якостей як сутності компетенцій; діагностичність, котра означає поетапне виявлення рівня сформованості компетенцій засобами конкретного діагностико-критеріального апарату.

У своїх працях В.Ягупов та В.Свистун розглядають таку структуру професійної компетентності фахівця: загальнолюдська компетентність (загальнокультурна, моральна, політична, соціальна, інформаційна, комунікативна, етична, екологічна, валеологічна); загальнонаукова (методологічна, теоретична, методична, дослідницька); загально професійна (загально фахова, економічна, технічна, правова, психологічна, педагогічна); фахова (технологічна); функціональна (стратегічна, менеджерська, управління суб'єктами та об'єктами діяльності, виконавча); особистісна (мотиваційна, ауто психологічна, регулятивна, адаптивна, навчальна).

А.Семенова виокремлює такі основні компоненти професійної компетентності фахівця: мотиваційний – прагнення до прояву компетентності (прагнення до прояву цієї властивості у діяльності, поведінці людини); когнітивний – володіння знаннями щодо змісту компетентності (знання засобів, способів, програм виконання дій, рішення соціальних в професійних завдань, здійснення правил і норм поведінки); поведінковий – досвід прояву компетентності в різноманітних стандартних і нестандартних ситуаціях; ціннісно-смысловий – відношення до змісту компетентності та об'єкту її прикладання (особистісна значущість); емоційно-регуляційний – прояви емоційно-вольової саморегуляції процесу та її результату.

Аналіз наукових здобутків вітчизняних і зарубіжних дослідників дав можливість визначити, що з позиції компетентнісного підходу рівень освіти визначається здатністю фахівця вирішувати проблеми різної складності на основі наявних знань та досвіду. Щодо професійної компетентності фахівців соціальної сфери, то вона може включати такі складові: мотиваційну (мотивація до оволодіння професією), особистісну (особисті якості); гностичну (оволодіння знаннями), технологічну (формування умінь і навичок), діяльнісну (застосування умінь і навичок), аксіологічну (творча діяльність, авторські творчі технології).

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні тих життєвих і професійних компетентностей, які необхідні майбутнім фахівцям соціальної сфери для належного здійснення професійної діяльності, а також визначення шляхів їх формування.

Список використаних джерел

1. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І.Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. – К. : К.І.С., 2004. – 112 с.
2. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців на основі інтегративного підходу [текст]: методичні рекомендації / І.М.Козловська, Я.М.Собко, О.О.Стечкевич, О.М.Дубницька, Т.Д.Якимович. – Львів : Сполом, 2012. – 64 с.
3. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя [Електронний ресурс] / Химинець В. – Режим доступу :<http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Pometun AI Theory and practice consistent implementation of competence approach in the experience of foreign countries / O.I.Pometun // Competence approach in modern education: international experience and Ukrainian prospects. - K.: KIS, 2004. - 112 p.
2. Formation of professional competence of future specialists based integrative approach [text]: guidelines / I.M.Kozlovska, Ya.M.Sobko, O.O.Stechkevych, O.M.Dubnytska, T.D.Yakymovych. - Lviv, spol, 2012. - 64 p.
3. Hymynets V. Competence approach to professional development of teachers [electronic resource] / Hymynets V. - Access: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49>.

Lyudmyla Melnik. Features of preparation of social sphere experts.

A prerequisite for the efficiency of any professional activity is the availability of highly qualified experts. There is the need to find some new approaches to training social pedagogues, workers with contemporary educational trends to carry out the social activity in modern circumstances.

The publication is devoted to this. Its purpose is the analysis of competency approach within the professional training of social sphere experts. The research objective is to define main competencies of social sphere experts.

Competence approach means the gradual reorientation of the dominant educational paradigm with the prevailing knowledge transmission and skills developing to create the conditions for mastering a set of competencies that indicate the potential, ability of the alumnus to survive and stable livelihoods in contemporary conditions of multivariate socio-political, market and economic, information and communication saturated space.

Key words: professional training, social pedagogue, social worker, competence approach.

Отримано 20.04.2015 р.

ОСОБЛИВОСТІ ГЕНДЕРНИХ ВІДНОСИН В АЗЕРБАЙДЖАНСЬКІЙ СІМ'Ї

Микаїлов Р. Особливості гендерних відносин в азербайджанській сім'ї. У статті проаналізовано соціально-рольовий статус чоловіка і жінки в азербайджанській сім'ї. Охарактеризовано роль сімейних традицій у вихованні дівчинки та хлопчика. Висвітлено гендерні підходи у вихованні дітей в азербайджанській сім'ї. Виокремлено психологічні особливості та потреби чоловіка та жінки.

На даному етапі однією з найактуальніших проблем розвитку східних суспільств (ісламських країн) є рівноправ'я та гендерна рівність жінок та чоловіків.

Мусульманське близькосхідне суспільство сьогодні ще переживає перехідне становище між трансформацією традицій та релігійно-філософських надбань ісламу до європейських та загально цивілізаційних змін. Саме передовий досвід гендерних досліджень, наукових праць та законодавчого досвіду передових країн світу дають поштовх азербайджанському суспільству. Тема гендеру стає необхідним конструктором реальних практичних перетворень у суспільних відносинах, складовим базовим компонентом яких є статус жінки та чоловіка.

Сучасний гендерний портрет азербайджанської сім'ї має суперечності та сподівання знайти соціальний компроміс. З одного боку – це шаноблива до народних традицій, сімейних цінностей родина, з іншого – спокушена віхою європеїзації та індустріально-економічного нового Азербайджану. Змінюються усталені погляди, коректуються цінності, звичаї і виокремлюються нові сімейні орієнтири та надбання, де жінка вільна, має можливість будувати кар'єру і встановлювати компромісні правила в побуті та сімейно-виховних відносинах.

Ключові слова: чоловік, жінка, сімейно-виховні традиції, діти, батько, мати, гендер, гендерні ролі, гендерні стереотипи, гендерні відносини.

Микаїлов Р. Особенности гендерных отношений в азербайджанской семье. В статье проанализированы социально-ролевой статус мужчины и женщины в азербайджанской семье. Охарактеризована роль семейных традиций в воспитании девочки и мальчика. Освещены гендерные подходы в воспитании детей в

азербайджанської родини. Виділені психологічні особливості та потреби чоловіка та жінки.

На даному етапі однією з найбільш актуальних проблем розвитку східних суспільств (ісламських країн) є рівноправ'я та гендерна рівність жінок та чоловіків.

Мусульманське ближньосхідне суспільство сьогодні ще переживає перехідне положення між трансформацією традицій та релігійно-філософських досягнень ісламу в європейських та світових змінах. Саме передовий досвід гендерних досліджень, наукових робіт та законодавчого досвіду лідуючих країн світу дає толчок азербайджанському суспільству. Тема гендера стає необхідним конструктом реальних практичних змін у суспільних відносинах, складаючи базовий компонентом яких є статус жінки та чоловіка.

Сучасний гендерний портрет азербайджанської родини має суперечності та надії знайти соціальний компроміс. З однієї сторони - це повага до народних традицій, родинних цінностей родини, з іншої - виклики європеїзації та індустріально-економічного нового Азербайджану. Змінюються встановлені погляди, коректуються цінності, звичаї та виділяються нові родинні орієнтири та цінності, де жінка вільна, має можливість будувати кар'єру та встановлювати компромісні правила в побуті та родинно-виховних відносинах.

Ключові слова: чоловік, жінка, родинно-виховні традиції, діти, батько, мати, гендер, гендерні ролі, гендерні стереотипи, гендерні відносини.

Постановка проблеми. Особливість сучасного світового розвитку полягає в рівноправ'ї національностей, статей, дітей, бідних та інших груп між собою. На даному етапі однією з найактуальніших проблем розвитку східних суспільств (ісламських країн) є рівноправ'я та гендерна рівність жінок та чоловіків. Показовими є зміни, які відбуваються в сучасному азербайджанському суспільстві.

Азербайджан - це країна, яка знаходиться на перехресті Європи та Азії, і цивілізоване обличчя нації формується під впливом двох компонентів: вічного східного початку та західного модерністського впливу [3, с. 263]. Саме ця країна пройшла складний шлях до створення національного механізму забезпечення гендерної рівності: від залучення жінок у громадське життя та створення жіночих організацій, до визнання гендерної політики однією з провідних державних стратегій до участі жінок у процесі прийняття рішень.

Мусульманське близькосхідне суспільство сьогодні ще переживає перехідне становище між трансформацією традицій та релігійно-

філософських надбань ісламу до європейських та загально цивілізаційних змін. У цьому є свої переваги та недоліки, але з чим не можна сперечатись, то це з тим, що саме передовий досвід гендерних досліджень, наукових праць та законодавчого досвіду передових країн світу дають поштовх азербайджанському суспільству від міста до села поступово розуміти значущість жінки у суспільстві не тільки як матері чи домогосподарки, а як рівноправного представника суспільства зі своїми правами, планами, цінностями та прагненнями в житті.

Тема гендеру стає необхідним конструктом реальних практичних перетворень у суспільних відносинах, складовим базовим компонентом яких є статус жінки та чоловіка. А тому в сучасних умовах при усвідомленні гендерних відносин необхідно зосередити увагу на концептуальному розумінні таких понять і термінів як: „гендер”, „гендерні ролі”, „гендерні відносини”.

Гендер – це змодульована суспільством та підтримувана соціальними інститутами система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, стилю життя та способу мислення, ролей та відносин жінок і чоловіків, набутих ними як особистостями у процесі соціалізації [5, с. 11].

На думку Т. М. Мельник, гендер – досить складне поняття, оскільки розкриває багатоаспектний зміст явища. У науковій літературі воно вживається в кількох значеннях: гендер як соціально-рольова культура й культурна інтерпретація рис особистості та моделей поведінки чоловіка і жінки, на відміну від біологічної [5, с. 11].

Соціально-рольовий статус чоловіка і жінки в азербайджанській сім'ї визначають *гендерні ролі* – сукупність прийнятих норм і моделей поведінки, що диктуються конкретною соціально-культурною ситуацією. У суспільствах з різною культурою гендерні ролі відрізняються і змінюються з часом [7].

Гендерні дослідження за останні роки в Азербайджані набули великої популярності. І особливого значення набуває взаємозв'язок гендеру та сім'ї як соціальних інститутів.

Н. В Лавриненко зазначає, що неможливо зрозуміти особливості виконання гендерних ролей, що закріплюються у гендерних стереотипних уявленнях, не дослідивши їх функціонування в сімейному осередку. По своїй суті феномен гендеру та інститут сім'ї не можуть розглядатися окремо, оскільки вони нерозривно пов'язані одне з одним [4, с. 354].

Аналіз основних досліджень та публікацій. Проблемам гендерних відносин у сім'ї присвячені праці Л. Бабаєвої, Е. Балобанової, О. Вороніної, Н. Гафизової, Т. Дежиної, С. Заєва, И. Клециної, Т. Корольової, Д. Куна, Н. Лавриненко, Л. Юди та інші. Саме вони розкривають сутність гендерних відносин та розвивають їх наукове дослідження.

Особливості гендерних відносин у сучасному азербайджанському суспільстві висвітлені А. Аббасовим, К. Агаєвою, Р. Бадаловим, М. Гасановою, З. Гулузаде, Є. Касумовою, Є. Сулеймановою.

Сім'я та засади сімейного виховання стали предметом дослідження С. Агамалієва, А. Алізаде, М. Атакишиєвої, А. Ахмедова, Ш. Ахмедова, Г. Гадирзаде, Г. Гейбуллаєва, А. Ізмайлова, К. Кахраманової, Ф. Кочарлі, Н. Кулієвої, С. Кулієва. Вчені аналізують сімейні стосунки, особливості статевого виховання, соціально-рольовий статус жінки в азербайджанській сім'ї.

Метою статті є висвітлення та обґрунтування особливостей гендерних відносин в азербайджанській сім'ї.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сім'я в мусульманстві є центральним елементом у суспільстві. Шлюб у мусульманській сім'ї є підґрунтям для здійснення стосунків, що називається «Никях». Виховання дітей у сім'ї заохочується і є обов'язком подружжя. Розлучення є одним із богомерзких вчинків, щонайменше допускається як невідворотний вихід, коли всі заходи задля збереження сім'ї не сприяли позитивному результату. Позашлюбні зв'язки однозначно заборонені, більше того за них передбачено суворе покарання. Такі зв'язки вважаються головним джерелом повного розбещення особистості й суспільства, що призводить до моральної, фізичної деградації людей [6, с. 173].

Азербайджанці не просто не уявляють своє життя поза і без сім'ї – вони уявляють щастя в образі поконвічних (заложників, рабів) сімейної місії [1, с. 32].

Г. Гулієв вважає, що в азербайджанців існує культ сім'ї [1, с. 32]. Для них сім'я – це початок, основа і ціль життя. Азербайджанці навіть не можуть уявити своє буття без сім'ї. Людину, яка не має сім'ї, сприймають на рівні ментального прокляття. Людина без сім'ї не може бути шанованою в суспільстві.

„Прокляття і нещастя очікує на того, хто не має сім'ї або дітей, ігнорує відповідальність перед сім'єю, ставить особистісні інтереси вище сімейних. Авторитет азербайджанця знаходиться у прямій залежності від цього вміння забезпечити благополуччя своєї сім'ї, тому він зобов'язаний, якщо бажає мати високий авторитет, присвятити себе служінню сім'ї – процвітанню свого роду” [1, с. 33].

Життєва місія азербайджанця – служіння сім'ї. Кожний із ранку до вечора працює на благо своєї сім'ї. При цьому чоловік і жінка наділені специфічними місіями [1, с. 41]. Існує поняття „чоловіча” і „жіноча місія”.

Прийнято вважати, що азербайджанська сім'я і соціум функціонують на тлі архаїчно патріархальної традиції. Кожна сім'я представлена авторитетними чоловіками. Авторитет чоловіка всіляко підтримується.

Яскравою ілюстрацією цього є приклад, до якого звертається Г. Гулієв: „Послухаємо для початку розумного Насреддіна: Якось друзі спитали його: “Як тобі вдалося без конфліктів відстояти свій авторитет у сім’ї?” Молла відповів: “ Із самого початку сумісного життя ми домовилися, що всі важливі і головні питання буду вирішувати я, а маленькі і несуттєві – дружина.” У нього спитали: які питання головні, а які другорядні? Молла спокійно відповів: “Головні – це проблеми світової політики, війни і миру, еволюції всесвіту, прогресу цивілізації, загрози глобальних катастроф тощо. А дружина вирішує інші дрібні проблеми – порядок у сім’ї, організація сімейних свят, виховання дітей, догляд за батьками, підтримання тісних стосунків із сородичами, залагодження конфліктів” [1, с. 42].

Але цей приклад можна сприймати по-різному. З нього ми можемо припустити, що по формі сім’я лише патріархальна, а по суті і важливості проблем – матріархальна. Сім’я представляє собою синтез двох (чоловічого і жіночого) образів життя – стратегій поведінки.

Світ жінки обмежений простором сім’ї, яка своєю відстороненістю відгороджує її від зовнішнього світу. Активний образ життя чоловіків протікає поза зоною сім’ї, хоча сім’я залишається центром їх думок і потягів.

Сімейна місія прирікає чоловіків на страждання з метою пошуку і доставки хліба насущного. А родина залишається під опікою жінки. Вона відповідає за порядок і затишок, вона – оплот сім’ї.

Вона, як казав Насреддін, вирішує „всі дрібні” проблеми сім’ї, від її життєвої мудрості залежить благополуччя сім’ї і роду. Честь сім’ї – це, перш за все, честь жінки, і традиція цим пишається [1, с. 62].

Азербайджанець як чоловік – типовий представник патріархального суспільства. Відповідно, такому суспільству притаманний культ сина: призначення шлюбу і сім’ї – „відтворення чоловіків”, і тому народження «оглан» (сина), справжнього „кіши” (чоловіка) – особливе свято для всього роду, яке знаменує собою гарантію продовження роду.

Становлення „культу жінки” дає нам можливість зрозуміти особливість ролі жінки в організації сім’ї і збереженні традицій. У традиційній сім’ї дівчинка народжується в ампула „нареченої”, і все її життя – постійне здійснення жіночої місії. У неї майже немає дитинства, особистісної моделі життя, вибору вільного кохання. Вона народжується для того, щоб „покласти початок” новій повноцінній сім’ї.

По лінії долі дівчинці не бажано з’являтися на світ раніше сина (брата). Поява дівчинки (при відсутності сина) сприймається як тимчасове тактичне непорозуміння [1, с. 63]. Раніше, якщо взагалі в сім’ї не народиться хлопчик, чоловік міг наважитись на новий, додатковий шлюб.

З дитинства дівчина засвоює премудрості „жіночої долі” – бути в готовності задовольнити майже всі побутові примхи старших, особливо

чоловіків. Дівчина розуміє, що вона скоро покине свою сім'ю.

Дівчина постійно відчуває на собі моральний контроль. Навіть у середині дому її зона життя обмежується: допуск до гостей і в кімнату, де відпочивають чоловіки, не заохочується. Звичайні дитячі пустощі, легковажність, цікавість суперечать моральному образу жінки, і негайно її поведінка коректується.

Дуже швидко дівчина перевтілюється у наречену (жінку). При цьому не передбачається передача якогось сексуального досвіду життя. Дівчинку частіше представляють як наречену, майбутню повноцінну „ханум”. Її можна з народження „авансом одружити” в якості майбутньої нареченої. І вже тоді родина майбутнього нареченого активно контролює її поведінку. Але ще й сьогодні інколи зберігається традиція укладання повноцінного офіційного шлюбу з 14 років.

Мета дівчинки – одруження, щоб не залишитися „другорядною”. Наречена дуже рано засвоює прагматичну доречність жіночої місії – одружитись, народити дітей і утвердитись у ролі господарки в сім'ї.

І тільки з моменту, коли наречена залишає рідний дім і перебирається в будинок нареченого, вона отримує можливість зайняти почесне місце в сімейній ієрархії: тепер вона дружина, мати – господарка сімейного вогнища.

По мірі становлення її сім'ї (народження дітей), з'являються умови для здобуття трохи більшої свободи, яку дозволяє жінці (матері) традиція [1, с. 66-67]. Вона вже не другорядна людина, а головна фігура сім'ї. І хоч вона не обирає чоловіка і сім'ю – її долю вирішує її батько, а також батько майбутнього чоловіка, але нову, уже свою сім'ю створює вона. Такий підхід не викликає спротиву, так як тільки одруження дає їй можливість на здійснення деяких бажань.

Бути жінкою (матір'ю) в традиційній азербайджанській сім'ї в рівній мірі важко і легко, почесно і принизливо. Жінці важко від того, що вона несе відповідальність майже за всі тяготи внутрішньо-сімейного життя. Все її існування обмежене простором сім'ї. Жінка не має можливості діяти по-іншому. За чоловіком зберігається право на нову сім'ю або на другу (третю) дружину. А жінка, навпаки, не має права на розлучення, повторне одруження, тому, що у синів має бути тільки один батько. Жінка приречена на довічне життя із чоловіком, яким би нестерпним він не був. Вона не може створити нову сім'ю – сини не дозволять їй удруге одружуватись. У деяких випадках вдова може стати дружиною близького родича покійного чоловіка.

У той же час, підвалини сім'ї більшою мірою формує жінка (мати), і від її бажань залежить авторитет чоловіка, сім'ї, роду. Без жінки неможлива гармонія сімейного життя і тим самим підтримка стійкості традицій.

Соціальні трансформації у пострадянський період призвели до серйозних змін у гендерному порядку азербайджанського суспільства,

виникнення нових гендерних ролей або перетворення вже існуючих. Формуються дві основні тенденції.

Перша – патріархальний ренесанс – зміцнення уявлень про біологічне призначення статей і чіткий розділ статевих ролей: чоловік годувальник і публічна особа, жінка – берегиня родинного вогнища. Ця установка домінує як на побутовому рівні, так і в політичній ідеології [2, с. 2].

З іншого боку, спостерігається тенденція жіночої емансипації через успішне освоєння жінками ринкового та громадсько-політичного простору. Жінка отримала можливість займатись кар'єрою і професійним розвитком. Але нові ролі жінки сприймаються суспільством як індикатор „маскулізації” жінок і як загроза владі і домінуючому становищу чоловіків у суспільстві, як претензія бути з ними в однакових правах.

Вважається, наприклад, що основною причиною „маскулізації” жінок виступає їх фінансова незалежність, у випадку, коли доходи дружини перевищують доходи чоловіка, або, коли дружина стає основним постачальником засобів для утримання родини. Утрата статусу „годувальника” хворобливо сприймається чоловіками і сприяє виникненню свого роду комплексу соціальної неповноцінності.

Дослідники сучасного азербайджанського суспільства відзначають, що подібні пошуки жінками нових „гендерних ролей” відбуваються на тлі посилення відродження традиційних уявлень про образ „ідеальної жінки”, основною функцією якої залишається турбота про родинне вогнище в „ідеальній азербайджанській сім'ї”.

Ю. Гурєєва відмічає, що всі західні дослідниці, які аналізували ситуацію азербайджанських жінок у публічній і приватній сферах, впевнені, емансиповані та незалежні в публічній сфері, вони демонстративно покірні і залежні від чоловіків – членів сімейної общини [2, с. 4].

Зустрічаються випадки, коли успішні в очах суспільства жінки, які мають престижну роботу, терплять побої за такі проступки, як відвідування родичів або сусідів без попереднього узгодження з чоловіком.

Тема домашнього насильства навіть актуальна для жінок, які займаються гендером на урядовому рівні і відмовились від зарубіжних поїздок, якщо чоловік не давав на це дозволу. Дехто представляє ці факти як позитивне явище – прояв турботи з боку чоловіка.

Безумовно, свою роль відіграють релігійні традиції, які активізувалися у пострадянському просторі. Незалежна поведінка жінок стає загрозою для чоловічої гідності. А збереження і сталість патріархальних норм і гендерної асиметрії в азербайджанському суспільстві значно ускладнює вибір жінками нових ролей.

У період незалежності Азербайджану вплив європейських та близькосхідних схожих за етнічними ознаками країн, таких як Туреччина,

дали новій країні поштовх у розвитку ринкових відносин, суспільно-політичних, у тому числі гендерних аспектів. У цілому позитивні кроки проявляються в наданні жінкам офіційних державо-регулюючих прав щодо трудової зайнятості та захисту прав жінок. Але треба розуміти, що утвердження соціально-рольового статусу азербайджанської жінки на законодавчому рівні інколи стає загрозою традиційній моделі сімейних стосунків та сімейного виховання. Жінка стає перед вибором: або кар'єрне зростання, або – сім'я. Стосовно Азербайджану треба зауважити, що сучасні азербайджанські жінки не втрачають головної жіночої функції материнства і бажають мати сім'ю, і далеко не кожний чоловік буде хотіти отримати за дружину жінку, яка має поважну посаду, трудові зобов'язання і високу заробітну плату.

У даний історичний проміжок часу ми можемо споглядати перехідний затяжний період, у якому жіноча та чоловіча половина намагаються пристосуватися в нових умовах розвитку суспільства та порозумітися, але їм заважають традиційні сімейні зобов'язання, побутові, виховні звичаї, релігійна приналежність, батьки та осуд суспільства.

Для того, щоб відтворити повноцінну гендерну картину сучасного азербайджанського суспільства, необхідно врахувати велику прірву між міським та сільським населенням. Сімейні стосунки і відносини у місті та в селі суттєво різняться. Сільське населення подекуди пішло на крок назад і намагається відродити дорадянські традиції в побутових та релігійних відносинах. У містах намагаються пристосуватися до нових течій розвитку світового співтовариства, або хоча б іти в ногу з часом (так, наприклад, як у столиці – Баку), що не завжди вдається.

Сучасну характеристику азербайджанської родини дає М. Гасанова у своїй праці, присвяченій азербайджанській сім'ї. Вона звертається до визначення, що сім'я – добровільний союз, побудований на взаємній домовленості та бажанні жінки та чоловіка. Відносини, що складаються між ними в сім'ї, можна розцінювати як природні відносини людини до людини [8]. Тобто сім'я в уявленні сучасних прогресивних азербайджанців поступово оцінюється як добровільний із обох боків осередок суспільства, з поважним ставленням один до одного. Але в реалії на практиці ці речі дещо перебільшені, і пройде достатньо часу, щоб вони стали новим ціннісним здобутком для більшості азербайджанського суспільства.

Висновки. Сучасний гендерний портрет азербайджанської сім'ї має суперечності та сподівання знайти соціальний компроміс. З одного боку – це шаноблива до народних традицій, сімейних цінностей родина, з іншого – спокушена віхою європеїзації та індустріально-економічного нового Азербайджану. Змінюються усталені погляди, коректуються цінності, звичаї і виокремлюються нові сімейні орієнтири та надбання, де

жінка вільна, має можливість будувати кар'єру і встановлювати компромісні правила в побуті та сімейно-виховних відносинах. У наш час чоловікові необхідно поважати вибір жінки, рахуватися з її життєвими принципами та не тиснути на неї, і тоді, можливо, буде сформована нова модель сімейних відносин, що ніяким чином не завадить гендерно-чутливому сімейному вихованню в родині.

Список використаних джерел

1. Гулиев Г. Архетипичные азеры: лики менталитета / Г. Гулиев. – Баку: издательство «ЕНИ-НЕСИЛ», 2002. – 354 с.
2. Гуреева Ю. Национальный «гендер»: made in azerbaijan / [Електронний ресурс] / Ю. Гуреева. – Режим доступу: ge.boell.org/sites/default/.../. – Назва з екрану.
3. Касумова Е. В., Национальный институциональный механизм по гендерному равенству в Азербайджане [Електронний ресурс] / Е.В. Касумова. – Режим доступу: <http://yandex.ua/search/?text=%D0%BC%>. – Назва з екрану.
4. Лавриненко Н. В. Гендерні відносини в родині / Н. В. Лавриненко // Основи теорії гендеру: навчальний посібник. – К.: „К.І.С.”, 2004. – 536 с.
5. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна / Т.М. Мельник // Основи теорії гендеру: навчальний посібник. – К.: „К.І.С.”, 2004. – 536 с.
6. Микаілов Р. П., Юда Л. А. Філософсько-етичні та релігійні засади виховних традицій азербайджанської сім'ї // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. – Вип. 122 / Черніг. Нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів: ЧНПУ, 2014. – С. 170-174.
7. Словник гендерних термінів / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://medbib.in.ua/slovar-gendernyih-terminov-42489.html> – Назва з екрану.
8. Həsənova M. Azərbaycanla ailə: hüquqi vədemoqrafik aspektləri. – B., 2004.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Guliev G. Arhetipichnye azery: liki mentaliteta / G. Guliev. – Baku: izdatel'stvo «ENI-NESIL», 2002. – 354 s.
2. Gureeva Ju. Nacional'nyj «gender»: made in azerbaijan / [Elektronij resurs] / Ju. Gureeva. – Rezhim dostupu: ge.boell.org/sites/default/.../. – Nazva z ekranu.
3. Kasumova E. V., Nacional'nyj institucional'nyj mehanizm po gendernomu ravenstvu v Azerbajdzhane [Elektronnij resurs] / E.V. Kasumova. – Rezhim dostupu: <http://yandex.ua/search/?text=%D0%BC%>. – Nazva z ekranu.
4. Lavrinenko N. V. Genderni vidnosini v rodini / N. V. Lavrinenko // Osnovi

- teorii genderu: navchal'nij posibnik. – K.: „K.I.S.”, 2004. – 536 s.
5. Mel'nik T. M. Gender jak nauka ta navchal'na disciplina / T.M. Mel'nik // Osnovi teorii genderu: navchal'nij posibnik. – K.: „K.I.S.”, 2004. – 536 s.
 6. Mikailov R. P., Juda L. A. Filsofs'ko-etichni ta religijni zasadi vihovnih tradicij azerbajdzhans'koï sim'ï // Visnik Chernigivs'kogo nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni T. G. Shevchenka. – Vip. 122 / Chernig. Nac. ped. un-t im. T. G. Shevchenka; gol. red. Nosko M. O. – Chernigiv: ChNPU, 2014. – S. 170-174.
 7. Slovník gendernih terminiv / [Elektronnij resurs]. Rezhim dostupu: <http://medbib.in.ua/slovar-gendernyih-terminov-42489.html> – Nazva z ekranu.
 8. Həsənova M. Azərbaycanda ailə: hüquqi vədemoqrafik aspektləri. – B., 2004.

Mykailov R. Special features of gender relayions in azerbaijani family. The article analyzes the socio-role status of men and women in Azerbaijani families. The role of family traditions in girls and boys education, and role of parents and elders are characterized. Gender approaches in the education of children in Azerbaijani families are highlighted. Author determined psychological characteristics and needs of men and women in the family and employment duties.

At this stage, one the most urgent problems of the eastern societies (Muslim countries) is the equal rights and gender equality between women and men.

Middle East Muslim society today is going through a transitional position between transformation of traditions and religious-and-philosophical heritage of Islam to European civilization and general changes. The best practices of gender studies, researches and legal experience of advanced countries give push to Azerbaijani society from city to village to understand the importance of women in society. Gender theme becomes a necessary mechanism of real practical changes in social relations, the basic component of which is the status of women and men. Modern gender Azerbaijani family portrait has contradictions and hopes to find a social compromise. On the one hand, it is respectful to the traditions, and family values, on the other is seduced to Europeanization and the New industrial and economic Azerbaijan.

The firmed views are changing, the values and customs are corrected, and new family orienting points and heritage, where the woman is free, has the opportunity to build a career and establish a compromise rules in the home and family and educational affairs, are distinguished.

Key words: a man, a woman, family and educational traditions, children, a father, a mother, gender, gender roles, gender stereotypes, gender relations.

Отримано 1.04.2015 р.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ

Міхеєва О. Ю. Форми та методи соціальної підтримки сімей. В статті охарактеризовані поняття соціальної підтримки та визначено основні її види, представлено основні форми та методи соціальної підтримки сімей. Дана характеристика видів соціальної підтримки сімей, детально описано матеріальну, психологічну, педагогічну та правову підтримку сімей. Визначено державну соціальну підтримку згідно із законодавством України, що надається сім'ям. Охарактеризовано особливості надання всіх видів соціальної підтримки сімей в Україні. Описано та визначено основні напрями соціальної підтримки сімей, охарактеризовано соціальне забезпечення, соціальна допомога та соціальні послуги, які використовують при роботі з сім'ями соціальні інститути.

Ключові слова: соціальна підтримка, види підтримка сімей, соціальне забезпечення, соціальна допомога, соціальні послуги сім'ям.

Михеева О. Ю. Формы и методы социальной поддержки семей. В статье охарактеризованы понятие социальной поддержки и определены основные ее виды, представлены основные формы и методы социальной поддержки семей. Данная характеристика видов социальной поддержки семей, подробно описано материальную, психологическую, педагогическую и правовую поддержку семей. Определены государственной социальной помощи в соответствии с законодательством Украины, предоставляемой семьям. Охарактеризованы особенности предоставления всех видов социальной поддержки семей в Украине. Описаны и определены основные направления социальной поддержки семей, охарактеризованы социальное обеспечение, социальная помощь и социальные услуги, которые используют при работе с семьями социальные институты.

Ключевые слова: социальная поддержка, виды поддержки семей, социальное обеспечение, социальная помощь, социальные услуги семьям.

Постановка проблеми. Підтримка інституту сім'ї є завданням реалізації державної сімейної політики. Державна сімейна політика, як складова частина соціальної політики України, являє собою цілісну систему принципів, оцінок і заходів організаційного, економічного,

правового, наукового, інформаційного, пропагандистського і кадрового характеру, спрямованих на поліпшення умов і підвищення якості життя родини. Основною метою державної сімейної політики є забезпечення державою необхідних умов для реалізації сім'єю її функцій і підвищенні якості життя родини.

Функціонування сім'ї як соціального інституту, наслідки сімейного неблагополуччя є предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців. Вивченню сім'ї як соціального інституту і малої групи присвячені роботи А.І. Антонова, М.С. Мацковського, В.М. Медкова, А.Г. Харчева та ін. Форми та методи соціальної роботи з сім'ями стали предметом дослідження українських науковців: І.Д. Зверєвої, О.В. Безпалько, С. Я. Харченка, А.Й. Капської, І.М. Трубавіної, Т.В. Семигіної та інших. Проблеми сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах охарактеризували: Г. В. Козубовська, В. Ю. Керецман, Г. В. Товканець, М. Г. Соляник, А.В. Черникова.

Мета статті: здійснити характеристику поняття соціальна підтримка, розкрити види соціальної підтримки сімей.

У широкому сенсі під соціальною підтримкою розуміють сукупність позитивних впливів соціального оточення на людину і на її інтеграцію в систему соціальних відносин. У більш вузькому сенсі соціальна підтримка – це безпосередня допомога у важких життєвих ситуаціях [8].

В сфері соціальної політики використовується визначення соціальної підтримки як системи заходів з надання допомоги певним категоріям громадян, які тимчасово опинилися у важкому економічному становищі (частково або повністю безробітні, молодь, що навчається тощо), шляхом надання їм необхідної інформації, фінансових коштів, кредитів та інших пільг [2].

У науці соціальна підтримка трактується через визначення об'єкта діяльності – осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Так, Безпалько О.В. визначає соціальну підтримку як систему заходів суб'єктів соціально-педагогічної роботи, спрямованих на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг. Також соціальна підтримка – це система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей [9].

Серед найбільш поширених видів соціальної підтримки визначається матеріальна, психологічна, педагогічна, правова підтримка.

Матеріальна підтримка надається шляхом виплат пенсій, компенсацій, допомоги на лікування та оздоровлення, забезпечення продуктами харчування, одягом, медикаментами тощо. Матеріальна підтримка особам та сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах надається у вигляді адресної соціально-економічної допомоги, соціального обслуговування, соціально-економічних послуг.

Державна соціальна підтримка згідно із законодавством України відображається у грошовій та натуральній формах, а також у формі соціального обслуговування і призначена як для всього населення України загалом, так і для окремих категорій: малозабезпечених сімей, сімей з дітьми, інвалідів, дітей-інвалідів, дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, інвалідів тощо.

Психологічна підтримка спрямована на мобілізацію внутрішніх ресурсів клієнта, з метою зміни уявлення про безвихідь його становища, формування впевненості та мотивації щодо подолання почуття тривоги, психологічних комплексів, невпевненості в своїх силах, зміцнення активної, діяльнійшої особистісної позиції. Вона може здійснюватися через надання психологічних консультацій з метою покращення мікроклімату сім'ї, збереження психологічного здоров'я членів сім'ї, набуття впевненості в своїх силах, адаптація до середовища, поліпшення взаємин з оточуючими, обговорення наявних проблем з членами сім'ї та надання рекомендацій щодо їх вирішення, формування навичок подолання труднощів та конфліктів з оточенням, організація та координація психотерапевтичних груп та груп самопомоги, психологічна діагностика корекція та реабілітація.

Педагогічна підтримка орієнтована на превентивну та оперативну допомогу дітям, сім'ї шляхом надання їм необхідної соціально-педагогічної інформації, проведення просвітницьких заходів, консультацій, бесід тощо.

Т.Анохіна педагогічну підтримку розглядає як підбір і використання системи педагогічних засобів, реалізація яких забезпечує допомогу у самостійному індивідуальному виборі своєї поведінки, у подолання перешкод самореалізації у комунікативній, творчій та інших видах діяльності [1].

Правова або юридична підтримка здійснюється шляхом надання юридичних консультацій, проведення бесід з питань чинного законодавства, гарантій та пільг, здійснення заходів, спрямованих на захист прав та інтересів членів сім'ї, захист прав дітей, оформлення правових документів, представництво інтересів тощо.

Надання соціальної підтримки ґрунтується на принципах виявлення ресурсів сім'ї та сприяння формуванню у членів сім'ї навичок і умінь для подолання складної життєвої ситуації.

Якщо розглянути соціальну роботу із сім'єю з точки зору впливу на сім'ю як екологічну систему, пов'язану з діяльністю та впливами різних осіб та організацій, то соціальна підтримка – це дії та чинники, які особа або окрема сім'я сприймає як такі, що допомагають їм вирішувати проблеми або змінюють їхнє життя. Це поняття стосується прийняття членами сім'ї дій та впливів інших людей.

Кожна сім'я живе у певному соціальному середовищі, що впливає на її розвиток, водночас сім'я своїм стилем життя сама впливає на те

середовище, у якому функціонує. Середовище, яке оточує сім'ю, умовно можна розділити на фізичне та соціальне. Фізичне середовище – це умови проживання, наявність чи відсутність необхідних фізичних умов (соціальна інфраструктура, житлові умови, транспорт тощо). Соціальне середовище – оточуючі сім'ю люди (ті, що безпосередньо чи опосередковано впливають на людину) [12].

Вплив соціального оточення на особистість формує мережу соціальної підтримки через структуру взаємин, коли людина може отримувати або просити допомоги. Вона, зазвичай, складається з тих людей, що допомагають сім'ї долати щоденні життєві негаразди. Часто включає у себе родичів, друзів, сусідів, колег та спеціалістів, на яких покладається сім'я у своєму повсякденному житті.

Мережа соціальної підтримки – комплекс взаємопов'язаних відносин, що забезпечує стійкі моделі взаємодії та міжособистісні стосунки між соціальними працівниками та клієнтами.

Дії соціальної підтримки, що здійснюються через систему міжособистісних стосунків, такі: схвалення; наставляння; психологічна допомога; інформація; конкретна практична допомога.

Якщо розглядати соціальну підтримку у порівнянні з соціальним захистом, то існують різні підходи до визначення даних понять. Один з них підкреслює принципову відмінність між «соціальною підтримкою» і «соціальним захистом» навіть через етимологію даних термінів. Слово «захист» передбачає тривалий патронаж держави над особистістю, що провокує формування споживацького настрою у тих, хто знаходиться під «захистом». Клієнти звично користуються допомогою, часто маючи можливість для самостійного виходу з складної життєвої ситуації, але не маючи звички до цього. Якісно іншим в цьому сенсі виглядає поняття «соціальна підтримка», що передбачає активну участь самого клієнта у вирішенні власних проблем, використання засобів самопомоги. З позицій цього підходу соціальна підтримка – це комплекс заходів держави, які реалізуються не лише державними організаціями, а й громадськими, благодійними та комерційними і передбачають активну участь клієнта у зміні власних життєвих обставин [8].

Одним із напрямів підтримки сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, є їх соціальне забезпечення.

Соціальне забезпечення розглядається як система заходів, пов'язаних із задоволення специфічних потреб людей, спрямованих на відновлення й збереження їх соціальних зв'язків і відносин, активну допомогу у здійсненні, захисті й охороні їх прав [13]. Це система допомоги, що має на меті підтримку рівня доходів [10].

Соціальне забезпечення – це національна система програм, виплат, послуг, яка орієнтована на допомогу людям щодо задоволення їх соціальних, економічних, освітніх та інших потреб [7].

С. М. Прилипко розглядає «право соціального забезпечення як невід'ємну складову системи національного права. Основним завданням цієї галузі є регулювання суспільних відносин у сфері матеріального забезпечення і соціального обслуговування найбільш незахищених верств населення: пенсіонерів, інвалідів, громадян похилого віку, безробітних, хворих, самотніх громадян, сімей з дітьми, малозабезпечених сімей, громадян, постраждалих внаслідок техногенної катастрофи або стихійного лиха тощо» [6].

Б. І. Сташків, у свою чергу вважає, що соціальне забезпечення – це види і форми матеріального забезпечення, що надаються на умовах, передбачених законом чи договором, зі спеціально створених для цього фондів особам, які через незалежні від них життєві обставини не мають достатніх засобів до існування [14].

Отже, соціальне забезпечення є одним з видів соціальної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, оскільки ці сім'ї відносяться до незахищених верств населення і потребують додаткового захисту і підтримки. Головною метою в соціальному забезпеченні є урахування конкретного соціального призначення. Важливим принципом права соціального забезпечення є гарантованість рівня соціального забезпечення не нижче за рівень прожиткового мінімуму [7].

Одним із видів забезпечення державної підтримки сім'ї є організація системної соціальної допомоги сім'ям, які за певних життєвих обставин потребують соціальної підтримки.

Соціальна допомога – це система соціальних заходів у вигляді сприяння, підтримки і послуг, які надає соціальна служба окремим особам або групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їхнього соціального статусу і повноцінної життєдіяльності, адаптації в суспільстві [11].

Державна система соціальної допомоги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, включає систему соціальних виплат (соціального забезпечення) та надання соціальних послуг.

Механізм надання соціальної допомоги сім'ям з дітьми регулюється Законами України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», постановою Кабінету Міністрів України «Про Порядок призначення та виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме» іншими законодавчо-нормативними актами.

Соціальна підтримка сім'ї здійснюється спеціалістами центрів соціальних служб у формі різнопланових соціальних послуг.

У довідниковій літературі тлумачення поняття «послуга» подається як: дія, вчинок, що дає користь, допомогу іншому; сприяння розвитку, піднесенню, поширенню чогось; робота, виконувана для задоволення чийх-небудь потреб; пропозиція, якою можна скористатися.

Соціальні послуги – дії державних або неурядових організацій, фахівців, спрямовані на задоволення потреб і забезпечення прав, вирішення проблем, попередження або подолання складних життєвих обставин окремих осіб чи соціальних груп [4, с. 232].

У літературі з проблем соціально педагогічної роботи існують інші визначення соціальних послуг. В енциклопедичному словнику соціальні послуги визначаються, як дії з надання клієнту соціальної служби допомоги у задоволенні його потреб [11, с. 427].

І.Д. Зверева характеризує соціальні послуги як комплекс дій держави, відповідних громадських і приватних організацій, спрямованих на створення і поліпшення умов життєдіяльності молоді, розширення можливостей її самореалізації; реалізації особистісних, політичних, соціальних і культурних прав молоді людини. [5, с. 16].

Російський вчений М. Гур'янова у своїх працях виокремлює наступні групи послуг: психолого-педагогічні, розвивальні, оздоровчі, соціально-медичні, інформаційно-довідкові, освітні, юридичні, послуги профорієнтаційного характеру [3, с.169-170].

У класифікації, яка подана у енциклопедичному словнику соціальної роботи, містяться матеріальні, психолого-педагогічні, побутові, соціально-медичні, консультативні та реабілітаційні послуги [11, с. 427].

Закон України «Про соціальні послуги» (№ 966-IV від 19 червня 2003 року) розрізняє такі види соціальних послуг: соціально-побутові, соціально-економічні, соціально-психологічні, соціально-педагогічні, соціально-медичні, інформаційні послуги, послуги з працевлаштування, послуги з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями (стаття 5).

Основними засадами надання соціальних послуг є:

- сприяння особам, що перебувають у складних життєвих обставинах, які вони не в змозі подолати за допомогою наявних засобів і можливостей;
- попередження виникнення складних життєвих обставин;
- створення умов для самостійного розв'язання життєвих проблем, що виникають (стаття 2)

Відповідно до Закону можуть надаватися такі види соціальних послуг:

- соціально-побутові послуги – забезпечення продуктами харчування, м'яким та твердим інвентарем, гарячим харчуванням, транспортними послугами, засобами малої механізації, здійснення соціально-побутового патронажу, соціально-побутової адаптації, виклик лікаря, придбання та доставка медикаментів тощо;

- психологічні послуги - надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики, спрямованої на вивчення

соціально-психологічних характеристик особистості, з метою її психологічної корекції або психологічної реабілітації, надання методичних порад;

- соціально-педагогічні послуги - виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, дозвілля, спортивно-оздоровчої, технічної та художньої діяльності тощо, а також залучення до роботи різноманітних закладів, громадських організацій, заінтересованих осіб;

- соціально-медичні послуги - консультації щодо запобігання виникненню та розвитку можливих органічних розладів особи, збереження, підтримка та охорона її здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів, працетерапія;

- соціально-економічні послуги - задоволення матеріальних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, що реалізуються у формі надання натуральної чи грошової допомоги, а також допомоги у вигляді одноразових компенсацій;

- юридичні послуги - надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, сприяння застосуванню державного примусу і реалізації юридичної відповідальності осіб, що вдаються до протиправних дій щодо цієї особи (оформлення правових документів, захист прав та інтересів особи, інша правова допомога тощо);

- послуги з працевлаштування - пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи;

- інформаційні послуги - надання інформації, необхідної для вирішення складної життєвої ситуації (довідкові послуги); розповсюдження просвітницьких та культурно-освітніх знань (просвітницькі послуги); поширення об'єктивної інформації про споживчі властивості та види соціальних послуг, формування певних уявлень і ставлення суспільства до соціальних проблем (рекламно-пропагандистські послуги);

- інші соціальні послуги.

Надання одноразової соціальної послуги сім'ї передбачає здійснення таких етапів:

- 1) визначення потреб сім'ї;
- 2) направлення до відповідного спеціаліста;
- 3) надання відповідної допомоги.

Надання таких послуг не передбачає продовження контактів із сім'єю і фіксується в журналі роботи із сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Результатом одноразової послуги є задоволення потреби сім'ї, з якою представник сім'ї звернувся до служби.

Соціальні послуги певного соціального спрямування. Визначаються потребою надання допомоги родині або окремому її члену у вирішенні конкретного питання, що потребує здійснення певних процедур, яке є тривалим у часі. Така діяльність не передбачає залучення спеціалістів інших професій і забезпечується спеціалістами (у тому числі залученими) соціальних служб.

До такого виду роботи належать:

- оформлення документів, соціальних виплат, пільг;
- соціально-педагогічна, психологічна корекція;
- набуття клієнтом певних соціальних навичок: виховання, спілкування, партнерської взаємодії тощо.

Проведення такої роботи здійснюється за певними етапами:

- 1) визначення потреб усієї сім'ї, кожного її члена, конкретного напрямку діяльності щодо забезпечення даної потреби;
- 2) визначення форми роботи;
- 3) закріплення спеціаліста, який працює із сім'єю;
- 4) планування проведення певних заходів, розробка плану співпраці;
- 5) узгодження із членами родини, які будуть отримувати соціальну допомогу, системи проведення відповідних заходів та міру відповідальності сторін за їхню реалізацію;
- 6) підписання угоди між центром та членами сім'ї стосовно дотримання певних домовленостей щодо одержання ними соціальних послуг;
- 7) реалізація заходів, передбачених в угоді;
- 8) оцінка ефективності досягнення поставленої мети, за необхідності – корекція заходів

Комплексна соціальна допомога. В роботі з сім'єю з дітьми, яка перебуває в складних життєвих обставинах, передбачає планову, комплексну роботу спеціалістів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді а також залучення до співпраці спеціалістів інших галузей, спрямованих на надання допомоги сім'ї у вирішенні основних проблем, які провокують її неблагополуччя. Найбільш ефективною формою комплексної допомоги є соціальний супровід.

Висновки. Отже, форми соціальної підтримки сімей залежить від проблем з якими стикнулася сім'я та рівня «готовності» сім'ї до зміни життєвих обставин. Тому необхідне запровадження моделі соціальної роботи з сім'ями, яка дозволить здійснити оцінку рівнів соціальної адаптації конкретної сім'ї та впровадження відповідних механізмів мотивації членів родини до самостійного розв'язання власних життєвих проблем за підтримки спеціалістів соціальної сфери.

Перспективи подальшої роботи ми вбачаємо в тому, що питання соціально-педагогічної роботи з сім'ями залишається відкритим, що

зумовлює необхідність розробки конструктивного підходу до його розв'язання.

Список використаних джерел

1. Анохина Т.В. Идеи и технологии педагогической поддержки в образовании США, Великобритании, Голландии // Воспитание и педагогическая поддержка детей в образовании: Материалы всерос. конф. / Под ред. О.С.Газмана. – М., 1996. – С.16-57.
2. Гриненко А. М. Соціальна політика: Навч. метод. посібн. – К.: КНЕУ, 2003. – 309 с.
3. Гурянова М.П. Сельская школа и социальная педагогика: Пособие для педагогов. – Мн.: Амалфея, 2000. – 448с.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [За заг. ред. проф. І.Д.Звереві]. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
5. Зверева І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми і молоддю в Україні: теорія і практика: Монографія. – К.: Правда Ярославовичів, 1998. – 333 с.
6. Прилипко. С. М. Предмет права соціального забезпечення : автореф. дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.05 / С. М. Прилипко. – Х., 2007. – 47 с
7. Словарь по социальной педагогике: Учеб.пособие для студ.высш.учеб.заведений / Авт.-сост. Л.В.Мардахаев. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 368с.
8. Словарь-справочник по социальной геронтологии/Под ред.Б. Тукумцева. – Самара: Изд-во "Самарский университет", 2003. – 208 с
9. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг.ред. проф. І.Д.Звереві. – К., 2008. – 336с.
10. Соціальна політика. Словник: поняття, категорії, терміни. – Львів: Дослідно-видавничий центр Наукового товариства ім.Шевченка, 2008. – 274с.
11. Соціальна робота: Короткий енциклопедичний словник. – К. ДЦССМ, 2002. – 536 с.
12. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник. / І. Д. Зверева та ін. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 104 с.
13. Соціологія: словник термінів і понять / За заг.ред Біленького Є.А, Козловця М.А. – К.: Кондор, 2006. – 372с.
14. Сташків Б. Поняття права соціального забезпечення / Б. Сташків // Право України – 2000. – № 5. – С. 24–26.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Anohina T.V. Idei i tehnologi pedagogicheskoy podderzhki v obrazovanii SShA, Velikobritanki, Gollandii // Vospitanie i pedagogicheskaja podderzhaka detej v obrazovanii: Materialy vseros. konf. / Pod red. O.S.Gazmana. – М., 1996. – S.16-57.

2. Grinenko A. M. Social'na politika: Navch. metod. posibn. – K.: KNEU, 2003. – 309 s.
3. Gurjanova M.P. Sel's'kaja shkola i social'naja pedagogika: Posobie dlja pedagogov. – Mn.: Amalfeja, 2000. – 448s.
4. Enciklopedija dlja fahivciv social'noi sferi / [Za zag. red. prof. I.D.Zverevoi]. – Kiiv, Simferopol': Universum, 2012. – 536 s.
5. Zvereva I.D. Social'no-pedagogichna robota z dit'mi i moloddju v Ukraïni: teorija i praktika: Monografija. – K.: Pravda Jaroslavovichiv, 1998. – 333 s.
6. Prilipko. S. M. Predmet prava social'nogo zabezpechennja : avtoref. dis. ...d-ra jurid. nauk : 12.00.05 / S. M. Prilipko. – H., 2007. – 47 s
7. Slovar' po social'noj pedagogike: Ucheb.posobie dlja stud.vyssh.ucheb.zavedenij / Avt.-sost. L.V.Mardahaev. – M.: Izdatel'skij centr «Akademija», 2002. – 368s.
8. Slovar'-spravochnik po social'noj gerontologii/Pod red.B. Tukumceva. – Samara: Izd-vo "Samarskij universitet", 2003. – 208 s
9. Social'na pedagogika: mala enciklopedija / Za zag.red. prof. I.D.Zverevoi. – K., 2008. – 336s.
10. Social'na politika. Slovnik: ponjattja, kategorii, termini. – L'viv: Doslidno-vidavnichij centr Naukovogo tovaristva im.Shevchenka, 2008. – 274s.
11. Social'na robota: Korotkij enciklopedichnij slovnik. – K. DCSSM, 2002. – 536 s.
12. Social'nij suprovid simej, jaki opinilisja v skladnih zhit-tevih obstavinah: Metodichnij posibnik. / I. D. Zvereva ta in. – K.: Derzhsoцsluzhba, 2006. – 104 s.
13. Sociologija: slovnik terminiv i ponjat' / Za zag.red Bilen'kogo Є.A, Kozlovcja M.A. – K.: Kondor, 2006. – 372s.
14. Stashkiv B. Ponjattja prava social'nogo zabezpechennja / B. Ctashkiv // Pravo Ukraïni – 2000. – № 5. – S. 24–26.

Mixeeva O. Forms and methods of social support for families. The article described the concept of social support and its the main species presents basic forms and methods of social support for families. The characteristic types of social support for families, detailed financial, psychological, pedagogical and legal support to families. State social support defined under the laws of Ukraine provided by families. The features provide all kinds of social support for families in Ukraine. And describes the main directions of social support families described social security, social assistance and social services that use when working with families social institutions.

Key words: social support, types of support for families, social security, social assistance and social services to families.

Отримано 22.04.2015 р.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Неїжпапа Л. С. Педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки. В даній статті проаналізовано сутність поняття «професійне самовизначення студента», узагальнено зміст та завдання даного процесу. Визначено поняття «професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів» як цілеспрямований процес вступу особистості в сферу майбутньої професійної діяльності через її включення в навчальну, виробничо-практичну і позанавчальну діяльність. Узагальнено процес педагогічного забезпечення професійного самовизначення як теоретико-методичний комплекс, що слугує підґрунтям для активізації особистісних ресурсів майбутніх соціальних педагогів та можливостей навчально-виховної роботи університету. Для ефективного розвитку даного процесу, автором запропоновано педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів (оновлення та модернізація змісту професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, які викладаються на першому курсі; удосконалення програм навчальної професійно-орієнтовної практики через доповнення їх завдання, що стосуються професійного самовизначення майбутнього фахівця; спрямування роботи кураторів груп на оптимізацію процесу професійного самовизначення студентів; залучення першокурсників до громадської та волонтерської роботи) та обґрунтовано їх зміст.

Ключові слова: професійне самовизначення студента, професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів, педагогічне забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів, педагогічні умови професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів.

Неїжпапа Л. С. Педагогические условия обеспечения профессионального самоопределения будущих социальных педагогов в процессе профессиональной подготовки. В данной статье

проаналізовано поняття «професійне самоопределение студента», обобщенно содержание и задачи данного процесса. Определено понятие «професійне самоопределение будущих социальных педагогов» как целенаправленный процесс вступления личности в сферу будущей профессиональной деятельности посредством ее включения в учебную, производственно-практическую и внеучебную деятельность. Определено процесс педагогического обеспечения профессионального самоопределения как теоретико-методический комплекс, что служит основой для активизации личностных ресурсов будущих социальных педагогов и возможностей учебно-воспитательной работы университета. Для реализации данного процесса, автором предложены педагогические условия обеспечения профессионального самоопределения будущих социальных педагогов (обновление и модернизация содержания профессионально-ориентированных учебных дисциплин, которые изучаются на первом курсе; совершенствование программ учебной профессионально-ориентированной практики через дополнения их заданиями, которые воздействуют на профессиональное самоопределение будущего специалиста; направления работы кураторов групп на оптимизацию процесса профессионального самоопределения студентов; привлечение первокурсников к общественной и волонтерской работы) и обосновано их содержание.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение студента, профессиональное самоопределение будущих социальных педагогов, педагогическое обеспечение профессионального самоопределения будущих социальных педагогов, педагогические условия профессионального самоопределения будущих социальных педагогов.

Постановка і обґрунтування актуальності проблеми. Проблема підготовки студентів до соціально-педагогічної діяльності обумовлена сучасною ситуацією розвитку суспільства, для якої характерне оновлення всіх соціальних інститутів і систем. Тому важливою рисою сучасної соціальної освіти є її спрямованість на підготовку спеціалістів, здатних не стільки адаптуватися до існуючих умов, скільки бути спроможними здійснювати свої завдання відповідно до соціальних змін.

Дослідники проблем виховання студентської молоді зазначають, що вузівська система освіти повинна бути націлена на розвиток тих якостей та характеристик особистості, які допомагають її самовизначенню. Відповідно, навчати студента як майбутнього фахівця самовизначатись, формувати потребу в самовизначенні є одним із завдань професійної підготовки.

Аналіз наукових досліджень. Проблема підготовки підростаючого покоління до професійного самовизначення була в центрі уваги багатьох

дослідників. Так, психолого-педагогічним та організаційним основам підготовки молоді до вибору майбутньої професії присвячено праці Г. Балла, О. Вітківської, Ю. Гільбуха, Є. Клімова, Г. Костюка, В. Рибалки, В. Синявського, Б. Федоришина, С. Чистякової та ін. Як філософську категорію професійне самовизначення розглядав О. Джура, Г. Москалик, О. Стояно та ін. Загальним теоретичним проблемам формування готовності до професійного самовизначення у майбутній трудовій діяльності присвячено ряд досліджень К. Абульханової-Славської, О. Борисової, Є. Головахи, Ф. Іващенко, М. Пряжнікова, М. Піддячого, В. Полякова, М. Скаткіна, Т. Чиркової та ін.

Дослідження професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів знайшли своє відображення в теоретичних положеннях соціальної педагогіки (М. Галагузова, І. Зверева, А. Капська, І. Липський, А. Мудрик, А. Рижанова, В. Штифурак та ін.) і практиці соціально-педагогічної роботи з різними групами клієнтів (О. Безпалько, В. Оржеховська, Ж. Петрочко, Ю. Поліщук, С. Савченко, В. Тесленко, Н. Чернуха та ін.). Питанням професійної підготовки майбутнього фахівця соціальної сфери присвячено праці вітчизняних учених Р. Вайноли, О. Гомонюк, О. Карпенко, І. Ковчиної, Л. Міщик, В. Поліщук, С. Харченка та ін.

Незважаючи на те, що дані дослідження здійснили вагомий внесок в розробку проблеми професійного самовизначення майбутнього фахівця та професійної підготовки соціальних педагогів, слід зазначити, що питання забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки не було окремою темою дослідження.

Тому **метою** нашої статті є виявлення педагогічних умов забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі. **Завдання**, які ми ставили перед написання роботи:

- 1) проаналізувати поняття «професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів»;
- 2) визначити та охарактеризувати педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів в процесі професійної підготовки на початковому етапі навчання.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі вживаються різні трактування поняття професійного самовизначення особистості. Воно розглядається у контексті проблем формування особистості: як частина особистісного самовизначення (В. Сафін); як складова соціального і морального самовизначення; у зв'язку з життєвою історією особистості (І. Кон), як фактор формування особистості (Г. Костюк), як одна з форм соціалізації (О. Філіпов та Л. Кондратьєва).

У працях з проблеми нашого дослідження зазначається, що зміст професійного самовизначення на етапі професійного навчання

детермінується орієнтуванням у вимогах майбутньої професії, формуванням відношення суб'єкта до себе як до представника певної професії (Ю. Поварьонков), уточненням особистісних сенсів майбутньої професійної діяльності, формуванням суб'єктивної моделі професіонала (А. Маркова).

До завдань професійного самовизначення студентів належать такі: підтвердження правильності професійного вибору, його корекцію (Е. Зеєр, І. Кон, Н. Ширяєва), уточнення професійної спрямованості (Е. Зеєр), створення планів професійного розвитку і реалізації (Є. Клімов, М. Пряжніков, О. Пряжнікова, С. Рубінштейн).

Навчання у вищому навчальному закладі є початком професійного становлення, яке, на думку Е. Зеєра, включає процеси: «формотворення» особистості відповідно до вимог професії та професійного саморозвитку, який виявляється у вирішенні проблем самовизначення на різних етапах професійного становлення [69, с. 58].

Привертають увагу дослідження В. Штифурак, яка зазначає, що професійне самовизначення студента передбачає конкретну діяльність, зумовлену специфічним предметом, умовами, засобами праці а також специфікою міжособистісних стосунків і відповідальності за дану роботу, що пов'язано із самим визначенням професії як обмеженого виду діяльності. [5, с. 188]. Кінцевим результатом процесу професійного самовизначення майбутніх спеціалістів в умовах економічної нестабільності є психологічна готовність до вибору іншого виду професійної діяльності. Ми погоджуємося з думкою вченої, яка вважає, що велике значення належить соціально-педагогічній підтримці професійного самовизначення студентства [5].

Розглядаючи зміст професійного самовизначення студентів, Т. Іванайська та Л. Соколова зазначають, що «це процес набуття ними системи соціокультурних цінностей, які є основою вибору професії і забезпечують навчально-професійну сферу життєдіяльності особистості» [4, с. 81]. Вчені розглядають професійне самовизначення не як певний акт або стадію професійного становлення, а як його сутнісну основу, своєрідний механізм, що не припиняється протягом всього професійного шляху, процес пошуку і отримання людиною сенсів своєї професійної діяльності, відкриття і реалізації свого «Я» як професіонала, здійснення вибору в проблемних ситуаціях, які ставить перед нею професійна діяльність, що постійно змінюється й ускладнюється.

В контексті нашого дослідження важливою є робота російської вченої Ю. Єгорової, яка вивчала процес підготовки студентів до самовизначення в спеціалізації професійної діяльності соціального педагога. Вона зазначає, що «самовизначення майбутніх соціальних педагогів в спеціалізації їх діяльності - це процес і результат вибору студентами напряму діяльності на основі сукупності загальних і

спеціальних знань, умінь і досвіду особистості» [2, с. 23]. Центральним стрижнем самовизначення є внутрішня готовність самостійно і усвідомлено реалізувати перспективи свого професійного і особистісного розвитку. Як суб'єкт самовизначення, студент здійснює самоосвіту, самопізнання і самореалізацію в діяльності, значущій для професійного майбутнього. Ефективність підготовки студентів до самовизначення в спеціалізації соціального педагога залежить від загальноосвітньої, психолого-педагогічної і наочно-профільної підготовки їх до самовизначення.

Проаналізувавши ряд трактувань поняття професійного самовизначення майбутніх фахівців, ми розуміємо професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів як цілеспрямований процес вступу особистості в сферу майбутньої професійної діяльності через її включення в навчальну, виробничо-практичну і позанавчальну діяльність на основі самоаналізу, самопізнання та співставлення своїх можливостей з вимогами професії, результатом якого є усвідомлення себе як майбутнього професіонала.

Розвиток професійного самовизначення особистості проходить на основі її включення в певний вид діяльності. Для студентів основним видом діяльності є навчально-пізнавальна. Виходячи із цього, ми припускаємо, що якісні особливості професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів повинні бути пов'язані з особливостями навчально-виховного процесу, що здійснює домінуючий вплив на розвиток особистості в цілому й на формування її професійного самовизначення як майбутнього фахівця зокрема. Для реалізації даного положення ми виокремили ряд педагогічних умов, які забезпечують професійне самовизначення майбутніх соціальних педагогів у вищому навчальному закладі. Слід зазначити, що важливо розпочинати роботу по забезпеченню професійного самовизначення майбутніх фахівців саме на I курсі навчання.

Педагогічне забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів ми розуміємо як теоретико-методичний комплекс, що слугує підґрунтям для активізації особистісних ресурсів майбутніх соціальних педагогів та можливостей навчально-виховної роботи університету з метою ефективного професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів. Важливою складовою педагогічного забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів є педагогічні умови, які ми, ґрунтуючись на підходах К. Дубич, трактуємо як сукупність взаємозалежних і взаємообумовлених детермінантів педагогічного процесу, що застосовуються з метою підвищення рівня професійного самовизначення майбутніх фахівців соціальної сфери [1].

Нами визначено такі педагогічні умови професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів: 1) оновлення та модернізація змісту професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, які викладаються на першому курсі; 2) удосконалення програм навчальної професійно-орієнтованої практики через доповнення їх завданнями, що стосуються професійного самовизначення майбутнього фахівця; 3) спрямування роботи кураторів груп на оптимізацію процесу професійного самовизначення студентів; 4) залучення першокурсників до громадської та волонтерської роботи.

З метою реалізації даних умов, ми обґрунтували їх зміст.

1. Оновлення та модернізація змісту професійно-орієнтованих навчальних дисциплін, які викладаються на першому курсі. Реалізація даної умови передбачає можливість змістового оновлення, актуалізації і вдосконалення програм та методичного наповнення таких фахових дисциплін, як: «Вступ до спеціальності», «Людина в сучасному соціумі». Вибір даних дисциплін зумовлений, по-перше, тим, що вони викладаються на першому курсі, по-друге, під час опитування студенти їх визначили як такі, які впливають на їх професійне самовизначення.

Зміст програми навчальної дисципліни «Вступ до спеціальності» можна доповнити питаннями про компетентності соціального педагога, типові завдання діяльності соціального педагога, професійне самовизначення майбутнього соціального педагога, професіограму соціального педагога, етапи професійного зростання майбутнього соціального педагога.

У змісті курсу «Людина в сучасному соціумі» доцільно акцентувати увагу на питаннях самовизначення та професійне самовизначення особистості, ознаки та складові професійного самовизначення особистості, особливості професійного самовизначення студента, професійний розвиток та його роль в професійному становленні, професійне становлення та розвиток особистості, поняття про кар'єру та її види, професійна освіта як фактор розвитку особистості.

2. Удосконалення програм навчальної професійно-орієнтованої практики через доповнення її відповідними завданнями, що стосуються професійного самовизначення майбутнього фахівця. Зміст даної умови обумовлений результатами аналізу програм практики, в ході якого ми з'ясували, що потрібно чіткіше диференціювати бази практики, оновлювати їх, робити більш широким вибір баз практики; формувати в студентів вміння вибирати функціональні обов'язки залежно від сфер діяльності соціального інституту; доповнити сприяння у професійному самовизначенні як одне з завдань професійно-орієнтованої практики.

На першому курсі за умови цільового спрямування основним завданням професійно-орієнтованої практики має бути особистісно-професійне самовизначення. У процесі проходження практики студенти

включаються у професійну практичну діяльність, формують своє професійне бачення цієї роботи, оволодівають практичними вміннями застосування методів та технологій, закріплюють уміння і навички майбутньої професійної діяльності. Відповідно важливою вимогою до організації ознайомчої практики є спрямованість на придбання первинних навичок професійної діяльності соціального педагога, а зміст навчальної практики визначається головним завданням створення мотиваційно-ціннісного ставлення до майбутнього виду діяльності, усвідомлення на цій основі необхідності самоосвіти і самопідготовки до практичної роботи.

3. Спрямування роботи кураторів груп на оптимізацію процесу професійного самовизначення студентів. Особливо важливою на першому курсі є роль куратора, оскільки першокурсники ще потребують підтримки та координації їх дій, підлягають впливу авторитету, важливо щоб куратор виступав взірцем соціального педагога і, відповідно, мав змогу крім методів навіювання, використовувати метод прикладу. Специфіка діяльності інституту кураторів в університеті визначається уже тим фактом, що по традиції кураторів вибирають серед викладачів фахових кафедр і, відповідно, куратор для першокурсників виступає взірцем соціального педагога. Це дає змогу кураторові в процесі виховної роботи зі студентами використовувати окрім методів переконання і навіювання, метод прикладу. Взагалі, для ефективної кураторської роботи необхідне поєднання функціоналу куратора, тобто коли куратор групи викладає у них навчальні дисципліни та є методистом ознайомчої практики. Таким чином реалізовується певна форма педагогічного наставництва.

Основна увага куратора на першому курсі повинна спрямовуватися на вивчення особистості студента, виявлення активу та вдосконалення його роботи, формування згуртованого колективу групи, засвоєння студентами особливостей навчальної діяльності та правил гуртожитку, прищеплення навичок самостійної роботи, роз'яснення важливої ролі вивчення предметів у підготовці майбутнього спеціаліста. Основним напрямком діяльності куратора є проведення індивідуальної та групової виховної роботи, залучення студентів до соціально-активного життя, виховання моральної і фізично вихованої особистості.

4. Залучення першокурсників до громадської та волонтерської роботи. Волонтерська робота як частина процесу соціалізації дає можливість майбутньому соціальному педагогові включитися до всієї сукупності соціальних ролей, норм і поведінкових стереотипів суспільства; ознайомлює із загальною культурою й специфічними субкультурами соціуму. Ми вважаємо, що велика роль у професійному самовизначенні майбутніх соціальних педагогів має відводитися процесу волонтерства. Слід зазначити, що волонтери не тільки добровільні

помічники, які розуміють та відчувають болі та труднощі інших людей, волонтерство – це школа життя, росту і саморозвитку, яка допомагає виховувати, формувати себе як гуманну, високодуховну, культурну, ціннісно-орієнтовану особистість із здатністю та бажанням творити в душі найкращих гуманістичних надбань людства. Найважливіше у роботі волонтера, звичайно ж, це усвідомлення необхідності власної діяльності та наявність бажання працювати. Залучення студентів до навчання в Школі волонтерів, на нашу думку, надасть їм можливість, по-перше, отримати теоретичну базу щодо особливостей діяльності волонтерів, по-друге, займатися практичною діяльністю як член волонтерської групи. По закінченні навчання майбутні соціальні педагоги матимуть змогу вибирати, за якими напрямками вони хотіли б працювати, у яких проектах брати участь, якій категорії клієнтів допомагати вирішувати проблеми. Наявність такого вибору сприяє активному професійному самовизначенню студента.

Отже, визначенні педагогічні умови забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів можуть бути реалізовані в процесі підготовки студентів I курсу спеціальності «Соціальна педагогіка» і сприятимуть ефективному забезпеченню професійного самовизначення майбутніх фахівців. **Перспективними напрямками** дослідження порушеної проблеми можуть стати: визначення особливостей професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів старших курсів; забезпечення професійного самовизначення майбутніх соціальних педагогів у позанавчальний час.

Список використаних джерел

1. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу: дис.... канд. пед. наук : 13.00.07 / Клавдія Василівна Дубич. – Рівне, 2007. – 267 с.
2. Егорова Ю.Н. Профессиональное самоопределение социального педагога: теория и практика: монографія / Ю. Н. Егорова. – Оренбург: Изд-во ОГПУ, 2006. – 136 с.
3. Зеер Э.Ф. Профессиональное становление личности инженера-педагога / Э. Ф. Зеер. – Свердловск: Изд-во Уральского университета, 1988. – 118 с.
4. Иванайская Т. Л. Сопровождение профессионального самоопределения студента ССУЗА: сущность процесса и инновационная модель / Т. Л. Иванайская, Л. Б. Соколова // Казанский педагогический журнал. – 2009. – №4. – С. 77-83.
5. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю: [монографія] /В. Є. Штифурак; Інститут вищої освіти АПН України. — Вінниця: Діло; СПД Данилюк В.Г., 2007. – 568 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Dubich K. V. Osobistisno orientovane viovannja studentiv v umovah sociokul'turnogo seredovishha vishhogo navchal'nogo zakladu: dis... kand. ped. nauk : 13.00.07 / Klavdija Vasilivna Dubich. – Rivne, 2007. – 267 s.
2. Egorova Ju.N. Professional'noe samoopredelenie social'nogo pedagoga: teorija i praktika: monografija / Ju. N. Egorova. – Orenburg: Izd-vo OGPU, 2006. – 136 s.
3. Zeer Je.F. Professional'noe stanovlenie lichnosti inzhenera-pedagoga / E. F. Zeer. – Sverdlovsk: Izd-vo Ural'skogo universiteta, 1988. – 118 s.
4. Ivanajskaja T. L. Soprovozhdenie professional'nogo samoopredelenija studenta SSUZA: sushhnost' processa i innovacionnaja model' / T. L. Ivanajskaja, L. B. Sokolova // Kazanskij pedagogicheskij zhurnal. – 2009. – №4. – S. 77-83.
5. Shtifurak V. E. Social'no-pedagogichni osnovi viovnoï roboti zi students'koju moloddju: [monografija] /V. E. Shtifurak; Institut vishhoï osviti APN Ukraïni. — Vinnicja: Dilo; SPD Daniljuk V.G., 2007. – 568 s.

Neyizhpapa L. S. Pedagogical conditions providing the professional self-determination of the future social pedagogues in the process of training. This article analyzes the essence of the concept "professional self-determination of the student", summarizes the content and objectives of this process. The concept of "professional self-determination of future social pedagogues" was defined as a purposeful process of entering of an individual in the walk of his future professional activity by his inclusion in educational, practical production and extracurricular activities. The process of pedagogical support of professional self-determination was generalized as a theoretical-methodical complex that serves as the basis for the activation of personal resources of future social pedagogues and for opportunities of educational work in the university. For the effective development of this process, the author suggests some pedagogical conditions providing professional identity of future social pedagogues (renewal and modernization of the content of the professionally-oriented disciplines that are taught in the first year; improvement of academic programs of the professionally oriented practice by complementing their tasks concerning professional self-determination of the future specialist; direction of the work of curators to optimize the process of professional self-determination of students; the implication of first-year students to public and volunteer work) and justifies their content.

Key words: professional self-determination of a student, professional self-determination of future social teachers, pedagogical providing of professional self-determination of future social teachers, pedagogical conditions of professional self-determination of future social workers.

Отримано 5.04.2015 р.

ТЕХНІКИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА В ПРИКЛАДНИХ МЕТОДИКАХ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Опалюк О. М. Техніки образотворчого мистецтва в прикладних методиках соціальної роботи. У статті розглянуто особливості впровадження традиційних і нетрадиційних технік образотворчого мистецтва в прикладні методики соціальної роботи. Образотворче мистецтво відіграє велику роль у формуванні гармонійної особистості. Зокрема, нетрадиційне малювання значною мірою впливає на розвиток художнього смаку дітей і являється однією з складових частин загального процесу її виховання. Способом нетрадиційного малювання можна розвинути внутрішній світ дитини, відчути її неповторність і своєрідність, визначити емоційний стан, якісь скриті комплекси, проблеми чи страхи. Образи, які виникають в уяві дитини і відтворюються на папері, здатні допомогти виявити та передати таким безпечним і своєрідним способом всі ті думки, почуття, прагнення та бажання, які так складно передати словами. Нетрадиційне малювання і образотворча діяльність відіграють важливу роль в основному психічному та інтелектуальному розвитку дитини. Адже орієнтуватися потрібно не на кінцевий продукт – власне малюнок, а на сам процес малювання, в ході якого дитина виражає свою індивідуальність та формує ряд можливостей.

У статті проаналізовано особливості вивчення традиційних і нетрадиційних технік образотворчого мистецтва студентами та засвоєння ними теоретичних знань і набутих практичних вмінь. У статті висвітлено сутність, структуру та поетапність впровадження нетрадиційних технік образотворчого мистецтва в прикладні методики соціальної роботи, що забезпечує успішність проведення нетрадиційних уроків образотворчого мистецтва та арт-терапевтичних занять, розглянуто основні поняття, які описують цей процес. У статті описано особливості впровадження нетрадиційних технік образотворчого мистецтва в прикладні методики соціальної роботи для розвитку творчих здібностей та проведення арт-терапії.

Доведено, що малювання — найбільш природний і захопливий вид діяльності дітей та дорослих, у якому вони реалізують потребу самовираження, формують естетичний смак, відчуття гармонії, розширюють кругозір, розвивають творчі здібності, дрібну моторику рук, художнє сприйняття життя.

Ключові слова: образотворче мистецтво, нетрадиційні техніки, прикладні методики, соціальна робота, креативність, творче мислення, творчі здібності, зображувальна діяльність, образотворча діяльність, естетичний вплив, творча активність дітей, творчість.

Опалюк О. М. Техники изобразительного искусства в прикладных методиках социальной работы. В статье рассмотрены особенности внедрения традиционных и нетрадиционных техник изобразительного искусства в прикладные методики социальной работы. Изобразительное искусство играет большую роль в формировании гармоничной личности. В частности, нетрадиционное рисование в значительной степени влияет на развитие художественного вкуса детей и является одной из составных частей общего процесса ее воспитания. Способом нетрадиционного рисования можно разглядеть внутренний мир ребенка, почувствовать ее неповторимость и своеобразие, определить эмоциональное состояние, какие-то скрытые комплексы, проблемы или страхи. Обиды, которые возникают в воображении ребенка и воссоздаются на бумаге, способны помочь выявить и передать таким безопасным и своеобразным способом все те мысли, чувства, стремления и желания, которые так сложно передать словами. Нетрадиционное рисование и изобразительная деятельность играют важную роль в основном психическом и интеллектуальном развитии ребенка. Ведь ориентироваться нужно не на конечный продукт – собственно рисунок, а на сам процесс рисования, в ходе которого ребенок выражает свою индивидуальность и формирует ряд возможностей.

В статье проанализированы особенности изучения традиционных и нетрадиционных техник изобразительного искусства студентами и усвоение ими теоретических знаний и приобретенных практических умений. В статье отражена сущность, структура и поэтапное внедрения нетрадиционных техник изобразительного искусства в прикладные методики социальной работы, которая обеспечивает успешность проведения нетрадиционных уроков изобразительного искусства и арт-терапевтических занятий, рассмотрены основные понятия, которые описывают этот процесс. В статье описаны особенности внедрения нетрадиционных техник изобразительного искусства в прикладные методики социальной работы для развития творческих способностей и проведения арт-терапии. Доказано, что рисование – наиболее естественный и увлекающийся вид деятельности детей и взрослых, в котором они реализуют потребность самовыражения, формируют эстетический вкус, ощущение гармонии, расширяют кругозор, развивают творческие способности, мелкую моторику рук, художественное восприятие жизни.

Ключевые слова: изобразительное искусство, нетрадиционные техники, прикладные методики, социальная работа, креативність, творческое мышление, творческие способности, изобразительная деятельность, эстетическое влияние, творческая активность детей, творчество.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Твори мистецтва виконані в традиційних і нетрадиційних техніках, на протязі всієї історії існування цивілізації, ставали яскравим відображенням людських мрій, бажань і пристрастей, відображенням великих подвигів та перемог, глибоких розчарувань та трагічних втрат. Заняття мистецтвом слугувало людям засобом звільнення від напруги і стресів, допомагало у вирішенні величезного спектру проблем, створювало душевний комфорт, наповнювало життєвою енергією, відновлювало життєві сили, виступало засобом психологічного і духовного відродження.

З упевненістю можна сказати, що кожна дитина народжується з природними творчими задатками, але творчими людьми виростають лише ті, умови виховання яких дозволили розвинути ці здібності вчасно. Багато залежить від того, хто опиниться поруч із дітьми, коли вони робитимуть перші кроки у складний та багатогранний світ мистецтва. Не слід очікувати від дітей миттєвих успіхів і геніальних творів, адже не це є головною метою малювання. Усі діти по-своєму талановиті, кожна має творчий потенціал, який позитивно впливає на формування особи в цілому та її естетичні уподобання, зокрема. Кожна дитина – індивідуальність, і для кожної необхідно знайти підхід. В першу чергу слід її зацікавити, бо кожна робота, тим паче малювання повинно проходити із задоволенням. Отже, при нетрадиційному малюванні дитина може сміливо виражати свої почуття та емоції, малювати без заборон і правил, що ще більше її заохочуватиме. Малюючи фарбами, можна сміливо змішувати кольори, використовувати руки, пальчики, інші підручні предмети, які допоможуть у створенні творчих робіт. Важливо не обмежуватись лише запрограмованими видами образотворчої діяльності, а творчо підходити до цього процесу. При нетрадиційному малюванні дитина розвиває творчі здібності і талант.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій свідчить, що образотворча діяльність відіграє велике значення для всебічного розвитку особистості. У процесі роботи з нетрадиційними техніками образотворчого мистецтва в дітей формуються спостережливість, естетичне сприйняття, художній смак, творчі здібності. Під час зображувальної діяльності дитина має можливість доступними засобами виразити свій емоційний стан, своє ставлення до навколишнього світу, вчиться самостійно створювати прекрасне, помічати його в повсякденному житті, у творах мистецтва саме нетрадиційними

техніками образотворчого мистецтва. Над цією темою працювали: Н.В. Погрібняк, А.Ф. Михайліченко, Р.Г. Казакова, Т.И. Сайганова, О.М. Сєдова, О.П. Федорова та ін.

Під час виконання творчих робіт в нетрадиційних техніках в дитини відбувається тренування рухів пальців рук. Відомо, що розвиток зон мозку, які відповідають за мовлення, відбувається під впливом імпульсів, що йдуть від пальців. Якщо розвиток рухів пальців відстає, то затримується і розвиток мовлення, хоча загальна фізична активність дитини при цьому може бути нормальною. Стимулювання мовленнєвого розвитку дітей шляхом тренування пальців рук є одночасно й підготовкою руки до письма. Таким чином, стає зрозумілою важливість засвоєння дітьми вмій і навичок із зображувальної діяльності саме в цьому найкраще допоможуть нетрадиційні техніки образотворчого мистецтва які доцільно буде впроваджувати в прикладні методики соціальної роботи. Мета введення нетрадиційних технік на заняттях в прикладні методики соціальної роботи – створювати стійку мотивацію, прагнення висловити своє ставлення, настрій образ та проводити арт-терапію.

Тому **метою нашого дослідження** є розкриття сутності впровадження технік образотворчого мистецтва в прикладні методики соціальної роботи.

Виклад основного матеріалу. Кожен з видів образотворчої діяльності має свої можливості і засоби для зображення предметів і явищ, у сукупності даючи можливість відобразити дійсність різноманітне і різнобічно. Малювання – більш складний засіб зображення, ніж ліплення та аплікація. Малювання фарбами, нанесення мазків на папір привертає увагу дитини ще в дошкільному віці. Діти близько півтора років вже охоче займаються малюванням, однак такі заняття спочатку мають характер забави, ігри з олівцем. У молодшому дошкільному віці малювання набуває характеру зображення. Діти малюють в дитячому саду олівцями і фарбами. Малюючи фарбами, дитина має можливість більш цілісно, передавати форму предмета, його колір. Лінійний малюнок олівцем дозволяє більш чітко передати частини та деталі предмета. У цьому процесі велике значення має зоровий контроль за рухом руки, яка малює, за лінією, що утворює контур предмета.

Малювання кольоровим матеріалом (олівцями або фарбами) дозволяє передавати забарвлення предметів. Діти, малюючи візерунки, прикрашають квадрати, кола, смуги, а також іграшки, виліплені ними з глини, зроблені з паперу. Вираз в малюнку зв'язного змісту вимагає оволодіння передачею простору, в якому розташовуються предмети, їх порівняльної величини, положення відносно один одного. Кожне заняття образотворчою діяльністю починається зі звернення вихователя до дітей, розмови з ними, а часто застосовується також показ якого-небудь наочного матеріалу. Надзвичайно важливо з перших кроків виховувати у

дітей стійкий інтерес до образотворчої діяльності через різноманітні техніки образотворчого мистецтва, що сприяє вихованню посидючості, працездатності, наполегливості в досягненні результату. У дітей шести-семи років, що знаходяться на порозі школи, виникають нові мотиви їхнього інтересу до занять-усвідомлене бажання навчитися добре малювати. Зростає інтерес до процесу виконання роботи за вказівками вихователя, щоб отримати хороший результат. Виникає прагнення виправляти і покращувати свою роботу.

Починаючи з молодшої групи необхідно виховувати у дітей інтерес до робіт товаришів, доброзичливе ставлення до них, вміння справедливо їх оцінювати різні техніки образотворчого мистецтва. Вихователю необхідно самому бути максимально тактовним і справедливим при оцінці роботи, висловлювати свої зауваження в м'якій, доброзичливій формі. Тільки за цієї умови він виховує дружелюбні товариські відносини між дітьми в процесі проведення занять з арт- терапії.

Активність дітей у процесі виконання роботи виявляється в хорошому темпі, безперервності її. У цьому відношенні в молодших групах припустимі значні індивідуальні відхилення: одні діти більш швидкі й активні, інші – повільні, мляві. У середній групі можливо підвищити вимоги до виконання роботи в різних техніках образотворчого мистецтва без відволікань, діти намагаються долати сповільненість темпу, властиву деяким дітям. Домагатися цього слід терпляче, наполегливо, але, не пред'являючи дітям категоричних вимог в різкій формі. У старшій групі боротьба з повільністю і частими відверненнями від роботи набуває особливого значення у зв'язку з підготовкою до школи. Необхідно дбати не тільки про хороший темп роботи, а й про ретельність її виконання, без поспіху, яка заважає виконувати роботу акуратно, висловити повністю свій задум, зробити її закінченою. Акуратність і ретельність виконання традиційних і нетрадиційних технік образотворчого мистецтва залежить не тільки від дисциплінованості, але і від засвоєння навичок користування олівцем, пензлем. Навички з техніки малювання пов'язані з розвитком рук дитини, точністю, плавністю, свободою рухів. Розвиток рухів у різних видах образотворчої діяльності об'єднується цільовою установкою, що направляє це розвиток на зображення і передачу форми предметів або на побудову візерунка чи орнаменту. Опановують цими навичками всі діти дуже по-різному, однак при правильній методиці навчання всі вони оволодівають ними в обсязі, передбаченому програмою дитячого садка. Чимале значення для розвитку рухів мають ті трудові навички, які діти отримують в процесі підготовки до занять з образотворчої діяльності. Арт-терапевт повинен бути готовий допомогти, але не опікувати дітей тоді, коли вони цього не потребують. Разом з тим слід пам'ятати, що навіть старші дошкільнята не можуть бути у всьому активними і послідовно діяльними без підтримки вихователя. Діти отримують задоволення від технік образотворчого

мистецтва, у великій мірі завдяки тому, що в ці заняття включений процес придумування змісту, розгортання дій, близьких грі. Необхідно підтримувати це прагнення, не обмежуючи дітей лише задачею зображення окремих предметів. Вигадування сюжету свого малюнка не тільки доставляє дітям задоволення, що теж дуже важливо, але й розвиває уяву, вигадку, уточнює уявлення. Вихователю необхідно враховувати це, намічаючи зміст занять, і не позбавляти дітей радості створення персонажів, зображення місця їх дії і самої дії доступними їм засобами, включаючи сюди і словесний розповідь.

У процесі вивчення технік образотворчого мистецтва створюються сприятливі умови для розвитку тих відчуттів та емоцій, які поступово переходять в естетичні почуття, сприяють формуванню естетичного відношення до дійсності. Вже в молодшому дошкільному віці передача таких якостей предметів, як форма, забарвлення, будова, величина, положення в просторі, сприяють розвитку почуття кольору, ритму, форми-компонентів естетичного почуття, естетичного сприйняття і уявлень.

Оволодіння традиційними і нетрадиційних техніками образотворчого мистецтва збагачує досвід дітей спостереженнями навколишнього, арт-терапенту слід неухильно дбати про естетичні враження, показувати дітям красу в навколишньому їх життя; організовуючи заняття, звертати увагу на те, щоб діти отримували можливість висловити отримані ними естетичні враження, уважно ставитися до підбору відповідного матеріалу.

Отже, творчість – важлива складова системи виховання, в ній узагальнено весь життєвий досвід дитини – чуттєвий, ціннісний, моральний, естетичний, пізнавальний, трудовий та соціальний. Вона лежить в основі успішного засвоєння нових знань, умінь та навичок, саме тому так важливо сформувані у дітей основи творчості.

Висновки. Отже, використання нетрадиційних технік в прикладних методиках соціальної роботи допомагає дітям та дорослим подолати негативні емоції. Тобто мимоволі здійснюється психологічна корекція, яка допомагає знімати негативні емоційні переживання дітей. Це сприяє підвищенню рівня самооцінки, самоповаги та нейтралізації захисних симптомокомплексів (тривожність, недовіра до себе, відчуття меншовартості, ворожості, конфліктності, труднощів у спілкуванні), спричинених внутрішніми конфліктами особистості. Тому завданням соціального працівника є навчати дітей відтворювати навколишній світ, творчо мислити, уявляти, а також позбуватись негативних емоцій та переживань, що виникають у школяра в ході виконання практичних завдань з образотворчого мистецтва. Підсумовуючи сказане, варто наголосити, що учень може погано читати, писати, лічити, але чудово малювати. Отже, у нього добре розвинене почуття прекрасного.

Список використаних джерел

1. Барнич О. В. Проблема розвитку творчих здібностей молодших школярів у художній спадщині українських педагогів (др. пол. XIX - XX ст.): автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / О. В. Барнич ; Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. — Чернігів, 2011. — 19 с.
2. Василькевич Я. Проблема діагностики творчих здібностей у діяльності психологічної служби ВНЗ / Я. Василькевич // Рідна шк. — 2008. — №10. — С. 43-45.
3. Грек О. М. Візуальна креативність у структурі візуально-мислинневої діяльності / О. М. Грек // Наука і освіта. — 2007. — №4-5. — С. 31-35.
4. Григорєва А. А. Розвиток творчих здібностей студентів у позанавчальній діяльності / А. А. Григор'єва // Наук. зап. Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер.: Педагогіка. — 2009. — №2. — С. 211-215.
5. Гуменюк С. М. Особливості розвитку творчих здібностей розумово відсталих дітей на заняттях з образотворчого мистецтва / С. М. Гуменюк // Вісн. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Корец. педагогіка і психологія. — 2011. — Вип. 3. — С. 54-58.
6. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: моногр. / Держ. фонд фундамент. дослідж. М-ва освіти і науки України / Ред.: В.О. Моляко; О.Л. Музика. — Житомир: Рута, 2006. — С. 306-319.
7. Лобода О. В. Креативність як основа психічного здоров'я особистості / О.В. Лобода // Наука і освіта. — 2010. — №3. — С. 61-65.
8. Пов'якель Н. І. Теоретико-методологічні проблеми креативності в структурі професійного мислення психолога-практика / Н. І. Пов'якель // Наука і освіта. — 2010. — Спец. вип.: проект "Когніт. процеси та творчість". — С. 21-25.
9. Сergyhina I. V. Розвиток творчих здібностей студентів ВНЗ при вивченні курсу "Елементи декоративно-прикладного мистецтва" / І. В. Сergyhina // Педагогіка вищ. та серед. шк.: зб. наук. пр. — 2009. — Вип. 26. — С. 318-321.
10. Стась М. І. Методика формування творчих здібностей майбутніх учителів образотворчого мистецтва: Автореф. дис... канд. пед. наук / М.І.Стась ; Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. — К., 2007. — 20 с.
11. Явоненко М. В. Розвиток літературно-творчих здібностей молодших школярів засобами різних видів мистецтв / М. В. Явоненко // Педагогіка і психологія проф. освіти. — 2008. — №5. — С. 69-75.

Spisok vikoristanikh dzherel

1. Barnich O. V. Problema rozvitku tvorchikh zdibnostej molodshikh shkolyariv u khudozhnij spadshhini ukraïns'kikh pedagogiv (dr. pol. XIX - XX st.): avtoref. dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.01 / O. V. Barnich ; SHernigiv. nats. ped. un-t im. T.G. SHEvchenka. — SHernigiv, 2011. — 19 s.

2. Vasil'kevich YA. Problema diagnostiki tvorchikh zdibnostej u diyal'nosti psikhologichnoï sluzhbi VNZ / YA. Vasil'kevich // Ridna shk. — 2008. — №10. — S. 43-45.
3. Grek O. M. Vizual'na kreativnist' u strukturi vizual'no-mislinnevoi diyal'nosti / O. M. Grek // Nauka i osvita . — 2007. — №4-5. — S. 31-35.
4. Grigoreva A. A. Rozvitok tvorchikh zdibnostej studentiv u pozanavchal'nij diyal'nosti / A. A. Grigor'eva // Nauk. zap. Ternop. nats. ped. un-tu. Ser.: Pedagogika . — 2009. — №2. — S. 211-215.
5. Gumenyuk S. M. Osoblivosti rozvitku tvorchikh zdibnostej rozumovo vidstalikh ditej na zanyattyakh z obrazotvorchogo mistetstva / S. M. Gumenyuk // Visn. Kam'yanets'-Podil. nats. un-tu im. I. Ogienka. Korekts. pedagogika i psikhologiya . — 2011. — Vip. 3. — S. 54-58.
6. Zdibnosti, tvorchist', obdarovanist': teoriya, metodika, rezul'tati doslidzhen': monogr. / Derzh. fond fundament. doslidzh. M-va osviti i nauki Ukraïni / Red.: V.O. Molyako; O.L. Muzika. — ZHitomir: Ruta, 2006. — 320 s. — s. 306-319.
7. Loboda O. V. Kreativnist' yak osnova psikhichnogo zdorov'ya osobistosti / O. V. Loboda // Nauka i osvita . — 2010. — №3. — S. 61-65.
8. Povyakel' N. I. Teoretiko-metodologichni problemi kreativnosti v strukturi profesijnogo mislennya psikhologa-praktika / N. I. Pov'yakel' // Nauka i osvita. — 2010. — Spets. vip.: proekt "Kognit. protsesi ta tvorchist". — S. 21-25.
9. Ser'ogina I. V. Rozvitok tvorchikh zdibnostej studentiv VNZ pri vivchenni kursu "Elementi dekorativno-prikladnogo mistetstva" / I. V. Ser'ogina // Pedagogika vishh. ta sered. shk.: zb. nauk. pr . — 2009. — Vip. 26. — S. 318-321.
10. Stas' M. I. Metodika formuvannya tvorchikh zdibnostej majbutnikh uchiteliv obrazotvorchogo mistetstva: Avtoref. dis... kand. ped. nauk / M. I. Stas' ; Nats. ped. un-t im. M.P.Dragomanova. — K., 2007. — 20 s.
11. YAvenenko M. V. Rozvitok literaturno-tvorchikh zdibnostej molodshikh shkolyariv zasobami riznikh vidiv mistetstv / M. V. YAvenenko // Pedagogika i psikhologiya prof. osviti . — 2008. — №5. — S. 69-75.

Opaliuk O. M. Techniques of fine arts in applied methods of social work. The article deals with the introduction of traditional and unconventional techniques of fine arts into applied methods of social work. Fine arts play an important role in the formation of an all-round personality. In particular, unconventional drawing influences greatly the development of children's artistic tastes and is one of the parts of their education. Besides, by means of unconventional drawing one can see the inner world of a child, feel his uniqueness and originality, define the emotional state, some hidden problems or fears. The images emerged in child's imagination and reproduced on paper help to safely identify and represent all the ideas, feelings, intentions and desires which are difficult to put into words. Unconventional drawing and fine

arts play an important role in psychical and intellectual development of a child. In fact they are focused not on the result, a picture, but on the process of drawing, during which a child expresses his individuality and forms different skills.

The article gives the analysis of studying theory and practice of traditional and unconventional techniques of fine art by students. The content, structure and stages of introduction of unconventional techniques of fine art into applied methods of social work given in the article result in successful art therapy and unconventional lessons of fine arts, the basic concepts of which are also described.

It is proved that drawing is the most natural and catching activity for children and adults, in which they realize the need of self-expression, form aesthetic taste, feeling of harmony, broaden outlook, develop creativity, fine motor skills, and artistic perception of life.

Key words: fine arts, unconventional techniques, applied methods, social work, creativity, creative thinking, creative skills, graphic activity, aesthetic influence, children's creative work.

Отримано 11.03.2015 р.

УДК 378+37.013.42-044.337=432.243+316.613.4+316.628

В. О. Парфенюк
Parfenyuk_Viktoria@mail.ru

МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ В ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Парфенюк В. О. Мотиваційний компонент професійного самовдосконалення майбутніх соціальних педагогів в процесі фахової підготовки. Особливе значення для особистісного та професійного розвитку майбутніх соціальних педагогів набуває рівень розвитку їх мотивації професійного самовдосконалення в процесі фахової підготовки. Оскільки саме прагнення до постійного самопізнання, саморозвитку, самоактуалізації в умовах внутрішньо особистісної та зовнішньої, соціально-професійної нестабільності забезпечує, з одного

боку, їх професійну стійкість, усталеність, відповідний рівень професійної компетентності, з іншого, – постійний професійний розвиток. Відтак, готовність майбутніх фахівців до їхньої професійної діяльності як мета та результат їх професійно-педагогічної підготовки має включати як інтегрувальний компонент мотивацію професійного самовдосконалення. Так, ми прийшли до думки про мотиваційний компонент. У статті ми розглянемо основні його показники. Повернемось до мотивації професійного самовдосконалення, за результатами досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених (А.О. Деркач, І.Ф. Ісаєв, Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін та ін.) не тільки детермінує зниження базових показників професійного розвитку фахівців, особливо педагогічної сфери (зниження рівнів актуалізації професійних якостей, старіння професійних знань, розпад професійних умінь та навичок), але й негативно впливають на ефективність професійної діяльності фахівців, сприяють виникненню професійних деформацій та деструкцій (розпад професійного Я, професійної ідентифікації). Отже, важливою складовою професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів є створення умов для розвитку їх мотивації професійного самовдосконалення, що передбачає перехід від однорівневої системи прагнень до складної, ієрархічно побудованої, від вузької тимчасової сфери дії спонукань до стійкого автономного мотиву самовдосконалення, перетворення окремих спроб роботи над собою до постійно тривалого процесу, образу мислення фахівця. Отже, розвиток мотивації професійного самовдосконалення майбутніх соціальних педагогів в процесі фахової підготовки є необхідною умовою формування його професійної компетентності, а сама позитивна мотивація професійного самовдосконалення є системоутворювальною складовою їх готовності до викладацької діяльності.

Ключові слова: мотивація, професійне самовдосконалення, самооцінка.

Парфенюк В. А. Мотивационный компонент профессионального самосовершенствования будущих социальных педагогов в процессе профессиональной подготовки. Важное значение для личностного и профессионального развития будущих социальных педагогов имеет уровень развития их мотивации профессионального самосовершенствования в процессе профессиональной подготовки. Именно желание постоянного самопознания, саморазвития, самоактуализации в условиях внутренней личностной и внешней, социально- профессиональной нестабильности обеспечивает, с одной стороны, их профессиональную стойкость, определенный уровень профессиональной компетентности, а с другой стороны,- постоянное профессиональное развитие. Так, готовность будущих социальных

педагогов к ихней профессиональной деятельности как цель и результат их профессионально- педагогической подготовки должна включать как интегрированный компонент мотивацию профессионального самосовершенствования. Так, мы пришли к выводу создания мотивационного компонента. В статье мы рассмотрим основные его показатели. Мотивация профессионального самосовершенствования, по результатам исследований отечественных и зарубежных учёных (А.О. Деркач, И.Ф. Исаев, Н.В. Кузьмина, В.О. Сластёнин и др.) не только детерминирует снижение базовых показателей профессионального развития, особенно педагогической сферы (снижение уровней актуализации профессиональных качеств, устаревшие профессиональные знания, распад профессиональных умений и навыков), но и негативно влияют на эффективность профессиональной деятельности социальных педагогов, способствуют возникновению профессиональных деформаций и деструкций (распад профессионального Я, профессиональной идентификации). Таким образом, важной составляющей профессиональной подготовки будущих социальных педагогов является создание таких условий для развития их мотивации профессионального самосовершенствования, которые предполагают переход от одноуровневой системы стремлений к сложной иерархично построенной, от вузовской временной сферы действия побуждают к стойкому автономному мотиву самосовершенствования, преобразование отдельных попыток работы над собой к постоянному длительному процессу, образу мышления. Развитие мотивации профессионального самосовершенствования будущих социальных педагогов в процессе профессиональной подготовки является необходимым условием формирования его профессиональной компетентности, а сама позитивная мотивация профессионального самосовершенствования – системообразовательной составляющей их готовности к преподавательской деятельности.

Ключевые слова: мотивация, профессиональное самосовершенствование, самооценка.

Постановка проблеми. Розпочинаючи аналіз заявленої проблеми, ми вважаємо за необхідне розглянути компонент практичної підготовки, який є дуже важливими в педагогічній діяльності соціального педагога, професійна діяльність якого підпорядковується індивідуальним закономірностям, таких як: усвідомлення необхідності організації діяльності не за наказом, а за внутрішнім бажанням і мотивом; уміння брати на себе відповідальність при виявленні й вирішенні важливих професійних проблем; висока професійна компетентність, самостійність суджень, оперативність і сміливість щодо прийняття рішень тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Здійснений аналіз останніх досліджень та публікацій, присвячених проблемі мотивації професійного самовдосконалення особистості дозволяє стверджувати, що її розробкою займаються психологи та педагоги різних наукових шкіл, починаючи з біхевіоризму й до гуманістичної, особистісно орієнтованої педагогіки. Мотивація професійного самовдосконалення педагогічних працівників є предметом досліджень таких видатних вчених як О.О. Бодальов, А.О. Деркач, Є.П. Ільїн, О.Б. Орлов, В.О. Слатьонін та ін.

Мета статті – проаналізувати та схарактеризувати показники мотиваційного компоненту професійного самовдосконалення майбутніх соціальних педагогів в процесі фахової підготовки.

Викладення основного матеріалу. Зазначимо, що поняття мотивація трактується у великому тлумачному словнику як сукупність мотивів, доказів для обґрунтування чогось. Мотивувати наводити мотиви, що пояснюють, виправдовують певні дії, вчинки тощо; обґрунтовувати [1].

Також поняття мотивації розглядається і у педагогічному словнику як спонуки активності організму і його цілеспрямованості. У широкому розумінні мотивація використовується в усіх сферах психології, що досліджують причини і механізми поведінки людей. За виявом і функціями поділяються на три класи. За причинами активності організму аналізуються вияви інстинктів і потреб; за спрямованістю активності вияви мотивів як причин вибору спрямованості поведінки; за регуляцією динаміки поведінки вияви емоцій, почуттів і установок у поведінці суб'єкта [2].

Зазначимо, що ми в *мотиваційний компонент* включили такі показники як: потреба у досягненнях цілей; спрямованість до мотивації успіху; здатність до самооцінки реалізації життєвих цілей. Для того, щоб краще розкрити кожний показник, треба дати визначення, який саме зміст несе в собі поняття показник.

Показник – це характеристика певного аспекту критерію, за яким можна робити висновки [3].

Отже, розглянемо кожен з них. На нашу думку, *постановка цілей* надає багато переваг, спрямовує на вирішення важливих завдань. Проте далеко не завжди майбутні соціальні педагоги в процесі фахової підготовки ставлять перед собою осмислені цілі.

Для того, щоб розуміти про що йде мова, розглянемо поняття *ціль*, яке трактується так у педагогічному словнику - ідеальне, мислене, уявне передбачення результату діяльності. Як безпосередній мотив цілі спрямовує і регулює людську діяльність. Зміст цілі залежить від об'єктивних законів дійсності, реальних можливостей суб'єкта та використовуваних засобів. Ціль є:

1. Наперед визначеним ідеалом, до якого людина прагне.
2. Внутрішньо спонукальним мотивом діяльності.

3. Здобути на кінцевому відрізку діяльності її результатом.

Ціль виховання завжди відображає вимоги даного суспільства. Ціль нині існуючої системи виховання, освіти і навчання – забезпечити всебічний і гармонічний розвиток особистості [2].

Але не завжди потреба у досягненні цілей виникає, тому ми розглянемо *спрямованість до мотивації успіху*. Очевидно, що ведучими особливостями людей з високим рівнем мотиву соціального успіху є: активність, впевненість в собі, висока загальна самооцінка, впевненість в своїй привабливості, ініціативність, практичність, організованість, особистий вплив, інтелект, вміння налагоджувати з людьми стосунки.

У контексті дослідження мотивації успіху доцільно розглянути поняття успіху. Якщо звернутися до великого тлумачного словника, то знайдемо таке визначення: успіх – позитивний наслідок роботи, справи і т.п. Визначення кимось чийх-небудь позитивних якостей, особливостей [1].

Мотивація досягнення завжди викликала інтерес з боку дослідників, не дивно що існує багато вітчизняних та зарубіжних теорій мотивації досягнення. Теоретичні та практичні дослідження є основою для формування положень про мотивацію діяльності спрямованої на досягнення успіху чи уникнення невдач. Багато психологів досліджуючи мотиваційну сферу та рівень інтелекту для визначення успішності в учбовій, професійній та інших видах діяльності дійшли висновку, що саме мотивація досягнення є основною причиною, яка впливає на досягнення успіху [4; 5; 6].

Характеризуючи мотивацію досягнення необхідно звернути увагу на її внутрішні складові, такі як бажання працювати, тобто прагнення зробити щось краще і/або швидше та очікування успіху. Мотивація досягнення завжди зорієнтована на мету, без якої неможлива будь-яка свідомо діяльність [5].

Надзвичайно великий внесок у розвиток розуміння мотивації вніс Абрахам Маслоу. Переглянувши поняття інстинктів, він замінив їх поняттям базові потреби, які мають інстинктивну природу, яка є вираженням видової специфіки людини. На відміну від інстинктів базові потреби можуть бути не розвинутими через слабе вираження інстинктивного фактору і пригнічення його іншими пов'язаними з соціальним впливом. А. Маслоу виділяє п'ять груп базових потреб: фізіологічні потреби (голод, спрага, сон, сексуальний потяг), потреби в безпеці (впевненість, захищеність, порядок), потреба в приналежності та любові (симпатія, близькість, ніжність), потреба в повазі (визнання, повага, схвалення), потреба в самоактуалізації (самовираження, реалізація свого потенціалу, усвідомлення буття). Ці групи потреб формують ієрархія. Нижчі потреби – починаючи з фізіологічних – є одночасно більш нагальними. Тобто, якщо ці потреби не задоволені вся активність індивіда витрачається на їх задоволення, решта потреб просто не існує

для людини в такий момент. Коли потреби нижчого рівня задоволені, вони перестають визначати поведінку особистості і настає черга наступних потреб відповідно до ієрархії. Отже, потреби більш високого рівня можуть мотивувати діяльності особистості лише за умови задоволення потреб нижчих рівнів [7; 5]. Мотивація досягнення завжди зорієнтована на мету, без якої неможлива будь-яка свідома діяльність

На нашу думку, мотивація досягнення цілей неможлива без *здатності до самооцінки реалізації життєвих цілей*. Розглянемо поняття самооцінки.

У педагогічному словнику самооцінка – оцінка самого себе, своїх позитивних якостей і недоліків. Самооцінка характеризується за такими параметрами:

- 1) рівень – висока, середня і низька;
- 2) співвідношення з реальними успіхами – адекватна і неадекватна; завищена і занижена;
- 3) особливості побудови – конфліктна і безконфліктна.

Об'єктом самооцінки можуть бути: предметна діяльність та її результати, поведінка людини, її моральні, розумові й фізичні якості, здібності, риси характеру, зовнішній вигляд, місце в системі взаємин з навколишнім тощо [2].

Так, самооцінка – це моральна оцінка своїх власних вчинків, моральних якостей, мотивів. Здатність до самооцінки формується в людині в процесі його соціалізації, у міру свідомого засвоєння їм тих моральних принципів, які виробляються суспільством, і виявлення свого особистого відношення до власних вчинків на основі оцінок, що даються цим учинкам навколишніми. Можна сказати так: самооцінка є оцінки інших, прийняті особистістю в якості масштабу власної поведінки, власна оцінка особистості, яку вона вважає необхідною звести в загальний масштаб. Завдяки здатності до самооцінки люди знаходять можливість значною мірою самостійно направляти й контролювати свої дії й навіть виховувати себе [8].

Розглядаючи поняття самооцінки звернемося до тлумачного словника сучасної української мови, в якому самооцінка – оцінка самого себе, своїх достоїнств і недоліків [1].

Відомий автор книг по психології Т.А. Ритченко приводить таке визначення самооцінки: "На основі самопізнання в людини виробляється певне емоційно-ціннісне відношення до себе, яке виражається в самооцінці. Самооцінка припускає оцінку своїх здатностей, психологічних якостей і вчинків, своїх життєвих цілей і можливостей їх досягнення, а також свого місця серед інших людей".

Висновки. Розглянувши мотиваційний компонент, ми можемо зробити висновок, що основними показниками якого є: потреба у досягненнях цілей; спрямованість до мотивації успіху; здатність до

самооцінки реалізації життєвих цілей. На шляху до професійного самовдосконалення майбутні соціальні педагоги у процесі фахової підготовки, повинні намагатися відчувати потребу у досягненні поставлених ними цілей, вони повинні бути спрямованими до мотивації успіху, але для цього вони повинні себе вміти адекватно оцінити, повинні розуміти яким чином треба реалізувати свої життєві цілі.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Перспективою подальшого дослідження зазначеної проблеми є вивчення проблеми професійного самовдосконалення на прикладі професії соціального педагога.

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. Т.Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. – 1440 с.
2. Педагогічний словник / За редакцією дійсного члена АПН України Ярмаченка М.Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
3. Беляєва Л.А., Беляєва М.А Категорії «соціальна робота» та «соціально-педагогічна» в їх взаємозв'язку // Понятійний апарат педагогіки та освіти: зб. наук. праць / Відп. ред. М.А. Галагузова. – Єкатеринбург, 1998. Вип. 3. – 240 с.
4. Макклелланд Д. Мотивація людини / Д. Макклелланд. – СПб.: Пітер, 2007. – 672 с.
5. Сучасна психологія мотивації / За ред. Д.А. Леонт'єва. – М.: Зміст, 2002. – 343 с.
6. Хекхаузен Х. Психологія мотивації досягнення / Х. Хекхаузен. – Санкт-Петербург: Річ, 2001. – 256 с.
7. Маслоу А. Мотивація та особистість / Пер. А.М.Татлибаєвої. – СПб.: Євразія, 1999. – 478 с.
8. Божович Л.І. «Проблеми формирования личности» / Під ред. Д.І. Фельдштейна. 2-Изд-во "Институт практической психологии", Воронеж: НПО "МОДЭК", 1997.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Velikij tлумachnij slovník suchasnoï Ukraïns'koï movi / Uklad. i golov. red. T.Busel. – K.: Irpin': VTF «Perun», 2002. – 1440 s.
2. Pedagogichnij slovník / Za redakcieju dijsnogo chlena APN Ukraïni Jarmachenka M.D. – K.: Pedagogichna dumka, 2001. – 516 s.
3. Beljaeva L.A., Beljaeva M.A Kategorii «social'na robota» ta «social'no-pedagogichna» v ih vzaemozv'jazku // Ponjatijnij aparat pedagogiki ta osviti: zb. nauk. prac' / Vidp. red. M.A. Galaguzova. – Ekaterinburg, 1998. Vip. 3. – 240 s.
4. Makklelland D. Motivacija ljudini / D. Makklelland. – SPb.: Piter, 2007. – 672 s.
5. Suchasna psihologija motivacii / Za red. D.A. Leont'eva. – M.: Zmist, 2002. – 343 s.
6. Hekhauzen H. Psihologija motivacii dosjagnennja / H. Hekhauzen. – Sankt-

Peterburg: Rich, 2001. – 256 s.

7. Maslou A. Motivacija ta osobistist' / Per. A.M.Tatlibaevoï. – SPb.: Cvrazija, 1999. – 478 s.
8. Bozhovich L.I. «Problemi formirovanija lichnosti» / Pid red. D.I. Fel'dshtejna.2-Izd-vo "Institut prakticheskoy psihologii", Voronezh: NPO "MODJeK", 1997.

Parfenyuk V. O. The motivational component of professional self-improvement of future social workers in the process of training. Essential for personal and professional development of future social workers is the level of development of their motivation of professional self-improvement in the process of professional training. It is the constant desire of self-knowledge, self-development, self-actualization in the context of internal personal and external, socio - professional instability provides, on the part their professional vitality, a certain urban professional competence, other one, continuous professional development. So, the willingness of future social workers for their professional activity as a goal, and the result of their professional - pedagogical training should include as an integrated component of the motivation to professional self-improvement. we came to the conclusion to create a motivational component. In the article we will consider the main indicators of it. Motivation of professional self-improvement, according to the research results of domestic and foreign scientists (A. O. Derkach, I. F. Isaev, N. V. Kuzmina, V.O. Slastenin, etc.) not only determines the reduction of base indicators of professional development, especially education (lower levels of mainstreaming competencies outdated professional knowledge, outdated professional knowledge, the breakdown of professional skills and knowledges), but also adversely affect the efficiency of professional activity of social workers, contribute to the emergence of professional deformations and destructions (decay professional I, professional identification).So, the important component of professional preparation of future social workers is the creation of conditions for the development their professional self-motivation, which involves the transition from a one-tier system of wills to complex hierarchical built from University`s temporarily sphere of action leads to persistent autonomous motive of self-improvement , converting individual trying to work on yourself to continuous long-term process, way of thinking. The development of motivation to professional self-improvement of future social workers of process training is a necessary condition for the formation of his professional competence, and positive motivation professional self-improvement – system-educational part of their commitment to professional teaching activity.

Key words: motivation, professional self-improvement, self-esteem.

Отримано 31.03.2015 р.

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ НІМЕЦЬКОГО ДОСВІДУ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДИМИ ПРАВОПОРУШНИКАМИ В УКРАЇНІ

Попов О. А. Можливості використання німецького досвіду соціально-педагогічної роботи з молодими правопорушниками в Україні. Стаття присвячена аналізу німецького досвіду соціальної та соціально-педагогічної роботи з молодими правопорушниками. Автором розкрито специфіку надання молодим делінквентам у Німеччині судової допомоги, визначено її основні завдання, зокрема: консультування молодих людей та їх батьків з приводу підготовки до судового слухання, його перебігу і пояснення можливих наслідків судових розглядів; пропонування і надання молодим людям та їх батькам можливих соціально-педагогічних пропозицій і послуг, їх ініціювання, а також посередницька діяльність; підтримка молодих людей протягом всього періоду судового розгляду і сприяння їх соціальній інтеграції, ресоціалізації; ініціювання прийняття попередніх рішень з метою уникнення ув'язнення; збір психосоціальних даних, вивчення біографії та умов життя молодих людей для підготовки відповідних інтервенцій; допомога прокуратурам і судам, зокрема шляхом формулювання професійних роз'яснень щодо особистих, сімейних та соціальних умов молодих людей, консультування з приводу можливих наслідків прийняття певних рішень. Охарактеризовано специфіку надання делінквентам пробаційної допомоги та визначено її основні завдання: супровід пробантів, нагляд за дотриманням ними приписів, зобов'язань; здійснення консультування і підтримки молодих правопорушників щодо особистісних, фінансових та інших проблем, надання інформації, посередницьких послуг. З'ясовано, що домінантними методами роботи для пробаційної та судової допомоги молоді є методи соціальної допомоги в окремих випадках: від класичної роботи з випадком до сучасного кейс-менеджменту. Обґрунтовано можливості використання досвіду такої роботи при організації діяльності вітчизняних служб пробації, які працюватимуть з молодими правопорушниками. Визначено доцільність використання елементів німецької технології «примирення між правопорушником та скривдженим» при впровадженні процедур відновного правосуддя в роботу з молодими правопорушниками в Україні та при реалізації первинної та вторинної профілактики вчинення

правопорушень молоддю у контексті залагодження конфліктів між однолітками в навчальних закладах.

Ключові слова: делінквентна молодь, соціально-педагогічна робота в Німеччині, медіація, кримінальна юстиція щодо неповнолітніх.

Попов А. А. Возможности использования германского опыта социально-педагогической работы с молодыми правонарушителями в Украине. Стаття посвящена анализу немецкого опыта социальной и социально-педагогической работы с молодыми правонарушителями. Автор раскрыл специфику предоставления молодым делинквентам в Германии судебной помощи молодежи, определил ее основные задачи, в частности: консультирование молодых людей и их родителей относительно подготовки к судебному слушанию, его течения и объяснение возможных последствий судебных разбирательств; предложение и предоставление молодым людям и их родителям возможных социально-педагогических предложений и услуг, их инициирование, а также посредническая деятельность; поддержка молодых людей в течение всего периода судебного разбирательства и содействие их социальной интеграции, ресоциализации; инициирование принятия предварительных решений во избежание заключения; сбор психосоциальных данных, изучение биографии и условий жизни молодых людей для подготовки соответствующих интервенций; помощь прокуратурам и судам, особенно путем формулирования профессиональных разъяснений относительно личных, семейных и социальных условий молодых людей, консультирование по поводу возможных последствий принятия определенных решений. Осуществлена характеристика специфики предоставления делинквентам пробационной помощи и определены ее основные задачи: сопровождение пробантов, надзор за соблюдением ними предписаний, обязательств; консультирование и поддержка молодых правонарушителей в разрешении личностных, финансовых и других проблем, предоставление информации, посреднических услуг. Выяснено, что доминантными методами работы для пробационной и судебной помощи молодежи являются методы социальной помощи в отдельных случаях: от классической работы со случаем до современного кейс-менеджмента. Обоснованы возможности использования опыта такой работы при организации деятельности отечественных служб пробации, которые будут работать с молодыми правонарушителями. Определена целесообразность использования элементов германской технологии «примирения между правонарушителем и жертвой» при внедрении процедур восстановительного правосудия в работу с молодыми правонарушителями в Украине и при реализации первичной и вторичной

профілактики совершення правонарушень молодіжню в контексте разрешення конфликтов между учениками в учебных заведениях.

Ключевые слова: делинквентная молодежь, социально-педагогическая работа в Германии, медиация, уголовная юстиция в отношении несовершеннолетних.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Впродовж останніх років в засобах масової інформації, науковій думці широкого розголосу набули питання розвитку ювенальної юстиції в Україні. Позначилось це і на прийнятті низки нормативно-правових документів. Так, 24 травня 2011 року було схвалено Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні, а 12 жовтня того ж року – План заходів щодо її реалізації. Заслуговує на увагу й той факт, що в грудні 2012 року між Верховним судом України та українсько-канадським проектом «Реформування системи кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» було підписано Угоду про партнерство.

В рамках розвитку кримінальної юстиції у справах неповнолітніх належна увага повинна відводитися серед іншого також системному залученню до участі у розгляді справ неповнолітніх соціальних служб та інших інституцій несудового характеру, соціальних педагогів та соціальних працівників, налагодженню взаємодії установ юстиції, соціальних служб, навчально-виховних закладів, громадських організацій з метою профілактики злочинності в молодіжному середовищі [2, с. 303-304]. Значний науковий інтерес в цьому контексті представляє вивчення німецького досвіду ювенальної юстиції, а також соціально-педагогічної роботи з молодими правопорушниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми, виділення невирішених її частин. Вивченню німецького досвіду соціальної та соціально-педагогічної роботи з різними категоріями молоді присвячені публікації низки українських науковців, зокрема Благініної С., Возної Ю., Данченко О., Штифурак В. та ін. Особливості правового регулювання у сфері молодіжної злочинності в Німеччині частково розкрита у статті Денисова С. та Лебеденко Є. Проте до цього часу не було здійснено досліджень, спрямованих на комплексний аналіз специфіки функціонування системи ювенальної юстиції та здійснення соціально-педагогічної роботи з молодими правопорушниками в Німеччині.

Основною метою статті є визначення можливостей використання німецького досвіду соціальної та соціально-педагогічної роботи з делінквентною молоддю в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В Німеччині відомства у справах молоді спільно із визнаними недержавними

об'єднаннями допомоги молоді надають делінквентам так звану судову допомогу молоді (Jugendgerichtshilfe). Важливим є те, що така допомога пропонується не тому, що молоді люди почали чинити правопорушення, а тому, що вони потребують допомоги; виразними в цьому випадку є виховні потреби [8, с. 22].

Основні цілі та принципи судової допомоги молоді не відрізняються від загальних цілей та принципів допомоги молоді (Jugendhilfe). Метою і призначенням допомоги молоді, в тому числі і в рамках співпраці у провадженні судових справ молодих людей, є сприяння розвитку особистостей молодих людей, формуванню таких якостей, як самостійність, відповідальність, рефлексивність щодо власної діяльності [8, с. 30].

Завданнями судової допомоги молоді і відповідно допомоги молоді в рамках провадження кримінальних справ є: консультування молодих людей та їх батьків з приводу підготовки до судового слухання, його перебігу і пояснення можливих наслідків судових розглядів; показ молодим людям та їх батькам можливих соціально-педагогічних пропозицій і послуг, незалежно від провадження судової справи, а також їх ініціювання, а у разі необхідності і їх провадження та посередницька діяльність; підтримка молодих людей протягом всього періоду судового розгляду і сприяння їх соціальній інтеграції/ресоціалізації; ініціювання прийняття попередніх рішень, особливо з метою уникнення ув'язнення; збір психосоціальних даних, вивчення біографії та умов життя молодих людей для підготовки інтервенцій з допомоги молоді; допомога прокуратурам і судам, особливо шляхом формулювання професійних роз'яснень щодо особистих, сімейних та соціальних умов молодих людей, з особливою акцентуацією на їх теперішніх життєвих ситуаціях, консультування з приводу можливих наслідків прийняття певних рішень із висуненням за потреби пропозицій допомоги молоді [5, с. 384-385].

Відомства у справах молоді повинні здійснювати ранню перевірку того чи потребують неповнолітні і повнолітні молоді люди послуг допомоги молоді. Якщо вони їх потребують, або надання належних послуг вже ініційоване чи було здійснене, то відомство повинне повідомити прокуратуру чи суд про можливість відмови від кримінального переслідування чи припинення провадження у справі. Співробітники відомств у справах молоді чи визнаних представників незалежної допомоги молоді повинні супроводжувати молодих людей на всіх етапах здійснення судочинства [7].

Так, вже на етапі досудового розслідування представники сервісів судової допомоги молоді повинні приділяти вагоме значення виховним та соціальним аспектам, а також питанням, пов'язаним із соціальним забезпеченням молодих людей. З цією метою вони приймають участь у діагностиці особистості обвинувачуваних осіб, визначенні їх рівня розвитку та дослідженні їх оточення. В рамках такої діагностики повинні

за можливості бути заслухані батьки або особи, уповноважені на виховання молодих осіб, їх законні представники, шкільні вчителі та особи, які здійснюють їх професійне навчання [4].

Встановлення контакту з делінквентами є заснованим на припущенні, що незначні делікти, як правило, не є ознаками потреби у негайній соціально-педагогічній інтервенції. В багатьох випадках загальна письмова інформація батькам чи молодим людям про консультаційні пропозиції судової допомоги молоді є достатньою. Завданням консультаційних бесід є спрямування молодих людей до пізнання їх особистісних проблем і мотивування їх до конструктивного подолання наслідків правопорушень. У спільній роботі з молодим правопорушником, батьками чи уповноваженими на виховання особами особливо важливим є підбір необхідних і належних сервісів допомоги молоді. При цьому враховуються пропозиції молодіжної роботи, молодіжної соціальної роботи і виховної допомоги. Особливими видами допомоги для цієї категорії молоді є соціальна групова робота (соціальні тренінгові курси) та допомога з догляду. Крім того вже на початкових стадіях судового розслідування можуть ініціюватися курси вивчення правил вуличного руху, курси першої допомоги та інші інформаційні заходи [3, с. 8-9].

Представник сервісів судової допомоги, який приймав участь у досудовому розслідуванні, повинен бути направлений також на судові слухання [4]. Власне під час перебігу процесу, судова допомога виражається у висловленні такими представниками своїх рекомендацій стосовно того, які заходи необхідно вжити щодо обвинувачуваних, тобто у допомозі вибору запропонованих виховних заходів, чи забезпеченні альтернативних форм опіки, замість арешту молодих людей, а також у ініціації позасудових форм врегулювання спорів, включаючи медіаційні процеси [6]. Судова допомога молоді передбачає також підтримання контактів з молодими людьми протягом судових слухань, а також проведення бесід з ними і відповідей на питання щодо судових рішень під час перерв у слуханнях [3, с. 12].

Після судового процесу молодим людям надається можливість на підсумкову бесіду, під час якої в разі потреби результати судових слухань і їх значення для них детально розглядаються. Також молодим людям чи їх уповноважених особам надається інформація про інші консультаційні та підтримуючі пропозиції допомоги молоді [3, с. 12].

Нарешті, на етапі виконання рішення, судова допомога забезпечує здійснення нагляду за виконанням накладених на молоду людину обов'язків і рекомендацій, якщо незадіяною є пробаційна допомога. Під час виконання призначених заходів судовий помічник повинен перебувати в тісному контакті з молодою особою, продовжуючи виконувати активну роль в її ресоціалізації, реінтеграції в суспільне життя [6]. Крім того, представники судової допомоги молоді мають

перевіряти доцільність та корисність, накладених на молодих людей приписів та зобов'язань [3, с. 14].

Приписи, які здійснюються в закладах допомоги молоді чи супроводжуються соціально-педагогічними фахівцями, представляють пропозиції допомоги молоді для молодих правопорушників. Ці пропозиції можуть також слугувати запобіганням обмежуючим волю санкціям. Особливо значимою в цьому контексті є молодіжна соціальна робота і допомога у вихованні. Поряд з цими видами допомоги через судову допомогу молоді можуть організовуватись або надаватись інші амбулаторні заходи, наприклад: педагогічно супроводжувані робочі проекти; відбування приписів виконання робіт і зобов'язань в суспільно-корисних організаціях; курси вивчення правил вуличного руху; курси першої допомоги; інформаційні заходи; примирення між правопорушником і скривдженим; семінари проти насильства.

Судова допомога молоді передбачає, окрім того, підтримання консультаційних контактів, якщо це є бажаним, з молодими людьми і, у разі необхідності, з їх батьками протягом періоду арешту чи ув'язнення. Перед завершенням відбування покарання відповідна інформація надається через юридичні установи, які завідують справами відбування покарання, представникам судової допомоги молоді. Якщо молоді люди бажають, її представники приймають участь в бесіді щодо питань, які пов'язані з їх майбутнім звільненням [3, с. 15].

Відзначимо, що згідно із Концепцією розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні припускається можливість делегування частини із вище названих функцій, передбачених німецькою судовою допомогою молоді, на служби пробації.

Можливість звільнення засудженої особи від відбування покарання з випробуванням за умови гарантії її виправлення без відбування покарання було введено в український Кримінальний кодекс в 2001 році [1, с. 54]. Щодо неповнолітніх воно може бути застосоване лише у разі їх засудження до арешту або позбавлення волі. Випробувальний термін при цьому встановлюється тривалістю від одного до двох років. Як зазначають українські дослідники О. Беца та Г. Овчарова, «нові додаткові навантаження на кримінально-виконавчу інспекцію, переорієнтація її функцій з переважно контролюючих на соціально-попереджувальні, підняли питання про доцільність створення, на кшталт зарубіжних країн, служб пробації, яка б мала більші правові та соціальні повноваження, займалася б питаннями ресоціалізації злочинців». Вчені наголошують, що хоча кримінально-виконавчу інспекцію в Україні й можна вважати аналогом служби пробації, втім такі служби за кордоном істотно відрізняються від неї за своїми функціями, організацією діяльності, кадровим забезпеченням та методами роботи [1, с. 54-55].

В Німеччині згідно із «Законом про правосуддя у справах молоді» передбачено відокремлення власне пробаційної допомоги

(Bewährungshilfe) молодим правопорушникам від судової допомоги молоді. Її забезпечують спеціальні пробаційні помічники, які призначаються судом на термін тривалістю до двох років для здійснення керівництва і нагляду за молодою особою. Суд може також поміщати молодих людей під нагляд громадських пробаційних асистентів, якщо це корисно для їх виховання.

Завданнями пробаційних помічників стосовно молодих людей є забезпечення їх допомогою та керівництвом. У згоді з суддями вони повинні відслідковувати виконання приписів, зобов'язань, обіцянок і пропозицій. Пробаційні помічники мають сприяти вихованню молодих людей, і за можливості діяти спільно з їх батьками, особами уповноваженими на їх виховання чи законними представниками [4].

Пробаційна допомога перш за все передбачає здійснення консультивання і підтримки щодо особистісних, фінансових та інших проблем, у взаємозв'язку з організаціями та установами, надання інформації, посередництво до консультаційних відділів та інформування про терапевтичні установи. Консультивання та особистісна підтримка охоплює також розкриття різних можливостей отримання допомоги, консультивання з правових претензій на отримання допомоги. Також воно охоплює відповідну допомогу при використанні соціальних виплат чи боргове консультивання, а також допомогу при владнанні справ з установами і судами. При звільненні від відбування покарання завданням пробаційної допомоги є стабілізація вільного часу пробанта, надання йому підтримки у подоланні екзистенційних особистісних проблем.

Домінантними методами роботи для пробаційної допомоги є методи соціальної допомоги в окремих випадках: від класичної роботи з випадком із наголосом на роботі з відносинами до сучасного кейс-менеджменту. Поряд з ними в окремих регіонах з різною частотою та інтенсивністю використовується соціальна групова робота, яка заснована на ідеї навчання пробантів соціально-адекватній поведінці через соціальні структури груп та випробування ними таких зразків поведінки в межах груп, наприклад: соціально-когнітивні тренінги, тренінги проти насильства чи робота з сексуальними злочинцями [5, с. 497-499].

На нашу думку, зміст та методи роботи, яка здійснюється німецькими пробаційними помічниками, так само як зміст та методи роботи, які використовуються у випадку судової допомоги молоді, можуть бути використані при організації діяльності вітчизняних служб пробації, які працюватимуть з молодими правопорушниками.

Значна увага в Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні відводиться втіленню програм відновного правосуддя щодо неповнолітніх, які вчинили правопорушення. Доцільним при впровадженні процедур відновного правосуддя в роботу з молодими правопорушниками є використання елементів технології «примирення між правопорушником та скривдженим» (Täter-Opfer-

Ausgleich), яка використовується у ФРН, особливо зважаючи на досить тривалу історію такої роботи в цій країні та з огляду на існування там спеціально розроблених Стандартів здійснення примирювальної роботи, які підготовані Федеральною робочою асоціацією. Обов'язковою передумовою примирення є добровільна готовність скривдженого і правопорушника приймати участь у залагодженні конфлікту. При цьому повинні бути гарантованими такі принципи, як дотримання рівноправності, захисту інформації та презумпції невинності. Завданням посередника є сприяння і супровід комунікативному процесу між правопорушником і скривдженим. Важливою особливістю такого примирення, на відміну від традиційних кримінальних процедур є те, що в цьому випадку і скривджений, і правопорушник виконують активну роль [5, с. 408].

Окрім того, можливим є використання медіації і при реалізації первинної та вторинної профілактики вчинення правопорушень молодими людьми, наприклад, у контексті залагодження конфліктів між однолітками в навчальних закладах.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок з цього напрямку. Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що в контексті розвитку ювенальної юстиції в Україні значні можливості має вивчення німецьких технологічних підходів до здійснення соціальної та соціально-педагогічної роботи з молодими делінквентами, а саме: судової допомоги молоді, пробаційної допомоги, примирення між правопорушником та скривдженим, а також ряду інших підходів, які не були розглянуті в рамках даної статті (наприклад, соціальних тренінгових курсів, конфронтативної педагогіки, кейс-менеджменту і т. д.).

Список використаних джерел

1. Беца О. Про створення служби пробації / О. Беца, Г. Овчарова // Відновне правосуддя в Україні. – 2007. – № 1. – С. 54-59.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [за заг. ред. проф. І. Д. Звереві]. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
3. Empfehlungen zur Mitwirkung der Jugendhilfe in Verfahren nach dem Jugendgerichtsgesetz (§ 52 KJHG). Zweite überarbeitete Fassung, verabschiedet von der 15. Vollversammlung des Landesjugendhilfeausschusses Hessen am 22.2.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dvjj-hessen.de/download/dvjhh61_empfehl.pdf. – Назва з екрану.
4. Jugendgerichtsgesetz [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/jgg/index.html>. – Назва з екрану.
5. Handbuch Jugendkriminalität: Kriminologie und Sozialpädagogik im Dialog / [Albrecht H.-J., Anhorn R., Bammann K. u.a.]; Hrsg. Dollinger B., Schmidt-Semisch H. – [2., durchgesehene Auflage]. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2011. – 586 s.

6. Muskała M. Instytucjonalne formy reakcji na objawy niedostosowania społecznego nieletnich w Niemczech / Muskała M. // Probacja. – 2010. – №2. – S. 113-129.
7. Sozialgesetzbuch Achtes Buch - Kinder- und Jugendhilfe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/sgb_8/gesamt.pdf. – Назва з екрану.
8. Trenczek T. Die Mitwirkung der Jugendhilfe im Strafverfahren. Konzeption und Praxis der Jugendgerichtshilfe / T. Trenczek – Weinheim: Juventa Verlag, 2003. – 240 s.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Encyklopedija dlja fahivciv social'noï sferi / [za zag. red. prof. I. D. Zverevoï]. – Kiïv, Simferopol': Universum, 2012. – 536 s.
2. Beca O. Pro stvorennya sluzhbi probacii / O. Beca, G. Ovcharova // Vidnovne pravosuddja v Ukraïni. – 2007. – № 1. – S. 54-59.
3. Empfehlungen zur Mitwirkung der Jugendhilfe in Verfahren nach dem Jugendgerichtsgesetz (§ 52 KJHG). Zweite überarbeitete Fassung, verabschiedet von der 15. Vollversammlung des Landesjugendhilfeausschusses Hessen am 22.2.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dvjhhessen.de/download/dvjhh61_empfehl.pdf. – Nazva z ekranu.
4. Jugendgerichtsgesetz [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gesetze-im-internet.de/jgg/index.html>. – Nazva z ekranu.
5. Handbuch Jugendkriminalität: Kriminologie und Sozialpädagogik im Dialog / [Albrecht H.-J., Anhorn R., Bammann K. u.a.]; Hrsg. Dollinger B., Schmidt-Semisch H. – [2., durchgesehene Auflage]. – Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2011. – 586 s.
6. Muskała M. Instytucjonalne formy reakcji na objawy niedostosowania społecznego nieletnich w Niemczech / Muskała M. // Probacja. – 2010. – №2. – S. 113-129.
7. Sozialgesetzbuch Achtes Buch – Kinder-und Jugendhilfe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/sgb_8/gesamt.pdf. – Nazva z ekranu.
8. Trenczek T. Die Mitwirkung der Jugendhilfe im Strafverfahren. Konzeption und Praxis der Jugendgerichtshilfe / T. Trenczek – Weinheim: Juventa Verlag, 2003. – 240 s.

Popov O. A. Possibilities of German experience of social work with young offenders implementation in Ukraine. This article is dedicated to the analysis of German experience of social work with young offenders. The author characterized the specificity of juvenile court assistance to young delinquents in Germany, defined its main objectives, in particular: counseling of young people and their parents about the preparation for the trial, the course of the proceedings and possible consequences of the court hearing; offering

and providing young people and their parents with possible social-pedagogical services and offers, mediation; support of young people throughout the trial period, assistance in their social integration and resocialization; initiation of prior decisions to avoid imprisonment; psychosocial data collection, biography reviewing and analysis of living conditions of young people to intervene properly; providing prosecutors and courts with professional explanations for personal, family and social conditions of young people, counseling about possible consequences of certain decisions. The peculiarities of probation assistance to young offenders in Germany and identified, its main tasks are defined, particularly: control over the compliance of obligations and decisions; counseling and support of young offenders on personal, financial and other problems, providing of information, intermediary services. Main methods of probation and juvenile court assistance are distinguished. The possibility of German experience of social work with young delinquents implementation by the organization of probation services for young offenders in Ukraine is proved. The specificity of offender-victim reconciliation in Germany is characterized. The importance of implementation of this method in Ukraine is emphasized, especially in the context of restorative justice development, primary and secondary delinquency prevention in schools.

Key words: delinquent youth, social work in Germany, mediation, juvenile justice.

Отримано 13.04.2015 р.

УДК 316.6:001

Я. М. Раєвська
raewskaya@mail.ru

ФЕНОМЕН СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Раєвська Я. М. Феномен соціального сирітства як наукова проблема. Стаття присвячена висвітленню проблеми феномену соціального сирітства. Сирітство як соціальне явище існує в будь-якому суспільстві: завжди були, є і будуть діти, які з різних причин залишаються без батьків, а їхній розвиток відбувається або в іншій сім'ї, або в спеціально створених для цього установах. Здійснено аналіз поглядів науковців щодо поняття “соціальне сирітство”, що дозволило виокремити декілька наукових підходів у сучасних наукових дослідженнях, які визначають сутність соціального сирітства та подано

авторське визначення термінів “соціальне сирітство” та “соціальні сироти. Наведено класифікацію «соціальних сиріт» в умовах сьогодення.

Виділено умови виховання, які зобов’язана дотримуватись кожна сім’я для запобігання появі соціальних сиріт та забезпечення психічного здоров’я дитини. Проаналізовано зовнішні чинники появи феномену соціального сирітства в Україні, що закладаються в державі і обумовлені соціально-економічними умовами та внутрішні, які утворюються безпосередньо в середовищі сім’ї.

У статті окреслено основні причини, які безпосередньо впливають на українську сім’ю, і, як наслідок, спричиняють значну кількість негативних явищ, із яких найшвидше поширюється явище біологічного і соціального сирітства. Причини, через які діти залишаються без батьківського піклування та виховання, різні, але наслідок один – дитина позбувається конституційного права на сімейне виховання, тому багато в чому подальша доля дітей-сиріт залежить від ставлення до цієї проблеми як суспільства, так і держави.

Для запобігання появі соціальних сиріт та забезпечення психічного здоров’я дитини запропоновано змінити політику в області підготовки молоді до батьківства, навчання батьків виконувати свої функції в питаннях виховання дітей та турботи про них, роз’яснення відповідальності батьків за виховання законослухняних громадян нашої держави.

Ключові слова: сироти, сирітство, соціальне сирітство, ранне соціальне сирітство, соціальні сироти, виховання, дисфункційна сім’я, соціально-психологічні чинники.

Раевская Я. М. Феномен социального сиротства как научная проблема. Стаття посвящена освещению проблемы феномена социального сиротства. Сиротство как социальное явление существует в любом обществе: всегда были, есть и будут дети, которые по разным причинам остаются без родителей, а их развитие происходит либо в другой семье, или в специально созданных для этого учреждениях. Осуществлен анализ взглядов ученых относительно понятия "социальное сиротство", что позволило выделить несколько научных подходов в современных научных исследованиях, которые определяют сущность социального сиротства и представлено авторское определение терминов "социальное сиротство" и "социальные сироты. Приведена классификация «социальных сирот» в сегодняшних условиях.

Выделены условия воспитания, которые обязана соблюдать каждая семья для предотвращения появления социальных сирот и обеспечение психического здоровья. Проанализированы внешние факторы появления феномена социального сиротства в Украине, которые закладываются в

государстве и обусловлены социально-экономическими условиями и внутренними, которые формируются непосредственно в среде семьи.

В статье обозначены основные причины, которые непосредственно влияют на украинскую семью, и, как следствие, вызывают значительное количество негативных явлений, из которых быстро распространяется явление биологического и социального сиротства. Причины, по которым дети остаются без родительской заботы и воспитания, разные, но следствие одно – ребенок лишается конституционного права на семейное воспитание, поэтому во многом дальнейшая судьба детей-сирот зависит от отношения к этой проблеме как общества, так и государства.

Для предотвращения появления социальных сирот и обеспечение психического здоровья предложено изменить политику в области подготовки молодежи к отцовству, обучение родителей выполнять свои функции в вопросах воспитания детей и заботы о них, разъяснения ответственности родителей за воспитание законопослушных граждан нашего государства.

Ключевые слова: сироты, сиротство, социальное сиротство, раннее социальное сиротство, социальные сироты, воспитания, дисфункциональная семья, социально-психологические факторы.

Постановка проблеми. Українське суспільство переживає надскладні часи. По-перше, нестабільна соціальна ситуація або, інакше кажучи, соціально-економічна, пов'язана із зубожінням сімей (безробіття обох або одного з батьків, жебрацтво, тривала відсутність, розлучення батьків, відсутність постійного житла). По-друге, морально-етична та психологічна, зокрема асоціальний спосіб життя батьків, різні види залежності, примушення дітей до жебракування, злочинні діяння батьків, різноманітні форми насильства, спрямовані на дітей, раннє або позашлюбне материнство; дисфункційність сім'ї – неповна, новоутворена, багатодітна, сім'я інвалідів; нездорова емоційна атмосфера в сім'ї, конфліктність її членів. Усі ці причини безпосередньо впливають на українську сім'ю і, як наслідок, спричиняють значну кількість негативних явищ, з яких найшвидше поширюється явище біологічного і соціального сирітства. Переконані, ні в кого не викликає сумніву, що в сім'ї формуються світогляд, морально-естетичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтири дитини, тобто всі ті якості, які згодом становитимуть її сутність як особистості.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз наукових досліджень дозволяє виокремити декілька наукових підходів у сучасних наукових дослідженнях, які визначають сутність соціального сирітства: соціально-економічний (Є.М.Рибинський, В.Г.Бочарова, М.Н.Лазутова); психолого-педагогічний (Н.П.Іванова, Л.Я.Оліференко), правовий (Л.Пірог, С.Бандура); соціологічний (Г.Осадча, Є.Проніна – причини дитячої

зайнятості та дитячого жебрацтва; С.Стівенсон – специфіка життя вуличних дітей в умовах тіньових громад; Є.Волянська – соціальні детермінанти підліткової агресії). Українські соціологи (І.Пеша, Л.Волинець, Н.Комарова, Б.Кобзарь, В.Яковенко, О.Балакірева та ін.), а також російські (Є.Бреєва, А.Арефьев, І.Назарова, Ф.Шерегі, С.Воскобойникова, А.Нечаєва, Є.Рибинський та ін.) вивчають проблему становища безпритульних дітей як наслідок неблагополуччя в родині, розглядають соціальні наслідки позбавлення дітей батьківської опіки, а також аналізуються взаємовідносини дітей і батьків, місце і роль родини в житті дитини. Психологи та педагоги звертають увагу на вивчення рівня тривожності в дітей, які проживають у неблагополучних родин, а також у родин, де батьки заклопотані власною кар'єрою (С.Воскобойникова, Г.Міньковський, В.Оржеховська, М.Алексеева та ін.). Соціально-психологічні дослідження проблеми соціального сирітства висвітлено в працях І.М.Трубавіної, Ю.М.Якубова, А.П.Пономарьова.

Мета статті полягає в аналізі сучасного розуміння феномена соціального сирітства, надання авторського формулювання поняття “соціальне сирітство”, визначення його причин і наслідків з точки зору психологічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема соціального сирітства має міжгалузевий характер, крім державного управління перебуває на перетині таких наук, як соціологія, педагогіка, психологія. У соціокультурному аспекті соціальне сирітство розглядається як явище, зумовлене соціально-економічними та культурно-ціннісними факторами, що створюють цілісну системну єдність. Фундаментальна та багатоаспектна база соціології дитинства як самостійної соціологічної науки дає змогу враховувати історичні, соціальні, культурні, економічні та психологічні фактори, що впливають на його поширення [8, с. 55]. В юриспруденції проблема сирітства розглядається в контексті причин виникнення цього явища та його профілактики; у педагогіці – в контексті вибору правильного стилю виховання, який не зводиться до контролю за поведінкою дитини, дозвіллям, а полягає в її підтримці, збереженні внутрішнього духовного зв'язку дорослих із підлітком; у психології – у контексті запобігання деформації міжособистісних відносин дитини-сироти з людьми, які її оточують; у соціальній педагогіці – в контексті соціально-педагогічного аналізу явища сирітства, причин, які суттєво впливають на бездоглядність, та заходів профілактики та подолання цього явища [8, с. 54]. Не менш важливе місце займають історико-етнографічні дослідження, присвячені проблемі соціального сирітства, які зробили істотний внесок у вивчення дитинства та дитячої бездоглядності як самостійних явищ, зумовлених різноманітними суспільними та громадськими факторами [8, с. 55]. Як свідчить історія, в усі часи сиротою вважали людину, яка залишилася без піклування, без

коштів до існування, залежну, безрідну. Сиротами називали й дітей, які залишилися без батьків або були покинуті ними, і старих, літніх людей, одиноких і покинутих напризволяще дітьми та родичами. Сиротами при живих батьках на Русі частіше за все ставали незаконнонароджені (соромні) діти, усиновлення яких власними батьками було заборонено. Наприкінці ХІХ ст. до категорії “сиріт”, які претендували на державну допомогу, відносили: “круглих сиріт” – дітей, які втратили обох батьків унаслідок їх смерті; дітей “сірих” і “убогих” (інвалідів); позашлюбних дітей, матері яких потребували допомоги у вихованні дитини; тимчасово всіх малюків (законних не старше 10 місяців), матері яких через хворобу та відсутність власних коштів тимчасово вимушені були віддавати дитину; підкидьків, доставлених поліцією [5, с. 7]. Сирота – дитина, яка тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням унаслідок втрати батьків, а також дитина, яка не може з певних причин чи з власних інтересів залишатися в сімейному оточенні та потребує захисту й допомоги з боку держави.

У науці виділяють два основних види сирітства:

– повне сирітство – діти стали сиротами у зв’язку із смертю або загибеллю батьків;

– соціальне сирітство – діти батьків, які не виконують своїх обов’язків з різних причин, саме такі діти складають одну з основних категорій серед неблагополучних дітей [6, с. 8].

Сирітство – соціальне явище, що характеризує стан дитини, яка тимчасово чи постійно перебуває поза сімейним оточенням унаслідок втрати батьків, а також дитини, яка не може з певних причин чи з власних інтересів залишитися в сімейному оточенні, потребує захисту чи допомоги з боку держави. Як зазначає О.Терновець, соціальне сирітство – це комплексний соціальний феномен, який досліджують на міждисциплінарному рівні. Вивчаючи соціальне сирітство як соціально-педагогічну проблему, науковці дійшли висновку, що соціальне сирітство – це певний стан дитинства, який характеризується тим, що діти при живих батьках, незалежно від офіційно визнаного статусу сім’ї, живуть без необхідної опіки й виховання, без емоційної підтримки та участі з боку своєї родини [7, с. 67]. Російські дослідники Л.Оліференко й Т.Шульга пояснюють, що з точки зору соціальної педагогіки, “соціальні сироти” – це:

1) діти, які не мають родин і залишилися без піклування батьків, у тому числі діти, батьки яких з різних причин відмовилися від них або позбавлені батьківських прав, та взяті на повне державне забезпечення;

2) особлива соціально-демографічна група дітей віком від народження до 18 років, які залишилися без піклування батьків внаслідок соціально-економічних, моральних, психологічних і медичних причин.

“Соціальних сиріт” як особливу соціально-демографічну групу дітей, які формально мають батьків, але через соціальні, економічні,

морально-психологічні та фізичні причини фактично позбавлені батьківського піклування, розглядають українські науковці Л.Артюшкіна та А.Полянничко. До них належать бездоглядні і безпритульні діти, тобто “діти вулиці” [1, с. 6]. Як зазначає Г.А.Шепелева, соціальне сирітство є терміном соціально- психологічним і не має відповідного закріплення в праві, що стало причиною суттєвих розбіжностей в оцінці рівня поширеності цього явища. Неоднозначність розуміння цього поняття пов’язана передусім з тим, що воно узагальнює різноманітні аспекти становища дітей, які не можна ні з чим порівняти, що впливає на поглиблення непорозумінь, пов’язаних із сутнісним змістом поняття “соціальне сирітство”. Л.Вейланде, наприклад, вважає що соціальне сирітство – це аномальне явище, результат соціальних потрясінь у житті суспільств, яке характеризується дефіцитом громадських та державних інститутів, які забезпечують дотримання основних прав та свобод дитини; явище, яке свідчить про кризу інституту сім’ї, негативний вплив соціуму на формування особистості в соціальному, моральному, інтелектуальному та фізичному плані [3, с. 15]. Розділяємо думку, що сутність “соціального сирітства” трактується як особливий стан дитинства, зумовлений його місцем в умовах певної соціальної структури, у системі соціальних відносин суспільства, що розглядає всіх дітей, які залишилися без належної опіки та виховання, поза залежністю від соціального статусу батьків [4, с. 32]. Тож як ми бачимо, серед науковців відсутнє єдине розуміння сутності соціального сирітства. Немає цього визначення і на законодавчому рівні. Разом з тим Л.Кривачук привертає увагу до відсутності визначення терміна “раннє соціальне сирітство”, що, у свою чергу, ускладнює розробку механізмів запобігання ранньому соціальному сирітству та пропонує таке трактування цього терміна: раннє соціальне сирітство – це соціальне явище, яке визначається наявністю в суспільстві дітей віком від 0 до 3 років, які позбавлені батьківського піклування із соціальних причин. Разом з тим пропонує й визначення “соціальні сироти” – це діти, позбавлені батьківського піклування із соціальних причин, яким гарантовано особливий соціально-правовий захист держави та їх статус підтверджений документально. Необхідність в особливому захисті дитини була передбачена ще в Женевській декларації прав дитини 1924 р. Права дитини – це певні можливості, що надаються дітям для того, щоб жити і дорослішати. Ще в 60-ті роки В.Сухомлинським здійснено певний прорив у ставленні до дитини. Він проголосив дитину найвищою цінністю, підкреслив її унікальність і неповторність, запровадив у виховний процес сім’ї та школи такі поняття, як честь, совість, гідність, відповідальність, свобода тощо.

Беручи до уваги вищезазначене, вважаємо, що доцільним буде таке визначення: соціальне сирітство – це порушення прав неповнолітньої дитини шляхом ухилення або відсторонення батьків від виконання

батьківських обов'язків через втрату або зниження потенціалу загальнолюдських і духовних цінностей у родині та деформацію соціальних і моральних цінностей у суспільстві. Соціальні сироти – це діти з гарантованим державою правом та найбільшою потребою мати сім'ю – батька й матір. Багато в чому подальша доля соціальних сиріт залежить від ставлення до цієї проблеми і суспільства, і держави.

В теперішній час у нашій країні до «соціальних сиріт» відносять такі групи неповнолітніх: 1) безпритульні діти, діти які не мають постійного місця проживання у зв'язку із втратою батьків, асоціальними формами поведінки дорослих в сім'ї; 2) діти яких вигнали з дому батьки; 3) бездоглядні діти – діти які мають певне місце проживання, але вимушені перебувати на вулиці в результаті матеріальної неспроможності опікунів (родичів, бабусь, дідусів), психічних розладів батьків, байдужого ставлення останніх до виховання дітей; 4) діти-втікачі із виховних установ – діти які зазнали психологічного, фізичного та сексуального насильства в закладах інтернатного типу та притулках; 5) діти-втікачі із зовні благополучних сімей – діти з високим рівнем конфліктності, патохарактерологічними особливостями, відхиленням у психічному та особистісному розвитку; 6) діти які за своїми психологічними ознаками схильні до постійного перебування на вулиці – діти позбавлені систематичного батьківського піклування; аутсайтери шкільних колективів; 7) діти з яскраво вираженими ознаками важковиховуваності, діти з діагнозом дромоманія – схильність до бродяжництва та подорожування; 8) діти трудових мігрантів; 9) діти, батьки яких розлучені.

При виділенні класифікації причин виникнення соціального сирітства доцільно виходити із середовища появи соціальних сиріт.

Потрібно виходити з двох критеріїв причин появи соціального сирітства.

До першої слід віднести фактори, що здійснюють зовнішній негативний вплив на сім'ю, а до другої – внутрішні негативні чинники, що можуть появитися в середовищі сім'ї, в наслідок впливу зовнішніх факторів.

Зовнішні причини виникнення соціального сирітства закладаються в державі і обумовлені соціально-економічними умовами. Для них є характерними такі ознаки, як об'єктивність виникнення, залежність безпосередньо від держави. До таких причин слід віднести економічну нестабільність, бідність, зростання злочинності, збройні конфлікти, інфляцію, безробіття злочинні акти тощо. Більше половини молодих сімей не мають окремого житла навіть через 10 років подружнього життя, майже половина сімей проживає з батьками в незадовільних для виховання дітей житлових умовах.

Негативно впливають на стабільність навіть благополучних сімей несприятливі соціально-економічні умови: втрата роботи, погіршення

матеріально-побутових умов, зубожіння, тощо викликають у людей почуття незахищеності, страху перед майбутнім. Все це призводить до наростання напруги в сім'ї, негативно позначається на вихованні дітей.

Внутрішні причини виникнення соціального сирітства, на відміну від зовнішніх, утворюються безпосередньо в середовищі сім'ї. Для них є характерними такі основні ознаки, як суб'єктивність виникнення і існування та залежність від зовнішніх негативних факторів. Їх поява здебільшого обумовлена внутрішніми сімейними проблемами. Проте і зовнішні фактори (несприятлива соціально-економічна ситуація в державі, безробіття тощо) часто стають каталізаторами негативних процесів в середині сім'ї. До таких причин відносять позашлюбне народження дитини, відмову від новонароджених немовлят, погані матеріальні та житлові умови, помилки у вихованні, жорстокість і знущання з боку батьків, поширення алкоголізму, наркоманії, ув'язнення батьків, а також неповну сім'ю, стан морально-психологічного клімату тощо.

Крім вище розглянутих причин залишення дітей без батьківського піклування можна виділити ще :

- ✓ морально-етичні (асоціальний спосіб життя батьків, різні види залежності, примушення дітей до жебракування, злочинні діяння батьків, різноманітні форми насильства, спрямованого на дітей);
- ✓ психологічні (суб'єктивні) – раннє або позашлюбне материнство; дисфункційність сім'ї (неповна, новоутворена, багатодітна, сім'я інвалідів), нездорова емоційна атмосфера в сім'ї, конфліктність її членів;
- ✓ медичні – наявність хвороб у батьків, що унеможливають виконання батьківських обов'язків [2, с. 11-12]

У психологічному аспекті наслідки соціального сирітства важко недооцінювати. До соціально-психологічних наслідків впливу соціального сирітства на дітей відносять: появи глибоко депресивного стану, небажання спілкуватися ; дратівливість, агресивність, тривожність дитини, відсутність довіри до навколишнього світу; поява шкільної дезадаптації та девіантних проявів у поведінці [1, с. 8].

На нашу думку для запобігання появи соціальних сиріт та забезпечення психічного здоров'я дитини кожна сім'я зобов'язана дотримуватись певних умов виховання, а саме: мікроклімат здорових стосунків між усіма членами родини що є наслідком правильної організація сімейного життя; приклад батьків; авторитет батьків; достатній рівень психолого-педагогічної культури батьків; усвідомлення батьками відповідальності перед суспільством за виховання дитини.

Для ліквідації даної проблеми необхідно змінити політику в області підготовки молоді до батьківства, навчання батьків виконувати свої функції в питаннях виховання дітей та турботи про них, роз'яснення відповідальності батьків за виховання законотворчих громадян нашої держави. При цьому необхідно:

- впровадити програму підготовки до сімейного життя починаючи із загальноосвітніх закладів;
- створити центри допомоги молодим матерям, в тому числі самотнім і неповнолітнім матерям із можливістю проживання в них;
- розширити відомства соціально-педагогічної підтримки;
- внести зміни в закони, Сімейний кодекс і Конституцію, в який показати право соціального педагога чи соціального працівника приходити в сім'ю.

Перспектива подальших досліджень полягає у пошуку найбільш ефективних методів соціально-психологічної та педагогічної роботи з соціальними сиротами.

Список використаних джерел

1. Артюшкіна Л. М. Сирітство в Україні як соціально педагогічна проблема (соціально-правовий аспект) / Л. М. Артюшкіна, А.О. Полянничко. – Суми : Сум ДПУ, 2002. – 268 с.
2. Брутман В.Н. Причини соціального сирітства / В.Н.Брутман // Соціальна робота. – 1994. – №5. – С.11-12.
3. Вейланде Л.В. Підготовка студентів університету до роботи з підлітками девіантної поведінки: теорія і методика професійної освіти : автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.04 / Вейланде Л.В. – Одеса, 2005. – 19 с.
4. Коваленко О.О. Соціальне сирітство як соціокультурний феномен: дис. кан. соціол. наук: 22.00.03 / Коваленко О.О. ; НАН України, Ін-т соціології. – К., 2006. – 212 с.
5. Осипова И.И. Система предотвращения социального сиротства: из опыта работы района Ясенево г. Москвы / И.И. Осипова. – М.: Моск. гуманит. пед. ин-т, 2008. – 22 с.
6. Терновая И.П. История и современное состояние проблемы социального сиротства в России: монография / И.П. Терновая ; отв. ред. В. В. Гура. – Таганрог: Таганрог. гос. пед. ин-т, 2009. – 90 с.
7. Терновець О.М. Соціальне сирітство як соціально-педагогічна проблема / О.М. Терновець // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2012. – № 3. – С. 61-68.
8. Терновець О.М. Соціальне сирітство як предмет міждисциплінарного дослідження [Електронний ресурс] / О.М. Терновець // Вісн. ЛНУ ім. Тараса Шевченка. – 2012. – Ч. I. – № 5 (240). – Режим доступу: <http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/visnyk/2012/>. – Назва з екрану.
9. Шепелева Г. А. Соціальне сирітство: постановка проблеми / Г.А. Шепелева. – С. 97-102.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Artjushkina L. M. Syrytstvo v Ukraini jak social'no pedagogichna problema (social'no- pravovyj aspekt) / L. M. Artjushkina, A.O. Poljanychko. – Sumy : Sum DPU, 2002. – 268 s.
2. Brutman V.N. Prychyny social'nogo syrytstva / V.N.Brutman // Social'na robota. – 1994. – №5. – S. 11-12.
3. Vejlandje L.V. Pidgotovka studentiv universytetu do roboty z pidlitkamy deviantnoi' povedinky : teorija i metodyka profesijnoi' osvity : avtoref. dys. kand. ped. nauk: spec. 13.00.04 / Vejlandje L.V. – Odesa, 2005. – 19 s.
4. Kovalenko O.O. Social'ne syrytstvo jak sociokul'turnyj fenomen: dys. kan. sociol. nauk: 22.00.03 / Kovalenko O.O. ; NAN Ukrainy, In-t sociologii'. – K., 2006. – 212 s.
5. Osypova Y.Y. Systema predotvrashhenija socyального syrotstva: yz opyta raboty rajona Jasenevo g. Moskvy / Y.Y. Osypova. – M.: Mosk. gumanyt. ped. yn-t, 2008. – 22 s.
6. Ternovaja Y.P. Ystoryja y sovremennoe sostojanye problemy socyального syrotstva v Rossyy: monografija / Y.P. Ternovaja ; otv. red. V. V. Gura. – Taganrog: Taganrog. gos. ped. yn-t, 2009. – 90 s.
7. Ternovec' O.M. Social'ne syrytstvo jak social'no-pedagogichna problema / O.M. Ternovec' // Social'na pedagogika: teorija ta praktyka. – 2012. – № 3. – S. 61-68.
8. Ternovec' O.M. Social'ne syrytstvo jak predmet mizhdyscyplinarnogo doslidzhennja [Elektronnyj resurs] / O.M. Ternovec' // Visn. LNU im. Tarasa Shevchenka. – 2012. – Ch. I. – № 5 (240). – Rezhym dostupu: http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/visnyk/2012/Visnuk_ped_2012_5_1.pdf. – Nazva z ekranu.
9. Shepeljeva G. A. Social'ne syrytstvo: postanovka problemy / G.A. Shepeljeva. – S. 97-102.

Raevskaya Ya. M. Phenomenon of a social orphanhood as scientific problem. Article is devoted to illumination of a problem of a phenomenon of a social orphanhood. The orphanhood as the social phenomenon exists in any society: always were, there will be children who for various reasons remain without parents, and their development happens or in other family, or in the establishments which are specially created for this purpose. The analysis of views of scientists concerning the concept "social orphanhood" that allowed to allocate some scientific approaches in modern scientific researches which define essence of a social orphanhood is carried out and author's definition of the terms "social orphanhood" and "social orphans" is presented. Classification of "social orphans" is given in today's conditions.

Education conditions which each family for prevention of appearance of social orphans and ensuring mental health is obliged to observe are allocated. External factors of emergence of a phenomenon of a social orphanhood in Ukraine which are put in the state are analysed and caused by social and

economic conditions and internal which are formed directly in the environment of a family.

In article the main reasons which directly influence the Ukrainian family are designated, and, as a result, cause a significant amount of the negative phenomena from which the phenomenon of a biological and social orphanhood quickly extends. The reasons for which children remain without parental care and education, different, but a consequence one - the child gets rid a constitutional right on family education therefore in many respects the further destiny of orphan children depends on the relation to this problem as societies, and the states.

For prevention of appearance of social orphans and ensuring mental health is offered to change policy in the field of preparation of youth for paternity, training of parents to carry out the functions in questions of education of children and cares of them, explanations of responsibility of parents for education of law-abiding citizens of our state.

Key words: orphans, orphanhood, social orphanhood, early social orphanhood, social orphans, education, dysfunctional family, social and psychological factors.

Отримано 20.04.2015 р.

УДК 37.017.92

А. А. Рідкодубська
anna.redkodubskaya@mail.ru

РОЗВИТОК МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ДІТЕЙ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ГРИГОРІЯ ВАЩЕНКА

Рідкодубська А. А. Розвиток моральних цінностей дітей у творчій спадщині Григорія Ващенко. Стаття присвячена розгляду основних методів розвитку моральних цінностей дітей у творчій спадщині Григорія Ващенко. В роботі здійснюється аналіз філософських, педагогічних, поетичних творів Григорія Ващенко з метою виокремлення поглядів вченого на розвиток моральних цінностей дітей. В роботі акцентується на те, що багато науковців зосереджують увагу на актуальності поглядів Г.Ващенко, а саме А. Алексюк, Г. Васянович, О.Гентош, О. Коваль, А. Погрібний, А. Бойко, А. Марушкевич, М.Стельмахович, Б. Ступарик, О.Субтельний та інші. Аналізуючи

науковий доробок Г. Ващенко, автор приходиться до висновку, що вчений розумів процес розвитку моральних цінностей дітей як надзвичайно складне та відповідальне завдання, і тому закликав враховувати досвід навчально-виховної системи України від початку її існування до сучасних перетворюючих змін. В ході аналізу педагогічних творів вченого доводиться пріоритетність етнічного патріотизму як цільового компоненту навчально-виховного процесу з метою розвитку моральних цінностей дітей. Український виховний ідеал, за Г.Ващенко, включає в себе християнський виховний ідеал в його історичних і національних формах та загальнолюдський, що також має свою християнську основу. В ході дослідження доводиться, що розвиток моральних цінностей дитини вчений пов'язує з передачею від покоління до покоління національних традицій, культурної спадщини, моральний закон творення добра і боротьба зі злом, пошук правди і справедливого ладу.

Ключові слова: моральні цінності, моральне виховання, навчально-виховний процес, виховний ідеал.

Редкодубская А. А. Развитие нравственных ценностей детей в творческом наследии Григория Ващенко. Стаття присвячена розгляду основних методів розвитку нравственных ценностей дітей в творческом наследии Григория Ващенко. В роботі здійснюється аналіз філософських, педагогічних, поетических произведений Григория Ващенко з метою виявлення поглядів ученого на розвиток нравственных ценностей дітей. В роботі акцентується на тому, що багато учених в своїх наукових дослідженнях доводять актуальність поглядів Г.Ващенко, а саме А. Алексюк, Г. Васянович, А.Гентош, А.Коваль, А. Погребной, А. Бойко, А. Марушкевич, Н.Стельмахович, Б.Ступарик, А.Субтельный і інші. Аналізуючи наукове насліддя Г.Ващенко, автор приходиться до висновку, що вчений розумів процес розвитку нравственных ценностей дітей як надзвичайно складне і відповідальне завдання, і тому закликав враховувати досвід навчально-виховної системи від початку її існування до сучасних перетворюючих змін. В ході аналізу педагогічних творів вченого доводиться пріоритетність етнічного патріотизму як цільового компонента навчально-виховного процесу з метою розвитку моральних цінностей дітей. Український виховний ідеал, в педагогічних роботах Г.Ващенко, включає в себе християнський виховний ідеал в його історичних і національних формах і загальнолюдський, що також має свою християнську основу. В ході дослідження доводиться, що розвиток моральних цінностей дитини вчений пов'язує з передачею від покоління до покоління національних традицій, культурної спадщини, моральний закон творення добра і боротьба зі злом, пошук правди і справедливого ладу.

наследия, закона творения добра и борьбы со злом, поиск правды и справедливости.

Ключевые слова: нравственные ценности, нравственное воспитание, учебно-воспитательный процесс, воспитательный идеал.

Постановка проблеми. У сучасних умовах Україна переживає докорінну зміну підходів до освіти та соціокультурної політики в цілому, освіта й виховання переорієнтовуються на розвиток особистості, її можливостей і якостей. Реформування Української держави вимагає повернення народові власної культурно-педагогічної спадщини, яка і досі відчужена й недостатньо вивчена. Потреба розбудови національної системи освіти і виховання зумовили зростання інтересу до педагогічної спадщини українських педагогів як важливого джерела розвитку сучасної теорії та практики науки в цілому. Сьогодні особлива увага науковців зосереджена на ідеях, поглядах, концепціях тих педагогів, відкриття та вагомні здобутки яких ігнорувала авторитарна система. До таких педагогів належить Григорій Григорович Ващенко (23.04.1878 – 02 .05.1967).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з творчою діяльністю та педагогічним доробком Григорія Ващенка, займають помітне місце серед наукових розробок науковців. Основні наукові праці, що розкривають його педагогічну діяльність і погляди, в українській науково-педагогічній літературі почали з'являтися після проголошення незалежності України, з переданням частини архіву, що розкривала діяльність української еміграції, з Мюнхена до Києва. Значну кількість фактологічного матеріалу з життя та науково-педагогічної діяльності видатного педагога містять роботи А. Алексюка, Г. Васяновича, О. Гентош, О. Ковалю, А. Погрібного. Наукові розвідки А. Бойко, А. Марушкевич, М. Стельмаховича, Б. Ступарика, О.Субтельного акцентують увагу на актуальності трансформації ідей Г.Ващенка в сучасну навчально-виховну систему. Проте на сьогодні вивчення спадщини педагога з питань освіти і виховання не є завершеним, зокрема бракує досліджень, де цілісно розглядалися б проблеми розвитку моральних цінностей дітей

Метою статті є опис та обґрунтування основних ідей Григорія Ващенка з проблеми розвитку моральних цінностей дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення науково-педагогічних та філософських праць Григорія Ващенка дає нам змогу сформулювати ідеал виховання, який став наріжним каменем його світосприйняття – “служба Богові та Україні”. Традиційним ідеалом, на його думку, є той, що «витримав іспит історії, найбільше відповідає психології народу та його призначенню, увійшов у психіку народних мас, знайшов відображення в народній творчості і в творах кращих митців та

письменників, які стали духовними провідниками свого народу» [1, с. 23].

Визначаючи активну громадську, національно-патріотичну позицію, необхідно відмітити ще й велику та різнобарвну літературну творчість збірка «Пісня в кайданах» (1907), п'єса «Сліпий» (1910), збірка «До ґрунту» (1912), II ч. збірки «До ґрунту» і II ч. повісті «Сміх природи» (1928)).

Г. Ващенко як письменник отримав схвальну оцінку від вимогливих та авторитетних митців і критиків того часу, зокрема М. Вороного та М. Шаповала. Літературно-художню творчість Г. Ващенка було позитивно відзначено в журналах «Літературно-науковий вісник», «Українська хата», в газеті «Рада» (відгуки І. Франка, С. Єфремова, О. Пчілки). Згадані твори Г. Ващенка, а також оповідання «Узько, темно», «Кара», «Мрії і дійсність», насичені соціально-психологічними роздумами про життя простих людей. Твори, які увійшли до збірки «До ґрунту», пов'язані однією провідною ідеєю – поверненням людини до рідної землі, народного життя.

На основі аналізу праць вченого можна стверджувати, що Г. Ващенко розумів процес розвитку моральних цінностей дітей як надзвичайно складне та відповідальне завдання, і тому закликав враховувати досвід навчально-виховної системи України «за часів царату», в часи «більшовицького панування» та в короткий і яскравий період «ренесансу української освіти та шкільництва», який припадав, за визначенням самого педагога, на 1917–1923 рр. Також Г. Ващенко вважав, що багато корисного можна творчо використовувати для національної освітньої системи, проаналізувавши та дослідивши системи освіти Західної Європи та Америки. Розробляючи ідеал виховання для українців, Г. Ващенко вивчив і використав у своїх теоретико-педагогічних розвідках досвід людства в галузі виховання, тому його концепція виховання постає водночас і національною за духом, і загальноєвропейською за критеріальним відбором технологій впливу на формування моральних цінностей особистості. Уже в середині ХХ ст. він наголошував, що для розуміння національного виховного ідеалу треба послуговуватися знанням загальноєвропейських канонів, оскільки Україна – частина Європи.

Ще однією яскравою виховною ідеєю творів педагога був етнічний патріотизм. Свою концепцію виховання українця-патріота вчений розробив у 40-х – на поч. 60-х років ХХ ст. в умовах еміграції. Її основні складові, за деяким винятком (акцентування педагогом уваги на необхідності збройної боротьби за незалежність та формування інвективної, часом необ'єктивної оцінки радянської дійсності), є універсальними за характером і не втратили свого значення і за умови входження України в сучасне реформаційне русло. За Г. Ващенком

етнічний патріотизм полягає у «відстоюванні рідної мови, формуванні патріота на основі виховання любові до Батьківщини і прагнення її незалежності» [1, с. 98].

Освітню систему Г. Ващенко вважав за необхідне будувати, поєднуючи чотири компоненти виховання: морально-релігійне та естетичне; національно-патріотичне; інтелектуальне; фізичне. Єдність компонентів педагогічного процесу вчений порівнював із єдністю психіки людини, виділяючи напрями гармонійного виховання людини, завдяки яким можна максимально ефективно зреалізувати освітню мету: розумове виховання, моральне, патріотичне, естетичне, фізичне, виховання волі й характеру, виховання мовної культури.

В основу виховання української молоді Г.Ващенко ставить загальнолюдські цінності. До них належать: «закон про творення добра і боротьби зі злом, шукання правди і побудова справедливого ладу, заснованого на плеканні любові і краси» [1, с. 55]. Український християнський виховний ідеал, за Г.Ващенко, включає в себе біблійний виховний ідеал в його історичних і національних формах та загальнолюдський виховний ідеал, що також має свою християнську основу. Г.Ващенко будує виховний ідеал українця на таких головних принципах: християнської моралі й української духовності, що розвинулась протягом нашої історії. Це той ідеал, що витримав випробування історії, відповідає психології народу, ввійшов у психіку народних мас, відбитий у народній творчості та в творах кращих митців і письменників. Як зазначає Г.Ващенко, «виховний ідеал українця криється у пісенній традиції українського народу, в його літературі, християнській вірі та історичному минулому » [1, с. 73]. Мета національного виховання молодих поколінь – формування національної самосвідомості молоді. Прояви суспільної свідомості осмислюються особистістю і вибірково долучаються до системи детермінації особистісного розвитку індивіда, впливаючи на формування його світогляду, ціннісних орієнтацій, ідеалів, мотивів, внутрішніх суб'єктивних наставлянь до явищ об'єктивного світу. Основою національної самосвідомості є: «свідомість нації, а саме: усвідомлення народом власної гідності, традиційних цінностей культури, потреби власного розвитку» [1, с. 53]. Це також усвідомлення своєї історичної долі, місця у системі духовного, економічного, політичного життя народів світу – в системі загальнолюдських суспільних відносин. У родині, навчально-виховних закладах виховується любов до рідної мови, повага до свого роду, народу, його історії й культури. Проте нехтування національними почуттями, яке тривалий час культивувалося в суспільстві, брак цілісної системи виховних впливів на молоде покоління, призвели до змін у суспільній свідомості й негативних тенденцій у сімейно-побутовій культурі, громадському житті, шкільній практиці.

Традиційний європейський виховний ідеал Г. Ващенко будує на засадах гармонійного розвитку людини. Гармонійність він розуміє «...не як розвиток всіх властивостей людини до однакового рівня, а як певну цілість, при якій кожна здібність посідає в особі те чи інше місце в зв'язку з роллю її в нашому житті й діяльності. Людину можна визнати за гармонійно розвинену лише при тій умові, коли якась властивість її посідає центральне місце в її психічному житті і відіграє роль стрижня, навколо якого органічно об'єднуються особисті властивості людини» [1, с. 183]. Визнаючи такою властивістю українця відданість Богу і Батьківщині, Г. Ващенко вважає головним у розвитку моральних цінностей: «переконання, світогляд, ідеали, прагнення, інтереси, бажання. Служба Батьківщині наказує підкоряти свої інтереси потребам українського народу» [1, с. 177]. Педагог обґрунтовує необхідність виховання молоді «...так, щоб для неї на першому місці стояли обов'язки, а потім уже права; щоб кожна молода людина в першу чергу мала задоволення з того, що вона посідає в суспільстві те чи інше керівне становище, так і з того, що вона чесно виконала свої обов'язки. Таку свідомість слід виховувати в молоді ще з дитинства» [1, с. 179].

Розвиток моральних цінностей дитини Г. Ващенко пов'язує з передачею від покоління до покоління національних традицій, культурної спадщини. Проте педагог застерігає, що мало дитині дати знання, мало з нею розмовляти про минуле і майбутнє, адже крім слова, потрібне ще й діло. Головне, щоб учні брали активну участь у навчально-виховному процесі під керівництвом педагогів. Визначаючи основне завдання педагогів, Г. Ващенко підкреслював, що воно полягає в підготовці людей, які могли б служити своїми знаннями й працею Батьківщині. Основним структурним елементом виховної системи він вважав розумове виховання, наступним елементом - моральне. Ціль керівника виховного процесу полягає в тому, щоб традиційні ідеали, які пройшли випробування протягом століть, відновити і реалізовувати відповідно сучасних умов. З моральним вихованням міцно пов'язане виховання волі і характеру. Найважливішою рисою вольової людини є принциповість і здібність чітко поставити перед собою мету. Визначивши її, вольова людина прикладає всіх зусиль, щоб досягнути її. Ось чому важливими для людини є любов до праці і працездатність. Велике значення у вихованні має естетика на базі мистецтва - музики, пісні, образотворчого мистецтва, скульптури, театру тощо. Нарешті, виховання молоді повинно включати розвиток творчих та мистецьких здібностей. Фундаментальне знання української історії і розвитку етнопсихології та етнопедагогіки українського народу ставить вченого на мистецький рівень управління педагогічними процесами. Г. Ващенко ґрунтовно висвітлює українські традиції, відображені у народній творчості й у творах кращих митців і письменників. Педагог звертає увагу, перш за все, на українську

160

гостинність та доброзичливість, уважність та щирість, потяг до краси й мистецької творчості, до музики, співу й танців, побут з його вірністю у коханні, статевою культурою і здоровим сімейним життям, найвищі чесноти лицарства, готового до героїських звитяг, успадковані за часів Козаччини і відновлені у період визвольних змагань 1917—х років, а в найновішому часі – в героїчній боротьбі проти окупантів України. Усе це дає Г.Ващенку можливість стверджувати, що розвиток моральних цінностей українця починається з пісенної скарбниці України, зі звичаїв українського народу, з його літератури, мистецтва, християнської віри та історичного минулого. На думку педагога, відтворення цього минулого з його культурними скарбами і черпання зі скарбниць інших народів того, що є найкращим і відповідає нашій духовності, дає нам тверду основу для створення є власного виховного ідеалу. Вихований на християнських принципах моральності, альтруїзму, толерантності, він високо цінує людську гідність, а отже, національну в цілому. В основу розвитку моральних цінностей української молоді Г.Ващенко виокремлює загальнолюдські й національні цінності, до яких належать моральний закон творення добра і боротьба зі злом, пошук правди і справедливого ладу. Джерелом високоморальних цінностей є християнство. Побудований на цій основі світогляд людини веде її на шлях служіння подвійній високій меті: Богові і своїй нації; Богові як абсолютній Істині, Красі, Справедливості і нації як спільноті, в якій ці абсолютні цінності повинні знайти своє втілення.

Розвиток розумових сил і волі в системі виховання Г. Ващенка є основною технологією морального виховання, метою якої є допомога людині стати кращою, духовно вищою. Його педагогічна концепція визнає вічний і незмінний характер моральних цінностей - "Служба Богові й Батьківщині". Благополуччя, щастя українського народу розглядаються як наближення до цих цінностей шляхом вдосконалення обов'язку перед ними. Поведінка вважається такою, що відповідає цінностям, якщо вона є результатом виконання обов'язку, альтруїстично забарвленою, і не відповідає, якщо її причиною є негативні властивості, людські пристрасті, що несумісні з ним. Вибір між обов'язком і негативними психічними властивостями є вольовим актом. Конфлікт між обов'язком і пристрастями розв'язується внутрішніми переконаннями людини. Переконання є автономними утвореннями і ніхто не може нав'язати людині будь-якої поведінки, якщо вона не усвідомила, що сама прийняла на себе певний обов'язок. Саме почуття обов'язку обумовлює поведінку. Звідси головним завданням системи виховання Г. Ващенка є виховання внутрішніх переконань людини шляхом розвитку розумових сил і волі.

«Раб або людина, психіка якої формувалася за якимось спільним для багатьох стандартом, творити не може» [1, с. 183], говорить Григорій

Ващенко. Ідеал людини – це те найкраще, що створив народ у розумінні властивостей людської особистості та її призначення. Ретельно проаналізувавши історичний розвиток українського національного ідеалу, психологічні особливості українців, народні традиції, Г.Ващенко попереджав, що відмова від національних традицій рівнозначна відмові від своєї національності. На Сьогодні саме ці слова є надзвичайно актуальними. Висновки. Отже, Г. Ващенко в реалізації своєї життєвої мети - служіння Богові й Україні - визначив для себе завдання – створити освітньо–виховну систему для України. І цьому він присвятив усе своє життя поза Батьківщиною, користуючись свободою в умовах вільного світу. Він зумів зібрати матеріал з українських і зарубіжних джерел, творчо його переосмислити та організувавши об’єктивну навчально-виховну систему нового покоління в Україні. Будуючи власну педагогічну концепцію, Г. Ващенко привертая увагу науковців до виховання молоді на принципах національного традиційного родинного виховання, відстоював необхідність гармонійного виховання особистості, зробив спробу систематизувати сукупність методів та принципів навчання, виступав за виховання у дітей та молоді любові до Батьківщини, одним з перших зробив ретроспективний аналіз українського виховного ідеалу.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження полягають у трансформації ідей Григорія Ващенко щодо розвитку моральних принципів дітей в сучасний навчально-виховний процес.

Список використаних джерел

1. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. - Полтава : Полтавський вісник, 1994. – 190 с.
2. Персоналії в історії національної педагогіки. 20 видатних українських педагогів / за ред. А. М. Бойко. – Полтава: АСМІ, 2002. – 452 с.
3. Основи національного виховання: концептуальні положення. Частина 1. /За заг. ред. В.Т.Кузя, Ю.Д.Руденка, З.О.Сергійчука. – К., 1993. – 145 с.
4. Рудакевич М. Григорій Ващенко про виховний ідеал //Мандрівець. – 1997. – №2-3. – С. 32-36.
5. Ступарик Б.М. Про мету національного виховання в Україні. // Педагогіка і психологія. – 1996. – №2. – С. 3-7.
6. Субтельний О. Україна. Історія. – К., 1993. – 332 с.
7. Ткаченко Н.С., Ходосов К.О. Іван Котляревський у школі. – К., 1968. – 224 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Vashhenko G. Vihovnij ideal / G. Vashhenko. - Poltava : Poltavs'kij visnik, 1994. – 190 s.
2. Personalii v istorii nacional'noi pedagogiki. 20 vidatnih ukraïns'kih pedagogiv / za red. A. M. Bojko. - Poltava: ASMI, 2002. – 452 s.
3. Osnovi nacional'nogo vihovannja: konceptual'ni polozhennja. Chastina 1. /Za zag. red. V.T.Kuzja, Ju.D.Rudenka, Z.O.Sergijchuka. – K., 1993. – 145 s.
4. Rudakevich M. Grigorij Vashhenko pro vihovnij ideal //Mandrivec' – 1997. – №2-3. – S. 32-36.
5. Stuparik B.M. Pro metu nacional'nogo vihovannja v Ukraïni. // Pedagogika i psihologija. – 1996. – №2. – S. 3-7.
6. Subtel'nij O. Ukraïna. Istorija. – K., 1993. – 332 s.
7. Tkachenko N.S., Hodosov K.O. Ivan Kotljarevs'kij u shkoli. – K., 1968. – 224 s.

Redkodubskaya A. A. Development of children's moral values in creative legacy by Gregory Vashchenko. The article is devoted of basic methods of development of children's moral values in creative legacy by Gregory Vashchenko. During analysis of philosophical, pedagogical, poetic works by Gregory Vashchenko to identify the views of the scientist on development of children's moral values. The work focuses on the fact that many scholars writer on the relevance of the views of G. Vaschenko, namely A. Aleksyuk, G. Vasanovich, A. Gentosh, A. Koval, A. Pogrebnoy, A. Boiko, A. Marushkevich, N. Stelmahovich, B. Stuparick, A. Subtel'ni and others. Analyzing the scientific heritage of G. Vaschenko, the author makes the conclusion that scientist named development of children's moral values as extremely difficult and demanding task, and therefore, urged to consider the experience of the educational system from the beginning to modern transformational. During the analysis of pedagogical works scientist have the priority of ethnic patriotism as the target component the educational process for development of children's moral values. Ukrainian educational ideal, by G. Vaschenko, includes Christian educational ideal in its historical and national forms and universal, which also has its Christian Foundation. The study proved that the development of children's moral values scientist communicates with transmission from generation to generation national traditions, cultural heritage, the struggle of good and evil, the search for founding of truth.

Key words: moral values, moral education, educational process, educational ideal.

Отримано 15.04.2015 р.

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Романовська Л. І., Москалюк О. І., Безимська І. А. Соціально-педагогічна готовність до інноваційної діяльності: теоретичний аналіз. У статті розкрито зміст понять «інновація», «інноваційна діяльність», «готовність», «готовність соціального педагога до інноваційної діяльності» з метою з'ясування основних закономірностей формування соціально-педагогічної готовності майбутніх соціальних педагогів до інноваційних дій під час професійної підготовки. На підставі теоретичного аналізу наукової літератури з'ясовано сутність і структуру інноваційної діяльності соціального педагога. Визначено, що формування готовності майбутніх соціальних педагогів до інноваційної діяльності передбачає залежність між ефективністю діяльності соціального педагога та його спрямованістю на вдосконалення власного професійного рівня. Описано роль компонентів, що сприяють у процесі формування готовності до інноваційної діяльності як складової частини професійної підготовки до соціально-педагогічної діяльності. Обґрунтовано результативність інноваційної діяльності фахівця, яка залежить не лише від його професіоналізму, а й від особистісної підготовки до змін в освітній галузі. Проаналізовано такі структурні компоненти інноваційної професійної діяльності майбутнього соціального педагога: конструктивно-проектувальний, діагностичний, аналітико-оцінний, орієнтовно-прогностичний, організаційний, практичний, дослідницько-творчий, когнітивний, мотиваційний, оперативний. На основі опрацьованої літератури визначено таку структуру готовності соціального педагога до інноваційної діяльності, що включає творчий, орієнтаційний, мотиваційний, рефлексивний, комунікативний, освітній компоненти. З'ясовано, що сутність соціально-педагогічної готовності фахівців до інноваційної діяльності повинна включати: роботу зі своїм внутрішнім «Я», професійне та особистісне вдосконалення соціального педагога, переконання щодо індивідуальності кожного клієнта, врахування наявності мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності, оволодіння ефективними шляхами та засобами досягнення мети освітнього процесу.

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, готовність, готовність соціального педагога до інноваційної діяльності.

Романовская Л. И., Москалюк О. И., Безымская И. А. Социально-педагогическая готовность к инновационной деятельности: теоретический анализ. В статье раскрыто содержание понятий «инновация», «инновационная деятельность», «готовность», «готовность социального педагога инновационной деятельности» с целью выяснения основных закономерностей формирования социально-педагогической готовности будущих социальных педагогов к инновационным действиям во время профессиональной подготовки. На основании теоретического анализа научной литературы выяснена сущность и структура инновационной деятельности социального педагога. Определенно, что формирование готовности будущих социальных педагогов к инновационной деятельности предусматривает зависимость между эффективностью деятельности социального педагога и его направленностью на совершенствование собственного профессионального уровня. Описана роль компонентов, которые способствуют в процессе формирования готовности к инновационной деятельности как составной части профессиональной подготовки к социально-педагогической деятельности. Обоснованно результативность инновационной деятельности специалиста, которая зависит не только от его профессионализма, но и от личностной подготовки к изменениям в образовательной отрасли. Проанализированы такие структурные компоненты инновационной профессиональной деятельности будущего социального педагога: конструктивно-проектировочный, диагностический, аналитико-оценочный, ориентировочно-прогностический, организационный, практический, исследовательско-творческий, когнитивный, мотивационный, оперативный. На основе проработанной литературы определено такую структуру готовности социального педагога к инновационной деятельности, которая включает творческий, ориентационный, мотивационный, рефлексивный, коммуникативный, образовательный компоненты. Выяснено, что сущность социально-педагогической готовности специалистов к инновационной деятельности должна включать: работу со своим внутренним «Я», профессиональное и личностное совершенствование социального педагога, убеждения относительно индивидуальности каждого клиента, учета наличия, мотивационно-ценностного отношение к профессиональной деятельности, овладению эффективными путями и средствами достижения цели образовательного процесса.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, готовность, готовность социального педагога к инновационной деятельности.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку цивілізації важливу роль відіграє інноваційний потенціал суспільства. За таких умов

інноваційна професійна діяльність стає невід'ємним чинником розвитку професійного становлення кожного педагога. Це зумовлено: по-перше, поширенням динаміки до збільшення інтенсивності інноваційності у навчально-виховному процесі; по-друге, відбувається зростання вимог суспільства до працівників педагогічної сфери; по-третє, інновації відносяться до специфічної роботи фахівця, у тому числі і соціального педагога, який не задоволений звичними способами, шляхами, методами, умовами та прагне не лише новизни змісту реалізації своїх навичок й вмінь, а також досягнення сприйнятливих нових результатів. Проблема соціально-педагогічної готовності до інноваційної діяльності є актуальною, оскільки серед соціальних педагогів вивчена недостатньо.

Мета статті – проаналізувати проблему соціально-педагогічної готовності соціальних педагогів до інноваційної діяльності в процесі професійної підготовки.

Аналіз джерельної бази. Проблему професійної підготовки соціальних педагогів в Україні та за кордоном досліджували: Ю. Болотін, Н. Дем'яненко, С. Золотухіна, Т. Кошманова, В. Луговий, В. Майборода, З. Малькова, М. Окса, Л. Пуховська та інші. Соціокультурні аспекти освітніх нововведень аналізували: І. Гавриш, Л. Подимова, В. Сластьонін та інші, структуру та зміст інноваційної діяльності розкривали Л. Даниленко, Н. Клокар, О. Козлової, Ю. Максимова та інші [2, с. 30].

Виклад основного матеріалу. Поняття «інновація» (лат. «innovatio» – оновлення, зміна) було вжито вперше у мовознавстві та трактувалося як новий підхід, нововведення, створення якісно нового, використання уже відомого з іншою метою [1, с. 10].

На сьогодні інновації відносяться до специфічної роботи фахівця, у тому числі і соціального педагога, який не задоволений звичними способами, шляхами, методами, умовами та прагне не лише новизни змісту реалізації своїх навичок й вмінь, а також досягнення сприйнятливих нових результатів.

Науковці та дослідники по-різному пояснюють сутність інноваційної діяльності. Наприклад, визначають її як створення нового, тобто оригінальних прийомів, цілісних педагогічних концепцій, що змінює звичний погляд на явище, перебудовує соціально-педагогічні відносини. В соціальній педагогіці В. Урусський розуміє інноваційну діяльність як створення цілісних педагогічних концепцій, ідей та нових прийомів, що змінюють звичні погляди на явища, перебудовують соціально-педагогічні відносини [5, с. 16].

У різних науках поняття «готовність» має своє лексичне значення. Наприклад, у психології готовність розуміється як психологічна установка (Д. Узнадзе), прояв здібностей та свідчення самої їх наявності (Б. Ананьєв). У педагогіці трактується готовність як сукупність властивостей та вмінь особистості (О. Мороз). В соціальній педагогіці

готовність розглядається як багатокomпонентна система (В. Крутецький) [3, с. 9].

Розглянувши різні підходи науковців, ми можемо висловити таку точку зору, готовність – це установка на виконання певних дій та протидія перешкодам, що виникають в ході виконання дії.

Як підкреслює ряд вчених, а саме В. Моляко, А. Линенко, О. Ярошенко, готовність соціального педагога до інноваційної діяльності – це цілісне утворення, тривале за часом й складається із сукупності мотиваційного, змістовно-процесуального, конструктивного компонентів. Удосконалення хоч одного з них, безумовно, впливає на покращення інших, а недостатня сформованість веде до того, що дана значуща якість педагога не досягає високого рівня розвитку [6, с. 73].

Науковець О. Коберник констатує, що готовність соціальних педагогів до запровадження інноваційної діяльності у процесі професійної підготовки включає декілька компонентів. Відповідно він виділяє когнітивний, мотиваційний та операційний компоненти. Когнітивний компонент – це сукупність педагогічних, психологічних, соціологічних і технологічних знань. До складу мотиваційного компоненту входить: установка на доцільність використання нових освітніх технологій у навчальному процесі; бажання майбутнього педагога творчо проектувати педагогічну діяльність та активно вивчати педагогічні інновації. Операційний компонент готовності включає вміння та якості, які набуті студентами у період опанування змісту фахових дисциплін, самостійної діяльності під час проходження педагогічних практик [4, с. 173].

Дослідник Л. Ковальчук має іншу точку зору щодо компонентів готовності до інноваційної професійної діяльності майбутнього соціального педагога та виділяє такі як: конструктивно-проектувальний (вміння корегувати цілі та зміст навчання, на основі врахування особливостей новацій, які запроваджуються, інтересів і потреб студентів, можливостей матеріально-технічної бази навчального закладу, власного досвіду); діагностичний (виявлення рівня освіченості, а також індивідуальних, психологічних особливостей студентів, визначення чинників, що впливають на успішне запровадження інновацій у навчальний процес); аналітико-оцінний (виявлення позитивних і негативних сторін в інноваційних методиках, аналіз і оцінювання результатів навчання, корегування навчального процесу); орієнтовно-прогностичний (прогнозування, яким буде формування та розвиток студента в умовах інноваційного навчання, врахування бар'єрів, що можуть завадити успішному запровадженню інновацій, прогнозування педагогічного процесу або окремого навчального заняття); організаційний (залучення студентів до співпраці та розвиток інтересу до нововведень); практичний (розроблення і впровадження інноваційних методик та технологій навчання, проведення конкретних педагогічних

заходів); дослідницько-творчий (творче застосування уже відомих ідей, використання новаторського педагогічного досвіду, характеризує здатність педагога до творення нового) [6, с. 76].

Ми розглянули різні підходи науковців стосовно компонентів професійної готовності, які безумовно взаємопов'язані між собою та розкривають інноваційний потенціал соціального педагога. На основі опрацьованої літератури ми пропонуємо таку структуру готовності соціального педагога до інноваційної діяльності, що подана у схемі 1:



Схема 1. Структура готовності соціального педагога до інноваційної діяльності

Мотиваційний компонент є основою для активності студентів, розвитку якостей соціального педагога як професіонала, оскільки від того, чим мотивує педагог свою готовність до інноваційної діяльності, залежать характер його участі в інноваційних процесах та досягнуті результати. Мотивація – це рушійна сила людської поведінки, саме тому соціальний педагог у своїй професійній діяльності з різними клієнтами повинен користуватися правилом «хочу-можу-роблю-отримую». Але для того, щоб мотиваційний компонент соціального педагога мав вплив на його діяльність необхідно враховувати наступні характеристики: задоволення від самої діяльності, важливість для особистості результату діяльності, винагорода за діяльність.

Здатність соціального педагога створювати і виявляти нові способи вирішення професійних та інших завдань – одна із ознак володіння майбутніми фахівцями творчим компонентом. На нашу думку, творчість в роботі соціального педагога проявляється у його ініціативі, продуктивності, накопичені творчих ідей, активності, натхненні для удосконалення соціально-педагогічної діяльності. Крім того, соціальний педагог повинен мати розвинуту уяву, творчу фантазію, творчий інтерес; захопленість творчим процесом, своєю працею; прагнення досягти найбільшої результативності в конкретних умовах своєї педагогічної праці; бажання реалізувати своє «Я» тощо.

Рефлексивний компонент соціального педагога реалізується через такі рефлексивні процеси, як саморозуміння й розуміння іншого, самооцінювання й оцінювання іншого. Цей компонент проявляється в здатності соціального педагога адекватно аналізувати й оцінювати результати власної соціально-педагогічної діяльності, різних соціально-педагогічних нововведень, свої вміння й навички, прогнозувати дидактичний ефект інновації, що запроваджується, порівнювати результати з передбачуваними чи запланованими, виявляти недоліки. У результаті рефлексії на успішно виконану діяльність соціальний педагог переживає задоволення, впевненість, самостверджується як особистість, несе відповідальність за впровадження інновацій перед собою та колегами.

Орієнтаційний компонент являє собою сукупність інноваційних знань, необхідних для продуктивної соціально-педагогічної діяльності. Завдяки ознайомленню з новими тенденціями, соціальний педагог має уявлення про особливості інноваційної діяльності, умови впровадження інновацій, прогнозування можливих результатів (як позитивних, так і негативних) й тому може успішно виконувати інноваційну роботу. Крім того, основою орієнтаційного компоненту є професійна етика, принципи, ідеали, переконання, погляди, готовність діяти відповідно до них, а також ціннісні орієнтації соціального педагога, глибина його професійно світогляду.

Комунікативний компонент передбачає готовність до взаємодії та співпраці з різними категоріями людей; знання норм і правил спілкування; вміння терпляче ставитися до інших точок зору, вести діалог та застосовувати компромісні рішення. Спілкування виконує функцію емоційного захоплення, викликання інтересу, спонукання до спільної діяльності. Завдяки комунікативному компоненті соціальний педагог володіє якостями, важливими для спілкування: імпровізація, емпатія (здатність поставити себе на місце іншого), автентичність (уміння бути собою), ініціативність у розмові.

Освітній компонент включає теоретичні знання та практичні вміння, що допоможуть соціальному педагогу у роботі, спілкуванні, співпраці з клієнтами та вирішенні їхніх проблем. Також освітній компонент передбачає володіння соціальним педагогом функціями діагностування, профілактики, прогнозування, проектування, захисту, консультування тощо. В загальному можна сказати, що освітній компонент є основою для поінформованості фахівця про нововведення у процесах навчання та виховання дітей, роботи із дорослими людьми; особливостей їхньої соціалізації тощо; принципи, умови ефективності перебігу інноваційних процесів; особливості інноваційної педагогічної діяльності.

Перераховані вище компоненти взаємопов'язані та важливі для професійної діяльності соціальних педагогів, адже вони допоможуть їм в організації своєї трудової діяльності та досягненні позитивних результатів.

На сьогодні не можна бути педагогічно освіченим спеціалістом без вивчення арсеналу освітніх технологій. Тому соціальний педагог повинен усвідомлювати практичну значущість різних інновацій у системі освіти на професійному рівні, що є передумовою успішності його як професіонала [3, с. 9].

Висновки. Отже, формування соціально-педагогічної готовності майбутніх соціальних педагогів до інноваційної діяльності – це тривалий процес, спрямований на оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками і на якісний рівень готовності студентів до проектування та застосування інноваційних технологій. Знання щодо компонентів готовності до інноваційної діяльності дає можливість соціальному педагогу планувати свій подальший саморозвиток, самовдосконалення, самоосвіту, накопичувати більше нових знань, вмінь, а керівникам вищих навчальних закладів коригувати інноваційний потенціал колективу, що є важливою особливістю професійних характеристик кваліфікованих фахівців.

Розкривши структуру готовності соціальних педагогів до інноваційної діяльності, ми довели, що науковці мають різні погляди стосовного розгляду її змісту. Вони виокремлюють компоненти

готовності до інноваційної діяльності, вказуючи на адекватність педагогічної мотивації, загальних і спеціальних знань, професійних вмінь та навичок, а також професійно важливих характеристик та якостей особистості.

Також нами була запропонована структура готовності соціального педагога до інноваційної діяльності у якій ми розкрили суть, зміст та особливості таких компонентів: мотиваційного, творчого, рефлексивного, орієнтаційного, комунікативного та освітнього. Перераховані компоненти готовності до інноваційної діяльності знаходяться у тісному взаємозв'язку та динамічній взаємодії між собою, взаємодоповнюючи і взаємовпливаючи один на одного. Тому важливо звертати увагу на кожен з них і розвивати їх у фахівців соціально-педагогічної сфери.

Доцільними напрямками подальших досліджень ми вважаємо запровадження у навчальний процес педагогічних умов, що сприятимуть підвищенню рівнів та розвитку компонентів соціально-педагогічної готовності майбутніх соціальних педагогів до інноваційної діяльності у процесі професійної підготовки.

Список використаних джерел

1. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. – К.: Академвидав, 2004. – 295 с.
2. Жукова О.В. Готовність майбутнього фахівця та викладача до інноваційної навчальної діяльності // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. Випуск 26. – 2010. – С. 29-33
3. Кларін М.В. Інновації в навчанні // Завуч. – 2000. – № 23-24. – С. 8-15.
4. Коберник О.М. Застосування інноваційних технологій як педагогічна умова готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності [Електронний ресурс] / Ю.М. Кобюк // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2014. – № 4. – С. 171-177.
5. Коваль Л.М. Особливості інноваційної діяльності викладачів педагогічних // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки. Випуск 17. – 2012. – С. 16-20.
6. Ковальчук Л.К. Формування готовності майбутнього педагога до інноваційної професійної діяльності / Л. Ковальчук // Вісник Запорізького національного університету. – Серія «Педагогічні науки». – 2009. – № 1. – С. 72–81.
7. Плахотнюк Н.М. Критерії та показники рівня готовності майбутніх учителів до інноваційної діяльності // Збірник наукових праць Слов'янського державного педагогічного університету. Ч. II. (5). – 2009. – С. 181-191.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Dychkivska I.M. Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: Navchalnyi posibnyk. – K.: Akademvydav, 2004. – 295 s.
2. Zhukova O.V. Hotovnist maibutnoho fakhivtsia ta vykladacha do innovatsiinoi navchalnoi diialnosti // Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia pedahohichna. Vypusk 26. – 2010. – S. 29-33
3. Klarin M.V. Innovatsii v navchanni // Zavuch. – 2000. – № 23-24. – S. 8-15
4. Kobernyk O.M. Zastosuvannia innovatsiinykh tekhnolohii yak pedahohichna umova hotovnosti maibutnykh uchyteliv do innovatsiinoi diialnosti [Elektronnyi resurs] / Yu.M. Kobiuk // Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii. – 2014. – № 4. – S. 171-177
5. Koval L.M. Osoblyvosti innovatsiinoi diialnosti vykladachiv pedahohichnykh // Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Seriiia: Pedahohichni nauky. Vypusk 17. – 2012. – S. 16-20.
6. Kovalchuk L.K. Formuvannia hotovnosti maibutnoho pedahoha do innovatsiinoi profesiinoi diialnosti / L. Kovalchuk // Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. – Seriiia «Pedahohichni nauky». – 2009. – № 1. – S. 72–81.
7. Plakhotniuk N.M. Kryterii ta pokaznyky rivnia hotovnosti maibutnykh uchyteliv do innovatsiinoi diialnosti // Zbirnyk naukovykh prats Slovianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Ch. II. (5). – 2009. – S. 181-191.

Bezymska I. A. Socio-pedagogical readiness for innovation activity: theoretical analysis. The article reveals the content of the concepts «innovation», «innovation activity», «ready», «social readiness of the teacher to innovative activity» to determine the main regularities of formation of socio-pedagogical readiness of future social teachers to innovative actions during training. On the basis of theoretical analysis scientific literature reveals the essence and structure innovative activity of a social pedagogue. It was determined that the formation readiness of future teachers to innovative activity involves the relationship between the effectiveness activity of a social pedagogue and his focus on improving their own professional skills. Describes the role of components that contribute in the process formation of readiness for innovative activities as an integral part of professional preparation for social and educational activities. Proved the effectiveness innovative activity of specialists, which depends not only on professionalism, but also from personal training to changes in the education sector. Analyzed structural components such innovative future professional activity of a social pedagogue: construction and design, diagnostic, analytical and evaluative, approximately prognostic, organizational, practical, research-creative, cognitive, motivational,

operational. Based on the researched literature identified that structure social readiness of the teacher to innovative activity, which includes creative, orientation, motivational, reflective, communicative and educational components. It was found that the essence of the socio-pedagogical readiness of students to innovative activity should include: work with your inner «I», professional and personal improvement of a social pedagogue, beliefs concerning the individuality of each client, subject to the availability of motivational-value attitude to the profession, mastering effective ways and means of achieving the goal of the educational process. Ownership information which relates to components of socio-pedagogical readiness for innovative activity enables social workers to make professional program of their own self-development, accumulating more new knowledge, skills, abilities, correct innovation capacity, improve the professional quality. Generalizing, we can say that the structure of readiness includes the following components: goals, motives, knowledge base, program activities, and the unit of decision making and professionally important qualities of the personality. About appropriate directions for further research we believe the criteria and indicators of formation readiness of future teachers to innovative activity in the process professional training.

Key words: innovation, innovative activity, readiness, social readiness of the teacher to innovative activity.

Отримано 21.04.2015 р.

УДК: 159. 923. 2

М. С. Сидорчук
maryna.sms@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Сидорчук М. С. Теоретичні основи дослідження проблеми самоактуалізації особистості. У статті проаналізовано основні підходи до проблеми самоактуалізації особистості. Здійснено спробу провести огляд уявлень про даний феномен зарубіжних і вітчизняних вчених. Зокрема, наведено погляди таких вчених, як К. Гольдштейна, К. Роджерса, К.-Г. Юнга А. Адлера та ін. Окрім цього, слід наголосити на тому, що вчені-гуманісти (Г. Балл, С. Максименко) висвітлюють виняткову роль процесу самоактуалізації у житті людини переважно у

загально-психологічному плані. У вітчизняній психології самоактуалізація розглядається як проблема становлення особистості. У статті зазначено, що основними у вивченні процесу розвитку та формування особистості визначають принципи єдності свідомості і діяльності, розвитку свідомості й особистості у діяльності, детермінізму, які переконливо розкриті у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтьєва, С. Максименка, В. Мясіщева, С. Рубінштейна. Здійснено порівняння понять самоактуалізації та самореалізації. Наведено етимологічне визначення терміна «самоактуалізація» (the self-actualization) – термін, похідний від першого кореня «self» і другого кореня «act». У статті зазначено, що особливості процесу самоактуалізації полягають у тому, що кожна дія повинна завершуватися конкретним результатом; об'єкт, на який спрямована ця діяльність, і суб'єкт цієї діяльності співпадають; суб'єкт як джерело активності, може реалізувати її самостійно, без допомоги інших людей. Окрім цього наведено визначені А. Маслоу психологічні характеристики особистості, яка самоактуалізується. У статті узагальнено, що самоактуалізація особистості може включати такі сфери як: соціальні характеристики (взаємодія зі соціумом); психологічні якості (безпосередність, демократичний характер); лідерські характеристики (прагнення до влади); прагнення до творчості (креативність); інтелектуальна сфера; самосприйняття тощо. Узагальнюючи погляди науковців щодо вивчення поняття самоактуалізації особистості, самоактуалізацію розглядається як цілісний безперервний процес актуалізації особистістю власного потенціалу, внутрішніх ресурсів та використання їх як засобів та способів реалізації суті життєдіяльності.

Ключові слова: самоактуалізація, самореалізація, self-actualization, self, act.

Сидорчук М. С. Теоретические основы исследования проблемы самоактуализации личности. В статье проанализированы основные подходы к проблеме самоактуализации личности. Предпринята попытка провести обзор представлений о данном феномене зарубежных и отечественных ученых. В частности, приведены взгляды таких ученых, как К. Гольдштейна, К. Роджерса, К.-Г. Юнга, А. Адлера и др. Кроме этого, следует отметить, что ученые-гуманисты (Г. Балл, С. Максименко) освещают исключительную роль процесса самоактуализации в жизни человека преимущественно в общепсихологическом плане. В отечественной психологии самоактуализация рассматривается как проблема становления личности. В статье указано, что основными в изучении процесса развития и формирования личности определяют принципы единства сознания и деятельности, развития сознания и

личности в деятельности, детерминизма, убедительно раскрыты в работах Б. Ананьева, Л. Выготского, Г. Костюка, А. Леонтьева, С. Максименко, В. Мясищева, С. Рубинштейна. Проведено сравнение понятий самоактуализации и самореализации. Приведено этимологическое определение термина «самоактуализация» (the self-actualization) - термин, производный от первого корня «self» и второго корня «act». В статье указано, что особенности процесса самоактуализации заключаются в том, что каждое действие должно завершаться конкретным результатом; объект, на который направлена эта деятельность, и субъект этой деятельности совпадают; субъект как источник активности, может реализовать ее самостоятельно, без помощи других людей. Кроме этого приведены определенные А. Маслоу психологические характеристики самоактуализирующейся личности. В статье обобщено, что самоактуализация личности может включать такие сферы как: социальные характеристики (взаимодействие с социумом); психологические качества (непосредственность, демократический характер); лидерские характеристики (стремление к власти); стремление к творчеству (креативность); интеллектуальная сфера; самовосприятие и тому подобное. Обобщая взгляды ученых по изучению понятия самоактуализации личности, самоактуализацию рассматривается как целостный непрерывный процесс актуализации личностью собственного потенциала, внутренних ресурсов и использования их в качестве средств и способов реализации сути жизнедеятельности.

Ключевые слова: самоактуализация, самореализация, self-actualization, self, act.

В умовах сучасних соціальних та економічних перетворень висуваються високі вимоги до особистості людини і, в першу чергу, до її здатності самостійно зробити свій життєвий вибір і досягати поставлених цілей. Нині проблема розвитку та реалізації людського потенціалу постає в якісно новому аспекті. На думку психолога Г. Костюка [7, с. 116] особливо актуальним є питання щодо необхідності створення умов для посилення мотивації підлітків до особистісного зростання, розвитку творчого потенціалу особистості та її самоактуалізації, що потребує вирішення нагальної проблеми вивчення умов саморозвитку особистості, її самоактуалізації.

Метою даної статті є теоретичний аналіз проблеми самоактуалізації особистості у науковій літературі.

Для того, щоб найбільш повно розкрити зміст даного терміну, слід провести огляд уявлень про даний феномен зарубіжних і вітчизняних вчених. Аналіз робіт показує, що автори, описуючи даний феномен, торкаються таких аспектів: поняття і сутність самоактуалізації,

показники, вміння самоактуалізованої особистості, фактори негативного або позитивного впливу на самоактуалізацію та її умови.

Вперше проблему потреби особистості в самоактуалізації дослідив К. Гольдштейн [1, с. 169]. Виходячи з нового уявлення про динаміку живої системи, він доводив, що організм як жива система прагне до актуалізації тих можливостей, які закладені в ньому від природи. Процес розгортання цих можливостей автор назвав «самоактуалізацією» і акцентував, що самоактуалізація особистості є основним мотивом і метою її життя.

Інша важлива теза, яка характеризує самоактуалізацію, була запропонована К. Роджерсом, який вважав, що люди здатні визначати свою долю. Тенденція до самоактуалізації за К. Роджерсом, є проявом глибинної тенденції до актуалізації: «Підтвердженням цьому служить універсальність прояву цієї тенденції у всесвіті, на всіх рівнях, а не тільки в живих системах ... Ми підключаємося до тенденції, яка пронизує всю фактичну життя і виявляє всю складність, на яку здатний організм. На ще більш широкому рівні, як я впевнений, ми маємо справу з могутньою творчою тенденцією, яка сформувала наш всесвіт: від самої крихітної сніжинки до самої величезної галактики, від самої нікчемної амеби до самої тонкої і обдарованої особистості. Можливо, ми торкаємося вершини нашої здатності перетворювати себе, створювати нові, більш духовні напрями в еволюції людини ... Саме таке формулювання є філософською основою особистісно-центрованого підходу» [13, с. 164-168].

До речі, ведучи мову про термін «самоактуалізація», слід зазначити, що він використовувався і К.-Г. Юнгом [16, с. 253], хоча це рідко відзначається психологами-гуманістами. За Юнгом, «самоактуалізація» означала кінцеву мету розвитку особистості, досягнення нею єдності на базі найбільш повної диференціації та інтеграції різних її сторін. Дуже близькі за своїм змістом до ідеї самоактуалізації є також концепції «прагнення до переваги» і «творчого Я» А. Адлера [1].

Поняття «самоактуалізація» ми можемо зустріти в роботах таких зарубіжних вчених як А. Адлер та Е. Фромм. Так, вчені А. Адлер [1] і Е. Фромм [15] розглядають самоактуалізацію як фундаментальний мотив людського життя, прагнення до найбільшого з можливого (А. Адлер), до реалізації своїх здібностей, своєї актуальності, спілкуванню з іншими людьми. Ми цілком погоджуємося з думкою вчених про те, що дане прагнення є вродженим і притаманне кожній людині. А. Адлер визнає, що кожна людина здатна самостійно планувати свої дії, керувати ними, усвідомлювати значення своїх дій для власної самореалізації. Е. Фромм вважає, що використання своїх здібностей продуктивно тільки за умови єднання зі світом.

Представники гуманістичної психології (Д. Бьюдженталь, Ш. Бюлер, К. Гольдштейн, О. Хакслі) з позиції самоактуалізації розглядають людину як цілісну істоту, що відображає суму своїх складових, буття якої розгортається в контексті людських відносин.

Слід наголосити на тому, що вчені-гуманісти (Г. Балл, С. Максименко) висвітлюють виняткову роль процесу самоактуалізації у житті людини переважно у загально-психологічному плані, не торкаючись конкретних особливостей самоактуалізації особистості у процесі особистісного чи професійного становлення. Разом із тим практика доводить, що розробка проблеми самоактуалізації повинна базуватися на ідеї особистісно орієнтованого підходу (І. Бех, Є. Єгорова, Г. Костюк, Н. Литвинова, В. Моляко, Н. Побірченко, Е. Помиткін, В. Рибалка, В. Синявський, О. Скрипченко та ін.); на принципах надання психологічної допомоги особистості у життєвому та професійному самовизначенні та самопізнанні (О. Бондаренко, З. Кісарчук, В. Панок тощо).

У філософському аспекті самоактуалізацію особистості людини як джерело, що спонукає до пошуку сенсу життя, і як чинник духовного зростання розглядають Л. Антропова та Н. Кулік. Зокрема, обов'язковим компонентом самоактуалізації виступає творча самодіяльність людини як спосіб самотворення особистості, як внутрішній зміст цієї діяльності і єдино гідний людини і суспільства спосіб буття.

У деяких дослідженнях сучасної західної психології [17; 18] самоактуалізація висувається на роль головного мотиваційного фактора на протипагу біхевіоризму і фрейдизму, за якими поведінкою особистості рухають біологічні сили. Зокрема, на думку Є. Вахромова [6], самоактуалізація є формою відображення розвитку, діяльності суб'єкта, спрямованого на власний розвиток.

При визначенні сутнісних аспектів самоактуалізації цінними, на нашу думку, є положення О. Асмолова [2] про те, що «самоактуалізація особистості – це самоздійснення і творення нових форм поведінки особистості». Водночас привертає увагу характеристика російським психологом Е. Шостромом таких сторін самоактуалізації, як орієнтація у часі, підтримка, самоповага, самоприйняття, спонтанність, сензитивність, синергія, прийняття агресії, уявлення про природу людини, пізнавальні потреби, контактність, креативність тощо.

Російський вчений, Б. Мартинов в роботі «Самоактуалізація людини: оновлене розуміння в умовах, що змінюються» [10] досліджує соціокультурні зміни цілей і способів самоактуалізації людини в сучасному суспільстві. Спираючись на роботи інших російських вчених В. Аршинова, П. Гленсдорфа, К. Делокарова, Е. Режабека та ін., автор робить висновок про те, що людина – це динамічна система, що розвивається, яка прагне до самоактуалізації і прояву своїх потенційних можливостей і здібностей у процесі спілкування та діяльності. У даному

контексті самоактуалізація виступає в якості системоутворюючого фактора життєдіяльності людини і є основою його соціального інтересу та активності. На думку автора, основний мотив самоактуалізації – це потреба в самоствердженні, яка, в свою, чергу, нерозривно пов'язана з потребами людини в самовираженні, саморозкритті.

Цікаву позицію щодо психологічних механізмів самоактуалізації займає В. Рибалка [12], який визнає процес екстеріоризації за такими етапами, як: стимулюючий, орієнтуючий, програмуючий, продукуючий, утверджуючий. Вони відповідають компонентам загальної структури діяльності – потребово-мотиваційному, інформаційно-пізнавальному, цілеутворюючому, операційно-результативному та емоційно-почуттєвому.

У вітчизняній психології самоактуалізація розглядається як проблема становлення особистості. Причому основними у вивченні процесу розвитку та формування особистості визначають принципи єдності свідомості і діяльності, розвитку свідомості й особистості у діяльності, детермінізму, які переконливо розкриті у працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Костюка, О. Леонтєва, С. Максименка, В. Мясіщева, С. Рубінштейна [8; 9]. Розвиток детермінується не тільки власне особистісними якостями і станами людини, сформованими соціумом, а й природними, індивідуальними характеристиками, потенційними можливостями людини загалом.

У свою чергу, вітчизняний психолог В. Русова [14] розглядає самоактуалізацію особистості як складну структуровану систему взаємопов'язаних дій, завдяки яким актуалізується потенціал особистісних властивостей і здібностей, наприклад, учня, що формується в процесі навчання і виховання. Це комунікативні, мотиваційні, характерологічні, рефлексивні властивості, творчі інтелектуальні здібності особистості до діяльності, які актуалізуються нею в ході навчання за обраним профілем.

Інші сучасні вітчизняні науковці Б. Братиніч та І. Ільченко у своєму дослідженні самоактуалізації особистості дійшли до висновку, що процес самоактуалізації є включеним в соціокультурно-освітню систему та має дві складові: психосоматичну частину та духовно-моральні орієнтації, цілі та установки людини. Самоактуалізація особистості можлива лише тоді, коли наявний духовний компонент в гармонії особистості [5, с. 13-20].

Важливим для нашого дослідження є погляди С. Максименка, який розглядає самоактуалізацію на рівні із саморозвитком, самоздійсненням, самореалізацією та індивідуалізацією. Дослідник вважає, що прагнення до особистісного зростання органічно властиве будь-якій людині [9, с. 1-6].

Окремі вчені (В. Муляр, Л. Коган, Л. Коростильова, Н. Борисова та ін.) вважають, що поняття «самоактуалізація» і «самореалізація» є досить

близькими за змістом. До того ж самоактуалізація виступає показником повноти самореалізації особистості. Вона свідчить про рівень розвитку самосвідомості, рівень орієнтованості у життєвих і соціальних ситуаціях, наявність потенційних та реальних можливостей особистості для її самоздійснення, рівень організаційно-вольової зрілості в управлінні життєвими обставинами та подоланні життєвих труднощів.

У деяких наукових працях [8; 11] можна знайти порівняння понять «самореалізація» та «самоактуалізація». Зокрема, О. Леонт'єв зазначає, що поняття «самореалізація» є набагато ширшим за поняття «самоактуалізація», оскільки поняття «самореалізація» не прив'язане до певної теоретичної парадигми і позначає процеси особистісного розвитку і трансляції особистістю себе іншим людям і культурі через творчі і комунікативні процеси. Поняття «самоактуалізація» О. Леонт'єв, навпаки, визначає як конкретне теоретичне трактування розвитку і самореалізації особистості, що передбачає наявність природженого потенціалу особливих людських властивостей і характеристик, який повинен за сприятливих умов розвитку розгортатися, переходячи з потенційної в актуальну. Таке розуміння «самоактуалізації» та «самореалізації» обумовлює входження цих понять в коло проблематики самосвідомості особистості [8, с. 152].

Слід зазначити, що людина, яка прагне до самоактуалізації, повинна з ретельністю планувати свої дії і осмислювати одержувані результати. Теоретичний аналіз і рефлексивні акти, здійснювані особистістю у контексті процесу самосвідомості, призводять до корекції уявлень людини про себе, про світ і зміни у «життєвому плані». Ці процеси Є. Вахромов [6] називає терміном «самореалізація», який відображає розумовий, когнітивний аспект діяльності, теоретичну діяльність, роботу внутрішнього плану.

У площині самореалізації «самість» може розглядатися як система уявлень людини про самого себе, його «концепція Я». Таким чином, самість виступає одним із «організаторів» активності людини, спрямованої на самоактуалізацію. Процес самореалізації, на думку Є. Вахромова, полягає у побудові та коригуванні, перебудові «концепції Я», включаючи «ідеальне Я», картини світу і життєвого плану, усвідомленні результатів попередньої діяльності (формування концепції минулого). Самоактуалізація і самореалізація, таким чином, є двома нерозривними сторонами одного процесу, процесу розвитку та зростання, результатом якого є людина, яка максимально розкриває і використовує свій людський потенціал, тобто є самоактуалізованою особистістю [6, с. 147-164].

Проте Д. Леонт'єв у своїх працях неодноразово посилається на більш популярну теорію самоактуалізації, що була запропонована іншим видатним дослідником – А. Маслоу. Зокрема, Д. Леонт'єв наголошує на тому, що «різні автори називають її (теорію самоактуалізації) по-різному:

самоактуалізація, самореалізація, інтеграція, психічне здоров'я, індивідуалізація, автономія, креативність, продуктивність, але всі вони сприймають це як синоніми реалізації потенцій індивіда, становлення людини в повному розумінні даного слова, а саме – становлення того, ким реально може стати людина» [8, с. 78-79].

На думку А.Маслоу, завдяки самоактуалізації людина набуває єдності, цілісності, інтеграції, стає відкритішою для почуттів, відрізняється неповторністю, експресією та спонтанністю, більш повноцінно функціонує, має більш творчі здібності і гостріше почуття гумору, упевнюється в існуванні вищих ідеалів краси, радості, чесності, добра, істини та сенсу [11].

Сучасний філософ А. Чаус розкриває ієрархічну модель, згідно з якою самоактуалізація особистості відбувається на трьох рівнях: вітальному, соціальному та духовному. Завдяки феномену трансценденції, що є спільним для всіх трьох рівнів, особистість утворює в собі зовнішні щодо наявного рівня самоактуалізації «точки опори». Водночас за В. Шинкаруком, здатність людини виходити за межі, зумовлені наявним буттям, є потенцією людської свободи, а отже, інваріантом самоактуалізації, який дозволяє розглядати всі три названі рівні в цілісності людського буття. Прагнення до самоактуалізації утворює своєрідну «інерцію» руху, трансформацію життя людини, які «провокують» її на перехід до більш високих рівнів розвитку. З іншого боку, цей перехід стає можливим тоді, коли, по-перше, людина має хоча б початковий досвід самоактуалізації на більш високих рівнях, а по-друге, самоактуалізація на нижчих рівнях має входити у свій кризовий стан.

Як процес набуття особистістю внутрішніх сил (якостей, смислоцінних орієнтацій, здібностей), які виступають спонуками до її усвідомленої діяльності та поведінки, визначає самоактуалізацію І. Бех [4]. На етапі самоактуалізації особистість формує уявлення про свою людську місію у відповідних смисло-цінних утвореннях, створює програму здійснення своєї місії, яка на наступному етапі (самореалізації) виступатиме інтегральною спонукою її матеріальної і практично-духовної діяльності.

Наведемо етимологічне визначення терміна «самоактуалізація», що є цінним для нашого дослідження. Самоактуалізація (the self-actualization) - термін, похідний від першого кореня «self» і другого кореня «act». «The Oxford Russian Dictionary» [19] дає цим кореням наступні значення:

1. the self – person's nature, who a person is, including the qualities such as personality and ability that make one person different from another - сутнісні особисті властивості і якості, які дозволяють відрізнити одного індивіда від іншого.

2. to act/an act - to do something for a particular purpose; action-process of doing things – вчинок, подвиг, діяльність, що має речовинний результат; походить від латинського кореня «acts», що означає вчинок,

діяльність. Похідними є: to actuate - приводити в дію, мотивувати; actualization - здійснення задуманого на практиці.

Таким чином, можна сказати, що самоактуалізація – це практичний аспект діяльності, вчинки, дії людини, спрямовані на виконання життєвої мети. Особливості процесу самоактуалізації полягають у тому, що:

- кожна дія повинна завершуватися конкретним результатом;
- об'єкт, на який спрямована ця діяльність, і суб'єкт цієї діяльності співпадають;
- суб'єкт як джерело активності, може реалізувати її самостійно, без допомоги інших людей.

Нам імпонує визначення О. Бандури [3] тим, що самоактуалізація розуміється як процес актуалізації людиною власних потенціалів та використання їх як засобів реалізації сенсу життя. Процес самоактуалізації, на думку науковця тісно переплітається з процесом життєтворчості, виступаючи часом передумовою, а часом - результатом останньої. У цьому контексті самоактуалізація починає діяти як механізм саморегуляції соціальної поведінки особистості таким чином:

1. У процесі самоактуалізації формується та усвідомлюється специфічна система ціннісних орієнтацій, що визначають характер змісту та засобів досягнення провідних життєвих цілей особистості і тому є основою саморегуляції її соціальної поведінки.

2. У процесі самоактуалізації розвивається соціально-конструктивна життєва позиція, що передбачає усвідомлення необхідності творчої взаємодії з соціальним середовищем на основі прийняття особистістю відповідальності за побудову власного життя, ставлення до оточуючих як до суб'єктів життя, а не засобів досягнення власних цілей, інших цінностей самоактуалізації.

3. У процесі самоактуалізації викристалізовується компетентність особистості в часі. Вона передбачає таку єдність часової перспективи у свідомості людини, за якої минуле сприймається лише як джерело досвіду, майбутнє – лише як сфера цілепокладання, а теперішнє – як єдиний доступний активності часовий вимір.

Таким чином, О. Бандура [3] доводить, що одним із результатів самоактуалізації є формування суб'єктивно та об'єктивно узгодженого, такого, що суб'єктивно задовільняє певну особистість, стилю життя – індивідуально обраної системи засобів взаємодії з соціальним середовищем.

Варто зазначити, що самоактуалізація – це процес, а не мета. Іншими словами – це те, що людина здійснює у процесі власної життєдіяльності, а не те, до чого вона прагне.

Важливими для нашого дослідження є визначення А. Маслоу психологічних характеристик особистості, яка самоактуалізується:

- активне сприйняття дійсності й здатність добре орієнтуватися у ній;
- прийняття себе та інших людей такими, як вони є;
- безпосередність у вчинках і спонтанність у виявленні своїх почуттів та думок;
- зосередженість уваги на тому, що відбувається зовні, на відмінну від орієнтації тільки на внутрішній світ;
- почуття гумору і розвинені творчі здібності;
- неприйняття умовностей, але без показного їх ігнорування;
- стурбованість благополуччям інших людей, а не забезпечення тільки власного щастя;
- здатність глибоко розуміти і дивитися на життя «розплющеними» очима, оцінювати його неупереджено, об'єктивно;
- встановлення з оточуючими людьми (хоч і не зі всіма) доброзичливих особистих взаємин; відкрита й чесна поведінка в усіх ситуаціях;
- безпосередня включеність у життя з повним зануренням у нього так, як це роблять діти;
- перевага надається новим, неходженим і часто небезпечним шляхам;
- вміння покладатися на свій досвід, розум і почуття, а не на думку інших людей, традиції та умовності, позиції авторитетів;
- готовність стати непопулярним, невизнаним більшістю людей за нетрадиційні погляди;
- здатність брати на себе відповідальність, а не уникати її;
- докладати максимум зусиль для досягнення поставлених цілей [11, с. 13].

Наведене вище дозволяє узагальнити, що самоактуалізація особистості може включати такі сфери як: соціальні характеристики (взаємодія зі соціумом); психологічні якості (безпосередність, демократичний характер); лідерські характеристики (прагнення до влади); прагнення до творчості (креативність); інтелектуальна сфера; самосприйняття тощо.

Здійснений нами теоретичний аналіз поняття «самоактуалізація» та стане в подальшому основою при визначенні оптимальних соціально-педагогічних умов зазначеного процесу.

Список використаних джерел

1. Адлер А. Понять природу человека / А. Адлер; под ред. М.В. Козикова. – СПб.: Гуманитарное агентство «Академический проект», 2000. – 254 с.
2. Асмолов А. Г. Психология личности: учебник / А. Г. Асмолов. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – 367 с.

3. Бандура О. Самоактуалізація як механізм формування інтегрованого стилю життя особистості // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / Ред. кол. Н.Софій (голова), І.Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор), та ін. – К.: Контекст, 2000. – 336 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 344 с.
5. Братаніч Б. В., Ільченко І.Г. Самоактуалізація особистості та освіта / Б.В. Ільченко, І.Г. Братаніч // ФПО. – 2011. – № 2. – С. 13-20.
6. Вахромов, Е.Е. Самоактуализация и жизненный путь человека / Е.Е. Вахромов // Современные проблемы смысла жизни и акме. – М.: ПИРАО, 2002. – С. 147-164.
7. Костюк Г.С. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1988. – 304 с.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
9. Максименко С.Д. Поняття особистості в психології / С.Д.Максименко // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 7. – С. 1-6.
10. Мартынов, Б.В. Самоактуализация человека: обновляющееся понимание в изменяющихся условиях [Текст] / Б.В. Мартынов. – Ростов н/Д: Ростиздат, 2005. – 170 с.
11. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу ; под общ. ред. Г. А. Балла. – М.: Смысл, 1999. – 423 с.
12. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості [Текст]: навчальний посібник для студ. вищ. навч. закладів / В. В. Рибалка. – Київ: ІЗМН, 1996. – 236 с.
13. Роджерс Н. Творчество как усиление себя / Н. Роджерс // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С. 164-168.
14. Русова В.В. Самоактуалізація особистості як інноваційна складова профільного навчання старшокласників // Порадник практичним психологам і соціальним педагогам // Науково-метод. щорічник. – К., 2006. – С. 113-120.
15. Фромм, Э. Душа человека / Э. Фромм; сост. П.С. Гуревич, С.Я. Левит. – М.: АСТ-ЛТД, 1998. – 685 с.
16. Юнг К. Г. Психология бессознательного / Г. К. Юнг. – М.: Канон, 1994. – 397 с.
17. Gleitman, Henry; Fridlund, Alan J. and Reisberg Daniel. Psychology. 6th ed. New York: Norton & Company, 2004. – 340 p.
18. Reber, Arthur S. The Penguin Dictionary of Psychology. 2nd ed. London: Penguin, 1995. – 580 p.
19. The Oxford Russian Dictionary [Text]. – Madrid: Oxford University Press, 1997. – 1340 p.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Adler A. Ponjat' prirodu cheloveka / A. Adler; pod red. M.V. Kozikova. – SPb.: Gumanitarnoe agentstvo «Akademicheskij proekt», 2000. – 254 s.
2. Asmolov A. G. Psihologija lichnosti: uchebnik / A. G. Asmolov. – M.: Izd-vo MGU, 1990. – 367 s.
3. Bandura O. Samoaktualizatsiia yak mekhanizm formuvannia intehrovanoho styliu zhyttia osobystosti // Kroky do kompetentnosti ta intehratsii v suspilstvo: naukovo-metodychnyi zbirnyk/Red. kol. N.Sofii (holova), I.Yermakov (kerivnyk avtorskoho kolektyvu i naukovyi redaktor), ta in. – K.: Kontekst, 2000. – 336 s.
4. Bekh I. D. Vykhovannia osobystosti: u 2-kh kn. Kn. 2. Osobystisno oriietovanyi pidkhid: naukovo-praktychni zasady / I. D. Bekh. – K.: Lybid, 2003. – 344 s.
5. Bratanich B. V., Ilchenko I.H. Samoaktualizatsiia osobystosti ta osvita / B.V. Ilchenko, I.H. Bratanich // FPO. – 2011. – №2. – S. 13-20.
6. Vahromov, E.E. Samoaktualizacija i zhiznennyj put' cheloveka / E.E.Vahromov // Sovremennye problemy smysla zhizni i akme. – M.: PIRAO, 2002. – S. 147-164.
7. Kostjuk G.S. Izbrannye psihologicheskie trudy. – M.: Pedagogika, 1988. – 304 s.
8. Leont'ev A.N. Dejatel'nost'. Soznanie. Lichnost'. – M.: Politizdat, 1975. – 304 s.
9. Maksymenko S.D. Poniattia osobystosti v psykholohii / S.D. Maksymenko // Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota. – 2006. – №7. – S. 1-6.
10. Martynov, B.V. Samoaktualizacija cheloveka: obnovljajushheesja ponimanie v izmenjajushhihsja uslovijah [Tekst] / B.V. Martynov. — Rostov n/D: Rostizdat, 2005. – 170 s.
11. Maslou A. Novye rubezhi chelovecheskoj prirody / A. Maslou; pod obshh. red. G. A. Balla. – M.: Smysl, 1999. – 423 s.
12. Rybalka V. V. Psykholohiia rozvytku tvorchoi osobystosti [Tekst] : navchalnyi posibnyk dlia stud. vyshch. navch. zakladiv / V. V. Rybalka. – Kyiv: IZMN, 1996. – 236 s.
13. Rodzhers N. Tvorchestvo kak usilenie sebja / N. Rodzhers // Voprosy psihologii. – 1990. – №1. – S. 164-168.
14. Rusova V.V. Samoaktualizatsiia osobystosti yak innovatsiina skladova profilnoho navchannia starshoklasnykiv // Poradnyk praktychnym psykholoham i sotsialnym pedahoham // Naukovo-metod. shchorichnyk. – K., 2006. – S. 113-120.
15. Fromm, Je. Dusha cheloveka / Je. Fromm; sost. P.S. Gurevich, S.Ja. Levit. – M.: ACT-LTD, 1998. – 685 s.
16. Jung K. G. Psihologija bessoznatel'nogo / G. K. Jung. – M. : Kanon, 1994. – 397 s.

17. Gleitman, Henry; Fridlund, Alan J. and Reisberg Daniel. Psychology. 6th ed. New York: Norton & Company, 2004. – 340 p.
18. Reber, Arthur S. The Penguin Dictionary of Psychology. 2nd ed. London: Penguin, 1995. – 580 p.
19. The Oxford Russian Dictionary [Text]. – Madrid: Oxford University Press, 1997. – 1340 p.

Sydorchuk M. S. The theoretical basis of the research problem of self-actualization. The article analyzes the main approaches to the problem of self-actualization. An attempt was made to examine ideas about this phenomenon of foreign and Ukrainian scientists. For example, there are the views of scientists such as K. Goldstein, Rogers, K.-H. Jung A. Adler. In addition, it should be emphasized that scientist's humanists (G. Ball, S. Maksimenko) highlight the crucial role of self-actualization process in human life in general mainly psychologically. In domestic psychology self-actualization is seen as a problem of formation of the person. The article states that the basic learning of the process of identity formation and define the principles of unity of consciousness and activity of consciousness and identity in activities determinism, which clearly revealed in the writings of L. Vygotsky, Kostiuik, A. Leontiev, S. Maksimenko, V. Myasishcheva, S. Rubinstein. Comparison of concepts of self-actualization and self-realization. Shows the etymological definition of "self-actualization» (the self-actualization) - a term derived from the first root «self» and second root «act». Given the etymological definition of "self-actualization» (the self-actualization) - a term derived from the first root «self» and second root «act». The article states that the characteristics of the process of self-actualization lies in the fact that every action should end with a specific result; facility, which directed this activity and subject of this match; as the subject of an activity can implement it without the help of others. Also presented by Maslow psychological characteristics, which makes self-actualization. The article summarizes what self-actualization may include areas such as social characteristics (interaction with society); psychological qualities (spontaneity, democratic character); leadership characteristics (desire for power); desire for creativity (creativity); intellectual sphere; self-perception and so on. Summarizing the views of scientists to study the concept of self-actualization, self-actualization is presented as an integral continuous process of updating the individual's potential, internal resources and using them as means and ways to implement the essence of life.

Key words: self-actualization, self-realization, self-actualization, self, act.

Отримано 1.04.2015 р.

ВОЛОНТЕРСЬКА АКТИВНІСТЬ ГРОМАДИ

Сметанюк Т. І. Волонтерська активність громади. Підвищення рівня залучення членів територіальної громади до участі в реалізації громадської активності на місцеве самоврядування у тому числі і волонтерських програм на сучасному етапі розвитку суспільства залежить від бажання органів місцевого самоврядування використовувати їх потенціал. Розвиток волонтерського руху, набирає обертів, на даний час окрім волонтерів що працюють по всій території України, інтенсивною роботою вибілюються також волонтери при Центрах соціальних служб для молоді та волонтери при освітніх закладах. Для становлення волонтерського руху в Україні, потрібен систематичний підхід та одночасно працювати в державному, громадському та юридичному секторі. Ланцюжок взаємопов'язаних структур, сприятимуть оптимізації, та покращення якості соціально – педагогічних послуг. Волонтерська ініціатива має виходити з громади, у вигляді ініціатив громадських організацій, підтримуватися регіональними і загальнодержавними державними органами влади в межах дійсного законодавства.

Одним із найефективніших механізмів підвищення рівня співпраці між місцевою владою та громадою є реалізація проектів та програм, спрямованих на розвиток місцевого самоврядування за участю не тільки органів місцевого самоврядування, але й громадськості. Результати такої діяльності свідчить про можливість вирішення актуальних проблем місцевого самоврядування, запровадження позитивного досвіду в практиці діяльності місцевих органів влади, що сприяє поглибленню процесів здійснення реформи місцевого самоврядування в Україні.

Ключові слова: соціальна відповідальність, волонтер, громадська організація, громадське суспільство, самовизначення.

Сметанюк Т. И. Волонтерская активность общины. Повышение уровня вовлеченности членов территориальной общины к участию в реализации общественной активности на местном самоуправлении в том числе и волонтерских программ на современном этапе развития общества зависит от желания органов местного самоуправления использовать их потенциал. Развитие волонтерского движения, набирает

обороти, в настоящее время, кроме волонтеров работающих по всей территории Украины, интенсивно работают также волонтеры при Центрах социальных служб для молодежи и волонтеры при образовательных учреждениях. Для становления волонтерского движения в Украине, нужен систематический подход и одновременно работа в государственном, общественном и юридическом секторе. Цепочка взаимосвязанных структур, способствовать оптимизации и улучшения качества социально - педагогических услуг. Волонтерская инициатива должна исходить из общины, в виде инициатив общественных организаций, поддерживаться региональными и общегосударственными государственными органами власти в пределах действительного законодательства.

Одним из наиболее эффективных механизмов повышения уровня сотрудничества между местными властями и обществом является реализация проектов и программ, направленных на развитие местного самоуправления с участием не только органов местного самоуправления, но и общественности. Результаты такой деятельности свидетельствуют о возможности решения актуальных проблем, введение положительного опыта в практике деятельности местных органов власти, способствует углублению процессов осуществления реформы местного самоуправления в Украине.

Ключевые слова: социальная ответственность, волонтер, общественная организация, общественное общество, самоопределение.

Постановка проблеми. Дослідження процесу активізації діяльності громад є особливо актуальним на сучасному етапі науково-теоретичних досліджень місцевого самоврядування та становлення нашої держави як правової зі стійким та ефективним громадянським суспільством. Сьогодні творяться нові ідеї та теорії заохочення громадян до участі в місцевому самоврядуванні, підтримки та поширення волонтерських ініціатив членів громади. Підґрунтям цих ідей є різноманітні погляди щодо замученості громадян до участі в місцевому самоврядуванні. Наприклад, І. Шумляєва, систематизуючи ці погляди, зазначає, що одні дослідники вважають, що слід ввести обмеження для участі населення у вирішенні місцевих проблем, інші – що висувати на обговорення з населенням можливо лише найпростіші питання, треті - що участь людей у прийнятті рішень є не обов'язковою [9, с.165-166]. На наш погляд, повне чи часткове усунення членів територіальної громади від участі в управлінському процесу є не виправданим щодо подальшого демократичного розвитку нашої країни, втім слід брати до уваги, що й рівень залучення до цього процесу не є достатнім. Саме тому особливої актуальності набуває питання пошуку механізмів, застосування яких

дозволило б наростити рівень активності громадян у суспільно-політичному процесі та у процесі управління долею громади, членами якої вони є.

Грунтовні дослідження діяльності волонтерських груп розкриті в працях вітчизняних науковців. Так, у роботах (І. Д. Зверевої, С. Харченка, Т.Л. Лях) обґрунтовано роль волонтерства як складової соціально-педагогічної. У дослідженнях (О.В. Безпалько, Т.Р.Беля'єва, Р. Г. Вайноли, А.Й Капської, В. Петрочко) розкрито технології залучення та підготовки до волонтерської діяльності. Вітчизняні науковці (З.П. Бондаренко, О.Г. Карпенко, Л. І. Міщик, В. А.Поліщук, Кравченко Р.І) розглядають волонтерство як фактор професійного становлення працівників соціальної сфери.

Чимало досліджень присвячено сьогодні основним формам активності громадянина як окремого суб'єкта суспільно життя, так і як члена відповідного територіального утворення. Втім вважаємо, що така активність часто може мати і має періодичний характер, що пояснюється неготовністю населення до тих трансформацій, які відбуваються в суспільстві. У науковій літературі зазначається, що рівень участі громадян у місцевому самоврядуванні визначається мірою розвитку окремої особистості, її внутрішнім станом. Йдеться про пасивність особистості чи її готовність до змін у своєму житті через активну суспільну діяльність (у тому числі й через участь у різноманітних громадських об'єднаннях та організаціях).

Виділяють кілька варіантів реалізації громадянами права на участь у місцевому самоврядуванні. Ці варіанти залежать від суб'єктивного ставлення жителів певної територіальної громади до самоврядної діяльності. Йдеться про таке:

1) активну позицію громадян, що передбачає наявність у людини потенціалу до реалізації права на участь у місцевому самоврядуванні, бажання особи, використовуючи цей потенціал, активно відстоювати свої права та інтереси шляхом безпосередньої участі в суспільно-політичних процесах, що відбуваються в селі, селищі чи місті. В основі такої активності лежить ініціативність членів громади, небайдужість до своїх проблем і проблем громади, які вирішуються через діяльну співпрацю;

2) пасивну позицію, що зумовлена значними патерналістськими очікуваннями громадян і сформованим унаслідок цього високим рівнем присутності (втручання) державних органів у процесі організації вирішення місцевих проблем;

3) інертну позицію, що передбачає відчуженість більшості громадян від реальної влади, хоча органи державної влади та місцевого самоврядування повинні виконувати волю активної частини громадян, втілену у відповідних рішеннях, що є

4) обов'язковими до виконання на певній території [3, с. 119-120].

У цьому контексті волонтерський рух виступає як практика спільної безкорисної діяльності в сільських громадах, була завжди притаманна українському народові. Деякі з форм повсякденного життя українського суспільства, збирання на толоку, будівництво церкви, громадою викопати криницю, доглядати самотніх сусідів похилого віку, виховувати та передавати життєвий досвід майбутньому поколінню, знайшли відображення у волонтерській діяльності громади міста.

В сучасних умовах відбуваються усвідомлення громадськістю та державними органами важливості соціально – педагогічної роботи, що здійснюється громадськими об'єднаннями. Формування великого руху добровольців – є одним з важливих шляхів до підвищення ефективності та продуктивної соціальної роботи в будь-якій державі. Тому на часі стоїть завдання оптимізувати впровадження фахових, державних технологій роботи з особливостями громадського руху, що об'єднає як інтереси громадян так і громадських організацій.

Громадські організації та волонтерський рух здавна розвивалися як взаємодоповнююся фактори. На даному етапі волонтерська допомога активно реалізується через структурні та ресурсні можливості громадських організацій.

В умовах громадських організацій волонтери, співпрацюючи з фахівцями, реалізують велику кількість соціальних проєктів, здатні надавати швидко та оперативну допомогу та широкий перелік соціальних послуг (профілактичні заходи, тренінги, семінари, соціальні акції тощо) для різних категорій населення.

Крім цього, волонтери даної групи надають такі види соціальної допомоги соціально незахищеним категоріям населення:

- організація дозвілля (дитячі, молодіжні, релігійні, культурологічні організації, організації патріотичного спрямування);
- питання планування сім'ї (організації соціально-медичного профілю, жіночі та ін.)
- реабілітаційна робота (організації соціально-медичного профілю, особливо які спеціалізуються на роботі з інвалідами);
- консультації та юридична допомога у захисті прав людини (всі громадські організації);
- психологічна допомога (дитячі, молодіжні, релігійні, жіночі та ін.);
- патріотичне та моральне виховання (організації патріотичної спрямованості, культурологічні);
- патронаж вдома, батьківські університети, педагогічна допомога (дитячі, молодіжні, жіночі та релігійні організації);
- гуманітарна допомога (всі громадські організації).
- безперечно, соціальна робота громадських організацій різна за спрямуванням і залежить від профілю конкретної організації [9].

Досліджуючи різноманітні трактування поняття "грумада", С. Саханенко виділяє дві основні групи визначень, які зводяться до територіального та соціо-психологічного трактувань громади [6, с. 83-84]. Перший з них у рамках нашого дослідження вважаємо недостатнім, адже згідно з його постулатами громада є територіальним утворенням, спільнотою, незалежно від будь-яких соціальних, культурних, економічних та інших характеристик та виступає, у першу чергу, як об'єкт управління. Другий - соціо-психологічний підхід концентрує увагу на спільності інтересів і цінностей членів громади, які творять власну реальність, задають "тональність" життя не тільки в рамках своїх внутрішніх меж [10, с. 47-48].

У контексті другого підходу та маючи за мету дослідження системи управлінських чинників активізації діяльності громади, підтримуємо позицію дослідників, які стверджують, що громада є батьківщиною вільного управління і народ без вільної громади, при будь-якому вільному державному устрої не буде вільним, а адміністративно рабським народом. Саме тому необхідною є безпосередня участь громадян у справах управління, вона є неминучою, адже це зумовлено об'єктивними природними чинниками [7, с. 12-13].

У сучасних умовах управління є складним, цілеспрямованим процесом переробки інформації в сигнали, що коригують той чи інший процес у бажаному для суб'єкта управління напрямку. Через цілеспрямований вплив управлінських структур на суспільство в цілому чи його окремі частини у процесі управління повинна відбуватися певна партнерська взаємодія між різними суб'єктами, які дбають про свої власні інтереси, але й при цьому мають забезпечити розумний баланс між законними прагненнями до досягнення особистої вигоди та цілями, потребами всього суспільства, з метою його впорядкування, вдосконалення та розвитку.

У процесі управління важливе значення мають різноманітні рівні соціальних систем, однією з яких є громада. Останню вважаємо складною відкритою системою, тому необхідним є її дослідження в різноманітних зрізах, що відображають різні сторони її існування й розвитку. Саме тому в контексті теорій управління йдеться про поєднання в дослідженнях діяльності громади аспектів самоорганізації населення у громаді, громадської недержавної діяльності щодо активізації членів громади, нового типу співпраці, в тому числі і волонтерської, що орієнтований на сталий розвиток, застосування новітніх управлінських підходів і партнерського стилю взаємовідносин місцевої влади, бізнесу та громадян.

Суспільство як органічна система потребує управління на всіх рівнях своєї організації. Загальновідомо, що процес управління передбачає існування об'єкта управління і органу, що здійснює

управління. Слід розуміти, що місцеве самоврядування як природна форма організації територіальною громадою власного управління передбачає співпадіння суб'єкта та об'єкта управління і неможливе без реальної участі членів певної громади у вирішенні локальних питань своєї життєдіяльності. У переважній же більшості досліджень йдеться ж лише про громаду як об'єкт управління та органи державної влади та місцевого самоврядування як ті структури, що управління здійснюють, використовуючи інформацію про стан зовнішнього середовища, де перебуває об'єкт, і з яким він пов'язаний. Дана інформація допомагає керівним органам виробляти на її основі рішення та втілювати їх у життя, здійснюючи управлінський вплив на об'єкт управління.

Існує низка умов, необхідних для адекватного та дієвого використання комплексу механізмів активізації діяльності громад. До них відносять такі:

- здатність суб'єкта управління ці можливості адаптувати, пристосовувати до мінливих умов та інтересів громадян зокрема та громади загалом, раціонально організовувати і розподіляти ресурси, які є в його наявності, для вирішення певних завдань;

- наявні у суб'єкта управлінські можливості впливу повинні базуватися на загальних нормах та цінностях, які засвоєні інститутами та індивідами;

- суб'єкт управління повинен мати змогу інтегрувати ці можливості управління, досягнути їх внутрішньої єдності та упорядкованості [6, с. 26].

Виконання цих умов дає змогу виокремити в українському суспільстві комплексну систему ефективних управлінських чинників і технологій, які сприятимуть творенню громадського волонтерського руху. Останній базуватиметься на постійному виявленні громадських потреб та інтересів, на узгодженні багатоманітних рівноправних та рівноцінних позицій громадян та їх груп, на запобіганні перетворенню протиріч всередині громади на стійкі та важко вирішувані конфлікти. У разі досягнення громадського консенсусу можуть виявитися непотрібними певні державні та громадські інститути, роль яких візьмуть на себе інститути громадської згоди та механізми суспільного консультування, які узгоджуватимуть нові прояви громадських інтересів, волі всіх елементів суспільного буття.

Конституція та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» вміщує досить широкі повноваження громадян щодо безпосередньої участі в управлінні місцевим життям. У названих нормативних актах закладені необхідні передумови для реалізації основних демократичних форм участі громади у вирішенні місцевих справ. Зокрема, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» гарантує право на здійснення місцевих ініціатив, проведення громадських

слухань та загальних зборів, створення органів самоорганізації населення, а також закріплює право на участь у виборах і місцевих референдумах [12].

Однак названі форми громадянської участі мають різний характер та зміст. За видами її класифікують так: легальна, добровільна, спонтанна та мобілізаційна, конвенціональна (підтримки) та неконвенціональна (протесту). До політичних форм участі населення, як правило, відносять масові (участь у виборах, політичних кампаніях, мітингах, демонстраціях тощо, у діяльності громадських об'єднань), а також групові та індивідуальні (звернення громадян до органів влади, переговори, лобювання) [7].

Активність членів територіальної громади можна за аналогією з типологією політичної участі М. Вебера [3] поділити на такі групи: професійна діяльність (голови та секретарі місцевих рад); діяльність «за сумісництвом» (депутати місцевих рад, активісти територіальної громади, які не займаються такою діяльністю постійно, проте беруть активну участь у місцевому житті); участь «за випадком» (члени територіальної громади, які беруть участь у місцевих виборах, в акціях протесту або підтримки). Таким чином, у процесі та результаті проведення місцевих виборів ми отримуємо місцевих лідерів з активістів, що можуть бути неодноразово (у разі висловлення довіри до такої кандидатури членами територіальної громади) переобрані на виборні посади голів рад або депутатів міських, районних у містах, селищних або сільських рад.

Для плідної співпраці з активними членами територіальної громади органи місцевого самоврядування можуть запроваджувати проекти, спрямовані на розвиток відповідної території. Прикладом такого співробітництва, а також залучення мешканців до активної діяльності задля вирішення питань місцевого значення є реалізація проектів щодо створення та розвитку органів самоорганізації населення.

Список використаних джерел

1. Борденюк В. Правовий статус сільського, селищного, міського голови у контексті законодавчих ініціатив / В. Борденюк // Право України. – 2011. – № 3. – С. 193-201.
2. Борденюк В. Сільський, селищний, міський голова у механізмі здійснення місцевого самоврядування: конституційно-правові аспекти / В. Борденюк // Право України. – 2011. – № 2. – С. 208-215.
3. Вебер М. Политика как призвание и профессия / М. Вебер. – Режим доступа: www.nir.ru/socio/articles/weber_politika.htm. – Назва з екрану.
4. Довіра громадян до органів влади та базових соціальних інститутів. – Режим доступа: www.old.niss.gov.Ua/Monitor/april08/6.htm. – Назва

з екрану.

5. Дуда А. Запровадження пропорційної системи на місцевих виборах у контексті комунікативних зв'язків влади і громади в Україні / Андрій Дуда // Питання ефективної комунікації політичних партій з виборцями в контексті формування публічної політики: пріоритети розвитку / Ю. Тищенко, Я. Варивода, С. Конончук [та ін.]. – К.: Укр. незалеж. центр політ. дослідж., 2007. – 80 с.
7. Європейська хартія місцевого самоврядування: ратифікована законом України від 15 лип. 1997 р. № 452/97-ВР. – Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036. – Назва з екрану.
9. Порадник міському голові / за заг. ред. Н. Кошманенко. – К.: [б.в.], 2006.
10. Історія, теорія та практика волонтерського руху в Україні: наук.-навч.-метод. посібник/ [С.Я. Харченко, О.П. Песоцька, В.О. Кратінова та ін. ; за заг. ред. С.Я. Харченка]; М-во освіти і науки України, Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ: ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2008. – 319 с.
11. Прієшкіна О. В. Місцеве самоврядування в Україні: правове регулювання безпосередньої демократії : навч. посіб. / О. В. Прієшкіна. – К.: Кондор, 2004. – 336 с.
12. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-ВР. – Режим доступу: www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%B0%B2%B1%80. – Назва з екрану.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Bordenjuk V. Pravovij status sil's'kogo, selishhnogo, mis'kogo golovi u konteksti zakonodavchih iniciativ / V. Bordenjuk // Pravo Ukraïni. – 2011. – №3. – S. 193-201.
2. Bordenjuk V. Sil's'kij, selishhnij, mis'kij golova u mehanizmi zdijsnennja misceвого samovrjaduvannja: konstitucijno-pravovi aspekti / V. Bordenjuk // Pravo Ukraïni. – 2011. – № 2. – S. 208-215.
3. Veber M. Politika kak prizvanie i professija / M. Veber. – Rezhim dostupa : www.nir.ru/socio/articles/weber_politika.htm. – Nazva z ekranu.
4. Dovira gromadjan do organiv vladi ta bazovih social'nih institutiv. - Rezhim dostupu: www.old.niss.gov.Ua/Monitor/april08/6.htm.
5. Duda A. Zaprovadzhennja proporcijnoï sistemi na miscevih viborah u konteksti komunikativnih zv'jazkiv vladi i gromadi v Ukraïni / Andrij Duda // Pitannja efekтивnoï komunikacii politichnih partij z viborcjami v konteksti formuvannja publichnoï politiki: prioriteti rozvitku / Ju. Tishhenko, Ja. Varivoda, S. Kononchuk [ta in.]. – K.: Ukr. nezalezh. centr polit. doslidzh., 2007. – 80 s.

7. Європейська хартія місцевого самоврядування : ратифікована законом України від 15 лип. 1997 р. № 452/97-VR. – Режим доступу: www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036. – Назва з екрану.
9. Порадник міс'кому голові / за заг. ред. Н. Кощманенко. – К.: [б.в.], 2006.
10. Історія, теорія та практика волонтерського руху в Україні: наук.- навч.- метод. посібник/ [С.Я. Харченко, О.П. Песочка, В.О. Кратінова та ін. ; за заг. ред. С.Я. Харченка] ; М-во освіти і науки України, Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка.- Луганськ: ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2008. – 319 с.
11. Прішкіна О. В. Місцеве самоврядування в Україні: правові регулювання безпосередньої демократії : навч. посіб. / О. В. Прішкіна. – К.: Kondor, 2004. – 336 с.
12. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. № 280/97-VR. – Режим доступу: www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%B0%V2%B1%80. – Назва з екрану.

Smetanyuk T. I. Volunteer community activity. Increased involvement of territorial communities to participate in the civic activism in local government is scratched and volunteer programs in modern society depend on the willingness of local governments to use their potential. The development of volunteer movement is gaining momentum, currently apart of volunteers working throughout Ukraine, bleached intensive work as volunteers in the social services for youth and volunteers in educational institutions. For the formation of volunteers Borderland, we need a systematic approach and at the same time work in the state, public and legal sector. The chain of interconnected structures contributes to optimize and improve the quality of social - educational services. Volunteer initiative must come from the community, in the form of initiatives of NGOs, supported by regional and national public authorities within current legislation.

One of the most effective mechanisms for cooperation between local authorities and the community is the implementation of projects and programs aimed at the development of local government involving not only local authorities but also the public. The results of these activities demonstrates the possibility of solving urgent problems of local government, the introduction of positive experience in the practice of the local authorities, contributing to advance the reform of local government in Ukraine.

Key words: social responsibility, volunteer, NGO, civil society, self-determination.

Отримано 26.04.2015 р.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМЕЙ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Соляник М. Г. Форми та методи соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах. Метою статті є розгляд видів, форм та методів соціально педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

В статті розглянуто форми та методи соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих. Розкрито види соціальної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, такі як: матеріальна, психологічна, педагогічна, правова підтримка тощо. Розкрито форми надання різних видів соціально-педагогічної підтримки сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах. Приділено увагу соціальній допомозі сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, як одного із напрямів соціальної підтримки сімей з дітьми.

Розглянуто одну із форм соціальної підтримки - соціальні послуги (психолого-педагогічні, розвиваючі, оздоровчі, соціально-медичні, інформаційно-довідкові, освітні, юридичні, профорієнтаційні послуги). Здійснено аналіз, систематизація, порівняння, узагальнення та зіставлення наукових поглядів на соціально-педагогічну підтримку та запропоновано термін «соціально-педагогічна підтримка сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах». Також приділено увагу нормативно-правовій базі соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, що дозволило визначити форми соціальної допомоги, які надаються сім'ям з дітьми. Крім цього проаналізовано соціальне обслуговування, як один із напрямів державної соціальної політики, що передбачає комплексне поєднання складових соціальної та матеріальної підтримки. Метою системи соціального обслуговування є організація різноманітних форм соціальної роботи з різними категоріями населення за територіальним принципом. Розкрито види соціального обслуговування: стаціонарне, нестаціонарне, напівстаціонарне, за місцем проживання, термінове.

Проведено аналіз практичної роботи спеціалістів соціальної сфери з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, дозволив виокремити напрями соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Ключові слова: сім'я, сім'я у складних життєвих обставинах, соціально-педагогічна підтримка, форми соціально-педагогічної підтримки, методи соціально-педагогічної підтримки, соціально-педагогічна підтримка сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Соляник М. Г. Формы и методы социально-педагогической поддержки семей, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах. Целью статьи является рассмотрение видов, форм и методов социально-педагогической поддержки семей, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах.

В статье рассмотрены формы и методы социально-педагогической поддержки семей, которые оказались в сложных жизненных. Раскрыты виды социальной поддержки семей, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, такие как: материальная, психологическая, педагогическая, правовая поддержка и тому подобное. Раскрыты формы оказания различных видов социально-педагогической поддержки семьям, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах. Уделено внимание социальной помощи семьям, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, как одного из направлений социальной поддержки семей с детьми.

Рассмотрена одна из форм социальной поддержки - социальные услуги (психолого-педагогические, развивающие, оздоровительные, социально-медицинские, информационно-справочные, образовательные, юридические, профориентационные услуги). Осуществлен анализ, систематизация, сравнения, обобщения и сопоставления научных взглядов на социально-педагогическую поддержку и предложен термин «социально-педагогическая поддержка семей, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах». Также уделено внимание нормативно-правовой базе социально-педагогической поддержки семей, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, что позволило определить формы социальной помощи, которые предоставляются семьям с детьми. Кроме этого проанализировано социальное обслуживание, как одно из направлений государственной социальной политики, что предполагает комплексное сочетание составляющих социальной и материальной поддержки. Целью системы социального обслуживания является организация разнообразных форм социальной работы с различными категориями населения по территориальному

принципу. Раскрыты виды социального обслуживания: стационарное, нестационарное, полустационарное, по месту жительства, срочное.

Проведен анализ практической работы специалистов социальной сферы с семьями, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах, позволил выделить направления социально-педагогической поддержки семей, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах.

Ключевые слова: семья, семья в сложных жизненных обстоятельствах, социально-педагогическая поддержка, формы социально-педагогической поддержки, методы социально-педагогической поддержки, социально-педагогическая поддержка семей, которые оказались в сложных жизненных обстоятельствах.

Сім'я є основним інститутом виховання та соціалізації дитини. У випадку, якщо сім'я за певних життєвих обставин неналежним чином виконує виховну функцію, не забезпечує належні умови розвитку і виховання дітей, вона стає об'єктом уваги державної системи соціальної роботи. Така сім'я стає об'єктом соціально-педагогічної роботи та потребує соціально-педагогічної підтримки.

Метою статті є розгляд видів, форм та методів соціально педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Серед найбільш поширених *видів* соціальної підтримки виділяють матеріальну, психологічну, педагогічну, правову підтримку тощо. Одним із напрямів соціальної підтримки сімей з дітьми є матеріальні виплати, що надаються у формі *соціальної допомоги*. Відповідно до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (від 21.11.1992р. № 2811-ХІІ), таким сім'ям надається допомога по вагітності і полога; одноразова допомога при народженні дитини; допомога по догляду за дитиною до досягнення нею 3-річного віку; допомога на дітей одиноким матерям; допомога на дітей, які знаходяться під опікою або піклуванням [7]. Перелічені матеріальні виплати не є адресними і нараховуються незалежно від соціального статусу і потреб родини. Також в Україні передбачена адресна допомога малозабезпеченим сім'ям, що має на меті підтримку найбільш нужденного населення .

Основною метою соціальних виплат є забезпечення гідного рівня життя зазначених типів сімей з урахуванням їх специфічних потреб, а не допомогти сім'ям, які опинилися в скрутних життєвих умовах, за допомогою фахівців та їх порад знайти в собі сили та найбільш оптимальні шляхи, щоб подолати ці перешкоди.

Психологічна підтримка спрямована на мобілізацію внутрішніх ресурсів клієнта, з метою зміни уявлення про безвихідь його становища,

формування впевненості та мотивації щодо подолання почуття тривоги, психологічних комплексів, невпевненості в своїх силах, зміцнення активної, діяльнійшої особистісної позиції. Вона може здійснюватися шляхом надання психологічних консультацій з метою покращення мікроклімату сім'ї, збереження психологічного здоров'я членів сім'ї, набуття впевненості в своїх силах, адаптації до середовища, поліпшення взаємин з оточенням, обговорення наявних проблем з членами сім'ї та надання рекомендацій щодо їх вирішення, формування навичок подолання труднощів та конфліктів з оточенням, організація та координація психотерапевтичних груп та груп самопомогі, психологічна діагностика корекція та реабілітація.

Слід зазначити, що *педагогічна підтримка* орієнтована на превентивну та оперативну допомогу дітям, сім'ям шляхом надання їм необхідної соціально-педагогічної інформації, проведення просвітницької роботи, консультацій, бесід тощо. Зокрема науковець Т. Анохіна поняття «педагогічна підтримка» розглядає як відбір і використання системи педагогічних засобів, реалізація яких забезпечує допомогу у самостійному індивідуальному виборі особистістю своєї поведінки, у подоланні перешкод самореалізації у комунікативній, творчій та інших видах діяльності [1].

Разом з тим, *правова або юридична підтримка* здійснюється шляхом надання юридичних консультацій, проведення бесід з питань чинного законодавства, гарантій та пільг, здійснення заходів, спрямованих на захист прав та інтересів членів сім'ї, захист прав дітей, оформлення правових документів, представництво інтересів тощо.

Як зазначено у енциклопедії батьківства «*соціальна підтримка* – система заходів соціально-педагогічної роботи, спрямована на вирішення проблем осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, шляхом надання їм допомоги чи необхідних видів соціальних послуг. Система заходів, спрямована на створення умов, що дозволяють забезпечити соціальну захищеність людей» [5, с. 161].

Однією із форм соціальної підтримки є надання соціальних послуг. «*Соціальні послуги* – це дії державних або неурядових організації, фахівців, спрямовані на задоволення потреб і забезпечення прав, вирішення проблем, попередження або подолання складних життєвих обставин окремих осіб чи соціальних груп» [5, с. 232]. Відомий вчений М. Гур'янова у своїх працях виокремлює наступні групи послуг: психолого-педагогічні, розвиваючі, оздоровчі, соціально-медичні, інформаційно-довідкові, освітні, юридичні, послуги профорієнтаційного характеру [2, с. 169-170]. Означені послуги охоплюють різні аспекти життєдіяльності сімей та їх дітей.

Соціальна підтримка сімей передбачає також надання комплексу соціальних послуг та впровадження різних форм, методів соціально-

педагогічної роботи, спрямованість і комбінування яких визначається потребами та ресурсами кожної конкретної сім'ї.

Законом України «Про соціальні послуги» 2003 року визначено перелік соціальних послуг, а Міністерством соціальної політики у 2012 році було уточнено та доповнено перелік соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати: догляд вдома, денний та стаціонарний догляд, підтримане проживання, паліативний/хоспісний догляд, послуга з влаштування до сімейних форм виховання, послуга соціальної адаптації, послуга соціальної інтеграції та реінтеграції, послуга габілітації, послуга соціальної реабілітації, надання притулку, кризове та екстрене втручання, соціальний супровід/патронаж, представництво інтересів, посередництво (медіація), соціальна профілактика.

Соціально-побутові послуги доцільні, коли в родині є дуже хворі дорослі. Якщо хвороба тимчасова – фахівці з соціальної роботи повинні допомогти сім'ї пройти цей важкий період, забезпечити належне утримання та виховання дітей, збереження сім'ї. Соціально-побутові послуги можуть бути складовою соціального супроводу чи кризового втручання. Результатом соціально-побутових послуг буде отримання необхідної допомоги членами сім'ї, у першу чергу, дітьми, забезпечення функціонування сім'ї.

Разом з тим, соціально-економічні послуги спрямовані на задоволення матеріальних інтересів і потреб сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах. У ході надання соціально-економічних послуг сім'ї фахівець, що здійснює соціальну роботу, допомагає сім'ї оформити необхідні документи та отримати матеріальну допомогу, яка повинна виплачуватися цій сім'ї відповідно до законів. Причому завданням спеціаліста є допомога, формування вмінь вирішувати проблеми самостійно, а не безпосереднє оформлення необхідних документів.

З метою психологічної корекції або психологічної реабілітації особистості, надання методичних порад надаються соціально-психологічні послуги. Результати соціально-психологічних послуг визначаються на основі діагностування початкового стану клієнта, кваліфікацією психолога та адекватними технологіями.

Широко використовуються в практиці соціальної роботи із сім'ями з дітьми, що опинилися в складних життєвих обставинах соціально-педагогічні послуги. Вони можуть бути адресовані, насамперед, дітям із цих сімей. Надаючи соціально-педагогічні послуги, можна домогтися таких результатів:

- підвищення самооцінки дітей шляхом досягнення успіхів у різнобічних справах, що не пов'язані із сім'єю і навчанням – участь у

спортивних змаганнях, художній самодіяльності, творчій діяльності та ін.;

- позбавлення дітей від постійного перебування в негативній обстановці в сім'ї шляхом організації активного дозвілля;

- прищеплення навичок організації позитивного дозвілля. Для того, щоб змінити стиль життя сім'ї та окремих її членів, необхідно, щоб вони уміли проводити вільний час, тому всі заходи щодо організації дозвілля мають бути корисними для всіх членів сім'ї.

Соціально-медичні послуги спрямовані, в першу чергу, на надання медичних консультацій з питань збереження і зміцнення здоров'я, формування ідеології здорового способу життя й подолання шкідливих звичок тощо. Соціально-медичні послуги можуть надавати як професійні медики, так і підготовлені спеціалісти, включаючи й волонтерів. Результатом соціально-медичних послуг є набуття клієнтами – всіма членами сім'ї, а особливо дітьми, – знань, умінь і навичок стосовно підтримки, збереження та зміцнення здоров'я, подолання шкідливих звичок.

На захист прав та інтересів осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах спрямовані юридичні послуги. Результатом надання юридичних послуг є отримання інформації щодо окремих норм законодавчих актів з питань, які цікавлять клієнта, описання реальних шляхів виконання закону, а також допомога клієнтам у проходженні цього шляху.

Послуги з працевлаштування соціальна служба надає разом із центрами зайнятості, молодіжними біржами праці, іншими установами, що здійснюють допомогу в працевлаштуванні, безпосередньо роботодавцями. Специфічною вона стає при працевлаштуванні неповнолітніх дітей та молоді із сімей, що потрапили в складні життєві обставини. У таких випадках проблема не лише у процесі працевлаштування, а й при допомозі клієнту здобути навички працівника: навчитися виконувати режим трудового дня, адекватно реагувати на зауваження роботодавця чи керівника, відповідально ставитися до доручень тощо. Результатом надання послуг із працевлаштування є отримання клієнтами роботи, яка допоможе вирішити економічні проблеми сім'ї, конкретному клієнту – отримати певний соціальний статус, стати повноправним членом суспільства, підвищити особистісну самооцінку.

Інформаційні послуги є складовою у наданні соціальної допомоги сім'ям з дітьми, що потратили в складні життєві обставини. Інформаційні послуги здійснюються за кількома напрямками: інформація про існування та координати тих закладів, які можуть надати послуги сім'ям з дітьми, які опинилися в складних життєвих обставинах і не в змозі їх подолати самостійно та для дітей із сімей, які мають невирішені проблеми.

На розширення переліку соціальних послуг сім'ям з дітьми, які опинилися у складних життєвих обставинах, спрямовано Примірний галузевий стандарт надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах (затверджений наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 29.12.2009 № 2459). Стандарт визначає основні напрямки, зміст, обсяги, процес надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, принципи надання послуг зазначеній категорії та вимоги до надання послуг.

Одним із напрямів державної соціальної політики, що передбачає комплексне поєднання складових соціальної та матеріальної підтримки, є соціальне обслуговування. *Соціальне обслуговування* – це система соціальних заходів, яка передбачає сприяння, підтримку і послуги, що надають соціальні служби окремим особам чи групам населення для подолання або пом'якшення життєвих труднощів, підтримки їх соціального статусу та повноцінної життєдіяльності [4]. Воно передбачає надання соціально-побутових, соціально-медичних, психолого-педагогічних, соціально-правових послуг і матеріальної допомоги, проведення соціальної адаптації і реабілітації громадян, які знаходяться у важкій життєвій ситуації. Метою системи соціального обслуговування є організація різноманітних форм соціальної роботи з різними категоріями населення за територіальним принципом.

Виділяють наступні види соціального обслуговування: 1) стаціонарне – обслуговування громадян, які частково або повністю втратили здатність до самостійного обслуговування і потребують догляду, і нагляду в умовах постійного або тимчасового проживання в закладах соціального обслуговування; 2) нестационарне – обслуговування без проживання громадян у закладах соціального обслуговування; 3) напівстаціонарне – обслуговування у відділеннях денного або нічного перебування закладів соціального обслуговування протягом певного періоду доби; 4) за місцем проживання – нестационарне обслуговування в домашніх умовах громадян, які частково втратили здатність до самообслуговування і потребують (постійно або тимчасово) надання соціальних послуг; 5) термінове – обслуговування разового характеру громадян, які потрапили у важку життєву ситуацію. Переважно під соціальним обслуговуванням перебувають особи, які мають фізіологічні обмеження у самостійному життєзабезпеченні: особи похилого віку, інваліди різного віку.

У роботі з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах складовою соціальної підтримки є *соціально-педагогічна підтримка*. Серед дослідників, які зверталися до розгляду поняття соціально-педагогічна підтримка можна виділити таких, як О. Газман, Т. Анохіна, А. Капська, Л. Оліференко, О. Безпалько, Л. Кулікова та ін. Проте на сьогодні в літературі ми не зустрічаємо чіткого визначення поняття

«соціально-педагогічна підтримка». Так, на думку О. Козлової, соціально-педагогічна підтримка полягає в створенні необхідних умов для позитивно спрямованої соціалізації. Автор розглядає її як комплекс заходів, що створюють можливість оптимізувати процеси освіти, навчання і виховання підростаючого покоління [6].

Соціально-педагогічна підтримка характеризується як «соціально-педагогічна діяльність, спрямована на виявлення, визначення і розв'язання проблем клієнта з метою реалізації та захисту його прав» [3, с. 29]. Л. Штефан соціально-педагогічну підтримку молодій сім'ї визначає як соціально-педагогічну діяльність, спрямовану на визначення та вирішення проблем сім'ї з метою забезпечення її функціонування в суспільстві.

Основною складовою соціальної допомоги сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, ряд науковців визначає *соціальне навчання*, що передбачає навчання членів сім'ї умінням і навичкам, які необхідні їм як для вирішення наявних проблем, так і для попередження їх проявів. Зміст соціального навчання – це педагогічно-адаптований соціальний досвід розв'язання сімейних проблем.

Враховуючи необхідність впровадження компоненту соціального навчання у систему соціальної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, ми в своїй роботі дещо розширюємо сутність терміну «соціально-педагогічна підтримка». *Соціально-педагогічна підтримка сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах*, – це комплекс заходів соціально-педагогічної діяльності, спрямований на вирішення проблем сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, з метою забезпечення їх повноцінного функціонування.

Проведений нами аналіз практичної роботи спеціалістів соціальної сфери з сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах, дозволяє виокремити такі *напрями соціально-педагогічної підтримки сімей*, які опинилися у складних життєвих обставинах, як: робота з дитиною/дітьми, соціально-психологічна робота з батьками, юридична допомога, матеріальна підтримка, інші види допомоги сім'ї.

Основний зміст соціально-педагогічної роботи з неблагополучною сім'єю складають забезпечення сім'ї різними видами соціального обслуговування (соціальної допомоги та соціальних послуг), реабілітаційна та профілактична робота, соціальний супровід окремих категорій сімей та соціальне інспектування неблагополучних сімей. Вони реалізуються в практичній діяльності соціального педагога шляхом використання різноманітних методів, прийомів і форм соціально-педагогічної роботи. Ефективність впровадження такої діяльності потребує технологізації.

Таким чином, використання розглянутих видів, форм та методів соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних

життєвих обставинах, дозволяє підвищувати ефективність технологій соціально-педагогічної підтримки сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Список використаних джерел

1. Анохина Т. В. Идеи и технологи педагогической поддержки в образовании США, Великобритании, Голландии / Т.В.Анохина // Воспитание и педагогическая поддержка детей в образовании: Материалы все рос.конф. / Под ред. О. С. Газмана. – М., 1996. – С.16-57.
2. Гурянова М.П. Сельская школа и социальная педагогика: Пособие для педагогов. – М: Амалфея, 2000. – 448 с.
3. Заверико Н. В. Компоненти системи соціально-педагогічної підтримки дитини / Н. В. Заверико // Теорія та практика підготовки соціальних педагогів та психологів у ВНЗ: досвід, проблеми та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 17-19 травня 2007 р. - Запоріжжя: ЗНУ. - С. 29-31.
4. Закон України «Про соціальні послуги» від 19 червня 2003 року № 966-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-15>
5. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / [За заг. ред. проф. І.Д.Зверєвої]. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
6. Козлова Л.Н. Введение в теорию социального воспитания / О.Н.Козлова. – М.: Интерпракс, 1994. – 208 с.
7. Соціальний супровід сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах: Методичний посібник. / І. Д. Зверєва та ін. – К.: Держсоцслужба, 2006. – 104 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Anohyna T.V. Ydey y tehnology pedagogycheskoj podderzhky v obrazovanuu SShA, Velykobrytanyu, Gollandyy / T.V.Anohyna // Vospytanye y pedagogycheskaja podderzhaka detej v obrazovanuu: Materyaly vse ros.konf. / Pod red. O.S.Gazmana. – M., 1996. – S.16-57.
2. Gurjanova M.P. Sel's'kaja shkola y socyal'naja pedagogyka: Posobyе dlja pedagogov. – M: Amalfeja, 2000. – 448 s.
3. Zaveryko N. V. Komponenty systemy social'no-pedagogichnoi' pidtrymky dytyny / N. V. Zaveryko // Teorija ta praktyka pidgotovky social'nyh pedagogiv ta psihologiv u VNZ: dosvid, problemy ta perspektyvy: Materialy Vseukrai'ns'koi' naukovo-praktychnoi' konferencii' 17-19 travnja 2007 r. - Zaporizhzhja: ZNU. - S. 29-31.
4. Zakon Ukrai'ny «Pro social'ni posludy» vid 19 chervnja 2003 roku № 966-IV [Elektronnyj resurs] – Rezhym dostupu:<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

5. Encyklopedija dlja fahivciv social'noi' sfery / [Za zag. red. prof. I.D.Zvjerjevoi']. – Kyi'v, Simferopol': Universum, 2012. – 536 s.
6. Kozlova L.N. Vvedenye v teoryju socyal'nogo vyspytanyja / O.N.Kozlova. – M.: Ynterpraks, 1994. – 208 s.
7. Social'nyj suprovid simej, jaki opynylysja v skladnyh zhyttjevyh obstavynah: Metodychnyj posibnyk. / I. D. Zvjerjeva ta in. – K.: Derzhsocluzhba, 2006. – 104 s.

Solianyuk M. H. Forms and methods of socio-pedagogical support families, which are in difficult life circumstances. The purpose of this article is to review the types, forms and methods of socio-pedagogical support for families who are in difficult life circumstances.

The article describes the forms and methods of socio-pedagogical support for families who are in difficult life circumstances. Disclosed types of social support for families who are in difficult life circumstances, such as: material, psychological, pedagogical, legal support, and the like. Revealed the form of providing various types of social and educational support to families who are in difficult life circumstances. Attention is paid to social assistance to families who find themselves in difficult circumstances, as one of the directions of social support for families with children.

Considered one of the forms of social support - social services (psychological, educational, developmental, health, socio-medical, information and referral, educational, legal, vocational services). The analysis, classification, comparison, generalization and comparison of scientific views on the socio-pedagogical support and proposed the term "socio-pedagogical support of families who find themselves in difficult circumstances". It is also focused on the regulatory framework of socio-pedagogical support for families who are in difficult life circumstances, which allowed to determine the form of social assistance that are provided to families with children. In addition analyzed social services, as one of directions of the state social policy, which involves a complex combination of social and material support. The purpose of the social service system is the organization of various forms of social work with different categories of the population according to the territorial principle. Disclosed to the social services: a stationary, non-stationary, semi-stationary, place of residence, urgent.

The analysis of the practical work of social workers with families who are in difficult life circumstances, allowed us to identify areas of socio-pedagogical support for families who are in difficult life circumstances.

Key words: family, family in difficult life circumstances, socio-pedagogical support, forms of socio-pedagogical support, methods of socio-pedagogical support, socio-pedagogical support families, which are in difficult life circumstances.

Отримано 20.04.2015 р.

ПРИКІНЦЕВА ДІАГНОСТИКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ СОЦІОНОМІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сторож В. В. Прикінцева діагностика готовності майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності. У статті автором обґрунтовано необхідність використання прикінцевої діагностики готовності студентів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності. Метою статті є визначення початкового рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності. У структурі готовності майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності автором було виокремлено такі компоненти: мобілізаційний, когнітивний, технологічний. Для оцінки досліджуваного феномену в межах кожного компонента готовності було з'ясовано основні критерії (мотиваційний, змістовий, оціночний) та їх показники. Кожен критерій спрямований на оцінювання окремого компонента, який має відповідні показники, говорити про готовність майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності можливо за умови виявлення кожного критерію. Сформованість професійної готовності використання соціономічних технологій у професійній діяльності майбутніх соціальних педагогів вимірюється за допомогою, низького, середнього та достатнього рівнів. У цій статті виявлені та продемонстровані результати рівнів готовності на прикінцевому етапі експерименту підготовки майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності. Зафіксовано в ЕГ 23 студента (19,8%), паралельно у КГ 50 студентів (46,3 %) демонструють низький рівень. Середній рівень готовності демонструють у ЕГ 51 студент (44 %), паралельно у КГ – 42 студента (38,9%). На достатньому рівні готовності майбутніх соціальних педагогів було виявлено в ЕГ 42 студента (36,2 %) та паралельно у КГ 16 студентів (14,8%). Проведене прикінцеве діагностичне дослідження показало, що у студентів – соціальних педагогів значно покращився

рівень готовності до використання соціономічних технологій у професійній діяльності. Зроблено висновки щодо проведеного експерименту, розглянуто перспективи подальшого дослідження професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів.

Ключові слова: компонент, критерій, показник, рівень готовності.

Сторож В. В. Заключительная диагностика готовности будущих социальных педагогов к использованию социономических технологий в профессиональной деятельности. В статье автором обосновано необходимость использования заключительной диагностики готовности студентов к использованию социономических технологий в профессиональной деятельности. Целью статьи является определение начального уровня готовности будущих социальных педагогов к использованию социономических технологий в профессиональной деятельности. В структуре готовности будущих социальных педагогов к использованию социономических технологий в профессиональной деятельности автором было выделено следующие компоненты: мобилизационный, когнитивный, технологический. Для оценки исследуемого феномена в пределах каждого компонента готовности определено основные критерии (мотивационный, содержательный, оценочный) и их показатели. Каждый критерий направлен на оценку отдельного компонента, который имеет соответствующие показатели, говорить о готовности будущих социальных педагогов к использованию социономических технологий в профессиональной деятельности возможно при условии выявления каждого критерия. Сформированность профессиональной готовности использования социономических технологий в профессиональной деятельности будущих социальных педагогов измеряется с помощью, низкого, среднего и достаточного уровней. В этой статье выявлены и продемонстрированы результаты уровней готовности, на заключительном этапе эксперимента подготовки будущих социальных педагогов к использованию социономических технологий в профессиональной деятельности. Зафиксировано в ЭГ 23 студента (19,8%), параллельно в КГ 50 студентов (46,3%) демонстрируют низкий уровень. Средний уровень готовности демонстрируют в ЭГ 51 студент (44%), параллельно в КГ - 42 студента (38,9%). На достаточном уровне готовности будущих социальных педагогов было выявлено в ЭГ 42 студента (36,2%) и параллельно в КГ 16 студентов (14,8%). Проведенное заключительное диагностическое исследование показало, что у студентов - социальных педагогов значительно повысился уровень готовности к использованию социономических технологий в профессиональной деятельности. Сделаны выводы относительно

206

проведеного експеримента, розглянуті перспективи подальшого дослідження професійної діяльності майбутніх соціальних педагогів

Ключевые слова: компонент, критерий, показатель, уровень подготовки.

Постановка проблеми. Професійна діяльність соціального педагога обумовлює високе значення для представників цієї професії визначених духовно-моральних якостей. Очевидно, що не кожна людина як особистість здатна для соціально-педагогічної роботи. Основним фактором тут є система цінностей людини, яка й визначає його професійну придатність та ефективність практичної діяльності. Відповідно виникає необхідність розробки педагогічної моделі підготовки майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Питання визначення професійної діяльності та професійної підготовки соціальних педагогів відображено в працях таких науковців, як О.В. Безпалько (напрямок і функції професійної діяльності соціального педагога) [1], Р.Х. Вайнола (особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки) [4], І.М. Богданова, І.І. Мигович, Т.В. Семигіна, С.М. Гришак, Ю.Н. Галагузова, А.І. Капська, І. Зверєва, Р.В. Овчарова, С.Я. Харченко, Є.В. Паскаль і ін. (проблема професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів). Поняття «професійна підготовка» в «Енциклопедії професійної освіти» визначається як «сукупність спеціальних знань, навичок і умінь, якостей, трудового досвіду і норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи з певної професії [7].

Проаналізувавши різні підходи щодо визначення професійної підготовки зокрема соціальних педагогів можемо сказати що це процес формування фахівця нового типу, здатного швидко і адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві, компетентно вирішувати соціально - педагогічні проблеми в усіх типах та видах навчально-виховних установ і закладах соціальної роботи, на всіх рівнях управління.

Проте аналіз науково-педагогічної літератури засвідчив відсутність досліджень, присвячених проблемі підготовки майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності. Можемо сказати, що підготовка соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності залишається невизначеною.

Метою статті є визначення початкового рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Специфіка професійної діяльності соціальних педагогів полягає у тому, що вони покликані надавати допомогу тим, чий ресурси недостатні, можливості – незначні, а здібності самостійно вирішувати свої труднощі – незадовільні. Тому благополуччя людей, які мають проблеми, також є цінністю професії. Важливим є використання соціономічних технологій які призначені для підвищення ефективності соціальної роботи, яка являє собою діяльність не тільки по наданню соціальної допомоги тим що потребують допомоги а з метою відновлення, збереження або покращення соціальних прав людей, по регулюванню відносин особистості в колективі, з державними структурами, по розв’язанню соціальних конфліктів.

Соціономічні технології забезпечують соціальну взаємодію на рівні людина-людина, людина-група (колектив), людина-суспільство.

Для практичного визначення ефективності соціально-педагогічної діяльності необхідні критерії та показники ефективності, на основі яких визначають рівень ефективності. Показником ефективності є рівень адаптації клієнта і зменшення дезорганізації в суспільстві. Прийнятним методом визначення оцінки ефективності соціально-педагогічної діяльності може бути визначення рівня задоволення потреб клієнта до встановлених нормативів або стандартів.

Показник – це характеристика певного аспекту критерію, за яким можна робити висновки [3]. Критерій – це ознака, на основі якої проводиться оцінювання [5].

А. Капська вважає, що діяльність соціальних педагогів потребує низку професійних функцій, окреслених у Державному галузевому стандарті. А це, в свою чергу, обумовлює створення оптимальних умов для формування у майбутнього соціального педагога ряд професійних знань, умінь і навичок, тобто формування професіонала, до характеристики якого можна віднести як психологічні якості, педагогічні здібності, так і низку особистісних якостей (гнучкість, емоційність, емпатійність, самоконтроль, самовдосконалення, принциповість та ін.) [6].

Як зазначає І.М. Богданова, якості особистості – це стійкі численні внутрішні утворення, що характеризуються певною системою знань, умінь, навичок, ідей, поглядів, переконань, соціальних і психічних властивостей. Якості особистості формуються на підставі теоретико-практичного підходу, тобто від усвідомлення теорії до виконання практичних дій та інтуїтивного, емпіричного підходу, тобто від практичних ситуацій до їх теоретичних узагальнень [2, с. 27].

На підставі проаналізованої наукової літератури було виокремлено критерії готовності майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності, наявність яких визначалася за допомогою певних показників з метою схарактеризувати рівні готовності майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності.

У структурі готовності майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності нами було виокремлено такі компоненти: мобілізаційний, когнітивний, технологічний. Для оцінки досліджуваного феномену в межах кожного компонента готовності ми з'ясували основні критерії (мотиваційний, змістовий, оціночний) та їх показники [8, с. 122-125].

Кожен критерій спрямований на оцінювання окремого компонента, який має відповідні показники. Отже, говорити про готовність майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності можна за умови виявлення кожного критерію.

Мобілізаційний компонент готовності характеризується за мотиваційним критерієм (рівень професійної спрямованості на соціально-педагогічну діяльність майбутнього соціального педагога). Показниками є: зацікавленість, глибокий інтерес до професійної діяльності, бажання реалізувати в ній свої можливості; прагнення до оволодіння знаннями, вміннями, навичками, необхідними для успішної професійної діяльності; прагнення домагатись успіхів, не зважаючи на можливі труднощі, пов'язані із специфікою роботи; прагнення до визнання власного «Я», його позитивних і негативних характеристик.

Когнітивний компонент характеризується за змістовим критерієм (рівень засвоєння майбутнім фахівцем набутих професійних знань). Показниками є: знання соціономічних відносин в професійній діяльності; знання основ теорії соціономічних технологій у соціальній педагогіці; знання творчого розв'язання практичних і теоретичних проблем соціально-педагогічного характеру; знання про професійну етику, професійно-педагогічні ідеали, погляди, принципи, переконання та інше.

Технологічний компонент характеризується за оціночним критерієм (сформованість комплексу загально педагогічних вмінь (прогностичних, конструктивних, організаторських, комунікативних, когнітивних, рефлексивних), володіння сучасними педагогічними технологіями. Показниками є: уміння вирішувати педагогічні ситуації, виявляти факти, розпізнати, моделювати їх, зпрогнозувати можливі наслідки; уміння проявляти професіоналізм (морально-вольові якості, організаційні здібності до самоуправління та комунікації); уміння бачити і визнавати допущені помилки чи недоліки в роботі та визначати шляхи

удосконалення результатів своєї діяльності; уміння користуватися інструментарієм проектування, створювати соціальні проекти.

Завданням експериментально-дослідної роботи є проведення діагностики що до рівня готовності майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності.

Результати прикінцевої діагностики розподілу відносної кількості студентів ЕГ, до якої відносяться студенти Державного закладу «Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського», факультету початкового навчання, спеціальності «Соціальна педагогіка», в загальній кількості 116 піддослідних, та студентів КГ, до якої відносяться студенти «Ізмаїльського державного гуманітарного університету» та «Херсонського державного університету» спеціальності «Соціальна педагогіка», в загальній кількості 108 піддослідних, щодо готовності їх до використання соціономічних технологій у професійній діяльності.

У таблиці 1 представлено результати рівнів готовності майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності на прикінцевому етапі експерименту.

Таблиця 1

Рівні готовності майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності на прикінцевому етапі експерименту

Кількість студентів	Низький рівень		Середній рівень		Достатній рівень	
	абс.	%	абс.	%	абс.	%
ЕГ	21	18,1	49	42,2	46	39,7
КГ	51	47,2	42	38,9	15	13,9

Дані, представлені в табл. 1. свідчать про те, що зафіксовано в ЕГ 21 студент (18,1%), паралельно у КГ 51 студент (47,2%) демонструють низький рівень. На цьому рівні майбутні соціальні педагоги характеризуються відсутністю зацікавленості, інтересу до професійної діяльності, прагнення до оволодіння знаннями, вміннями, навичками, необхідними для успішної професійної діяльності. Відсутність професійної мотивації до навчання та досягнення успіху. Низький рівень інтелектуальних і комунікативних норм, не визнання власного «Я». Низький рівень характеризується тим, що студенти не спрямовують свої зусилля на досягнення розвитку особистісних та професійних якостей, не демонструє активності. Частково розуміють зміст професійної діяльності соціального педагога. Потреби, інтереси і мотиви студентів незначущі, відсутнє усвідомлення значущості соціально-педагогічної діяльності та її результату. Студенти виявляють неадекватну оцінку своїх здібностей у

соціально-педагогічній діяльності та підготовці до використання соціономічних технологій у професійній діяльності. Теоретичні знання мають частковий характер, або відсутні зовсім. Не мають здібностей до соціально-педагогічного проектування, не можуть застосовувати спеціальні знання в розв'язанні ситуаційних задач. Не прагнуть до набуття нових знань, удосконалювання власних умінь та навичок. Не здійснюють самооцінку, не вміють виявляти труднощі та коригувати одержані результати. Студенти не виявляють творчих здібностей, не прагнуть до самовдосконалення. Не володіють необхідними знаннями з основ етики соціально педагогічної діяльності (категоріями, принципами, нормами і функціями соціально-педагогічної етики). У процесі проходження соціально-педагогічної практики не вміють використовувати спеціальні знання і вміння та не прагнуть розв'язувати професійні завдання. Не вміють використовувати соціономічні технології в професійній діяльності, правильно визначити цілі, завдання, прогнозувати результати, знаходити, систематизувати і застосовувати досвід інших.

Середній рівень готовності демонструють у ЕГ 49 студентів (42,2%), паралельно у КГ – 42 студента (38,9%). Ці студенти спрямовують свої зусилля на майбутню професійну діяльність. Мотиви спрямовують на досягнення успіху в майбутній професійній діяльності. Розуміють зміст професійної діяльності соціального педагога. Потреби, інтереси, мотиви частково значущі, демонструють часткове усвідомлення значущості соціально-педагогічної діяльності та її результату. Студенти частково оцінюють свої здібності у процесі підготовки до використання соціономічних технологій у професійній діяльності. Частково володіють етичними та моральними якостями, професійними етичними цінностями. Мають деякі теоретичні знання у професійній сфері, частково володіють термінологією. Набуття нових знань, удосконалення власних умінь та навичок ситуативне. Студенти прагнуть до творчої реалізації в соціально-педагогічній діяльності. Демонструють спеціальні вміння і навички, у практичній діяльності використовують їх за зразком. Уміють добирати соціономічні технології до конкретного випадку. У процесі проходження соціально-педагогічної практики частково використовують та застосовують відомі соціономічні технології, правильно визначають цілі, завдання соціально-педагогічної діяльності.

На достатньому рівні готовності майбутніх соціальних педагогів було виявлено 46 студентів (39,7%) та паралельно у КГ 15 студентів (13,9%). Студенти спрямовують свої зусилля на досягнення розвитку якостей професіонала, саморозвитку у професійній та особистісній сфері, демонструють активність щодо майбутньої професійної діяльності. Мотиви спрямовують на досягнення успіху. Розуміють зміст професійної

діяльності соціального педагога. Потреби, інтереси і мотиви студентів значущі, прагнуть до саморозвитку. Студенти об'єктивно оцінюють свої здібності у процесі підготовки до професійної діяльності. Мають системні науково-теоретичні знання про професійну діяльність, володіють професійною грамотністю та термінологією, аргументують свою власну позицію. Рівень розвитку когнітивної сфери особистості визначається, глибиною, системністю знань. Усвідомлюють структуру соціально-педагогічної діяльності, мають здібність до проектувальних умінь, застосовують в професійній діяльності. Удосконалюють власні уміння та навички, демонструють здатність професійних умінь і навичок в різні професійних ситуаціях. Уміють здійснювати самооцінку, виявляти труднощі у процесі діяльності, знаходити оптимальні рішення ситуації.

Студенти виявляють творчі здібності, прагнуть до творчої реалізації в соціально-педагогічній діяльності. Мають організаційні здібності, проявляють морально-вольові якості, здібні до самоуправління, комунікабельні, володіють основами професійної етики.

Студенти демонструють знання з соціономічних відносин та соціономічних технологій. Мають прагнення до самовдосконалення, виявляють здатність до самореалізації й досягнення кінцевої мети. У процесі проходження соціально-педагогічної практики використовують соціономічні технології, правильно визначають цілі, завдання соціально-педагогічної діяльності, прогнозують результати, систематизують, застосовують досвід інших, впроваджують та використовують інноваційні технології у власну професійну діяльність.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, проведене прикінцеве діагностичне дослідження показало, що у студентів – соціальних педагогів значно покращився рівень готовності до використання соціономічних технологій у професійній діяльності. Вони вільно володіють навчальним матеріалом, висловлюють свої думки, роблять аргументовані висновки. Майбутні соціальні педагоги самостійно знаходять додаткову інформацію та використовують її для реалізації поставлених перед собою завдань. Вільно використовують нові соціономічні технології для поповнення власних знань. Мають високий комунікативний контроль. Достатньо сформовані цінності професійної самореалізації.

Подальшого дослідження потребує розв'язання розглянутої проблеми, адже готовність майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності є передумовою успішного здійснення взаємодії з особистістю, групою (колективом) та громадськістю.

Список використаних джерел

1. Безпалько О.В. Напрями та функції професійної діяльності соціального педагога у загальноосвітньому навчальному закладі // Вісн. психології і соц. педагогіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://psych.kiev.ua/nma-catalog/fla-stat/cat_id-10/num-5.htm.
2. Богданова І.М. Технології в освіті: теоретико-методологічний аспект: [монографія] / Інна Михайлівна Богданова. – Одеса: «ТЕС», 1999. – 146 с.
3. Большой толковый словарь современного украинского языка (из прил. и допол.) / [Глав. редактор В. Т. Брусел]. – К.; Ирпень, 2005. – 1728 с.
4. Вайнола Р.Х. Особистісний розвиток майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки: монографія / Вайнола Р.Х.; за ред. С.О. Сисоевої. – Запоріжжя, 2008. – 460 с.
5. Завацька Л.М. Технології професійної діяльності соціального педагога. Навчальний посібник для ВНЗ. – К., 2008. – 240 с.
6. Капська А.Й. Соціальна педагогіка: підручник / Капська А.Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. – К.: Центр учбової літератури, 2011 – 488 с.
7. Профессиональная подготовка // Энциклопедия профессионального образования: В 3-х т. / Под ред. С.Я. Батышева. – М., АПО, 1998. – Т.2. – 390 с.
8. Сторож В.В. Критерії, показники та рівні сформованості умінь використання соціономічних технологій в професійній діяльності майбутніх соціальних педагогів / В.В. Сторож // Викладач і студент: умови особистісно-професійного зростання: міжнародна науково-практична конференція 22-23 травня 2014р.: тези доповіді – 2014. – С. 122-125.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Bezpal'ko O.V. Naprjami ta funkciji profesijnoji dijial'nosti social'nogo pedagoga u zagal'noosvitn'omu navchal'nomu zakladi // Visn. psihologiji i soc. pedagogiki [Elektoronnij resurs]. – Rezhim dostupu : http://psych.kiev.ua/nma-catalog/fla-stat/cat_id-10/num-5.htm.
2. Bogdanova I.M. Tehnologii v osviti: teoretiko-metodologichnij aspekt: [monografija] / Inna Mihajlivna Bogdanova. – Odessa: «TES», 1999. – 146 s.
3. Bol'shoj tolkovyj slovar' sovremennogo ukraïnskogo jazyka (iz pril. i dopol.) / [Glav. redaktor V. T. Brusel]. – K.; Irpen', 2005. – 1728 s.
4. Vajnola R.H. Osobistisnij rozvitok majbutn'ogo social'nogo pedagoga v procesi profesijnoji pidgotovki: monografija / Vajnola R.H.; za red. S.O. Sisoivoi. – Zaporizhzhja, 2008. – 460 s.
5. Zvac'ka L.M. Tehnologii profesijnoji dijial'nosti social'nogo pedagoga. Navchal'nij posibnik dlja VNZ. – K., 2008. – 240 s.

6. Kaps'ka A.J. Social'na pedagogika: pidruchnik / Kaps'ka A.J., Bezpalko O. V., Vajnola R. H.- K.: Centr uchbovoi literaturi, 2011 – 488 s.
7. Professional'naja podgotovka // Jenciklopedija professional'nogo obrazovaniya: V 3-h t. / Pod red. S.Ja. Batysheva. – M., APO, 1998. – T.2. – 390 s.
8. Storozh V.V. Kriterii, pokazniki ta rivni sformovanosti umin' vikoristannja socionomicnih tehnologij v profesijnij dijal'nosti majbutnih social'nih pedagogiv / V.V. Storozh // Vikladach i student: umovi osobistisno-profesijnogo zrostannja: mizhnarodna naukovo-praktichna konferencija 22-23 travnja 2014r.: tezi dopovidi – 2014. – S.122-125.

Storozh V.V. The final diagnosis of readiness of the future social teachers to use technology in socioeconomic professional activity. In this article the author has established the need for a final diagnosis of students' readiness to use socioeconomic technologies in professional work. The aim of the article is to determine the initial level of readiness of the future teachers to use social socioeconomic technologies in professional work. In the structure of readiness of the future teachers to use social socioeconomic technologies in professional work the author has been allocated the following components: mobilization, cognitive, technological. For evaluation of the phenomenon within each component ready to define the basic criteria (motivational, informative, evaluative) and their performance. Each criterion is aimed to assess separate component that has the appropriate indicators, to talk about the readiness of the future social teachers to use technology in socioeconomic professional activity is possible if the identification of each criterion. Formation of professional readiness socioeconomic use of technology in the professional activity of the future social workers is measured by, for low, medium and sufficient levels. In this article the results and demonstrated readiness levels at the final stage of the experiment the preparation of future teachers to use social socioeconomic technologies in professional work. Recorded in the EEG of 23 students (19.8%), parallel to the CG 50 students (46.3%) demonstrated a low level. The average level of preparedness demonstrated in the EG 51 students (44%), parallel to the KG - 42 students (38.9%). A sufficient level of readiness of the future social workers were identified in the EG 42 students (36.2%) and in parallel in the CG 16 students (14.8%). Of the final diagnostic study showed that the students - social workers significantly increased the level of readiness for use socioeconomic technologies in professional work. Conclusions about the conducted experiment, the prospects for further research of professional activity of the future social teachers.

Key words: components, criteria, indicators, level of training.

Отримано 21.04.2015 р.

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ – ВИКЛАДАЧІВ ПРЕДМЕТУ «ЛЮДИНА І СВІТ» ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Хмурина Т. О. Підготовка майбутніх соціальних педагогів – викладачів предмету «Людина і світ» до реалізації громадянського навчання та виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. У статті розглянуто актуальність підготовки майбутніх соціальних педагогів – викладачів предмету «Людина і світ» до реалізації громадянського навчання та виховання у загальноосвітніх навчальних закладах на сучасному етапі розвитку України. Розглянуті підходи до трактування понять громадянське навчання та виховання. Представлені сучасні інтерактивні методи організації роботи спрямовані на реалізацію громадянського навчання та виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: підготовка майбутніх соціальних педагогів, інтерактивні методи навчання, громадянське навчання та виховання.

Хмурина Т. О. Подготовка будущих социальных педагогов – преподавателей предмета "Человек и мир" к реализации гражданского воспитания в общеобразовательных учебных заведениях. В статье рассмотрена актуальность подготовки будущих социальных педагогов – преподавателей предмета "Человек и мир" к реализации гражданского воспитания в общеобразовательных учебных заведениях на современном этапе развития Украины. Рассмотрены подходы к определению понятий гражданское воспитание. Представлены современные интерактивные методы организации работы направленной на реализацию гражданского воспитания в общеобразовательных учебных заведениях.

Ключевые слова: подготовка будущих социальных педагогов, интерактивные методы учебы, гражданское воспитание.

Зміни у соціальному, політичному, економічному сьогоднішній Україні вимагають відповідних змін у всіх сферах життєдіяльності українців. Питання професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів завжди пов'язано зі змінами у суспільстві. Адже саме соціальні педагоги у своїй професійній діяльності працюють з наслідками тих змін, що відбуваються у державі. Громадянське навчання та виховання завжди були актуальними, проте сьогодні патріотичність, сформованість громадянської позиції є чи не найактуальнішими характеристиками сучасного українця.

Підготовка магістрів, майбутніх соціальних педагогів, викладачів предмету «Людина і світ» вимагає звернення особливої уваги на їх підготовку до реалізації громадянського навчання та виховання у загальноосвітніх навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень. Вивчення проблеми громадянського виховання стало предметом дослідження таких науковців ХХ століття, як: Г. Ващенко, М. Грушевський, А. Макаренко, С. Русова, В. Сухомлинський, Г. Сорока та інші.

Концептуальні засади громадянського виховання обґрунтовано в працях М. Євтуха, В. Кузя, О. Любара, Ю. Руденка, М. Стельмаховича та інших.

Детальному аналізу педагогічних засад функціонування громадянської освіти та виховання у вітчизняній шкільній практиці присвячено дослідження Н. Дерев'янка, Ю. Завалевського, В. Іової, О. Киричук, Н. Косаревої, В. Кузя, В. Оржехівського, І. Тараненко, О. Сухомлинської.

Загальнотеоретичні основи побудови цілісного навчально-виховного процесу, спрямованого на формування особистості громадянина, представлено у наукових доробках А. Бойко, В. Лозової, К. Чорної, Г. Шевченко та інших. А сутність, зміст, форми і методи громадянського виховання представлено в дослідженнях П. Ігнатенко, Н. Косаревої, В. Поплужного, В. Сухомлинського.

Безпосередньо дослідженню питань викладання суспільствознавчих дисциплін присвятили свої напрацювання Л. Губерський, О. Дружков, А. Колосков, С. Щепцов та ін.

Метою статті є висвітлення основних підходів до реалізації громадянського навчання та виховання шляхов застосування сучасних інтерактивних методів.

Виклад основного матеріалу. Кваліфіковане викладання предмету «Людина і світ» потребує підготовки фахівців, яким притаманний високий рівень компетентності в галузі людинознавства і спілкування, що забезпечує адекватне відображення реальності, які мають власну позицію щодо явищ навколишнього світу та вміють її висловлювати, володіють знаннями й уміннями, необхідними для виховання духовності,

патріотичності, культури спілкування та формування громадянських якостей в учнів.

Аналіз літератури свідчить, що в педагогіці вищої школи нагромаджено значну кількість досліджень, з проблеми формування професійних умінь та особистісних якостей майбутніх соціальних педагогів, визначають готовність до педагогічної діяльності студентів, формулюють науково-теоретичні основи професійного становлення, підвищення рівня професійної кваліфікації шляхом удосконалення навчально-виховного процесу. Більшість авторів вбачають результат професійної підготовки у належному рівні його психолого-педагогічної, спеціальної і загальноосвітньої підготовки та формуванні індивідуальних рис особистості викладача.

Для викладання предмету «Людина і світ» спеціальна підготовка має вміщувати перелік необхідних спеціальних дисциплін, елементи інформації яких інтегруються у відповідні шкільні курси. Найбільш важливими особистісними характеристиками є суспільна спрямованість, науковий світогляд та соціальні потреби, загальнолюдські моральні риси та якості, громадянські ціннісні орієнтації, усвідомлення громадського обов'язку, соціальна активність і обізнаність з подіями у сучасному соціумі. Як відзначає Т. Бакка [1, с. 9], важливою є також пізнавальна спрямованість студента на вивчення подій і явищ суспільного життя, прагнення до пошуку шляхів розв'язання важливих проблем держави, суспільства й особистості.

Т. Бакка також говорить про необхідність для майбутнього вчителя, зокрема вчителя суспільствознавства, розвинути у себе такі психологічні характеристики: творчо-практичний склад мислення, самокритичність, здатність до інверсії (сприймання особистості в розвитку), емпатію (вміння поставити себе на місце учня, зрозуміти його позицію); знання, вміння та навички, що допомагають співпрацювати з учнівським колективом: конструктивні, організаторські, комунікативні, прикладні. Ці вимоги обов'язково мають бути реалізовані у підготовці вчителя даної групи предметів, оскільки викладання суспільствознавчих дисциплін передбачає не тільки постійне застосування таких характеристик у процесі навчання, а й розвиток подібних рис особистості в учнів [1, с. 9].

У вітчизняній педагогіці вперше до теми громадянського виховання звернувся В. Сухомлинський, педагогічні ідеї якого стали орієнтиром для створення ефективних технологій виховання громадянськості школярів й на сучасному етапі. В. Сухомлинський справжню громадянськість бачив у моральній відповідальності за все, що робиться на рідній землі: непримиренність до недоліків, гаряче прагнення боротися за розквіт, велич і могутність Вітчизни [2, с. 110]. В «Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності» зазначається, що громадянське виховання – це процес формування

громадянськості як інтегрованої якості особистості, що надає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політико, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, залучати її до суспільного життя, в якому права людини є визначальними. Громадянське виховання є аналогом державного, його мета – формувати гармонійно розвинені особистості, які спроможні органічно поєднувати свої права й інтереси з правами та інтересами середовища, нації, держави, орієнтуватися на найвищі загальнонародні права, духовні та культурно-естетичні цінності [5, с. 12].

Український педагог, академік АПН України, професор О. Сухомлинська вважає, що громадянське виховання – це цілеспрямований педагогічний вплив, спрямований на розвиток особистісних якостей учнів, який справляється з метою формування загальнолюдських ціннісних орієнтацій, соціально прийнятних моделей поведінки, набуття здатностей особистої самореалізації та участі в суспільних демократичних процесах.

Важливу роль у громадянському вихованні відіграють усі ланки системи освіти і громадська освіта та виховання зокрема. Громадянськість досить складне утворення психіки. Її структура складається з багатьох компонентів, формування яких часто відноситься до прерогатив певних видів виховання. Тому, говорячи про громадянське виховання, доцільно розглядати його як те, що поєднує в собі кілька напрямів виховання – патріотичне, гуманістичне, правове, екологічне.

Німецька дослідниця громадянського виховання, професор А. Слівка впевнена, що громадянське виховання є відповіддю на конкретні соціальні проблеми (імміграційні проблеми, расизм, нетерпимість, егоїзм, глобалізація, втрата культури) та завдання (гендерні, етичні), а також на необхідність активного залучення молоді до демократичних та суспільних процесів. В центрі громадянського виховання стоять навчання комунікативності і соціальні вчення. У відповідності з цим виховним методом навчати потрібно не тільки толерантності, оскільки цілі набагато ширші – свідоме заохочення плюралістичних поглядів і дивергентного мислення. Молодь повинна бути в курсі завдань суспільства та брати активну участь у їх вирішенні. На основі пропозицій і нових перспектив повинні реалізовуватися гуманістичні принципи, які стануть підґрунтям громадянськості [8, с. 85].

У соціально-педагогічній літературі під поняттям «громадянське виховання» розуміють виховну діяльність з метою усвідомлення вихованцями механізмів функціонування сучасної держави, прав та обов'язків громадян цієї держави; формування поглядів на світ, громадянських та патріотичних почуттів й підготовка до участі в суспільному житті на засадах демократії, зв'язку з державними органами влади, з правом, економікою та адміністрацією країни [9, с. 5].

У професійному словнику соціального педагога громадянське виховання – це виховання гармонійно розвинутої особистості й прищеплення їй громадянської культури.

Отже, громадянське виховання – це всеохоплююча категорія, що поєднує всі грані педагогічного процесу. Важливе місце у ньому посідає освітня складова, у вигляді громадянської освіти, яка доповнюється й розширюється вихованням у душі громадянськості, що передбачає розвиток в особистості здатності усвідомлювати провідні моральні цінності. Громадянське виховання, передбачає залучення особистості до спеціально організованих соціальних обставин і відносин, що дають змогу засвоювати соціальний досвід і формувати індивідуальний спосіб його перетворення у процес розвитку. Таким чином, громадянське виховання забезпечує процес організованої соціалізації, успішну життєдіяльність особистості та її повноцінну інтеграцію в соціумі.

Методи громадянського виховання – це напрями і способи діяльності вихователів і вихованців з метою формування громадянської позиції учнів.

Традиційні методи громадянського виховання поділяють на такі групи:

1. Методи усвідомлення громадянських цінностей суспільства – загальною особливістю методів цієї групи є вербальність, оскільки їх джерелом виступає слово. За допомогою змістовного й емоційно забарвленого роз'яснення педагога учні усвідомлюють сутність громадянських цінностей, осмислюють їх, виявляють емоційно-ціннісні ставлення до них, що в кінцевому результаті сприяє формуванню переконань, громадянської позиції особистості. Другим призначенням цієї групи методів є осмислення й оцінка вихованцями власного життєвого досвіду, мотивації своїх дій і вчинків. До цієї групи методів відносяться: бесіда, розповідь, диспут, переконання, навіювання, приклад.

2. Методи організації діяльності і формування досвіду громадянської поведінки – у психолого-педагогічних дослідженнях (Н. Волкова, Т. Григорчук, В. Іова, Л. Красномоєць Н. Мойсеюк) запропоновані та обґрунтовані такі методи, як тренування, привчання, прогнозування, ситуації вільного вибору, які базуються на практичній діяльності учнів.

Наступним методом організації діяльності і формування досвіду громадянської поведінки є привчання. За трактуванням Н. Волкової, привчання – це метод, який забезпечує організацію планомірного і регулярного виконання учнями певних дій з метою перетворення їх на звичні форми громадянської поведінки. Методи тренування і привчання, на її думку, взаємопов'язані, оскільки спрямовані на засвоєння

школярами соціального досвіду, формування у них системи вмінь і навичок.

Ситуація вільного вибору – метод виховання, що моделює момент реального життя, в якому виявляється і підлягає випробуванню на стійкість система вже сформованих позитивних дій, вчинків, ставлень [7, с. 140].

3. Методи стимулювання діяльності й поведінки – у своїй сукупності ці методи покликані регулювати, коригувати і стимулювати діяльність та поведінку вихованців. Найефективнішими серед них вважається гра, змагання, заохочення і покарання.

4. Методи самовиховання. Самовиховання це систематична і цілеспрямована діяльність особистості, орієнтована на формування і вдосконалення її позитивних якостей та подолання негативних [7, с. 143].

Сьогодні організація виховної діяльності потребує від викладача введення інноваційних технологій, однією з яких є моделювання інтерактивних форм та методів громадянського виховання.

Інтерактивні методи, як правило, припускають моделювання реальних життєвих ситуацій, спільне вирішення проблем, рольові ігри. Тим самим означені методи якнайбільше сприяють формуванню навичок і умінь, виробленню цінностей, створюють атмосферу співробітництва, взаємодії, дозволяють стати педагогові дійсним лідером, а не ментором-адміністратором.

У сучасній літературі виділяють такі інтерактивні методи виховання як:

1. Імітаційні – методи діалогічної взаємодії учасників виховання з метою обміну матеріальними та духовними цінностями (евристичні бесіди, відверті розмови, думки вголос, творчі розповіді).

2. Пізнавальні – методи пізнавальної взаємодії (діалогу) учасників з метою отримання нових знань, їх систематизації, творчого вдосконалення професійних вмінь і навичок (мозкова атака, творчий аналіз результатів спільної діяльності, ігрові ситуації).

3. Мотиваційні – методи діалогічної взаємодії учасників виховного процесу, за допомогою яких кожен визначає власну позицію у ставленні до способів діяльності групи, окремих учасників, вчителя, самого себе (мотиваційні ігри «Мої очікування», інтерв'ю, створення ситуацій успіху, самопереконання, самостимулювання).

4. Регулятивні – методи, завдяки яким встановлюються та приймаються певні правила діалогічної взаємодії учасників виховання (пошук спільних ідей, встановлення правил, саморегуляція, самокорекція) [4, с. 64].

Класифікація названих методів є досить умовною, оскільки жоден з них не є універсальним, оптимальність виховного процесу досягається

через комплексне і системне застосування всіх означених методів, які можуть частково переплітатися і взаємодоповнюватися. Отже, провідне місце у виховному процесі посідає використання таких форм виховання громадянськості учнів, що передбачають добровільний вибір особистістю поведінки, котра відповідає таким важливим категоріям, як обов'язок, ініціативність, дисциплінованість, самостійність, вимогливість, принциповість, активність [3, с. 85].

Серед форм виховної роботи у громадянському вихованні учнів слід виділити такі: відкриті та інтегровані уроки, різні форми роботи з книгою, написання творів на громадянську тематику, розгадування кросвордів і т. д.

Крім традиційних занять, значним виховним потенціалом у громадянському вихованні учнів володіють і нестандартні уроки, особливість яких полягає в такому структуруванні змісту і форми, яке б викликало зацікавлення в учнів, сприяло їхньому оптимальному розвитку й вихованню. Порівняно із звичайним заняттям, нестандартний урок максимально стимулює пізнавальну самостійність, творчу активність та ініціативу школярів. Саме тому виділяють такі види нестандартних уроків: уроки-змагання (вікторини, конкурси, уроки-аукціони, уроки типу КВК); уроки громадського огляду знань (уроки-заліки, консультації, уроки взаємного навчання); уроки комунікативної спрямованості (уроки-диспути, конференції, телеуроки); театралізовані уроки (виконання ролей за сценарієм, імітація певної діяльності); уроки-подорожі, мандрівки тощо [4, с. 66]. Отже, результативність системи громадянського навчання та виховання великою мірою зумовлюється тим, наскільки ті чи інші форми, методи виховної діяльності стимулюють розвиток самоорганізації, самоуправління учнів.

До традиційних методів відносять: лекції, семінари, диспути, бесіди, самостійна робота з підручником та періодикою, написання рефератів, учнівські та студентські наукові роботи. Потенціал цих методів з точки зору завдань громадянської освіти досить значний: вони дозволяють подати різноманітну інформацію, акцентувати увагу учнівської молоді на ключових аспектах теми, ознайомити з різними концепціями та підходами до проблеми, зробити загальні висновки. Проте традиційні методи не орієнтовані на активну взаємодію учнів з учителем та однолітків між собою, самостійне і спільне прийняття рішень, що має бути вирішальною передумовою їх громадянської активності в майбутньому. Тому пріоритетну роль у громадянській освіті мають відігравати активні методи, що стимулюють творчість, ініціативу, самостійне та критичне мислення і базуються на принципі багатосторонньої взаємодії.

До активних методів належать різноманітні види дискусії, ситуаційно-рольові ігри, мозкові атаки, інтелектуальні аукціони, метод

аналізу проблемної ситуації. Важливе місце посідає проектна робота: організація різноманітних проектів та кампаній, видання газет і журналів.

Таким чином, виховання громадянськості є цілісним процесом оволодіння знаннями, розвитку громадянської свідомості, громадянського мислення, громадянських рис і почуттів, організації суспільно-політичної діяльності особистості.

В процесі здійснення громадського навчання і виховання на уроках з курсу «Людина і світ» можна використовувати як традиційні, так і активні методи, які дозволяють не тільки розуміти учнями мету уроку, а й усвідомлювати важливість проведеного заняття.

Слід зазначити, що одним із ефективним методів є бесіда, яку організовує і проводить учитель із метою поглиблення і перевірки уявлень учнів щодо окремих суспільно-політичних питань, прищеплення їм любові до Батьківщини. Використання такого методу на уроці «Людина і світ» допоможе зрозуміти учнями смисл і сутність суспільно-політичних подій, які відбуваються в державі, внутрішню та зовнішню політику України, її роль у суспільному житті народів світу [6, с. 84].

Наступним ефективним методом, який варто використовувати у громадянському навчанні та вихованні учнів є диспут, адже здійснюється обмін думками, посилюється інтерес до предмета вивчення як в учнів, так і в самого вчителя. Формується в учнів вміння шукати вирішення проблеми, всебічно розкривати й розвивати їхні інтелектуальні та моральні якості, вони навчаються обґрунтовувати власну позицію, розвивають вміння відстоювати свої погляди.

На уроці з курсу «Людина і світ» доцільно використовувати методи стимулювання діяльності й поведінки. До них відносять: змагання та заохочення. Метод змагання спрямовує природну потребу учнів у суперництві і виховує потрібні їм і суспільству якості. Він забезпечує випробування учнем своїх здібностей, відчуття товариської взаємодопомоги, передбачає облік і порівняння результатів діяльності, заохочення її учасників, сприяє розвитку громадянських якостей, спонукає до наслідування загальноприйнятих норм поведінки. Щодо методу заохочення, то він виражає громадянську позитивну оцінку поведінки і діяльності учнів. Дія заохочення полягає у збудженні позитивних емоцій, саме тому воно вселяє впевненість, створює добрий настрій, підвищує відповідальність

Значний вплив на здійснення громадського навчання та виховання учнів на уроці з курсу «Людина і світ» має використання інтерактивних методів та форм.

Суть інтерактивного навчання у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання, де і учень і вчитель є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять,

рефлектують з приводу того, що вони знають, вміють і здійснюють. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співробітництва, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером учнівського колективу. Також ці методи та форми є ефективними ще й тому, що вони дозволяють виконувати роботу в парах або в малих групах [9, с. 2-3].

Іншими інтерактивними методами є такі: метод «Займи власну позицію», метод «Мікрофон», метод «Прес», метод «Навчаючись – вчуся», метод «Асоціативний куц».

Метод «Займи власну позицію» – ефективний при проведенні в класі дискусії на суперечливу тему. Як проблеми слід використовувати дві протилежні думки, які не мають правильної відповіді. Цей метод оптимально використовувати на початку уроку як вступну вправу для демонстрації різних думок з досліджуваної теми, що дає учням можливість висловити свою точку зору і, наприкінці уроку, оцінити засвоєння цієї теми.

Метод «Прес» використовується у випадках, коли виникають суперечливі питання та при проведенні вправ, в яких потрібно зайняти визначену позицію з суспільної проблеми, що обговорюється. Він надає учням можливість під час уроків виробити аргументи або висловити свою думку з дискусійного питання. Метод «Навчаючись – вчуся» використовується при вивченні блоку інформації або при узагальненні та повторенні вивченого. Він дозволяє учням взяти участь у передачі своїх знань однокласникам..

Автор підручника «Інтерактивні методи навчання» Л. Галіцина виділяє метод «Асоціативний куц» – його корисно використовувати на початку уроку. Вчитель визначає одним словом тему, над якою буде проводитись робота, а учні згадують все, що виникає в пам'яті стосовно цього слова. Спочатку висловлюються найстійкіші асоціації, потім – другорядні. Відповідні фіксуються у вигляді своєрідного «куца», який поступово «розростається».

Отже, викладач на уроці з курсу «Людина і світ» має можливість використовувати різноманітні форми та методи здійснення громадського навчання і виховання. Особливого значення набувають інтерактивні методи та форми, адже створюється навчальне середовище, що допомагає учням формувати характер, розвивати світогляд, логічне мислення, зв'язне мовлення, критичне мислення, виявляти та реалізувати власні можливості; дозволяє реалізувати принцип наступності знань, формувати свої особисті рішення й думки, навчатися співпраці. Також такі заняття проходять продуктивно, знімають закомплексованість в учнів за різним

рівнем навчальних досягнень, настає розвиток їхніх творчих здібностей, пізнавальних інтересів, значно зростає ефективність уроку. Вони найліпше сприяють співробітництву, порозумінню і доброзичливості. Умови створюються так, щоб кожен учень почувався дослідником, який самостійно здобуває знання, мав змогу зіставляти порівнювати і шукати істину, доводити висунуті гіпотези під час спілкування з викладачем.

Список використаних джерел

1. Бакка Т. В.. Підготовка студентів до викладання суспільствознавчих дисциплін у середніх загальноосвітніх навчальних закладах: автореф. канд. пед. наук.: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. / Тамара Володимирівна Бакка. – Київ. 2008. –20 с.
2. Бондаренко Я. Г., Л. Г. Чабан. Новий майстер-клас. Людина і світ / Бондаренко Я. Г., Чабан Л. Г. – Харків. Видавництво «Ранок», 2008. – 224 с.
3. Галіцина Л. А. Ігри дорослих. Інтерактивні методи навчання / упор. Л. А. Галіцина. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2005. – 128 с.
4. Казаев Е. А. Методологические положения интегративного подхода в аспекте гражданского воспитания / Е. А. Казав // Высшее образование сегодня. – 2009. – № 3. – С. 61-66.
5. Концептуальні засади виховання громадянина / Позакласний час плюс. – 2009. – № 1. – 2. – С. 12-26.
6. Мельничук Л. Б. Зміст, форми та методи формування громадянської позиції учнів. / Л. Б. Мельничук // Рідна школа. – 2007. – № 10. – С. 80-93.
7. Позняк С. Громадянська освіта: методичний посібник для вчителя / С. Позняк, О. Пометун. – К. : Етна-1, 2008. – 194 с.
8. Тесленко В. В. Ретроспективний аналіз становлення та розвитку громадянської освіти / В. В. Тесленко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. –2013. – № 2. – С. 80-88.
9. Ткачов С.І. Співвідношення понять громадянської освіти та громадянського виховання / С.І. Ткачов // Виховна робота в школі. – 2011. – № 4. – С. 2-6.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Bakka T. V.. Pidgotovka studentiv do vykladannja suspil'stvoznavchyh dyscyplin u sereдниh zagal'noosvitnih navchal'nyh zakladah: avtoref. kand. ped. nauk.: 13.00.04 – teoriya i metodyka profesijnoi' osvity. / Tamara Volodymyrivna Bakka. – Kyi'v. 2008. –20 s.
2. Bondarenko Ja. G., L. G. Chaban. Novyj majster-klas. Ljudyna i svit / Bondarenko Ja. G., Chaban L. G. – Harkiv. Vydavnyctvo «Ranok», 2008. – 224 s.
3. Galicyna L. A. Igry doroslyh. Interaktyvni metody navchannja / upor. L.

- A. Galicyna. – K. : Red. zagal'nopod. gaz., 2005. – 128 s.
4. Kazaev E. A. Metodologicheskye polozhenija yntegratyvnogo podhoda v aspekte grazhdanskogo vospytanyja / E. A. Kazav // *Vысшеe obrazovanye segodnja.* – 2009. – № 3. – S. 61-66.
 5. Konceptual'ni zasady vyhovannja gromadjanyna / Pozaklasnyj chas pljus. – 2009. – № 1 – 2. – S. 12-26.
 6. Mel'nychuk L. B. Zmist, formy ta metody formuvannja gromadjans'koi' pozycii' uchniv. / L. B. Mel'nychuk // *Ridna shkola.* – 2007. – № 10. – S. 80-93.
 7. Poznjak S. Gromadjans'ka osvita: metodychnyj posibnyk dlja vchytelja / S. Poznjak, O. Pometun. – K. : Etna-1, 2008. – 194 s.
 8. Teslenko V. V. Retrospektyvnyj analiz stanovlennja ta rozvytku gromadjans'koi' osvity / V. V. Teslenko // *Social'na pedagogika: teorija ta praktyka.* – 2013. – № 2. – S. 80-88.
 9. Tkachov S.I. Spivvidnoshennja ponjat' gromadjans'koi' osvity ta gromadjans'kogo vyhovannja / S.I. Tkachov // *Vyhovna robota v shkoli.* – 2011. – № 4. – S. 2-6.

Hmurynska T. O. Training Future Social Studies Teachers, Instructors of “The Human and the World” Course, to the Implementation of Civic Education at Institutions of General Education.

The article points out that proper teaching of “The Human and the World” course calls for the preparation of professionals with a high level of competence in the sphere of Human Studies and Communication that enables adequate representation of reality, specialists who stick to their own point of view regarding actual phenomena and can express it, who have knowledge and skills necessary for cultivating spirituality and civic qualities among their students.

It is advisable to use various forms and methods of civic educating in “The Human and the World” course. Interactive methods and forms are especially important as they create a study atmosphere which helps the students to shape their character, develop their worldview, logical thinking, coherent speech, critical thought, discover and fulfil their own abilities; it enables carrying out the principle of knowledge succession, formulating one’s own thoughts and decisions, learning to collaborate with one another. The conditions should be created in such a way as to make every student feel an explorer who gains knowledge on his/ her own, have an opportunity to compare and contrast, look for the truth, prove the suggested hypothesis in the process of communication with the teacher.

Key words: professional training, civic education and training, interactive methods.

Отримано 18.04.2015 р.

ПРОВІДНІ ОРІЄНТИРИ СОЦІАЛЬНО-ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Чубук Р. В. Провідні орієнтири соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі

Мета статті полягає у визначенні провідних орієнтирів для здійснення соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі, а її завдання: теоретичний аналіз сутності стратегій та моделей цієї діяльності. Автором охарактеризовано стратегії та моделі як складові методики підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі.

Ключові слова: негативна поведінка, соціально-превентивна діяльність, стратегії, моделі, моральність.

Чубук Р. В. Ведущие ориентиры социально-превентивной деятельности в молодежной среде

Цель статьи состоит в определении ведущих ориентиры для осуществления социально-превентивной деятельности, а ее задание: теоретический анализ сущности стратегий и моделей этой деятельности в молодежной среде. Автором характеризованы стратегии и модели как составляющие методики подготовки будущих социальных работников к социально-превентивной деятельности в молодежной среде.

Ключевые слова: негативное поведение, социально-превентивная деятельность, стратегии, модели, моральность.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників до соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі, що спрямована на досягнення результативності через впровадження засобів попередження і недопущення негативних проявів поведінки молоддю, має здійснюватися з урахуванням особливостей сучасного стану розвитку суспільства і ринкових відносин та базуватися на: основоположних принципах гуманізації взаємин з молоддю; комплексному гуманістично-діяльнісному підході, що передбачає її соціальний захист; засадах сприяння саморозвитку, самовизначенню, навчанню, спілкуванню, самореалізації, зміцненню фізичного і духовного здоров'я тощо. Важливо акцентувати

увагу на тому, що конструктивним потенціалом і цементуючою основою соціально-превентивної діяльності є духовно-моральне становлення особистості, а його ресурсом – самоактуалізація особистості.

Мета статті полягає у визначенні провідних орієнтирів для здійснення соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі.

Завдання даної статті: теоретичний аналіз сутності стратегій та моделей соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Науковці Л. Кондрашова, Н. Максимова, М. Окаринський, В. Оржеховська, О. Пилипенко, В. Попов, Е. Рангелова, А. Сманцер та ін. розвивають ідеї впровадження превентивного підходу в навчальних закладах різних рівнів акредитації, соціальних службах, громадських організаціях; визначають і трактують поняття, пов'язані з превентивною педагогікою, превентивною діяльністю, превенцією з точки зору педагогіки, психології та соціології. Сутність та особливості превентивної діяльності були предметом розгляду у дослідженнях Л. Кондрашової, В. Оржеховської, О. Пилипенко, А. Сманцера та ін. Зокрема, В. Оржеховська наголошує, що превентивність має бути складовою будь-якої соціально-педагогічної дії, оскільки істотно підсилює позитивний потенціал суб'єктів взаємодії. На думку А. Сманцера превентивна діяльність – це вид виховної діяльності; а Л. Кондрашова акцентує увагу на особливостях і технологіях превентивної діяльності.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Аналіз наукового фонду свідчить, що науковці приділяють велику увагу до проблем превентивної педагогіки, превентивної діяльності; вивчають сутність та особливості її технологій. Проте, необхідність подальшого розгляду цієї проблематики існує, оскільки актуалізується контекстність саме конструктивного здійснення соціально-превентивної діяльності в умовах сучасного молодіжного середовища.

Виклад основних результатів теоретичного аналізу. Практичне проведення соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі є нагальною потребою, що викликана станом сучасного суспільства ризиків як результат: соціально-економічної нестабільності; зміни уявлень про зміст ціннісних орієнтацій молоді; несприятливих сімейно-побутових стосунків і збільшення рівня подружніх розлучень; посилення впливу псевдокультури; відсутності контролю за поведінкою дітей та молоді внаслідок надмірної зайнятості батьків та інших об'єктивних і суб'єктивних причин.

Відтак, мету соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі, ми вбачаємо у: наданні допомоги суб'єктам молодіжного середовища, які її потребують; створенні між суб'єктами постійно-діючої соціально-раціональної системи взаємовигідної співпраці для розробки практичних рекомендацій щодо виконання конкретних завдань; в

узгодженні спільних позицій під час складання програм соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі, які б відповідали потребам, інтересам, захопленням молоді, а водночас, передбачали персональну відповідальність кожного учасника за результати спільної діяльності. Ми вважаємо, що основними складовими соціально-превентивної діяльності можуть бути:

1) спільна координація, погодженість і забезпечення єдності дій всіх об'єктів соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі;

2) підвищення рівня організаційно-просвітницького, інформаційно-правового, соціально-освітнього, психолого-педагогічного, соціально-медичного, координаційно-діяльнісного забезпечення;

3) створення нових державних і недержавних соціальних інституцій для виконання завдань і функцій соціально-превентивної діяльності;

4) практичне вдосконалення змісту, форм, методів і технологій соціально-превентивної діяльності;

5) суттєве вдосконалення організаційних заходів соціально-превентивної діяльності у сфері дозвілля, за місцем проживання, навчання і роботи молоді.

Додамо й таке: для здійснення результативної професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі мають бути забезпечені такі умови, як: створення виховного соціально-культурного середовища для саморозвитку, самоактуалізації, самовизначення, самореалізації молоді; багатоаспектність варіативних методик попередження і недопущення негативних явищ серед молоді; свідоме визначення молоддю своїх можливостей та цінностей.

Як показало поглиблене вивчення наукового фонду з цієї тематики (В. Оржеховська, О. Пилипенко, А. Сманцер, Є. Рангелова та ін.), успішність соціально-превентивної діяльності залежить ще й від того, наскільки якісно вона буде збагачена конструктивним змістом, новими формами та методами. Доцільно наголосити, що на результативність соціально-превентивної діяльності негативно впливає розрив між теорією соціально-превентивної діяльності, що вже розроблена та практикою її безпосередньої реалізації. У зв'язку з цим, актуальними виявляються такі аспекти, як: потреба аналізу та оцінювання інформації з цієї проблематики; проблема необхідності розробки та систематизації конкретних напрямів, форм, методів і методик соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі [4; 5].

Зважаючи на проблеми, ризики та виклики у сучасному молодіжному середовищі, особливо актуальним є те, що соціально-превентивна діяльність має бути спрямована: не стільки на безпосереднє реагування на проблему, скільки на запобігання і недопущення проявів нових проблем; на допомогу тій частині молоді, яка знаходиться на грані непередбачуваної життєвої кризи або прогнозованих проблем; на певні

зміни у молодіжному середовищі, які зможуть стимулювати та підтримувати нормальну життєдіяльність молоді з метою досягнення поставлених цілей. До того ж, результати спеціальних досліджень (І. Данченко, В. Оржеховська, О. Пилипенко, Є. Рангелова, А. Сманцер та ін.) свідчать, що соціально-превентивна діяльність є базовим підґрунтям недопущення соціальних проблем і негативних соціальних явищ, запобігти яким часто простіше, ніж подолати їх негативні наслідки [1; 4; 5].

Теоретичний наліз наукового фонду засвідчив, що дослідники виокремлюють дві стратегії профілактики негативних явищ у молодіжному середовищі: *стратегію боротьби та стратегію нормалізації*. Ми підтримуємо точку зору тих науковців, які вважають, що такі моделі профілактики як: стримування, залякування, заборона – не усувають реальних особистісних причин молоді, оскільки не можуть переконливо довести молодій людині самого факту неприпустимості становлення на шлях асоціально-небезпечної поведінки та не допомагають їй протидіяти негативному впливу зовнішніх і внутрішніх соціальних чинників [2].

Отож, враховуючи контекст започаткованого дослідження, вважаємо, що для здійснення соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі мають використовуватися такі моделі, зміст яких передбачає: поширення і роз'яснення фактичних знань щодо відхилень від норм поведінки молоді; навчальні тренінги для формування навиків позитивної поведінки (афективне навчання); ігрові методики формування здорового способу життя молоді; групові дискусії на морально-етичні та інші теми, які допоможуть молоді: протистояти впливу особистісних чинників соціальних проблем і небезпечної поведінки; підготувати її до вирішення цих проблем такими методами, які не шкодять здоров'ю, не принижують людську гідність, не дозволяють молодій людині розчаруватися, зневіритися, стати на шлях асоціальної поведінки, що може призвести до деградації.

Важливо також наголосити, що домінантою соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі має стати формування навичок особистісно-соціальної компетентності, яка є базовим підґрунтям для адаптивно-позитивної поведінки молоді та дозволяє їй адекватно дотримуватися норм і правил, які прийняті в суспільстві; ефективно вирішувати проблеми повсякденного життя. Враховуючи ці вимоги, у процесі здійснення соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі можна рекомендувати формування: емоційно-вольових (самоконтроль, гартування волі); інтелектуальних (самооцінка, аналіз проблем і прийняття відповідальних рішень, самоусвідомлення, розвиток критичного і творчого мислення, усвідомлення життєвих цінностей); соціально-життєвих навичок (впевнена поведінка, ефективне спілкування, протистояння негативному впливу оточення, позитивне розв'язання конфліктів). Виходячи з міркувань нагальної необхідності проведення

соціально-превентивної діяльності та окреслених загальних підходів, – нами були виокремлені стратегії та моделі такої діяльності у молодіжному середовищі.

Стратегію соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі ми розуміємо як провідний напрям щодо: визначення мети та основних завдань превентивної діяльності, спрямованих на розв’язання проблем; створення умов для забезпечення належного соціального захисту тієї частини молоді, яка опинилася у складних життєвих обставинах через наявність певних соціальних проблем. Отже, стратегія має об’єднати зусилля соціальних працівників і молоді для досягнення спільної мети. Додамо, що соціальний працівник при цьому виконує роль стратега, забезпечує організаційно-методичне керівництво соціально-превентивною діяльністю з молоддю на шляху до мети, а молоді люди повинні бути готовими до зміни свого самовизначення і мотивації та здатними до вирішення нових завдань.

Водночас, *моделі соціально-превентивної діяльності* є конкретним визначенням змісту, форм і методів реалізації стратегічних завдань, що ґрунтуються на основі наукових уявлень щодо природи певної потреби, проблеми або негативного явища. Це означає, що стратегію соціально-превентивної діяльності може складати певна сукупність моделей (Табл. 1).

Таблиця 1

Стратегії та моделі соціально-превентивної діяльності у сучасному молодіжному середовищі

Стратегії	Моделі
Стратегія формування морально-психологічних якостей особистості	<ol style="list-style-type: none"> 1) модель мотиваційно-вольової готовності до зміни негативної поведінки; 2) модель формування способів позитивної соціалізації та усвідомленого ставлення до негативних явищ і почуттів; 3) модель емоційно-вольового загартування характеру; 4) модель зміни моральних переконань; 5) модель соціально-інформаційного впливу (радикальна модель);
Стратегія адекватного володіння ситуацією	<ol style="list-style-type: none"> 1) модель дистанціювання і релаксації; 2) модель позитивного тлумачення ситуації та її прийняття; 3) модель емоційної реакції та пошуку підтримки при деяких ускладненнях життєвої ситуації;
Стратегія самоусвідомлення, самоактуалізації та самоконтролю	<ol style="list-style-type: none"> 1) модель самоусвідомлення; 2) модель самостійного контролю поведінки; 3) модель самоактуалізованої особистості;
Стратегія формування життєвих соціально-значущих навичок	<ol style="list-style-type: none"> 1) модель формування здорового способу життя; 2) модель всебічності засвоєння фактичних знань та умінь профілактичної роботи на всіх рівнях; 3) модель обов’язковості афективного навчання (навчання позитивній поведінці); 4) модель формування життєвої та соціальної компетентностей.

Охарактеризуємо визначені нами стратегії та моделі:

1) *Стратегія формування морально-психологічних якостей особистості* – передбачає наявність: мотивації та усвідомлення необхідності сутнісних змін власної негативної поведінки; готовність відвідувати спеціальні тренінги; приймати участь в акціях, інших видах занять з метою формування навичок позитивної поведінки; наполегливості, стриманості, уважності; здатності до гуманності, терпимості, справедливості, відповідальності тощо. Суть цієї стратегії полягає у попередженні виникнення негативного явища шляхом об'єднання зусиль всіх соціально-виховних інститутів для створення сприятливих умов творчого розвитку особистості в соціумі, надання їй допомоги у важких життєвих ситуаціях. Зміст і методи реалізації діяльності за цією стратегією конкретизуємо у таких моделях:

- *модель мотиваційно-вольової готовності до зміни негативної поведінки* – базується на переконанні, що мотивом діяльності є те, заради чого здійснюється сама діяльність, тобто, мотив виражає зацікавленість суб'єкта у певній дії та є відповіддю на запитання, чому саме він її вчинив.

Водночас, воля характеризує здатність людини наполегливо добиватися свідомо поставленої мети, не зважаючи на наявність зовнішніх і внутрішніх перешкод. Серед основних методів застосовують: лекції, презентації, бесіди, тренінги, кіно- і відео лекторії, рольові ігри тощо;

- *модель формування способів позитивної соціалізації та усвідомленого ставлення до негативних явищ і почуттів* – передбачає засвоєння молоді людиною соціально-психологічних і соціально-педагогічних механізмів соціалізації [2]. Для реалізації завдань за цією моделлю можуть бути використані: соціально-педагогічні, психологічні та соціологічні методи. Ця модель ефективна для молоді, яка орієнтована на цінності добра, а також тих, хто легко піддається навіюванню. Проте, у надто-чутливих осіб може провокувати внутрішньо-особистісні конфлікти, невротичні розлади;

- *модель емоційно-вольового загартування характеру* – базується на переконанні, що емоції виконують важливу роль для мотивації, а коли включаються у процес формування особистісної спрямованості, вони як і цінності, визначають схильність до діяльності. Психологи довели, що емоції характеризуються різноманітністю видів і типів – вони виникають у конкретній ситуації, супроводжуються виразними реакціями, мають певний зміст. Оскільки воля людини проявляється лише у діяльності, то вона має тісний взаємозв'язок з мотиваційною та емоційною сферами [3]. Додамо, що формування емоційної та вольової сфери у молоді буде сприяти: розвитку позитивної соціалізації; самовизначенню, самоактуалізації;

- *модель зміни моральних переконань* – причини негативних явищ у молодіжному середовищі ми вбачаємо у: розбещеності певної частини

молоді; їхній орієнтації на: аморальність, життя за чужий рахунок, негативні цінності; небажання вчитися, працювати, брати на себе відповідальність. Соціально-превентивна діяльність за цією моделлю має: бути спрямована з використанням таких прийомів, як наведення прикладу (свідчень), переконання, навіювання, груповий психологічний вплив; проводиться у формі масових акцій, зібрань, рекламних кампаній у ЗМІ (серії статей, телепрограм). Ця модель ефективна для молоді, яка орієнтована на цінності добра і легко піддається навіюванню;

- *модель соціально-інформаційного впливу (радикальна)* – побудована на уяві, що саме суспільство провокує і сприяє розвитку асоціальної поведінки молоді. Основними засобами протидії негативним явищам виступають заборона або обмеження: шкідливої реклами (тютюнові, алкогольні вироби); насильств і негативних сексуальних стосунків в кіно і на телебаченні тощо. При цьому використовуються такі методи, як: представництво і лобіювання інтересів молоді, демонстрація позитивної соціальної реклами, масові акції протесту і рекламні кампанії у ЗМІ соціально-превентивного характеру.

2) *Стратегія адекватного володіння ситуацією* – ґрунтується на такій поведінці молодої людини, яка сприяє саморефлексії під час переживання кризової ситуації. Це означає, що у думках і діях молода людина намагається подолати безперервні спроби до того, щоб не тільки відповідати конкретним вимогам, що їх диктує ситуація, але й бути готовою до прийняття цих вимог і випереджати їх. У такій ситуації молода людина, здебільшого, вважає, що ці вимоги для неї є певним випробуванням, оскільки перевищують її можливості. Процес оволодіння ситуацією спрямований на подолання негативних впливів, що спонукають до виникнення стресу і підпорядкування меті діяльності. Зміст і методи реалізації діяльності за цією стратегією конкретизуємо у таких моделях:

- *модель дистанціювання і релаксації* – полягає у намаганні молодої людини: до того, щоб відволіктися або переключити свою увагу на інші справи; пояснити собі, що всі можливі причини ускладнень залежать від способу виправдовування того, що сталося; спрямувати емоційно-вольові зусилля на подолання напруги, зняття втоми та зайвої тривоги для полегшення страждань. Ця модель навчає, що одним із варіантів вирішення проблеми може бути: не реакція діяти, а ігнорування обставин, які склалися, з метою дистанціювання; заняття рукоділлям (в'язання, вишивка, кружево);

- *модель позитивного тлумачення ситуації та її прийняття* – ґрунтується на тому, що молода людина робить спроби подивитися на свої проблеми зі сторони, очима інших людей для того, щоб зробити ситуацію більш терпимою для себе, не такою безвихідною. Така візуалізація зі сторони навчає молоду людину швидко приймати вірне рішення і здійснювати вчинки, що допоможуть їй полегшити кризовий характер ситуації, побачити з неї вихід. Це означає, що проблема дійсно існує, але

тимчасово нічого не можна зробити для її вирішення через певні причини – сприяє нормалізації стану;

- *модель емоційної реакції та пошуку підтримки при деяких ускладненнях життєвої ситуації* – означає, що молодій людині інколи необхідно посумувати, погніватися, поскаржитися, що допоможе їй пережити катарсис і мати змогу більш раціонально вирішити складну для неї ситуацію. Отож, молода людина може звернутися до рідних, друзів, знайомих, щоб розказати про свої проблеми для нервового заспокоєння і емоційної розрядки.

3) *Стратегія самоусвідомлення, самоактуалізації та самоконтролю* – передбачає: реальне самоусвідомлення власних мотивів, цілей, самого себе як суб'єкта власної життєдіяльності. Самоактуалізація як властивість особистості виявляється у: прагненні до найповнішої самореалізації та самовдосконалення; бажанні бути тим, ким людина може бути. Водночас, самоконтроль означає: контроль над самим собою, своїм станом, почуттями; оцінка власних дій, психічних процесів і станів; уміння оцінювати правильність своїх слів, дій і вчинків у процесі діяльності та вчасно змінювати їх відповідно до ситуації; здатність людини за допомогою вольових зусиль контролювати власну поведінку, емоції, думки, бажання – відповідно до вимог суспільства. Отже, формування якостей самоактуалізації, самоусвідомлення та самоконтролю для позитивного становлення молодого людини дуже важливі. Зміст і методи реалізації діяльності за цією стратегією конкретизуємо у таких моделях:

- *модель самоусвідомлення* – передбачає: сформованість усвідомленого ставлення молодих людей до себе, своєї внутрішньої суті, власних можливостей і потреб, мотивів, переживань, думок, власного зовнішнього вигляду тощо; наявність сформованої відносно цілісної «Я-концепції», рівня самоповаги і самоприйняття. Ознаками самоусвідомлення є: адекватна оцінка власних знань, умінь, навичок, здібностей, якостей, стосунків з іншими людьми, місця і ролі в суспільстві тощо. Сталість сформованості цих ознак і якостей сприяє: відповідальному ставленню до власної поведінки; здатності до свідомо-ініціативних дій не лише в знайомому середовищі, але й при нових умовах, що вимагають прийняття нестандартних рішень; власній відповідальності за стан особистих справ, навчання, роботу – шляхом самоаналізу своїх вчинків і дій, взаємин з оточуючими людьми, набутого соціального досвіду, рівня сформованості у молоді компетентностей;

- *модель самостійного контролю поведінки* – ґрунтується на уявленні про те, що є певні межі поведінки, дотримання яких, не призведе до шкідливих наслідків. За цією моделлю вважаємо за необхідне проводити: посилену роз'яснювальну роботу щодо норм припустимої поведінки, використовуючи ЗМІ; соціально-превентивні дії, що передбачають лібералізацію законодавства та інформування населення про безпечні норми; навчання самоконтролю поведінки. Проте, не всі види негативних

явищ можна дозволити, навіть в обмеженому вигляді, тим більше для молоді;

- *модель самоактуалізованої особистості* – передбачає сформованість таких ознак: адекватне сприйняття реальності, себе та інших такими, як вони є; безпосередність, простота і природність, які не спрямовані на те, щоб справити на когось враження; автономність, самодостатність, незалежність від культури і оточення, які виявляються в їхніх діях і вчинках; наявність соціально-громадянського інтересу до оточуючих, який проявляється через співпереживання, симпатії, любов тощо; взаємність міжособистісних стосунків з особами, подібними собі за характером, талантом, здібностями, що значно звужує коло спілкування; любов до дітей, здатність до спілкування з ними; демократичний характер, що виявляється у повазі до різних людей, незалежно від статусу, національності та релігійних переконань; відсутність прагнення до зверхності, що не заважає їм почуватися елітою; креативність, здатність до творчості; схильність до аналізу ситуацій та причин сумнівів.

4) *Стратегія формування життєвих соціально-значущих навичок* – суть цієї стратегії полягає у формуванні здатності до позитивної соціалізації та адаптації, що дає змогу молодій людині: пристосуватися до умов соціального середовища, прийняти його норми та цінності; адекватно класифікувати позитивні та негативні фактори впливу молодіжного середовища; сформувати оптимальну систему відносин із соціальними інститутами; інтегруватися в соціальні групи; освоїти стабільні соціальні умови; ефективно справлятися з власними повсякденними потребами та проблемами. Психологічна адаптація відбувається через такі механізми як: рефлексія, ідентифікація, емпатія, соціальний зворотній зв'язок. Важливим компонентом соціальної адаптації є узгодженість оцінок, особистих можливостей і прагнень молодої людини з цілями та цінностями соціального середовища. Зміст і методи реалізації діяльності за цією стратегією конкретизуємо у таких моделях:

- *модель формування здорового способу життя* є однією з провідних у розвитку життєвих навичок молоді, сутність якої полягає у тому, щоб навчити молодь берегти власне здоров'я і захищати свій добробут на основі формування позитивної мотивації щодо здорового способу життя, культури здоров'я; ознайомлення молоді з основами здорового стилю життя та формування теоретичних і практичних навичок здорового способу життя; формування особистості, здатної до самоактуалізації, саморозвитку, самоосвіти. Основними методами при цьому виступають: розповсюдження соціальної реклами та організація тренінгової роботи серед молоді щодо формування здорового способу життя; налагодження роботи спортивних секцій, творчих гуртків для молоді, яка має різну зайнятість;

- *модель всебічності засвоєння фактичних знань та умінь щодо превентивної роботи на всіх рівнях* – ґрунтується на уявленні про те, що поширенню негативних явищ у молодіжному середовищі сприяє відсутність повної адекватної інформації, тому її суть полягає у: наданні молоді об'єктивної, коректно-виваженої, емоційно-нейтральної інформації про ризиковану поведінку з метою формування уявлень і можливостей вільного, свідомого вибору власного способу життя. Проводиться у вигляді лекцій, бесід, дискусій, розповсюдження друкованих матеріалів (листівки, буклети); розміщення матеріалів у ЗМІ тощо. Всебічність означає орієнтацію молоді на: цілісний, повноцінний розвиток усіх сутнісних сил, здібностей і талантів; вдосконалення особистісних якостей; здатність відповідально поводитися в соціумі, усвідомлено адаптуватися до його вимог; конструктивну взаємодію з оточенням; самореалізацію відповідно до вікових потреб і можливостей, морально-етичних принципів і соціальних ролей;

- *модель обов'язковості афективного навчання (навчання позитивній поведінці)* – основні причини поширення негативних явищ серед молоді вбачаються у невмінні молодої людини: задовольняти потреби без шкоди здоров'ю, протидіяти обставинам, зовнішньому тиску, вирішувати особистісні проблеми. Відтак, соціально-превентивна діяльність за цією моделлю має бути спрямована на: соціальне навчання позитивній поведінці, враховуючи сильні сторони характеру; розвиток у молоді вмінь задовольняти свої потреби та вирішувати власні проблеми у позитивному руслі, не зважаючи на обставини; володіння емоціями; здатність до розуміння власних і чужих почуттів. Проводиться переважно у вигляді: консультацій, бесід, лекцій, тренінгів, психотерапевтичних вправ, рольових ігор тощо;

- *модель формування життєвої та соціальної компетентностей* – передбачає формування у молодих людей: соціально-психологічних навичок відмови від ризикованих пропозицій; усвідомлення негативних наслідків певного явища; комунікативної взаємодії та позитивних взаємостосунків з однолітками; покращення зв'язків з батьківською сім'єю та іншими родичами; умінь керувати своїми почуттями, емоціями; спроможності до вирішення власних проблем; стійкості переконань для прийняття виважених рішень. На нашу думку, розвиток у молоді життєвих соціально-значущих навичок сприяє: їхній підготовленості до сучасних умов життя; проходженню позитивної соціалізації та адаптації; формуванню умінь і навичок для самопомоги з метою самоактуалізації та самоствердження.

Охарактеризовані стратегії та моделі соціально-превентивної діяльності є складовими методики підготовки майбутніх соціальних працівників до соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі, які взаємопов'язані між собою, взаємодоповнюють одна одну, тому можуть використовуватися як в цілому, так і окремі їх

елементи. Відтак, завдання соціального працівника полягає в найбільш ефективному їх поєднанні та реалізації з метою досягнення оптимальних результатів.

Висновки та перспективи подальшого розгляду. Узагальнюючи результати проведеної роботи, можна констатувати, що переважна більшість стратегій і моделей, що нами визначені, ефективні для роботи з різними категоріями молоді, оскільки сприяють вирішенню основних завдань соціально-превентивної діяльності у молодіжному середовищі. Перспективи подальшого розгляду ми вбачаємо у практичному впровадженні цих стратегій та моделей під час здійснення соціально-превентивної діяльності.

Список використаних джерел

1. Данченко І.О. Профілактика девіантної поведінки молодших школярів у навчально-виховному процесі [Текст]: дис. ... канд. пед. наук. : 13.01.07 / І.О. Данченко. – К., 2006. – 350 с.
2. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / За заг. ред. проф. І.Д. Звереві. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 336 с.
3. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Упоряд. В.В. Андрієвська, Г.О. Балл, О.Т. Губко та ін.; під ред. Л.М. Проколієнко. – К., Радянська школа, 1989. – 608 с.
4. Оржеховська В.М. Сучасні орієнтири превентивної педагогіки / В.М. Оржеховська // Педагогіка і психологія. – 2005. – №2. – С. 17-25.
5. Сманцер А.П. Превентивная педагогика: методология, теория, методика / А.П. Сманцер, Е.М. Рангелова. – Минск : БГУ, 2008. – 263 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Danchenko I.O. Profilaktyka deviantnoyi povedinky molodshykh shkolyariv u navchalno-vykhovnomu protsesi [Tekst]: dys. ... kand. ped. nauk. : 13.01.07 / I.O. Danchenko. – K., 2006. – 350 s.
2. Sotsialna pedagogika: mala entsyklopediya / Za zag. red. prof. I.D. Zvyeryevoyi. – K.: Tsentr uchbovoyi literatury, 2008. – 336 s.
3. Kostyuk G.S. Navchalno-vykhovnyi protses i psykhychnyi rozvytok osobystosti / Uporyad. V.V. Andriyevska, G.O. Ball, O.T. Gubko ta in.; pid red. L.M. Prokoliyenko. – K., Radyanska shkola, 1989. – 608 s.
4. Orzhekhovska V.M. Suchasni oriyentyry preventyvnoyi pedagogiky / V.M. Orzhekhovska // Pedagogika i psykholohiya. – 2005. – №2. – S. 17-25.
5. Smancher A.P. Preventyvnaia pedagogika: metodologija, teorija, metodika / A.P. Smancher, E.M. Rangelova. – Minsk : BGU, 2008. – 263 s.

Chubuk R. V. Leading landmarks of socio-preventive activities youth. The purpose of the article is to identify the leading benchmarks for social and preventive action, and its objectives: to characterize the nature of

strategies and models of this activity among young people. The paper presents the strategies and models of social and preventive activities among youth, as components of the methodology for future social workers in the social and preventive activities among young people, which are interconnected with each other, complement each other, so they can be used as a whole or individual items. The strategy of moral-psychological personality traits formation (models: of motivational and volitional readiness for changing negative behavior; of positive socialization ways formation and perceived attitude to negative events and feelings; of emotional-volitional quenching nature; of changing moral beliefs; of social and informational influence (radical model). The strategy of adequate situational awareness (models: of distancing and relaxation; of positive situation interpretation and its acceptance; of emotional reaction and searching support in certain complicated life situations). The strategy of self-awareness, self-actualization and self-control (of self-awareness; of self-control behavior; of self-actualized person). The strategy of life socially important skills' formation (a healthy lifestyle formation; of factual knowledge's versatility adoption and preventive work's skills at all levels; of affective learning's obligation (training to positive behavior); of life and social competencies formation).

Key words: negative behavior, social and preventive activities, strategies, models, morality.

Отримано 24.04.2015 р.

УДК 37.09

Л. А. Якубова
lyudmilay99@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Якубова Л. А. Особливості методичної роботи соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі. У статті особливості методичної роботи соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі описано методичну роботу метою якої є вдосконалення професійних знань і умінь педагогів, розвиток їх творчого потенціалу і в кінцевому рахунку – підвищення ефективності та якості педагогічного процесу, через методичну роботу

здійснюється підготовка педагогів до впровадження нового змісту освіти, оволодіння інноваціями і прогресивними педагогічними технологіями. Методична робота - один із важелів управління навчально-виховним процесом, який має бути спрямований на виховання у педагогів вимогливості до своєї педагогічної праці, бажання пошуку більш раціональних методів та форм навчання і виховання, вона спонукає кожного педагога до підвищення свого фахового рівня; сприяє взаємному збагаченню членів педагогічного колективу педагогічними знахідками, дає змогу молодим фахівцям вчитися педагогічній майстерності у старших і досвідченіших колег, забезпечує підтримання в педагогічному колективі духу творчості, прагнення до пошуку. Планування методичної роботи в школі відбувається на діагностичній основі, забезпечується цілісною інформаційно-аналітичною системою, постійним оновленням інформаційного банку даних з питань нормативно — правового, науково – методичного та культурологічного напрямку.

Ключові слова: особливості, методична робота, соціальний педагог, загальноосвітній навчальний заклад.

Якубова Л. А. Особенности методической работы социального педагога в общеобразовательном учебном заведении. В статье особенности методической работы социального педагога в общеобразовательном учебном заведении описано методическую работу целью которой является совершенствование профессиональных знаний и умений педагогов, развитие их творческого потенциала и в конечном счете – повышение эффективности и качества педагогического процесса. Через методическую работу осуществляется подготовка педагогов к внедрению нового содержания образования, овладение инновациями и прогрессивными педагогическими технологиями. Методическая работа - один из рычагов управления учебно-воспитательным процессом, который должен быть направлен на воспитание у педагогов требовательности к своей педагогической работе, желание поиска более рациональных методов и форм обучения и воспитания, она побуждает каждого педагога к повышению своего профессионального уровня; способствует взаимному обогащению членов педагогического коллектива педагогическими находками, позволяет молодым специалистам учиться педагогическому мастерству у старших и опытных коллег, обеспечивает поддержание в педагогическом коллективе духа творчества, стремление к поиску. Планирование методической работы в школе происходит на диагностической основе, обеспечивается целостной информационно-аналитической системой, постоянным обновлением информационного банка данных по вопросам нормативно - правового, научно - методического и культурологического направления.

Ключевые слова: особености, методическа работа, соціальний педагог, общеобразовательное учебное заведение.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі, з переходом України до ринкової системи господарювання, змінами в усіх сферах суспільного життя, суспільно-економічні умови висувають нові вимоги до майбутніх фахівців країни. Жорстка конкуренція на ринку товарів і послуг спричинила зростання рівня конкуренції й на ринку праці.

Внутрішньошкільна науково-методична работа має забезпечувати підтримку належного професійного рівня кожного з педагогів і колективу в цілому, формування високої загальної і професійної культури вчителя, його готовності до творчості, до вироблення власного індивідуального стилю педагогічної діяльності, до прийняття нестандартних рішень, уміння співпрацювати з учнями, батьками, колегами. На вирішення цих завдань спрямована Національна доктрина розвитку освіти в Україні в XXI ст., Державна програма “Вчитель”.

З метою поліпшення фахової підготовки педагогічних кадрів у школах проводять спеціальну методичну роботу, яка спонукає кожного вчителя до підвищення свого фахового рівня; сприяє взаємному збагаченню членів педагогічного колективу педагогічними знахідками, дає змогу молодим учителям вчитися педагогічної майстерності у старших і досвідченіших колег, забезпечує підтримання в педагогічному колективі духу творчості, прагнення до пошуку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У педагогічній літературі досліджувана проблематика знайшла відображення у фундаментальних дослідженнях Гузеєва В.В., Круглікова Г.І., Омеляненко Б.Л., Шилова М.І., в яких виявляється сутність основних понять теорії професійного навчання, вказуються шляхи подальшого розвитку принципів, змісту, форм методичної роботи [5, с. 93].

Вченими висвітлюються різні аспекти організації методичної роботи в закладах освіти. Об'єднуючою основою для частини досліджень є визначення суті цього поняття. Так, методична работа розглядається в наукових працях як: компонент системи підвищення кваліфікації педагогів (Ю. Бабанський, М. Ващенко, Н. Волкова, С. Смирнова та ін.); як компонент організаційної структури управління освітнім процесом і контролю (Е. Березняк, Л. Даниленко, Н. Худоминський та ін.); як форма організації вивчення та впровадження досягнень педагогічної науки й передового педагогічного досвіду (Б. Бондар та ін.); як форма виявлення педагогічної творчості (Д. Богоявленська та ін.); як компонент системи атестації педагогічних працівників (Т. Абдуллаєв); як структурна ланка системи безперервної освіти (Г. Данилова, та ін.); як специфічна галузь соціальної дії, свідомо зорієнтована на соціальну активізацію суб'єктів

освіти і пов'язаних з ними соціальних інститутів з метою підтримки й розвитку ціннісного стандарту системи (В. Пуцов, А. Воловиченко та ін.) [7, с. 52].

Формулювання мети статті (постановка завдання): проаналізувати особливості методичної роботи соціального педагога в загальноосвітньому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження:

Соціальний педагог – ключова фігура в школі, покликана об'єднати зусилля сім'ї, школи, громадськості, для надання допомоги дитині. Мета соціально-педагогічної роботи в навчальному закладі – сприяння успішному вирішенню учнями власних проблем. Засоби досягнення цієї мети – вивільнення і розвиток ресурсів учня і його соціального оточення, забезпечення необхідних соціальних змін, навчання, виховання та самовиховання особистості [10, с. 96].

Методична робота в школі – це цілісна, заснована на досягненнях науки та передового педагогічного досвіду і на конкретному аналізі навчально-виховного процесу система взаємозалежних дій та заходів, спрямованих на всебічний розвиток учня та вчителя.

Методична робота — один із важелів управління навчально-виховним процесом, який має бути спрямований на виховання у педагогів вимогливості до своєї педагогічної праці, бажання пошуку більш раціональних методів та форм навчання і виховання [2, с. 50].

Планування методичної роботи в школі відбувається на діагностичній основі, забезпечується цілісною інформаційно-аналітичною системою, постійним оновленням інформаційного банку даних з питань нормативно — правового, науково – методичного та культурологічного напрямку, питань забезпечення діяльності педагогів. Методична робота покликана стимулювати підвищення наукового рівня вчителів, їх підготовку до засвоєння змісту нових програм і технологій реалізації, досягнень психолого-педагогічних дисциплін і методик викладання, передового педагогічного досвіду.

Мета організації методичної роботи в школі — надання дієвої допомоги учителям і класним керівникам щодо поліпшення організації навчання та виховання школярів, узагальнення та впровадження передового педагогічного досвіду, підвищення теоретичного рівня та педагогічної кваліфікації викладачів і адміністрації школи. У цьому і полягає основне завдання системи методичної роботи: створення сприятливих умов для самовдосконалення та самореалізації всіх учасників освітнього процесу.

Метою методичної роботи в школі є розвиток професійної компетентності, майстерності вчителів. Мета — ідеальний образ, модель бажаного майбутнього результату діяльності.

Отже, визначити цілі завдань методичної роботи означає визначити її найважливіші, бажані, необхідні результати. А вони полягають у

зростанні професійної компетентності, професійної майстерності вчителів і вихователів. Професійна компетентність — це рівень професійної майстерності. Опанувати спеціальність можна з різним ступенем майстерності, тобто на різному кваліфікаційному рівні. Але до вершини майстерності можна йти лише одним шляхом: знизу вгору, від малого до більшого, від не вміння до вміння. Професійна компетентність — це форма виконання учителем своєї діяльності, зумовлена ґрунтовними знаннями ним властивостей предметів (людина, група, колектив), вільним володінням змістом своєї праці (професійно-педагогічні функції, види діяльності та дії, за допомогою яких ці функції реалізують), а також відповідністю цієї праці професійно важливим якостям учителя.

Професійна майстерність з погляду руху вчителя до його вершин містить три підетапи: адаптація (адаптувальний фахівець). На цьому етапі основне навантаження припадає на відпрацьовування й опанування спеціальних функцій, що становлять ядро професії. При цьому процес адаптації здійснюють двома шляхами. Перший, що має більше використання, зведено до того, що спочатку формується неповна структура діяльності, яка далі, протягом кількох років, удосконалюється (або не удосконалюється) до повної за допомогою додавання нових аспектів. Другий, що зустрічається рідше, характерний тим, що молодий учитель одразу розпочинає здійснювати професійну діяльність у досить повній формі, за всіма параметрами, подібно до тієї діяльності, яку демонструють більш досвідчені фахівці, з різницею лише в масштабі; стабілізація (стабільний фахівець). Етап характерний прагненням фахівця до відтворення діяльності в незмінних, тобто стандартизованих, прийнятих формах. Тут закріплюють все, що було створене раніше. Цей етап передбачає досконале володіння професійними засобами, чіткість, віртуозність у застосуванні методів роботи; перетворення (учитель-інноватор). Основними характеристиками цього етапу професійної діяльності є різноманітність, полікомпетентність, більша інтенсивність, акцентування установки вчителя на новизну та перетворення, пильна увага до питань практичного впровадження нового, значна інтенсивність професійних контактів, широта виходів у суміжні галузі знань, висока оцінка своєї роботи як однієї з головних цінностей життя, прагнення до самостійності, втрата страху відповідальності. Усі завдання методичної роботи з погляду руху вчителя до висот професійної майстерності можуть бути розділено на компенсаторні завдання подолання прогалин з підготовки вчителя, адаптаційні завдання пристосування до мінливих вимог і завдання розвитку якісного творчого зростання, спрямовані на удосконалення навчально-виховного процесу. Головне в методичній роботі — надання реальної, дієвої допомоги педагогу. Методична робота являє собою процес вдосконалення професійної майстерності у міжкурсовий період та розвитку особистості педагогів шляхом

самоосвіти й участі в колективних формах навчання: методичних об'єднаннях, семінарах, проблемних групах, дослідницько-експериментальної роботи та ін. Форми організації методичної роботи в школі досить динамічні. Вибір конкретної з них залежить від педагогічної культури вчителів, морально-психологічного клімату в шкільному колективі, матеріально-технічних можливостей школи, інноваційної відкритості та активності вчителів та керівників школи. Загалом проводять її в індивідуальних, групових та колективних формах.

Індивідуальна форма методичної роботи. Вона є складовою самоосвіти вчителя, здійснюється за індивідуальними планами з урахуванням його професійних потреб, результатів взаємооцінки, рекомендацій керівництва школи, досвідчених педагогів. Змістом її є систематичне вивчення психолого-педагогічної, наукової літератури, участь у роботі шкільних, міжшкільних та районних методичних об'єднань, семінарів, конференцій, педагогічних читань, розробка проблем, пов'язаних з удосконаленням навчально-виховної роботи, проведення експериментальних досліджень, огляд і реферування педагогічних та методичних журналів, збірників та ін.

Методична рада. Об'єднує всіх педагогів школи, очолює її найчастіше директор або завуч. Методична рада обговорює і обирає варіанти змісту освіти (навчальні плани, програми, підручники тощо), форми і методи навчально-виховного процесу та способи їх реалізації. В її компетенції — організація роботи з підвищення кваліфікації та майстерності педагогічних кадрів, розвитку їх творчої ініціативи, впровадження досягнень науки і передового педагогічного досвіду, взаємодія школи з науково-дослідними установами, добровільними товариствами, творчими спілками тощо.

Методичні об'єднання (комісії) вчителів. Вони покликані забезпечити ознайомлення педколективу з новою педагогічною інформацією, передовим досвідом, сприяти впровадженню їх у навчально-виховний процес. Особливий напрям їх діяльності — вивчення, узагальнення і запровадження вітчизняного та зарубіжного передового педагогічного досвіду. Цій меті підпорядковують різні форми своєї роботи, в тому числі й конкурси кращих методичних розробок, тематичні науково-практичні конференції тощо [4, с. 9].

Об'єднання бувають не тільки предметними (цикловими), але й профільними, наприклад, методичне об'єднання класних керівників, вихователів груп подовженого дня, учителів початкових класів, керівників гуртків за інтересами та ін. [8, с. 10].

Відкриті уроки — одна з колективних форм методичної роботи, їх мета — підвищення майстерності всіх учителів. Основні завдання відкритих уроків: упровадження в практику вчителів передового педагогічного досвіду і результатів досліджень педагогічної науки, спрямованих на розв'язання завдань, що стоять перед національною

школою. Під час аналізу й обговорення відкритих уроків необхідно забезпечити цілеспрямованість обговорення, науковість аналізу, принциповість, поєднану з доброзичливістю у критичних зауваженнях, поєднання аналізу уроку з практичними рекомендаціями, підведення його підсумків кваліфікованими спеціалістами.

Взаємовідвідування уроків. Сприяє підвищенню майстерності вчителя. Відвідування молодим вчителем уроків досвідченого колеги збагачує його методичний досвід. Досвідчений педагог, відвідавши урок початківця, зможе виявити сильні та слабкі місця в його манері ведення уроку, дати відповідні поради, а інколи й запозичити у молодшого колеги корисне для себе.

Школа молодого вчителя. Завдання її полягає у сприянні професійному становленню учителів-початківців. Як правило, їх роботою опікується досвідчений вчитель або керівник школи. Здебільшого зосереджується на питаннях з техніки та методики проведення уроку, позакласного заняття, планування роботи класного керівника, інших аспектах психологічного та професійного самоутвердження молодого педагога [9, с. 48].

Творчі звіти вчителів. Проводять перед атестацією педагогічних працівників. Учитель у звіті про свій методичний доробок знайомить з власним досвідом. Творчі звіти, конференції, семінари проводять на базі кращих (опорних) шкіл району, міста [6, с. 37].

Опорні школи. Ними є загальноосвітні школи, які беруть на себе роль методичних центрів кількох найближчих шкіл їх завданнями є використання, пропаганда і впровадження в практику інших шкіл досягнень психолого-педагогічної науки, вивчення й поширення досвіду кращих вчителів; допомога органам освіти в організації методичної роботи, в підвищенні кваліфікації й педагогічної майстерності вчителів тощо. Вищі педагогічні навчальні заклади, дослідницькі й науково-методичні установи залучають опорні школи до проведення експериментальної роботи. Експериментальний педагогічний майданчик. Це затверджений відповідним органом державного управління освітою дошкільний, середній загальноосвітній, професійний, позашкільний або інший заклад освіти, його підрозділ, на базі якого відпрацьовуються нові соціально значущі педагогічні й наукові ідеї, технології та визначається їхня ефективність. Статус експериментального майданчика надається після проходження спеціальної експертизи — визначення відповідності ініціативи меті розвитку освіти, забезпечення оптимальних умов для реалізації ідей, що мають бути покладені в основу запропонованої ініціативи. Створюють для апробації педагогічних інновацій, спрямованих на оновлення змісту навчання, впровадження нових технологій у практику закладів освіти. Ініціатором створення є вчитель, група вчителів або заклад освіти [1, с. 56].

Нетрадиційні форми методичної роботи. До них належать: педагогічні ігри (дидактичні, виховні, ділові, рольові); моделювання педагогічних ситуацій; олімпіади методичних інноваційних розробок уроків, виховних заходів, методичні “мости”, літературні ярмарки педагогічних підручників, методичних рекомендацій, аукціон методичних розробок; конкурсні виставки методичних розробок (уроків, виховних заходів). Вони сприяють залученню педагогів до пошукової методичної роботи; розвитку уміння спілкуватися з колегами, учнями, батьками сприяють попередженню конфліктів у педагогічних колективах [3, с. 72]. Планування внутрішньої методичної роботи освітнього закладу включає такі організаційні форми: індивідуальні (самоосвіта, стажування, наставництво, консультації, дистанційне навчання тощо); колективні постійно діючі (методичні об'єднання, кафедри, асоціації), творчі групи, школи передового педагогічного досвіду тощо); колективно періодичні (педагогічні читання, методичні конференції семінари, семінари-практикуми, методичні оперативні наради, лекторії, групові консультації тощо) [10, с. 174].

Кожен педагог може брати участь не більш ніж в одній постійно діючій колективній формі методичної роботи, він охоплюється такими колективними формами методичної роботи, які найбільш повно відповідають рівню його професійної підготовки, досвіду практичної роботи, та бере участь у засіданнях не більше як один раз на місяць.

З метою поліпшення фахової підготовки педагогічних кадрів у школі проводиться спеціальна методична робота, яка спонукає кожного вчителя до підвищення свого фахового рівня; сприяє взаємному збагаченню членів педагогічного колективу педагогічними знахідками, дає змогу молодим учителям вчитися педагогічній майстерності у старших і досвідченіших колег, забезпечує підтримання в педагогічному колективі духу творчості, прагнення до пошуку.

У процесі методичної роботи здійснюються підвищення наукового рівня вчителя, його підготовка до засвоєння змісту нових програм і технологій їх реалізації, постійне ознайомлення з досягненнями психолого-педагогічних дисциплін і методик викладання, вивчення і впровадження у шкільну практику передового педагогічного досвіду, творче виконання перевірених рекомендацій, збагачення новими, прогресивними й досконалими методами і засобами навчання, вдосконалення навичок самоосвітньої роботи вчителя, надання йому кваліфікованої допомоги з теорії та практичної діяльності.

Упродовж кількох років методична діяльність у школі будується і проводиться за принципом моніторингу – систематичної аналітико-діагностичної діяльності. План методичної роботи освітнього закладу складається на один навчальний рік і спрямовується на поліпшення науково-теоретичної, методичної та практичної підготовки вчителів. Він

обов'язково-враховує зміст і заходи методичної діяльності відповідних науково-методичних, методичних установ.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. У внутрішньошкільній методичній роботі найголовнішим є надання керівниками школи дієвої допомоги вчителям, класним керівникам, вихователям у розвитку їхньої майстерності. Методичні об'єднання вчителів — одна з форм колективної роботи з підвищення кваліфікації. У найзагальнішій формі основними напрямками підвищення якості методичної роботи є: розвиток організаторської і методичної майстерності керівників методичних органів, закладів освіти, стимулювання, ініціативи і творчості вчителів, подолання формалізму; вибір, підбір найкращих варіантів методичних занять для отримання в певних умовах найкращих результатів без перевантаження вчителів; методичні заняття мають проводитися на науковому, світоглядному, доступному рівні; впровадження активних форм і методів навчання педагогів.

Перспективами подальших розвідок у даному напрямку є підвищення наукового рівня вчителя, підготовка вчителя до засвоєння змісту нових програм, технологій і їх реалізації; постійне ознайомлення з досягненнями психолого-педагогічних дисциплін і методик викладання; вивчення і втілення в навчальний процес передового педагогічного досвіду; творче використання перевірених рекомендацій; збагачення новими прогресивними і досконалими методами і засобами навчання; постійне вдосконалення навичок самостійної роботи вчителя, надання йому кваліфікаційної допомоги у підвищенні результативності його педагогічної діяльності. Методична робота спонукає кожного педагога до підвищення свого фахового рівня; сприяє взаємному збагаченню членів педагогічного колективу педагогічними знахідками, дає змогу молодим фахівцям вчитися педагогічній майстерності у старших і досвідченіших колег, забезпечує підтримання в педагогічному колективі духу творчості, прагнення до пошуку.

Список використаних джерел

1. Вишневецький О.І. Гуманізація шкільного життя. /Омелян Іванович Вишневецький// Рад. школа. – 1990 – №3. – С. 56-60.
2. Зими́на П.В. Вопросы школоведения / П.В. Зими́на, М.И. Кондакова. –М.: Просвещение, 1974. – С. 228.
3. Жерносек І.П. Організація методичної роботи в школі / Іван Пилипович Жерносек. – Київ: ІСДО, 1995. – 107 с.
4. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/79797/>>/- Загол з екрану.– Мова рос.
5. Красовийкий Ю.М. От педагогической науки к практике / Юрий Михайлович Красовицкий. – Київ: Просвет, 1990. – С. 300.

6. Алексюк А. М. Педагогіка /Анатолій Миколайович Алексюк. – Київ: Вища школа, 1990. – С. 104-120.
7. Пометун О., Пироженко Л. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання/ Олена Іванівна Пометун: Науково-методичний посібник. – К.: А.С.К.,2003. – С. 56-58.
8. Романенко О., Постельняк А. Педагогічна рада- колегіальний орган управління школою. Школа (Шкільний світ): Інформаційно-методичний журнал/ Олександр Вікторович Романенко. – Київ: БФ "1 вересня", 2006. – №9. – С. 5-15.
9. Савченко О.Я. Урок у початкових класах/ Олександра Яківна Савченко. – К.: Освіта, 1993. – С. 110.
10. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти/ Михайло Миколайович Фіцула. – К.: Академвидав, 2003. – 528 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Vyshnevs'kyu O.I. Humanizatsiya shkil'noho zhyttya. / Omelyan Ivanovych Vyshnevs'kyu// Rad. shkola. – 1990 – №3. – S. 56-60.
2. Zymyna P.V. Voprosy shkolovedenyya / P.V. Zymyna, M.Y. Kondakova. –М.: Prosveshchenye, 1974. – S. 228.
3. Zhernosek I.P. Orhanizatsiya metodychnoyi roboty v shkoli / Ivan Pylypovych Zhernosek. – Kyiv: ISDO, 1995. – 107 s.
4. Kan-Kalyk V.A. Uchytelyu o pedahohycheskom obshchenyy [Elektronnyy resurs] . – Rezhym dostupu: <<http://www.twirpx.com/file/79797/>>/- Zahol z ekranu.– Mova ros.
5. Krasovyykyu Yu.M. Ot pedahohycheskoy nauky k praktyke/ Yuryy Mykhaylovych Krasovytskyu. – Kyiv: Prosvet, 1990. – S. 300.
6. Aleksyuk A. M. Pedahohika /Anatoliy Mykolayovych Aleksyuk. – Kyiv: Vyshcha shkola, 1990. – S. 104-120
7. Pometun O., Pyrozhenko L. Suchasnyy urok. Interaktyvni tekhnolohi navchannya/ Olena Ivanivna Pometun: Naukovo-metodychnyy posibnyk. – К.: А.С.К.,2003. – S. 56-58
8. Romanenko O., Postel'nyak A. Pedahohichna rada- kolehial'nyy orhan upravlinnya shkoloyu. Shkola (Shkil'nyy svit): Informatsiyno-metodychnyy zhurnal/ Oleksandr Viktorovyua Romanenko. – Kyiv: BF "1 veresnya", 2006. – №9. – S. 5-15.
9. Savchenko O.Ya. Urok u pochatkovykh klasakh/ Oleksandra Yakivna Savchenko. - K.: Osvita, 1993. – S. 110
10. Fitsula M.M. Pedahohika: Navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchykh pedahohichnykh zakladiv osvity/ Mykhaylo Mykolayovych Fitsula. – К.: Akademvy-dav, 2003. – 528 s.

Yakubova L. A. Features methodical work of social pedagogy in secondary schools. The article features the methodical work of social

pedagogy in secondary schools described methodical work which aims to improve professional knowledge and skills teachers develop their creative potential and ultimately – improve the efficiency and quality of communication, through methodical work trains teachers to the introduction of new content education, innovation and mastery of advanced educational technology. Methodological work is necessary and is the process of improving professional skills promotes individual teachers through self-education and participation in collective forms of education: teaching associations, seminars, problem groups, research and experimental work, and others. Important in this work is to improve the scientific level of teacher training teachers to master the content of new programs, technologies and their implementation; constant review the achievements of psychological and pedagogical subjects and teaching methods; study and implement the educational process excellence of teaching experience; creative use of proven recommendations; new progressive enrichment and improved methods and teaching aids; continuous improvement of independent work of teachers, providing it with a qualification in care increased effectiveness of its educational activities. Planning methodical work at school is based on the diagnostic provided holistic information-analytical system, constant updating of information data base on normative - legal, scientific - methodological and cultural direction.

Key world: features, methodical work, social teacher, general education.

Отримано 20.04.2015 р.

УДК 378.011.3-051:364-787.82

А.О. Ярошенко, І.М. Ковчина,
М.В. Панченко, С.В. Пасічніченко,
С.В. Руденко, Є.О. Юрченко
npu_kaf_spzn@mail.ru

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ДО СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ У ПОЗНАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Ярошенко А.О., Ковчина І.М., Панченко М.В., Пасічніченко С.В., Руденко С.В., Юрченко Є.О. Підготовка вчителів педагогічного університету до соціально-правового захисту дітей у познавчальному процесі. У статті розглядаються актуальні питання підготовки студентів педагогічного університету до майбутньої фахової

діяльності у поза навчальній роботі. Наголошується, що вчителі повинні мати уміння та володіти навичками для проведення профілактичних заходів із попередження правопорушень серед дітей. Для цього необхідно володіти міжнародною та національною законодавчою базою: Декларацією ООН про права дитини, Конвенцією ООН з прав дитини, Законом України «Про охорону дитинства». Підкреслюється, що найважливішим завданням підготовки студентів до соціально-правового захисту дітей є їхній всебічний розвиток. Відмічається, що 70 відсотків учнів голосують за позашкільну освіту. Великої соціально-правової ваги набувають питання забезпечення збереження та оптимізації мережі закладів освіти, розвиток і створення нових типів навчально-виховних закладів для дітей різного віку, організація їх повноцінного дозвілля. Уміння передати дітям не тільки знання про права, але й навчити виконувати обов'язки, якими вони будуть стикатися у своєму соціальному житті – головна мета майбутнього вчителя, якого готують педагогічні університети. І саме завдяки розвитку додаткової освіти в Україні, діти матимуть змогу стати розвиненими інтелектуально та фізично. Цьому сприятимуть фахівці із соціально-правового захисту населення.

Ключові слова: підготовка, соціально-правовий захист, діти.

Ярошенко А.А., Ковчина И.М., Панченко М.В., Пасичниченко С.В., Руденко С.В., Юрченко Е.А. Подготовка учителей педагогического университета к социально-правовой защите детей во внеучебное время. В статье рассматриваются актуальные вопросы подготовки студентов педагогического университета к будущей профессиональной деятельности во внеучебной работе. Отмечается, что учителя должны иметь умения и владеть навыками для проведения профилактических мероприятий по предупреждению правонарушений среди детей. Для этого необходимо владеть международной и национальной законодательной базой: Декларацией ООН о правах ребенка, Конвенцией ООН по правам ребенка, Законом Украины «Об охране детства». Подчеркивается, что важнейшей задачей подготовки студентов к социально-правовой защите детей является их всестороннее развитие. Отмечается, что 70 процентов учеников голосуют за внешкольное образование.. Большой социально-правовой вес имеют вопросы обеспечения сохранности и оптимизации системы учреждений образования, развитие и создание новых типов учебно-воспитательных организаций для детей разного возраста, организация их полноценного отдыха. Умение передать детям не только знания о правах, но и научить выполнять обязанности, с которыми они будут сталкиваться в своей социальной жизни - главная цель будущего учителя, которого готовят педагогические университеты. И именно благодаря развитию

дополнительного образования в Украине, дети смогут стать развитыми интеллектуально и физически. Этому будут способствовать специалисты по социально-правовой защите населения.

Ключевые слова: подготовка, социально-правовая защита, дети.

Актуальність проблеми. Сучасне українське суспільство переживає важкі часи. Економічна криза, антитерористична операція на сході країні, зниження рівня життя людей та підвищення тарифів на комунальні послуги – усе це призводить до невдоволення населення власним життям. Виходячи з цього, посилюється криміногенна ситуація в усіх регіонах країни.

Саме тому найпершим завданням у підготовці студентів із соціально-правового захисту населення є їхні уміння проводити профілактичні заходи із попередження правопорушень серед дітей, молоді та їх сімей. Відмітимо, що вчителі загальноосвітніх навчальних закладів мають доступ до широкого кола населення саме через роботу з дітьми. Тому питання профілактичної роботи з попередження правопорушень є дієвим.

Звернемося до міжнародного законодавства, яке захищає права дітей. Найважливішою є Декларація ООН з прав дитини, яка проголошена Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 20 листопада 1959 року. Вона складається з 10 принципів. У Принципі 2 наголошується: „Дитині законом або іншими засобами повинен бути забезпечений спеціальний захист і надані можливості та сприятливі умови, які дозволили б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно та у соціальному відношенні здоровим і нормальним шляхом та в умовах свободи та гідності. При виданні з цією метою законів головним міркуванням має бути найкраще забезпечення інтересів дитини”. Отже, підкреслимо, основним завданням, якому повинні навчитися студенти педагогічного університету – довести до відома батьків та оточуючих, що вони мають забезпечувати всебічні інтереси дитини. Це впливає на її розвиток та виховання. І саме для цього потрібно знати закони.

В усі часи поліпшення умов оточуючого середовища було і залишається головною метою перетворень. Сучасна влада розглядає дітей, молодь та їхні сім'ї у якості об'єкту соціального захисту. Так вони виправдовують особисту необхідність: вважають, що їй потрібно нагодувати та одягнути. Насправді кожен не повинен розраховувати на те, що хтось інший, навіть держава, повинен зробити це за нього. Але держава повинна надавати умови. На це вказується у Статті 31 Конвенції про права дитини, що була ратифікована Україною 27 лютого 1991 року, за якою всі держави зобов'язуються визнавати право дитини на відпочинок і дозвілля, право брати участь в іграх і розважальних заходах, що відповідають її віку, та вільно брати участь у культурному житті та

займатися мистецтвом .

Даним питанням в Україні займаються І.М. Ковчина, Г.М. Лактіонова, Н.Г. Ничкало, М.В. Панченко, С.В. Толстоухова, А.О. Ярошенко та інші.

Напрямок діяльності соціально-правового захисту населення забезпечує підготовку студентів у педагогічних університетах для роботи з усіма групами населення, насамперед – кризовими. Студенти навчаються проводити роботу не тільки із захисту прав, але й роз'яснення обов'язків. Тому, спеціальна соціальна підтримка дійсно необхідна лише тим, хто не може сам себе зайняти: інваліди, сироти, багатодітні матері. При цьому допомога повинна бути конкретною. Сучасні проблеми правосвідомості дітей та молоді потребують суттєвого роз'яснення. Реформа політичної системи, докорінна перебудова економічного механізму, перегляд законодавства і прийняття нових законів вимагають особливої уваги.

Все більшу стурбованість викликає той факт, що престиж права взагалі і законодавства, зокрема, значно знизилась в умовах трансформації суспільства. У більшості дітей, молоді та їх сімей з'явилась стійка тенденція відсутності поваги до законослухняної форми поведінки, а перевага надається культу сили, жорстокості, насиллю. Діти та молодь повинні знати, що законом їм забезпечується право на дозвілля. Стаття 20 Закону України „Про охорону дитинства”, що був прийнятий 18 січня 2001 року, встановлює, що „...держава забезпечує...безкоштовний доступ до національних духовних та історичних цінностей, досягнень світової культури шляхом надання можливості користування бібліотечними фондами, виставковими залами, музеями тощо. З цією метою створюється мережа спеціальних дитячих закладів культури, закладів позашкільної освіти, діяльність яких спрямовується на сприяння розвитку індивідуальної та колективної творчості дітей”.

Аналіз соціально-правового захисту дітей, молоді та їх сімей свідчить про необхідність впровадження у більш широкому масштабі комплексу практичних заходів по наданню соціальної допомоги дітям, молоді та сім'ям, покращенню соціально-правового виховання та захисту їх інтересів, які спрямовані на формування знань, умінь та навичок законослухняної поведінки, підвищенню правової культури, розвитку інтелектуальних здібностей.

Накопичення знань, формування і становлення духовного та інтелектуального життя помітно змінюють моральні погляди громадян України. Ми упевнені, що тільки той, хто набуває з дитинства соціально-правових знань, отримує велику силу [2].

Питання соціального захисту прав дітей та роз'яснення їм їхніх обов'язків турбують не тільки педагогів, а й політиків. Соціальне правове виховання має набути масовий характер. Всім змалку повинні передатися переконання Н. Вінера, що «дійсно жити – значить жити, маючи

правильну інформацію». До цієї інформаційної категорії відносяться і правові закони та акти. Сьогодні, як ніколи раніше, необхідна практична реалізація інформативно-просвітницької тріади «правове виховання – правове навчання – правова освіта». Всі частини цієї тріади взаємопов'язані, вони є підґрунтям формування соціально-правового світогляду дітей – громадян України.

Реальні історичні умови багато в чому залежать від шкіл, університетів та інших державних і громадських організацій. Розвиток світового співтовариства в останні десятиріччя все більше ставить у центр системи освіти необхідність соціально-правового захисту різних груп населення. Потрібно гармонізувати відношення дітей, молоді та середовища через знайомство з сучасним законодавством, правовими проблемами. Потрібно виходити з того, що юнацтво живе в суспільстві і для його гармонійної соціалізації необхідно зануритись у сучасне культурне середовище через засвоєння основних соціальних норм життя. І завданням соціально-правового процесу є навчити дітей та молодь жити, дотримуючись законів в умовах безперервної самоосвіти.

Забезпечувати правову самоосвіту повинні шкільні, соціальні і позашкільні заклади, які наповнюють змістом вільний від навчання або роботи час дітей та молоді, що визначається у житті. Молода людина повинна сформувати в собі вміння здійснювати відповідний вибір з різних альтернатив.

Отже, студенти, які навчаються соціально-правовому захисту населення, через суспільство можуть і повинні допомагати молодому поколінню включитися до активної діяльності, створюючи умови для його становлення та інтеграції в життя суспільства. Проте не досить лише створити умови для позитивно-мотиваційної діяльності, доцільно затратити багато енергії, щоб сформувати у дітей, молоді та їхніх сімей вміння аналізувати власне соціальне становище, здатність нести правову відповідальність за свої вчинки, співпрацювати з іншими людьми, приймати спільні рішення як вдома, так і в колі друзів, здійснювати реальну громадсько-соціальну діяльність і розвивати необхідні для такої діяльності вміння і навички.

А цього можна досягти тільки за умови включення індивіда до правового поля з дитячих років, роз'яснюючи в різних формах права та обов'язки, що задекларовані міжнародним та національним законодавствами.

Одним із найважливіших завдань соціально-правової орієнтованої держави є сприяння розвитку інтересів дітей та молоді, задоволення їхніх потреб та виконання обов'язків, передбачених Конвенцією ООН про права дитини, Всесвітньою декларацією про забезпечення виживання, захисту і розвитку дітей та Планом дій щодо її виконання. Втілення у життя вимог цих документів потребує від української держави невідкладних дій, спрямованих на пріоритетне ефективне вирішення

проблем дитинства.

Ситуація, що склалася у сфері соціально-правового захисту дітей, – складова демографічної кризи, яка характеризується погіршенням не лише кількісних, а й якісних характеристик населення.

У духовному розвитку спостерігається розпливчастість життєвих цілей, девальвація загальнолюдських і культурно-національних цінностей, для значної частини дітей властивий стан соціальної інфантильності. Сьогодні постає потреба актуалізувати проблеми культури взаємного спілкування, адаптованості дітей і підлітків до нових умов соціально-економічного стану країни. Великої соціально-правової ваги набирають питання забезпечення, збереження та оптимізації мережі закладів освіти, розвиток і створення нових типів навчально-виховних закладів для дітей різного віку, організація їх повноцінного дозвілля.

Дитяче дозвілля сьогодні має інші соціальні форми та заходи, ніж 5-7 років тому. Тепер проведення вільного часу безпосередньо залежить від рівня матеріального стану сім'ї, причому розшарування йде „за грошовим принципом” і дуже швидкими темпами. Діти і молодь опинилися на свободі: сучасні діти та молодь бажають весь свій вільний час проводити за комп'ютером, оволодівають віртуальними іграми, ролями та життям. Матеріально забезпечені батьки записують дітей до різноманітних гуртків, вчать іноземним мовам тощо. Менш забезпечені або малозабезпечені батьки повинні розвивати інтереси своїх дітей вдома, в кругу їхніх друзів. Чи всі батьки, які опинилися у кризовому становищі мають високоорганізований світогляд, забезпечений правовими знаннями – такі питання постають під час лекцій та семінарів перед студентами із фахового напрямку «соціально-правовий захист населення».

Розглянемо основні соціальні тенденції у проведенні дозвілля – вільного від школи часу дітьми та молоддю сьогодні.

Сучасні діти, які мають законослухняних маму й тата, закінчують як мінімум середню школу та стандартно розвиваються. Судячи з регулярного зниження купівельної спроможності, навряд чи більшості з них дозволені щотижневі виходи на вечірки до модних клубів та подорожі. Більша частина таких підлітків у вільний час сидить вдома біля комп'ютерів. В цілому ж 95 відсотків з них кожний день дивиться, грається у віртуальні ігри. Спілкуванню з друзями та відвідуванню секцій учні присвячують значно менше часу. Дуже популярними є спорт, на останньому місці – відвідування кінотеатрів, театрів, музеїв. Підлітки, по суті, стали залежними від комп'ютерів, їм цікаво слідкувати за життям через монітор.

Припинення фінансування відбилося і на чисельності гуртків, секцій. Зростання цін на квитки у кіно, музеї, концерти, дитячі та молодіжні журнали і книги, на додаткову платну освіту помітно вдарили по дитячому дозвіллі. Система загальнодоступного дошкільного та позашкільного навчання наукам, мистецтву, спорту та ремісництву, що

дає додатковий культурний розвиток, – порушена.

Важливість системи додаткової освіти не потребує доказів. Кожна сім'я намагається з чотирьох-п'яти років записати дитину до різних гуртків – художніх, музичних, спортивних. Розвивати дитину у всіх можливих напрямках одразу – завдання кожного з поколінь. Може саме завдяки цьому факту закладам додаткової освіти дітей пощастило вижити, не дивлячись на всі складності соціально-економічного характеру та дефіциту фінансування. Сьогодні двоє з п'яти учнів по закінченню уроків у школі зайняті художньою та технічною творчістю, спортом та туризмом. Обґрунтувати цей факт можна лише тим, що діти обирають собі справу самі. На відміну від ненависного часом навчання у школі, додаткова освіта дозволяє набути швидше особистого розвитку, виявити лідерські якості, забезпечити індивідуальний паритетний підхід дорослого до дитини. 70 відсотків школярів голосують за позашкільну освіту і мотивують тим, що їх приймають серйозно, дають змогу самим вирішувати, що робити і самим експериментувати.

Отже, організація соціально-правового захисту дітей, молоді та їх сімей діяльності є однією із соціальних умов поліпшення життя сучасного українця. Професійна підготовка студентів педагогічного університету до соціально-правового захисту різних груп населення вміщує у собі оптимальне вирішення питань з підвищення умов соціального розвитку всієї України. Сучасні студенти повинні вміти забезпечити питання всебічного розвитку дітей та молоді саме через засоби соціально-правового захисту населення шляхом поінформування про національне та міжнародне законодавство.

Список використаних джерел

1. Kovchyna Iryna. Social and educational work of crime prevention in the context of European integration. W: Social and legal protection of people: current challenges [Text]: International scientific and practical conference (Kyiv, November 6, 2014) / Pod Society. ed. prof. O.M.Kotykovoyi and prof. IM Kovchynoyi. – K.: NPU of Dragomanova, 2014. – 44 p.
2. Stepanenko Ludmyla. Legal basis of preparation of future psychologists in the context of European integration processes. W: Social and legal protection of people: current challenges [Text]: International scientific and practical conference (Kyiv, November 6, 2014) / Pod Society. ed. prof. O.M.Kotykovoyi and prof. IM Kovchynoyi. – K.: NPU of Dragomanova, 2014. – 44 p.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Kovchyna Iryna. Social and educational work of crime prevention in the context of European integration. W: Social and legal protection of people: current challenges [Text]: International scientific and practical conference

(Kyiv, November 6, 2014) / Pod Society. ed. prof. O.M.Kotykovoyi and prof. IM Kovchynoyi. – K.: NPU of Dragomanova, 2014. – 44 p.

2. Stepanenko Ludmyla. Legal basis of preparation of future psychologists in the context of European integration processes. W: Social and legal protection of people: current challenges [Text]: International scientific and practical conference (Kyiv, November 6, 2014) / Pod Society. ed. prof. O.M.Kotykovoyi and prof. IM Kovchynoyi. – K.: NPU of Dragomanova, 2014. – 44 p.

Yaroshenko A., Kovchina I., Panchenko M., Pasichnichenko S., Rudenko S., Yurchenko E. Preparation of teachers of Pedagogical University to socio-legal protection of children during out of school hours.

The article deals with current issues of preparation of students of pedagogical university to future careers in extracurricular work. It is highlighted that teachers must have the skills and possess the skills to carry out preventive measures to prevent delinquency among children. It is important to know the international and national legislation: Declaration on the Rights of the Child of the UN, UN Convention on the Rights of the Child, the Law of Ukraine "On Protection of Childhood." Emphasizes that the most important task of preparing students for social and legal protection of children is their all-round development. It is noted that 70 percent of students vote for school education. The most important questions are those regarding those which meet the needs and optimization of the system of educational institutions, the development and creation of new types of educational institutions for children of different ages, the organization of their recreation. The ability to transfer knowledge to children not only about their rights, but also to teach them to perform the duties to which they will face in their social life - the main goal of the future teachers which are graduated from the pedagogical universities. And thanks to the development of additional education in Ukraine, children can be developed intellectually and physically. Experts on social and legal protection will contribute and pay attention towards this goal.

Key words: preparation, socio-legal protection, children.

Отримано 10.04.2015 р.

Відомості про авторів

1. **Багрій Вікторія Неофидівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
2. **Безимська Ірина Анатоліївна**, студентка гуманітарно-педагогічного факультету Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
3. **Вайнола Ренате Хейкіївна**, доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, м. Київ
4. **Возна Юлія Володимирівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
5. **Годлевська Алла Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ
6. **Горянін Іван Іванович**, аспірант кафедри загальної та соціальної педагогіки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
7. **Данилюк Олена Іванівна**, кандидат економічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
8. **Ковчина Ірина Михайлівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціально-правового захисту населення Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, м. Київ
9. **Коновалова Марта Валеріївна**, кандидат наук з державного управління, викладач кафедри соціальної політики Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ
10. **Косюк Наталія Борисівна**, магістр, старший лаборант кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ
11. **Лещенко Олена Геннадіївна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки Запорізького національного університету, м. Запоріжжя
12. **Мельник Жанна Василівна**, кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи

- Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
13. **Мельник Людмила Пилипівна**, кандидат педагогічних наук, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, доцент Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
 14. **Микаїлов Руслан Паша огли**, аспірант, викладач кафедри соціальної педагогіки Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
 15. **Міхєєва Оксана Юріївна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова м. Київ
 16. **Москалюк Оксана Іванівна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
 17. **Неїжпапа Людмила Станіславівна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ
 18. **Опалюк Олег Миколайович**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
 19. **Панченко Маргарита Валеріївна**, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-правового захисту Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ
 20. **Парфенюк Вікторія Олександрівна**, аспірант кафедри соціальної педагогіки, психології та педагогічних інновацій Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, м. Одеса
 21. **Пасічніченко Світлана Вікторівна**, кандидат юридичних наук, доцент кафедри соціально-правового захисту Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ
 22. **Попов Олександр Анатолійович**, кандидат педагогічних наук, асистент кафедри загальної та соціальної педагогіки Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці
 23. **Раєвська Яна Миколаївна**, кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

24. **Рідкодубська Анна Анатоліївна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
25. **Руденко Софія Володимирівна**, викладач кафедри соціально-правового захисту Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, м. Київ
26. **Романовська Людмила Іванівна**, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
27. **Сидорчук Марина Степанівна**, аспірантка кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ
28. **Сметанюк Тетяна Іванівна**, асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський
29. **Соляник Марина Геннадіївна**, викладач кафедри соціальної педагогіки Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, м. Київ
30. **Сторож Вікторія Василівна**, аспірант кафедри соціальної педагогіки, психології та педагогічних інновацій Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського, м. Одеса
31. **Хмурина Тетяна Олександрівна**, кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
32. **Чубук Руслан Валентинович**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, управління і педагогіки Чорноморського державного університету імені Петра Могили, м. Миколаїв
33. **Шпалерчук Наталія Василівна**, педагог-організатор-методист Луцької гімназії №21 імені Михайла Кравчука, м. Луцьк
34. **Юрченко Євген Олександрович**, кандидат політичних наук, доцент кафедри соціально-правового захисту Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, м. Київ
35. **Якубова Людмила Анатоліївна**, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки Хмельницького національного університету, м. Хмельницький
36. **Ярошенко Алла Олександрівна**, доктор філософських наук, директор Інституту соціальної роботи та управління, професор Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, м. Київ

Наукове видання

**ЗБІРНИК
НАУКОВИХ ПРАЦЬ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА**

Серія соціально-педагогічна

Випуск 25

**Відповідальний редактор
Відповідальний секретар
Комп'ютерна верстка**

**Мельник Л.П.
Дідик Н.М
Романишин В.С.**

Матеріали подані мовою оригіналу
Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редколегія не завжди поділяє погляди авторів статей

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

Підрисано до друку 16.12.2015 р. Формат 60x16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний
Ум.друк.арк. 15,0 Обл. вид арк. 16,6 Тираж 300 Зам. 309

Підготовлено до друку та надруковано
у видавництві ПП «Медобори-2006»
32343, Хмельницька обл., Кам'янець-Подільський р-н,
с.Довжок, пров. Радянський, 6а. Тел./факс: (03849) 2-20-79
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3025 від 09.11.2007 р.